

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

การพัฒนาระบบสืบค้นและการอนุรักษ์เอกสาร
และคัมภีร์โบราณของวัดในสังคมไทย

Development of the Ancient Scripture's Retrieving and
Conserving Systems for Buddhist Temples in Thailand

โดย

พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปณฺโญ)

พระราชรัตนโสภณ (ธนัญชัย ไกรวาสไชยวงษ์)

พระราชรัตนมุนี (บุญเทียม มุส)

ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชณรงค์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส

๒๕๕๙

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610759145

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

การพัฒนาระบบสืบค้นและการอนุรักษ์เอกสาร
และคัมภีร์โบราณของวัดในสังคมไทย

Development of the Ancient Scripture's Retrieving and
Conserving Systems for Buddhist Temples in Thailand

โดย

พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปถโญ)

พระราชรัตนโสภณ (ธนัญชัย ไกรวาสไชยวงษ์)

พระราชรัตนมุนี (บุญเทียม มุสุ)

ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบافیศึกษาพุทธโฆส

๒๕๕๙

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610759145

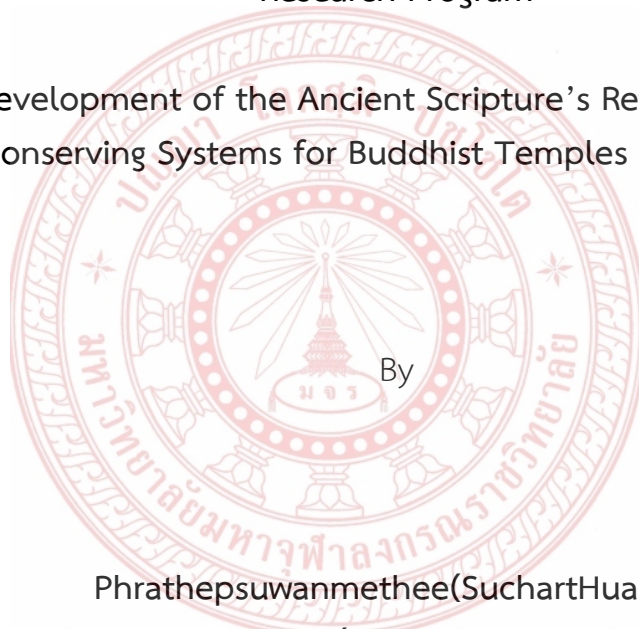
(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Research Program

Development of the Ancient Scripture's Retrieving and
Conserving Systems for Buddhist Temples in Thailand

By

Phrathepsuwanmethee(SuchartHuanjit)

Phraratanasophon (ThnatchaiKaivaschaiwong)

Phraratranamunee (BoonthiemMusu)

Supitcha Pornpichanarong

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Palisuksabuddhagosa Campus

2559

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610759145

(Copyright MahachulalongkornrajavidyalayaUniversity)

ชื่อรายงานการวิจัย : การพัฒนาระบบสืบค้นและการอนุรักษ์เอกสารและคัมภีร์โบราณของวัดใน
สังคมไทย

ผู้วิจัย : พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปัญญา),
พระราชรัตนโสภณ (ธัญญชัย ไกรवासไชยวงษ์)
พระราชรัตนมุนี (บุญเทียม มุสสุ)
ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์

ส่วนงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

ปีงบประมาณ : ๒๕๕๙

ทุนอุดหนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องการพัฒนาาระบบสืบค้นและการอนุรักษ์เอกสารและคัมภีร์โบราณของวัด
ในสังคมไทย มีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อสำรวจและจัดหมวดหมู่เอกสารคัมภีร์โบราณทางพุทธ
ศาสนาของวัดในสังคมไทย ๒) เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาและการจัดทำดัชนีการค้นคำของเอกสารคัมภีร์
โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในสังคมไทย และ ๓) เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์
โบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในสังคมไทย การวิจัยนี้เป็นการวิจัย
เชิงคุณภาพ โดยวิธีการวิเคราะห์เอกสาร เพื่อการศึกษาวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่เนื้อหาคัมภีร์
โบราณทางพระพุทธศาสนาจากบันทึกในเอกสารหรือคัมภีร์โบราณ และหลักฐานจากโบราณคดีที่
จัดเก็บที่วัดในไทยทั้ง ๔ ภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้ การเก็บรวบรวม
ใช้แบบบันทึกข้อมูลเพื่อบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับกลุ่มความรู้เดิม ประกอบด้วย หมวดความรู้
หมวดย่อย และหมู่ย่อย (Division) ขอบเขต และนำข้อมูลที่ได้จากเอกสารทั้งหมดมาจัดกลุ่ม
เนื้อหาและคัดแยกเนื้อหาอย่างเป็นระบบ

การสืบค้นเอกสารคัมภีร์โบราณ ทำในพื้นที่ที่มีรูปแบบการจัดเก็บแล้ว และทำการ
สำรวจสืบค้นเบื้องต้นในส่วนที่ยังไม่เคยมีการสำรวจมาก่อน เป็นลักษณะของโครงการงานวิจัยเชิง
รุกตามกรอบแผนงานที่กำหนดไว้ การจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทาง
พระพุทธศาสนาโดยวิธีวิเคราะห์เอกสาร ได้แก่ คู่มือสำรวจ จัดหา รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ
เอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือชื่อเรื่อง และชื่อหนังสือ
ทางพระพุทธศาสนา เอกสารการแบ่งหมวดจากข้อมูลของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาที่
ปรากฏในสำนักหอสมุดแห่งชาติส่วนที่ยังไม่เคยมีการสำรวจ ในลักษณะนี้ยังไม่มีข้อมูลเบื้องต้น จึง

จำเป็นต้องขอคำแนะนำของผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ ส่วนมากจะเป็นพระสงฆ์ในการสำรวจนี้จะไปตามวัดที่เป็นแหล่งชุมชนเก่า และวัดต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานประกอบการสำรวจน่าเชื่อถือ

จากการสำรวจคัมภีร์โบราณทางภาคเหนือ ผู้วิจัยศึกษาในจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน พบว่า ระบบการสืบค้นได้จากการสำรวจคัมภีร์โบราณตามวัดต่าง ๆ ในจังหวัดทางภาคเหนือ จำแนกตามแหล่งที่มา สามารถแสดงรายการคัมภีร์ทั้งหมดได้ ๓๕๗ รายการ

ส่วนภาคใต้ของจังหวัดตรังและจังหวัดกระบี่ ยังไม่มีการจัดหมวดหมู่ และการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ

การสำรวจคัมภีร์โบราณทางภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตามข้อมูลที่ปรากฏในสำนักหอสมุดแห่งชาติ พบว่าได้มีการจัดระบบความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณตามมาตรฐานอย่างเป็นระบบแต่ไม่ได้มีการจัดเรียงเนื้อหาที่เป็นหมวดหมู่ เน้นการจัดเรียงตามลำดับการเข้ามาของเอกสาร ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับเนื้อหาหรือตัวคัมภีร์โบราณ และยังมีวัดในพื้นที่ที่มีการจัดระบบสืบค้นซึ่งอยู่ในคัมภีร์โบราณอย่างเป็นระบบ ทำให้การสืบค้นและเข้าถึงเนื้อหาในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นไปได้ยากและใช้เวลานาน ผู้วิจัยจึงใช้ระบบการสืบค้นข้อมูลและการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้มาสังเคราะห์ และจัดกลุ่มเนื้อหาพร้อมกันโดยใช้หลักการพื้นฐานการจัดหมวดหมู่ความรู้ เพื่อจำแนกความรู้แต่ละกลุ่มให้เป็นหมวด หมวดย่อย และหมู่ย่อย โดยการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏโครงสร้างระบบการจัดระบบหมวดหมู่ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา

วัดและชาวบ้านที่ครอบครองเอกสารคัมภีร์โบราณไว้ ยังขาดการเก็บรักษาอย่างเป็นระบบทั้งการจัดหมวดหมู่ ขาดการสำรวจ จำนวนและการทำบัญชีรายชื่อเอกสาร เอกสารกลุ่มนี้มีปัญหาเรื่องต้นฉบับชำรุด เพราะขาดความพร้อมในด้านสถานที่ที่เหมาะสมในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ การยกระดับความสำคัญและสร้างความตระหนักให้พระสงฆ์ วัดและชุมชนในการอนุรักษ์คัมภีร์ ในฐานะเจ้าของพื้นที่ ได้เห็นความสำคัญเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และสืบทอดพระพุทธศาสนาในสังคมไทยต่อไป

Research Title: Development of the Ancient Scripture's Retrieving and Conserving Systems for Buddhist Temples in Thailand

Researchers: Phrathepsuwanmethee (Suchart Kittipanyo),
Phraratanasophon (Thnatchai Kaivaschaiwong)
Phraratratanamunee (Boonthiem Musu)
Supitcha Pornpichanarong

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Palisuksabuddhagosa Nakhornprathom Campus

Fiscal Year: 2559 / 2016

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research work entitled 'Development of the Ancient Scripture's Retrieving and Conserving Systems for Buddhist Temples in Thailand' aims at; ๑) survey and grouping various ancient scriptures of Buddhism found in temple in Thailand, ๒) analyzing and index making of ancient scriptures of Buddhism found in temple in Thailand and ๓) supporting the conservation of ancient scriptures to be learning center of Buddhism and culture in Thailand. It was a qualitative research by using primary documentary analysis as main tool. The ancient scriptures were collected from records of ancient texts and archaeological objects kept in Buddhist temples from northern, middle, north-east and southern parts of Thailand. Collecting method was record template with its previous details of knowledge including knowledge section, category and division, scope. Finally collected data was brought for grouping and classifying its contents systematically.

The scripture query was done in places where already had preservation system but the survey of basic searching system had never done before. This was approaching survey. Its section classification was done by documentary analysis based on the manual book of survey, collecting information resources of ancient manuscripts, ancient scripture working book, title and title name of Buddhist texts. Some scripture classified into section of ancient scriptures of National Library which had not yet surveyed before, was not found basic data, the researcher received information from residents especially Buddhist ecclesiastical monks. The survey was done in old communities and various temples to gain its reliable data.

From ancient scripture survey in northern part done in Payao, Phrae and Nan provinces, it showed that the searching system was done by survey of the ancient manuscripts written in palm leaves preserved by Buddhist temples in Northern part of Thailand. It was classified through its resources and the presented items of total scripture were ၈၆၅.

The ancient scriptures in Southern part of Thailand had not yet systematically classified into section, grouping and preservation arrangement according to academic work.

The survey of ancient scriptures in middle and northern part of Thailand as recorded in National Library showed that there was only classification system of knowledge found in ancient scriptures, but its content arrangement into section was not yet done. It only focuses on the order arrangement of entry of documents which did not concern about its contents or manuscripts and there found no any temple having searching system of ancient scripture which causes the difficulty to access and search for Buddhist manuscripts. Therefore, researcher brought the data searching system and knowledge classification to systemize and content classifying by applying knowledge classifying each group into the section, category and division through its content analysis appeared in the structure of ancient text classification system of Buddhist ancient scriptures.

The Buddhist temples and villagers who possess ancient scriptures had no preservation management, its classification, amount of scripture survey and name list of the texts. These texts also were found in damage due to its lack of suitable place to store them properly for correct preservation therefore it needs the correct guideline for standardizing and awareness of importance of scripture preservation to Buddhist monks, temple and communities as the owners of such valuable scriptures to be the learning resource and Buddhist heritages of Thailand for long time.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จได้ด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาจากพระเดชพระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทฺธโฆส นครปฐม ที่เมตตาส่งเสริมและให้กำลังใจในการทำงานวิจัยและได้อนุญาตให้รับทุนสนับสนุนการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๙ จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขอขอบคุณคณะผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ของวิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทฺธโฆส ซึ่งมีพระเทพปริยัติมุนี, ผศ.ดร. ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหาร พระมหาณรงค์ฤทธิ์ ธมฺโสภโณ รักษาการผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขต พระมหาโกมล กมฺโล, ผศ. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ รองศาสตราจารย์ ดร.เวทย์ บรรณกรกุล ผู้อำนวยการสำนักงานวิจัยคัมภีร์ บาฬีพุทฺธโฆส ที่ให้คำปรึกษา พระปัญญาธรรมาภรณ์ และดร.สุพิชฌาย์ พรพิชญรงค์ ผู้ตรวจอักษรและจัดรูปแบบ

ขอขอบคุณ พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และเจ้าหน้าที่ของสถาบันทุกท่านที่ได้บริหารจัดการทุนสำหรับดำเนินงานและได้เชิญคณาจารย์ผู้ชำนาญการวิจัยมาให้คำแนะนำ ปรับปรุงงานวิจัยและเสริมเติมแต่งสิ่งที่บกพร่องให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ ที่แนะนำองค์ความรู้และนำมาพัฒนาสร้างเป็นโครงการ และได้ให้คำแนะนำ ชี้แนะรูปแบบ วิธีการทำงาน ประสานงาน และตรวจสอบความถูกต้องและความสมเหตุสมผล จนทำให้การทดลองงานวิจัยนี้บรรลุตามวัตถุประสงค์ อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจทุกท่านต่อไป

ประโยชน์และคุณงามความดี ซึ่งเกิดจากงานวิจัยฉบับนี้ ขอเป็นส่วนบุญส่วนกุศล ขอบูชาพระคุณพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ คุณบิดามารดาและบูรพาจารย์ทุกท่าน ที่เลี้ยงดูอบรมสั่งสอน และให้ความรู้ในโลกและคตินิยม ทั้งทางตรงและทางอ้อม ด้วยความเคารพอย่างยิ่ง

พระเทพสุวรรณเมธี และคณะ

๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒

สารบัญตาราง

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อ.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ฏ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ.....	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๕
๑.๖ รูปแบบการวิจัย.....	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๗
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘
๒.๑ คัมภีร์โบราณตำนานแห่งพระพุทธศาสนา.....	๙
๒.๑.๑ คัมภีร์ไบเบิล.....	๑๓
๒.๑.๒ ประเภทและลักษณะของคัมภีร์ไบเบิล.....	๑๕
๒.๑.๓ ส่วนประกอบของคัมภีร์ไบเบิล.....	๒๐
๒.๑.๔ หนังสือสมุดไทย.....	๒๖
๒.๑.๕ สาเหตุการเสื่อมสภาพของคัมภีร์โบราณ.....	๓๘
๒.๑.๖ การดูแลและการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ.....	๓๘

๒.๒	การจัดทำระบบทะเบียนรายการคัมภีร์โบราณ	๔๑
๒.๒.๑	การลงทะเบียนคัมภีร์โบราณสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร	๔๑
๒.๒.๒	การลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์โบราณและหนังสือสมุดไทย ของสมาคม อนุรักษ์เอกสารโบราณ	๔๗
๒.๒.๓	การจัดทำบัตรรายการ บัตรบรรณานุกรม บัญชีบริการ บรรณานุกรม และเชิงอรรถคัมภีร์โบราณ	๕๐
๒.๒.๔	การจัดเก็บคัมภีร์โบราณ	๕๕
๒.๒.๕	บัญชีเดินท่งหรือบัญชีสังเขป	๕๗
๒.๒.๖	การทำทะเบียน การจัดเก็บ และการรวบรวมหลักฐานหนังสือสมุดไทย	๕๙
๒.๓	แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น	๖๗
๒.๓.๑	ประเภทและลักษณะของภูมิปัญญา	๖๙
๒.๓.๒	การถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย	๗๐
๒.๔	แนวคิดเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ทางภูมิปัญญา	๗๒
๒.๔.๑	ประเภทของแหล่งเรียนรู้	๗๕
๒.๔.๒	การจัดการแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญา	๗๙
๒.๔.๓	การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นที่มีภูมิปัญญา	๘๒
๒.๕	ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘๗
บทที่ ๓	วิธีดำเนินการวิจัย	๙๕
๓.๑	การสำรวจ สืบค้นเอกสารคัมภีร์โบราณ	๙๕
๓.๒	สภาพแวดล้อมและบริบทพื้นที่ในการวิจัย	๙๖
๓.๒.๑	ข้อมูลพื้นที่ในการวิจัย ภาคเหนือ	๙๖
๓.๒.๒	ข้อมูลพื้นที่ในการวิจัย ภาคกลาง	๙๘
๓.๒.๓	ข้อมูลพื้นที่ในการวิจัย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	๑๐๑
๓.๒.๔	ข้อมูลพื้นที่ในการวิจัย ภาคใต้	๑๐๕
๓.๓	การสำรวจ สืบค้นเอกสารคัมภีร์โบราณ	๑๑๐
๓.๓.๑	การสำรวจคัมภีร์โบราณ การสืบค้นและจัดทำทะเบียนรายการ คัมภีร์โบราณล้านนาในกลุ่มภาคเหนือ	๑๑๑

๓.๓.๒ การสำรวจคัมภีร์โบราณ การสืบค้นและจัดทำทะเบียนรายการ คัมภีร์ใบลานล้านนาในกลุ่มภาคกลาง -----	๑๒๕
๓.๓.๓ การสำรวจคัมภีร์โบราณ การสืบค้นและจัดทำทะเบียนรายการ คัมภีร์ใบลานล้านนาในกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ -----	๑๔๔
๓.๓.๔ การสำรวจคัมภีร์โบราณ การสืบค้นและจัดทำทะเบียนรายการ คัมภีร์ใบลานล้านนาในกลุ่มภาคใต้ -----	๑๕๔
๓.๔ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะที่ควรพิจารณาเกี่ยวกับ การลงทะเบียนคัมภีร์ใบลาน -----	๑๗๒

บทที่ ๔ การสืบค้นและการส่งเสริมอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้

พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม -----	๑๗๘
๔.๑ การจัดหมวดหมู่คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา -----	๑๗๙
๔.๒ การสำรวจและการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ -----	๑๘๔
๔.๓ แนวทางส่งเสริมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ -----	๑๙๔

บทที่ ๕ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะงานวิจัย ----- ๒๐๕

๔.๑ สรุปผลการวิจัย -----	๒๐๕
๔.๒ อภิปรายผลการวิจัย -----	๒๐๙
๔.๓ ข้อเสนอแนะงานวิจัย -----	๒๑๑
บรรณานุกรม -----	๒๑๓
ภาคผนวก -----	๒๑๙
ภาคผนวก ก บทความวิจัย -----	๒๑๙
ภาคผนวก ข ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรม ที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ -----	๒๓๔
ภาคผนวก ค แบบสรุปโครงการวิจัยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย -----	๒๓๙
ภาคผนวก ง รูปภาพกิจกรรมดำเนินงานวิจัย -----	๒๔๖
ประวัตินักวิจัย -----	๒๕๖

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
ตารางที่ ๓.๑ คัมภีร์ใบลานจังหวัดเชียงราย.....	๙๘
ตารางที่ ๓.๒ คัมภีร์ใบลานจังหวัดพะเยา.....	๙๙
ตารางที่ ๓.๓ คัมภีร์ใบลานจังหวัดจันทบุรี.....	๑๐๐
ตารางที่ ๓.๔ คัมภีร์ใบลานจังหวัดน่าน.....	๑๐๙
ตารางที่ ๓.๕ คัมภีร์ใบลานจังหวัดนครราชสีมา.....	๑๑๔
ตารางที่ ๓.๖ คัมภีร์ใบลานจังหวัดบุรีรัมย์.....	๑๒๐
ตารางที่ ๓.๗ คัมภีร์ใบลานจังหวัดขอนแก่น.....	๑๒๔
ตารางที่ ๓.๘ คัมภีร์ใบลานในจังหวัดอุบลราชธานี.....	๑๓๔
ตารางที่ ๓.๙ คัมภีร์ใบลานในจังหวัดนครศรีธรรมราช.....	๑๓๖
ตารางที่ ๓.๑๐ คัมภีร์ใบลานในจังหวัดนครศรีธรรมราชวัดบูรณาราม.....	๑๔๐
ตารางที่ ๓.๑๑ คัมภีร์ใบลานในจังหวัดนครศรีธรรมราช วัดจันทาราม.....	๑๔๐
ตารางที่ ๓.๑๒ คัมภีร์ใบลานในจังหวัดสงขลา.....	๑๔๕
ตารางที่ ๓.๑๓ คัมภีร์ใบลานวัดขุนทองในจังหวัดสงขลา.....	๑๕๐
ตารางที่ ๓.๑๔ คัมภีร์ใบลานวัดท่าช้างในจังหวัดสงขลา.....	๑๕๐
ตารางที่ ๓.๑๕ คัมภีร์ใบลานวัดไร่พรุในจังหวัดตรัง.....	๑๕๐
ตารางที่ ๓.๑๖ คัมภีร์ใบลานวัดสุวรรณธารารามและวัดเขาหัวสิงห์ในจังหวัดกระบี่.....	๑๕๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. อักษรย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกภาษาไทย อ้างอิงจากฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ ปกรณวิเสส ฉบับมหาจุฬาลงกรณวิเสส อรรถกถาบาลี อ้างอิงจาก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาภาษาไทย อ้างอิงจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คัมภีร์วิสุทธิมรรคแปล อ้างอิงจาก คัมภีร์วิสุทธิมรรคแปลโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) และฐีกาบาลี อ้างอิงจาก ฉบับมหาจุฬาลงกรณ การระบุหมายเลขและคำย่อพระไตรปิฎก ปกรณวิเสส อรรถกถา และฐีกาในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.สี.(ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘. หมายถึง ทีฆนิกาย สीलขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ อักษรย่อชื่อคัมภีร์ที่ใช้เรียงตามลำดับคัมภีร์ มีดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สीलขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สหายนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)

อง.อภุชก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อภุชกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ติกนิบาตราชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิเทศ	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์		(ภาษาไทย)
---------	-------	---	-------------	---------	--	-----------

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	สมนตปาสาทิกา	มหาวิภังคอภุชกถา	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.อ.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	สมนตปาสาทิกา	มหาวิภังคอภุชกถา	(ภาษาบาลี)

๒. อักษรย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาบาลี อ้างอิงจาก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาภาษาไทย อ้างอิงจาก พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การระบุหมายเลขและคำย่อ อรรถกถา ในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น **ขุ.ธ.อ.** (ไทย) ๑/๒/๒/๘๘ หมายถึง พระสูตรและ อรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ธัมมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๒ หน้า ๘๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๒๕ อักษรย่อชื่อคัมภีร์ที่ใช้เรียงตามลำดับคัมภีร์ มีดังนี้

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ.	(บาลี)	=	ทีฆนิกาย	สุมงคโลวาลินี	สีลกขุณธวคคอภุชกถา	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.อ.	(บาลี)	=	ทีฆนิกาย	สุมงคโลวาลินี	ปาฎีกวคคอภุชกถา	(ภาษาบาลี)
ม.ม.อ.	(บาลี)	=	มชฌิมนิกาย	ปปญจสุทนี	มูลปณณาสกอภุชกถา	(ภาษาบาลี)
ม.ม.อ.	(ไทย)	=	มชฌิมนิกาย	ปปญจสุทนี	มูลปณณาสกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.อ.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	มนโรรปุรณิ	จตุกกนิบาตอรรถ	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.อ.	(บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ปรมตลโขติกา	ขุททกปาฐอภุชกถา	(ภาษาบาลี)

ช.ช.อ. (ไทย)	=	ชุททกนิกาย	ปรมัตถโชติกา	ชุททกปาฐอรรรถถา	(ภาษาไทย)
ช.ธ.อ. (บาลี)	=	ชุททกนิกาย	ธมมปทอฎฐถา		(ภาษาบาลี)
ช.ธ.อ. (ไทย)	=	ชุททกนิกาย	ธรรมบทธอรรถถา		(ภาษาไทย)
ช.สุ.อ. (ไทย)	=	ชุททกนิกาย	ปรมัตถโชติกา	สุดตนิบาตอรรถถา	(ภาษาไทย)
ช.ชา.ติก.อ.(ไทย)	=	ชุททกนิกาย	ตินิกิบาตรชาตอรรถถา		(ภาษาไทย)
ช.จ.อ. (บาลี)	=	ชุททกนิกาย	สทธมมปชโชติกา	จูพนิทเทสอฎฐถา	(ภาษาบาลี)
ช.ป.อ. (บาลี)	=	ชุททกนิกาย	สทธมมปกาลินี	ปฏิสมภิทามคคอฎฐถา	(ภาษาบาลี)
ช.ป.อ. (ไทย)	=	ชุททกนิกาย	สัทธรรมปกาลินี	ปฏิสัมภิทามมรรคอรรถถา	(ภาษาไทย)
ช.อป.อ.(ไทย)	=	ชุททกนิกาย	วิสุททชนวิลาสินี	อปทานอรรถถา	(ภาษาไทย)

อรรถถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.อ. (บาลี)	=	อภิธมมปิฎก	ธมมสงคณิ	อฎฐสาลินีอฎฐถา	(ภาษาบาลี)
------------------	---	------------	----------	----------------	------------

๓. อักษรย่อชื่อคัมภีร์ฎีกา

สำหรับคัมภีร์ฎีกา มีฉบับแปลที่เผยแพร่อยู่ ๒ คัมภีร์ คือ คัมภีร์สารัตถทีปนี ฎีกาพระวินัย และคัมภีร์วิสุทธีมรรคมหาฎีกา ในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น **ที.สี.ฎีกา** (บาลี) ๑/๒๗๖/๓๗๓ หมายถึง ทีฆนิกาย ลินตล ปปกาลินี สลักขณชวคคฎีกา ภาษาบาลี เล่ม ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๓๗๓ ฉบับมหาจุฬารฎีกา อักษรย่อชื่อคัมภีร์ที่ใช้เรียงตามลำดับคัมภีร์ มีดังนี้

ฎีกาพระวินัยปิฎก

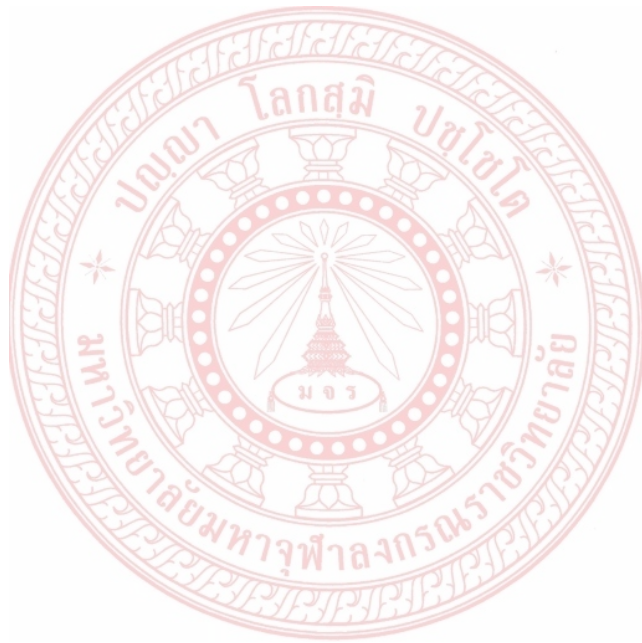
สารตถ.ฎีกา (ไทย)	=	สารัตถทีปนีฎีกา		(ภาษาไทย)
------------------	---	-----------------	--	-----------

ฎีกาพระสุตตันตปิฎก

อง.สตตค.ฎีกา (บาลี)	=	องคุดตรนิกาย	สตตคณิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
---------------------	---	--------------	---------------	------------

ฎีกापกณวิเสส

วิสุทธี.ฎีกา (ไทย)	=	ปรมัตถมัญชสา	วิสุทธีมรรคมหาฎีกา	(ภาษาไทย)
--------------------	---	--------------	--------------------	-----------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คัมภีร์โบราณเป็นคัมภีร์ที่ถูกจารหรือการจดบันทึกด้วยอักษรโบราณ เรียกโดยทั่วไปว่า หนังสือคัมภีร์โบราณ แต่เนื่องจากคนในอดีตนิยมบันทึกเรื่องราวในด้านพระพุทธศาสนาลงในใบลาน จึงนิยมใช้คัมภีร์โบราณว่า คัมภีร์ใบลาน นอกจากนี้จะบันทึกเรื่องราวในด้านพระพุทธศาสนาแล้วยังมีการบันทึกความรู้ ภูมิปัญญาในด้านต่างๆ เช่น ความรู้ด้านกฎหมาย จดหมายเหตุ ตำนานโหราศาสตร์ ปกตินโหร ไสยศาสตร์ เวชศาสตร์ ดาราศาสตร์ ธรรมคดี พงศาวดาร วรรณคดี อักษร ประวัติศาสตร์ หมู่อุทธศาสตร์^๑ รวมทั้งความเชื่อประเพณีวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัยที่ผ่านมาความรู้ในคัมภีร์โบราณได้รับความสนใจทั้งในระดับสากลและระดับประเทศในระดับสากลพบว่า องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ให้ความสนใจความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์โบราณ ในฐานะเป็นแหล่งความรู้ที่เป็นมรดกความทรงจำของโลก ซึ่งควรได้รับการอนุรักษ์และสงวนรักษา และพัฒนาให้คนสามารถเข้าถึงความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์โบราณได้ จึงมีการเคลื่อนไหวขึ้นมาศึกษาและฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมโดยองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO)^๒ จากการศึกษาพบว่าหน่วยงานในประเทศไทยที่มีการจัดการระบบความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์โบราณ พบว่าความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์โบราณส่วนมากเป็นตำนานวรรณกรรมของกลุ่มภาคเหนือและกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่บันทึกเรื่องราวบทบาทของพระสงฆ์ การปฏิบัติทางศาสนา

หลักฐานที่เกี่ยวกับคัมภีร์ใบลานที่มีอายุมากที่สุดในหอสมุดแห่งชาติปัจจุบัน คือ คัมภีร์ใบลาน เรื่อง สมณตปาสาทิกา วินยฎฐกถา (ทุติย) ปาจิตตियวณณนา เป็นฉบับที่จารด้วยอักษรขอม ภาษาบาลี ฉบับขาดทียบ ปรากฏหลักฐานการสร้างเมื่อ จ.ศ. ๙๗๗ ตรงกับ พ.ศ. ๒๑๕๘ ซึ่งอยู่ในสมัยอยุธยาจักราชสมเด็จพระเอกาทศรถ สภาพของใบลานปัจจุบันยังสมบูรณ์ ตัวอักษรปรากฏชัดเจน ส่วนคัมภีร์ใบลานที่ปรากฏหลักฐานเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยปัจจุบันนี้ คือ คัมภีร์ใบลาน เรื่อง ติสนิปาต (ติงสนิบาต) เป็นฉบับที่จารด้วยอักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี ปรากฏหลักฐานการสร้างเมื่อ จ.ศ. ๘๓๓ ตรงกับ พ.ศ. ๒๐๑๔

^๑ มุณี พันทวี, การปริวรรตหนังสือใบลาน, มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๑ หน้า ๒๐.

^๒ UNESCO. Memory of the world register. Retrieved January ๒๕, ๒๐๐๙.

คัมภีร์โบราณเป็นแหล่งบันทึกความรู้ของคนในอดีต มีฐานะเปรียบเสมือนแหล่งบันทึกความรู้ ภูมิปัญญาของผู้รู้หรือปราชญ์ในท้องถิ่นที่เกิดจากการรวบรวมประสบการณ์ ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม และสรรพวิชาการของบรรพชนในแต่ละยุคสมัย สะท้อนให้เห็น อารยธรรม วัฒนธรรมจริยธรรม มนุษยธรรม และคุณธรรมที่มีมาในอดีต ทำให้ทราบถึงเรื่องราวในประวัติศาสตร์ วรรณคดี ภาษาศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา รวมถึงตำนาน ประวัติของสถานที่และบุคคล ความรู้ในเรื่องราวต่างๆ เหล่านี้ถือว่าเป็นคลังความรู้ที่บรรพบุรุษได้บันทึกสืบทอดมาเพื่อให้เกิดคุณประโยชน์ต่อการศึกษาของอนุชนคนรุ่นหลังได้ศึกษาค้นคว้าต่อไป

คัมภีร์ใบลานเป็นคัมภีร์โบราณประเภทหนึ่ง ซึ่งจารลายลักษณ์อักษรลงบนใบของต้นลาน ใบลานจึงเป็นวัสดุธรรมชาติอย่างหนึ่งที่นิยมนำมาใช้จารหนังสือ ทั้งนี้ เพราะใบลานสามารถนำมาจารหนังสือ ได้รวดเร็ว งดงาม เบา และบาง นำเคลื่อนที่ไปได้สะดวกคล่องตัว นับตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ ๕ ที่ลังกาทวีปเป็นต้นมา ตามตำนานของพระพุทธศาสนาว่าการทำสังคายนาครั้งที่ ๕ (ปัญจมหสังคายนา) นี้ ได้ปรากฏว่า คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้เริ่มบันทึกลายลักษณ์อักษรลงบนใบลาน เรียกว่า หนังสือใบลาน หรือ คัมภีร์ใบลาน

การทำสังคายนาครั้งนี้ ได้ทำที่มหาวิหาร เมืองอนูราชปุระ ประเทศศรีลังกา มีพระพุทธทศตเถระและพระติสสะ เป็นประธาน ทำอยู่ ๑ ปี จึงเสร็จเรียบร้อย ในการทำสังคายนาครั้งนี้ ได้แสดงไว้ในคัมภีร์สังคีตियวงศ์ ว่า

“เอวเมว ภิกขุสงฺโฆ ธมมวินยญจ มุขปาฐโต โปฏฺฐเกสุ ลิกขาปยมาโน ปิฎกฺวเสน จ นิกายวเสน จ ธมมวินยสงฆาตฺ เตปิฎกพุทฺธวจนฺตี สาตถกภณฺจ โปฏฺฐเกสุ ลิกขาปยิตฺวา ปญฺจ- วสสสทสฺसानี สาสนสฺส จิรฺภูจิตฺกํ กตฺวา ปญฺจมี ธมมสงฺคีตฺสทิสเมว อกาลิฯ”

แปลว่า การสังคายนาครั้งนี้ ภิกษุสงฆ์ เมื่อจะให้จารพระธรรมวินัย แต่มุขปาฐะลงในใบลานก็ให้จารพระพุทธวจนะ คือ พระไตรปิฎก โดยจำนวนปิฎกและนิกายพร้อมทั้งอรรถกถาลงในใบลาน กระทำให้สถิตอยู่ได้นานประมาณถึง ๕,๐๐๐ พระพรรษา ได้ชื่อว่าเหมือนกับพระธรรมสังคีตที่ ๕ แล้ว^๓

คัมภีร์ใบลานเข้ามายังประเทศไทยเพราะพระพุทธศาสนาจากทางสายลังกา ดังเช่นในสมัยสุโขทัย พบข้อความในศิลาจารึกกล่าวถึง “ไตรปิฎก” อยู่หลายครั้ง แต่เนื่องจากใบลานเป็นของชำรุดได้ง่าย ใบลานในสมัยนั้นจึงไม่มีปรากฏหลักฐานในปัจจุบัน

ปัจจุบันวรรณกรรมและโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาจำนวนมาก ได้ถูกทำลายไปจนไม่สามารถฟื้นฟูบูรณะหรือนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้อีก แม้ว่าจะยังมีส่วนที่เหลืออีกจำนวนมาก แต่ก็อยู่ในสภาพที่ทรุดโทรม ขาดการบำรุงรักษา มีการจัดการที่ไม่ถูกวิธี ไม่เหมาะสม ทำให้ด้อยคุณค่าและเกิดเสียหายต่อกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ ขาดการนำมา

^๓ คู่มือสังคีตติกา ว.เปรี๊ญ ๕ น., โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๔. หน้า ๙๑ – ๙๒

ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบททางสังคม ซึ่งเป็นผลให้สังคมไทยขาดภูมิปัญญาทางด้านวัฒนธรรมและการสร้างความรู้ใหม่บนฐานทุนของความรู้ที่มีอยู่เดิม

การสืบค้นเอกสารคัมภีร์โบราณ จึงถือเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ เป็นการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมที่เกิดจากภูมิปัญญาของบรรพชนไทย และยังเป็นการช่วยให้เอกสารคัมภีร์โบราณมีอายุยืนยาว ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ศึกษา การพัฒนาระบบสืบค้นและการอนุรักษ์เอกสารและคัมภีร์โบราณของวัดในสังคมไทย เพื่อศึกษาสำรวจและจัดหมวดหมู่เอกสารคัมภีร์โบราณทางพุทธศาสนาของวัดในสังคมไทย วิเคราะห์เนื้อหาและการจัดทำดัชนีการค้นค่าของเอกสารคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในสังคมไทย อีกทั้งยังส่งเสริมการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในสังคมไทย โดยการสำรวจ สืบค้น แหล่งเอกสารคัมภีร์โบราณในพื้นที่ การลงทะเบียนและการจัดระบบการอนุรักษ์และจัดเก็บเป็นสมบัติของท้องถิ่น เป็นการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในเรื่องเอกสารคัมภีร์โบราณ อันนำไปสู่ความรักความหวงแหน การอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณ มิให้ถูกทำลาย สูญหายเพื่อเป็นศูนย์กลางแหล่งเรียนรู้ของชุมชนต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อสำรวจและจัดหมวดหมู่เอกสารคัมภีร์โบราณทางพุทธศาสนาของวัดในสังคมไทย
- ๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาและการจัดทำดัชนีการค้นค่าของเอกสารคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในสังคมไทย
- ๑.๒.๓ เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในสังคมไทย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ สภาพและปัญหาของคัมภีร์โบราณทางพุทธศาสนาของวัดในสังคมไทยเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ ระบบการจัดทำดัชนีการค้นค่าของเอกสารคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในสังคมไทยมีลักษณะอย่างไร
- ๑.๓.๓ การส่งเสริมการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในสังคมไทยเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) เพื่อการศึกษาวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่เนื้อหาคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาจากบันทึกในเอกสารหรือคัมภีร์โบราณ และหลักฐานจากโบราณคดีที่จัดเก็บที่วัดในไทยทั้ง ๔ ภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้ การเก็บรวบรวม ใช้แบบบันทึกข้อมูลเพื่อบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับกลุ่มความรู้เดิม ประกอบด้วย หมวดความรู้ หมวดย่อย และหมู่ย่อย (Division) ขอบเขต และนำข้อมูลที่ได้จากเอกสารทั้งหมดมาจัดกลุ่มเนื้อหาและคัดแยกเนื้อหา

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การสืบค้นเอกสารคัมภีร์โบราณ โดยเฉพาะการลงสำรวจในพื้นที่ที่มีรูปแบบการจัดเก็บแล้ว และสำรวจสืบค้นเบื้องต้นในส่วนที่ยังไม่เคยมีการสำรวจมาก่อน เป็นลักษณะของโครงการงานวิจัยเชิงรุกตามกรอบแผนงานที่กำหนดไว้

การสำรวจวัดที่มีรูปแบบการจัดเก็บ ผู้วิจัยเก็บการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาโดยวิธีวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) ได้แก่ คู่มือสำรวจ จัดหารวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือชื่อเรื่อง และชื่อหนังสือทางพระพุทธศาสนา เอกสารการแบ่งหมวดจากข้อมูลของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ส่วนที่ยังไม่เคยมีการสำรวจ ในลักษณะนี้ยังไม่มีข้อมูลเบื้องต้น จึงจำเป็นต้องขอคำแนะนำของผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ ส่วนมากจะเป็นพระสังฆาธิการ อาทิ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าอาวาสต่างๆ เป็นต้น ในการสำรวจนี้จะไปตามวัดที่เป็นแหล่งชุมชนเก่า และวัดต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานประกอบการสำรวจและการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่ในการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ครอบคลุมทั่วประเทศ ทั้ง ๔ ภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้

ภาคเหนือ การคัดเลือกวัดที่เก็บรักษาคัมภีร์โบราณเอาไว้ แต่ยังไม่มีการสำรวจและการจัดเก็บอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยศึกษาในจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน โดยเลือกวัดที่ได้รับข้อมูลว่ายังมีคัมภีร์โบราณที่ตกสำรวจ รวม ๔ จังหวัด จังหวัด ละ ๒ วัด รวมจำนวน ๘ วัด

ภาคกลาง ปรากฏคัมภีร์โบราณที่มีรูปแบบการจัดเก็บแล้ว ที่ได้รับการสืบค้นและจัดหมวดหมู่คัมภีร์โบราณจังหวัดและวัดในเขตภาคกลาง ได้แก่ วัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตจังหวัดภาคกลาง ๖

จังหวัดวัดในจังหวัดภาคกลาง ประกอบด้วย วัดสุวรรณภูมิ ตำบลท่าพี่เลี้ยง อำเภอเมือง สุพรรณบุรี, วัดสามชุก ตำบลสามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี, วัดศรีโสมโมสร (กุตจอก) ตำบลกุตจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท, วัดประดู่ทรงธรรม ตำบลหัวรอ อำเภอเมืองพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอยุธยา, วัดต่านักเหนือ ตำบลบางตะไนย์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี, วัดมะขาม ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี, วัดสุทธิวาราม แขวงยานนาวา เขตสาทร จังหวัดกรุงเทพมหานคร รวมทั้งสิ้น ๗ วัด ๖ จังหวัด

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกวัดที่มีเอกสารคัมภีร์โบราณในท้องถิ่นจัดเก็บไว้ วัดใน ๔ จังหวัดภาคอีสาน ได้แก่ วัดเดิมพิมาย และวัดวังวาริน จังหวัดนครราชสีมา วัดธาตุ (พระอารามหลวง) วัดนทโรวาส บ้านหนองงูเหลือม และวัดโพธิ์ศรี จังหวัดขอนแก่น วัดมณีวาราม วัดหนองช้างทอง และวัดทุ่งขุนจังหวัดอุบลราชธานี และวัดบวร วัดบรมคงคา และวัดมณีจันทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ รวมทั้งสิ้น ๑๑ วัด ใน ๔ จังหวัด

ภาคใต้ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณของวัดในเขตภาคใต้ของจังหวัดตรังและจังหวัดกระบี่ ยังไม่มีการจัดหมวดหมู่ และการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ โดยลงพื้นที่ศึกษาใน ๔ วัด ที่พบคัมภีร์โบราณ ได้แก่ วัดไร่พุด ตำบลน้ำผุด อำเภอเมือง จังหวัดตรัง วัดกะช่องเปี่ยมราษฎร์ ตำบลช่อง อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง วัดเขาหัวสิงห์ ตำบลเขาเขน อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ วัดสุวรรณธาราราม ตำบลกระบี่น้อย อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ และที่ได้ขึ้นทะเบียนกับหอสมุดกาญจนาภิเษก สงขลาแล้ว ได้แก่ วัดวังตะวันตก ตำบลคลัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดบูรณาราม ตำบลคลัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดจันทาราม ตำบลท่าวัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนวัดปลักหนู ตำบลปลักหนู อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา วัดขุนทอง ตำบลจะโหนด อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา วัดท่าช้าง ตำบลท่าช้าง อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา รวมทั้งสิ้น ๑๐ วัด ๔ จังหวัด

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระหว่าง เดือน ตุลาคม ๒๕๕๗ – กันยายน ๒๕๕๘

๑.๕ คำนียามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การสืบค้น หมายถึง การสืบเสาะ หรือการค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณของวัดในสังคมไทย

๑.๕.๒ การอนุรักษ์ หมายถึง การดูแลการรักษาเพื่อให้คงคุณค่าไว้ รวมถึงการป้องกันการซ่อมแซม การฟื้นฟู การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะโดยการปลุกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑.๕.๓ การถ่ายทอด หมายถึง การส่งต่อองค์ความรู้และความเข้าใจจากบุคคลหนึ่งซึ่งมีลักษณะเป็นแบบไปสู่อีกบุคคลหนึ่ง ทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและไม่เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่าที่เหมาะสมโดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ

๑.๕.๔ เอกสารและคัมภีร์โบราณ หมายถึง หนังสือหรือสิ่งตีพิมพ์/เขียนจารึกด้วยวัสดุชนิดต่างๆ ที่มีเนื้อหาประกอบด้วยข้อความหรือถ้อยคำเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่อยู่ในรูปของภาษาต่างๆ เช่น ภาษาขอม ภาษาไทยโบราณ เป็นต้น

๑.๕.๕ ภูมิปัญญา หมายถึง กระบวนการของบุคคล หรือองค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนและปฏิบัติสืบต่อกันมาและได้มีการปรับปรุงให้เข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปของยุคสมัย

๑.๕.๖ แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น หมายถึง แหล่งข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ และประสบการณ์ ที่สนับสนุนส่งเสริมให้ทุกคนที่ใฝ่รู้แสวงหาความรู้และเรียนรู้ด้วยตนเองตามอัธยาศัยในท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และองค์ความรู้

๑.๖ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) สํารวจวัดที่เก็บรักษา คัมภีร์โบราณเอาไว้และมีคัมภีร์โบราณแต่ยังคงตกสำรวจ การสำรวจวัดที่มีรูปแบบการจัดเก็บ ผู้วิจัย เก็บการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาโดยวิธีวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) ได้แก่ คู่มือสำรวจ จัดหา รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือชื่อเรื่อง และชื่อหนังสือทางพระพุทธศาสนา เอกสารการแบ่งหมวดหมู่จากข้อมูลของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ส่วนที่ยังไม่เคยมีการสำรวจ ในลักษณะนี้ยังไม่มีข้อมูลเบื้องต้น จึงจำเป็นต้องขอคำแนะนำของผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ ในการสำรวจนี้จะไปตามวัดที่เป็นแหล่งชุมชนเก่า และวัดต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานประกอบการสำรวจและการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณและศึกษาวิเคราะห์ และจัดหมวดหมู่เนื้อหาคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาจากบันทึกในเอกสารหรือคัมภีร์โบราณ และหลักฐานจากโบราณคดีที่จัดเก็บที่วัดในไทยทั้ง ๔ ภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้ การเก็บรวบรวม ใช้แบบบันทึกข้อมูลเพื่อบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับกลุ่มความรู้เดิม ประกอบด้วย หมวดความรู้ หมวดย่อย และหมู่ย่อย (Division) ขอบเขต และนำข้อมูลที่ได้จากเอกสารทั้งหมดมาจัดกลุ่มเนื้อหาและคัดแยกเนื้อหา

๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบถึงสภาพและปัญหาของคัมภีร์โบราณทางพุทธศาสนาของวัดใน
สังคมไทย

๑.๗.๒ ทำให้ทราบถึงระบบการจัดทำดัชนีการค้นค่าของเอกสารคัมภีร์โบราณทาง
พระพุทธศาสนาของวัดในสังคมไทย

๑.๗.๓ ทำให้ทราบถึงวิธีการการส่งเสริมการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็นแหล่ง
เรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในสังคมไทย

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง การพัฒนาระบบสืบค้นและการอนุรักษ์เอกสารและคัมภีร์โบราณของวัดในสังคมไทย มีวัตถุประสงค์ เพื่อสำรวจและจัดหมวดหมู่เอกสารคัมภีร์โบราณทางพุทธศาสนาของวัดในสังคมไทย เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาและการจัดทำดัชนีการค้นค่าของเอกสารคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในสังคมไทย เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในสังคมไทย

บทนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ค้นคว้าหลักการ หลักการ แนวคิด ทฤษฎีจากเอกสาร ข้อความทางวิชาการ วารสาร สื่อสิ่งพิมพ์ ข้อมูลจากอินเทอร์เน็ตและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ค้นหาจากเอกสาร ตำราเรียนของผู้เชี่ยวชาญจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับประเด็นปัญหาและวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษาตามลำดับดังนี้

๒.๑ คัมภีร์โบราณตำนานแห่งพระพุทธศาสนา

๒.๑.๑ คัมภีร์ไบเบิล

๒.๑.๒ ประเภทและลักษณะของคัมภีร์ไบเบิล

๒.๑.๓ ส่วนประกอบของคัมภีร์ไบเบิล

๒.๑.๔ หนังสือสมุดไทย

๒.๑.๕ สาเหตุการเสื่อมสภาพของคัมภีร์โบราณ

๒.๑.๖ การดูแลและการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

๒.๒ การจัดทำระบบทะเบียนรายการคัมภีร์โบราณ

๒.๒.๑ การลงทะเบียนคัมภีร์โบราณสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

๒.๒.๒ การลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์ไบเบิลและหนังสือสมุดไทย ของสมาคมอนุรักษ์

เอกสารโบราณ

๒.๒.๓ การจัดทำบัตรรายการ บัตรบรรณานุกรม บัญชีบริการ บรรณานุกรมและ

เชิงอรรถคัมภีร์ไบเบิล

๒.๒.๔ การจัดเก็บคัมภีร์ไบเบิล

๒.๒.๕ บัญชีเดินทุ่งหรือบัญชีสังเขป

๒.๒.๖ การทำทะเบียน การจัดเก็บ และการรวบรวมหลักฐานหนังสือสมุดไทย

- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
  - ๒.๓.๑ ประเภทและลักษณะของภูมิปัญญา
  - ๒.๓.๒ การถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ทางภูมิปัญญา
  - ๒.๔.๑ ประเภทของแหล่งเรียนรู้
  - ๒.๔.๒ การจัดการแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญา
  - ๒.๔.๓ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นที่มีภูมิปัญญา
- ๒.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ คัมภีร์โบราณตำนานแห่งพระพุทธศาสนา

คัมภีร์โบราณจัดเป็นทรัพยากรสารสนเทศประเภทหนึ่งที่สังคมในแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในอดีตใช้บันทึกความรู้หรือเรื่องราวการดำเนินชีวิต อีกทั้งยังพบว่าคัมภีร์โบราณเข้ามาในประเทศไทย จากการเผยแพร่พระพุทธศาสนาจากสายลังกา ซึ่งจะพบเห็นหลักฐานการบันทึกอยู่บนศิลาจารึกในสมัยสุโขทัย ที่กล่าวถึง “ไตรปิฎก” แต่เนื่องจากคัมภีร์โบราณเป็นของชำรุดได้ง่าย คัมภีร์โบราณในสมัยนั้นจึงไม่ปรากฏหลักฐานในปัจจุบัน

คัมภีร์โบราณเป็นคัมภีร์ที่ถูกจารหรือการจดบันทึกด้วยอักษรโบราณ เรียกโดยทั่วไปว่า หนังสือคัมภีร์โบราณแต่เนื่องจากคนในอดีตนิยมบันทึกเรื่องราวในด้านพระพุทธศาสนาลงในใบลานจึงนิยมเรียกคัมภีร์โบราณว่า คัมภีร์ใบลาน นอกจากนี้จะบันทึกเรื่องราวในด้านพระพุทธศาสนาแล้วยังมีการบันทึกความรู้ ภูมิปัญญาในด้านต่างๆ เช่น ความรู้ด้านกฎหมาย จดหมายเหตุ ตำนานโหราศาสตร์ ปฎิทินโหร ไสยศาสตร์ เวชศาสตร์ ดาราศาสตร์ ธรรมคดี พงศาวดาร วรรณคดี อักษร ประวัติศาสตร์ หมู่ยุทธศาสตร์^๑ รวมทั้งความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัยที่ผ่านมาความรู้ในคัมภีร์โบราณได้รับความสนใจทั้งในระดับสากลและระดับประเทศในระดับสากลพบว่า องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ให้ความสนใจความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์โบราณในฐานะเป็นแหล่งความรู้ที่เป็นมรดกความทรงจำของโลก ซึ่งควรได้รับการอนุรักษ์และสงวนรักษา และพัฒนาให้คนสามารถเข้าถึงความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์โบราณได้ จึงมีการเคลื่อนไหวขึ้นมาศึกษาและฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมโดยองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO)^๒ จากการศึกษาพบว่าหน่วยงานในประเทศไทยที่มีการจัดการระบบความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์

^๑ มุณี พันทวี, การปริวรรตหนังสือใบลาน, มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑ หน้า ๒๐.

^๒ UNESCO. Memory of the world register. Retrieved January 25, 2009.

โบราณ พบว่าความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์โบราณส่วนมากเป็นตำนานวรรณกรรมของกลุ่มภาคเหนือและกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่บันทึกเรื่องราวบทบาทของพระสงฆ์ การปฏิบัติทางศาสนา

การสำรวจเอกสารโบราณในประเทศไทย เริ่มตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่ ๔) ครั้นยังทรงผนวชอยู่ ได้ทรงพบศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงขณะจารึกชุดครั้งที่เมืองสุโขทัยในพุทธศักราช ๒๓๗๖ และต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่ ๕) ได้ทรงเล็งเห็นความสำคัญของเอกสารโบราณ จึงโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมเอกสารโบราณประเภทจารึกที่พบตามภูมิภาคต่างๆ ทั้งพระราชอาณาจักร และพระองค์ยังทรงมีพระมหากรุณาธิคุณให้ก่อตั้งหอพระสมุดวชิรญาณขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๔๔๘ พระองค์ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร โดยรวมกิจการ หอพระมณเฑียรธรรม หอพุทธศาสนสังคหะ และหอพระสมุดวชิรญาณเข้าด้วยกัน เพื่อพระราชทานให้ประชาชนชาวไทยได้มีแหล่งเรียนรู้ โดยได้รวบรวมคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทยที่เก็บรักษาตามหอพระไตรปิฎกในวัดต่างๆ รวมถึงการดำเนินการหาหนังสือเก่าที่มีอยู่ และประกาศขอรับบริจาค บ้าง ขอซื้อมาจากเจ้าของบ้าง คัดลอกมาบ้าง เพื่อให้ได้คัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทยมาไว้ที่ หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร รวมทั้งตู้ไทยโบราณ (ตู้ลายทอง) ที่ใช้เก็บคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทยอีกด้วย^๓

หลักฐานที่เกี่ยวกับคัมภีร์ใบลานที่มีอายุมากที่สุดในหอสมุดแห่งชาติปัจจุบัน คือ คัมภีร์ใบลาน เรื่อง สมนต์ปาสาทิกา วินยภูฏกถา (หุตย) ปาจิตติยวณณา เป็นฉบับที่จารด้วยอักษรขอมภาษาบาลี ฉบับขาดทียบ ปรากฏหลักฐานการสร้างเมื่อ จ.ศ. ๙๗๗ ตรงกับ พ.ศ. ๒๑๕๘ ซึ่งอยู่ในสมัยอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ สภาพของใบลานปัจจุบันยังสมบูรณ์ ตัวอักษรปรากฏชัดเจน ส่วนคัมภีร์ใบลานที่ปรากฏหลักฐานเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยปัจจุบันนี้ คือ คัมภีร์ใบลาน เรื่อง ติสนิปาด (ติงสนิปาด) เป็นฉบับที่จารด้วยอักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี ปรากฏหลักฐานการสร้างเมื่อ จ.ศ. ๘๓๓ ตรงกับ พ.ศ. ๒๐๑๔^๔

คัมภีร์โบราณเป็นแหล่งบันทึกความรู้ของคนในอดีต มีฐานะเปรียบเสมือนแหล่งบันทึกความรู้ ภูมิปัญญาของผู้รู้หรือปราชญ์ในท้องถิ่นที่เกิดจากการรวบรวมประสบการณ์ ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม และสรรพวิชาการของบรรพชนในแต่ละยุคสมัย สะท้อนให้เห็น อารยธรรม วัฒนธรรมจริยธรรม มนุษยธรรม และคุณธรรมที่มีมาในอดีต ทำให้ทราบถึงเรื่องราวในประวัติศาสตร์ วรรณคดี ภาษาศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา รวมถึงตำนาน ประวัติของสถานที่และบุคคล ความรู้ในเรื่องราวต่างๆ เหล่านี้ถือว่าเป็นคลังความรู้ที่บรรพบุรุษได้บันทึกสืบทอดมาเพื่อให้เกิดคุณประโยชน์ต่อการศึกษาของอนุชนคนรุ่นหลังได้ศึกษาค้นคว้าต่อไป

^๓ สำนักหอสมุดแห่งชาติ, คู่มือสำรวจ จัดทำ รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารโบราณประเภทคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๒), หน้า ๑.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑.

รูปอักษรและภาษาที่ปรากฏใช้จารบันทึกความรู้ในคัมภีร์โบราณ รูปอักษรที่ปรากฏในคัมภีร์คัมภีร์โบราณเป็นอักษรรุ่นเก่า ซึ่งรูปอักษรที่ปรากฏที่มีอยู่ในคัมภีร์โบราณของหอสมุดแห่งชาติ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โครงการอนุรักษ์คัมภีร์คัมภีร์โบราณเก่าในประเทศไทย^๕ โครงการอนุรักษ์ใบลานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ศูนย์จารึกและใบลานอีสาน สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม^๖ พบว่ารูปแบบอักษรและภาษาที่ใช้บันทึกความรู้ในคัมภีร์โบราณในปัจจุบันมี ๒๘ รูปแบบอักษร คือ อักษร ปัลลวะ หลังปัลลวะ ขอมโบราณ ขอม มอญโบราณ มอญ อักษรธรรมล้านนา ธรรมอีสาน อักษรไทย สุโขทัย อักษรไทยอีสาน (หรืออักษรไทยน้อย) อักษรไทยอยุธยา อักษรไทยล้านนาหรือ อักษรฝักขาม อักษรขอมย่อ อักษรพม่าย่อ อักษรพม่า อักษรเฉียงขอม อักษรเฉียงพราหมณ์ อักษรอริยกะ อักษรเฉียงक्षणย์ อักษรทมิฬ อักษรจีน อักษรยาวี อักษรสิงหล อักษรเทวนาครี อักษรบาลีโบราณ และ อักษรอื่นๆ ที่เป็นสัญลักษณ์ ตัวเลข ภาพ เป็นต้น ส่วนภาษาที่ใช้มี ๑๔ ภาษาได้แก่ ภาษาไทยปัจจุบัน ภาษาไทยอีสาน ภาษาไทยล้านนา ภาษาไทยใหญ่ ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาพม่า ภาษามอญ ภาษาเขมร ภาษาทมิฬ ภาษามลายู ภาษาจีน ภาษาอาหรับ และภาษาอื่นๆ เป็นสัญลักษณ์ เลข ยันต์ เป็นต้นจากการศึกษาพบว่าอักษรที่จารบนคัมภีร์โบราณ มักนิยมใช้แพร่หลาย ๓ ชนิด^๗ คือ

- ๑) อักษรตัวธรรมอีสาน คัมภีร์โบราณส่วนใหญ่จารด้วยอักษรธรรมอีสาน ถูกพบในภูมิภาคอีสานสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พบตามคัมภีร์โบราณที่อยู่ตามวัดสำคัญๆ ในภาคอีสาน
- ๒) อักษรไทยน้อย ถูกค้นพบการใช้ในอาณาจักรล้านช้างและชาวอีสานกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว ซึ่งใช้เป็นตัวอักษรทางราชการสืบต่อมา
- ๓) อักษรขอม ตัวอักษรขอมจะถูกนิยมนับที่กษัตริย์ชั้นสูงหรือตาราทางวิชาการ^๘

อย่างไรก็ตามคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนามีลักษณะสำคัญที่มีความสัมพันธ์กับความรู้อันบันทึกในคัมภีร์โบราณ ประกอบด้วย ๒ ลักษณะที่สำคัญดังนี้

^๕ พรรณเพ็ญ เครือไทย. โครงการศึกษาวิจัยคัมภีร์ใบลานในภาคเหนือ, (เชียงใหม่: สุริวงค์บุ๊คเซนเตอร์. ๒๕๔๘), หน้า ๓๘.

^๖ โครงการอนุรักษ์ใบลานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. (๒๕๔๗). ค้นเมื่อ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑, จาก <http://www.msu.ac.th/BL/bailan/PAG2.ASP>

^๗ อรทัย เลียงจินดาถาวร และโสรัจ นามอ่อน. หนังสือใบลานจังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. ๒๕๔๕ หน้า ๔๒.

^๘ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. อีสารคดี: เนื่องในงานการละเล่นพื้นบ้านอีสาน ณ โรงละครแห่งชาติ. นครปฐม: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๒๑ หน้า ๖๕.

๑) อักษรและภาษาที่ใช้บันทึกในคัมภีร์โบราณ อักษรที่ใช้จารในคัมภีร์โบราณที่พบนั้น ภาคกลางและภาคใต้ส่วนมาก จารด้วยอักษรขอม ภาคเหนือจารด้วยอักษรธรรมล้านนา ภาคอีสาน จารด้วยอักษรธรรมอีสาน และอักษรไทยน้อย นอกจากนี้ยังมีการพบอักษรอื่นที่ใช้จารบนคัมภีร์โบราณเช่นอักษรมอญ อักษรพม่า อักษรสิงหล และอักษรไทยอีกทั้งภาษาที่ใช้ในคัมภีร์โบราณ ส่วนมากเป็นภาษาบาลี ภาษาไทย และภาษาสันสกฤตซึ่งความรู้ในคัมภีร์โบราณจำแนกได้ ๒ กลุ่ม ดังนี้

(๑.๑) กลุ่มด้านพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ได้แก่ หมวดบาลีพระไตรปิฎก หมวด อรรถกถา หมวดฎีกา หมวดอนุฎีกา หมวดนวฎีกา หมวดโยชนา หมวดคัมภีร์ หมวดหปกรณวิเสส หมวดปกิณกะ ความรู้ทางด้านสหทาวีเสส ความรู้ด้านสวดมนต์และคาถาต่างๆ จะนิยมจารด้วย อักษรขอม และภาษาที่ใช้จารในคัมภีร์โบราณ ภาษาบาลี

(๑.๒) ส่วนกลุ่มทางโลก ประกอบด้วยความรู้ด้านต่างๆ ได้แก่ หมวดพงศาวดาร ความรู้ด้านตำนาน-ประวัติ ความรู้ด้านโลกศาสตร์ ตาราเวชศาสตร์ ตาราโหราศาสตร์ จะนิยมจารด้วย อักษรไทยอักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสาน อักษรไทยน้อย อักษรพม่า อักษรสิงหล ภาษาที่ใช้จาร ในคัมภีร์โบราณ ได้แก่ภาษาไทย ภาษาบาลี ภาษาพม่า ภาษาสิงหล ภาษาบาลี-ไทย และภาษาบาลี-พม่า

๒) ลักษณะประเภทของหนังสือคัมภีร์โบราณ ซึ่งคัมภีร์โบราณจัดจำแนกได้เป็น ๓ ประเภทคือ^๙

(๑) หนังสือผูก เป็นคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาที่บันทึกวรรณกรรมท่องถิ่น และ ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งส่วนใหญ่วรรณกรรมท่องถิ่นจะเป็นนิทานที่ให้ความรู้กับคนในสังคมให้รู้จักการวาง ตน การประพฤติตน ตลอดจนการสั่งสอน เตือนในเรื่องความคิด และความเชื่อ หลักการเหตุผล ความถูกผิดเช่นสอนให้เคารพเชื่อฟังพ่อแม่ สอนเรื่องการใช้จ่าย สอนเรื่องการทำงานบ้าน สอนการ เลือกรู้จักครอง สอนการทำบุญ สอนการสร้างชีวิต สอนให้รู้จักรักษนวลสงวนตัว ซึ่งพบในเรื่องอินทียาน สอนลูกนางผมหอมท้าวกำกาด่า ท้าวภาพเกิด ฯลฯ วรรณกรรมนิทานพื้นบ้านเหล่านี้มักถูกบันทึกด้วย ตัวอักษรธรรม

(๒) หนังสือก้อม เป็นคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาที่บันทึกความรู้เรื่องราวทาง โลก ได้แก่วิถีชาวบ้าน ตำรายา ตำราหมอดู ตำราฤกษ์ยาม คาถาอาคมประกอบพิธีกรรมต่างๆ ความ เชื่อประเพณีสะเดาะเคราะห์ ซึ่งความรู้เหล่านี้ถูกรวบรวมจากปราชญ์ชาวบ้านที่มีความชำนาญเฉพาะ ทางพบการบันทึกความรู้เหล่านี้ด้วยอักษรธรรมและอักษรไทยน้อย

^๙ สุรจิตต์ จันทรสภา. เมืองมุกดาหาร. มุกดาหาร: สภาวัฒนธรรมจังหวัดมุกดาหาร. ๒๕๔๓ หน้า ๒๑.

(๓) หนังสือเทศน์ มักนิยมบันทึกความรู้ทางด้านพุทธศาสนา เช่น พระธรรมคัมภีร์ วรรณกรรมพุทธศาสนา ทั้งชาติกวีบาท และชาติกนอกนิบาต มักพบถูกบันทึกด้วยตัวอักษรธรรม และตัวอักษรขอมในเขตภาคกลาง^{๑๐} อย่างไรก็ตามความรู้ในคัมภีร์โบราณ มักนิยมใช้ตัวอักษรธรรม และไทยน้อยมักถูกใช้ควบคู่กันเสมอในภาคอีสาน และอาณาจักรล้านช้าง ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของไทยลาว-อีสาน^{๑๑} แต่อักษรธรรมมักนิยมถูกใช้ในกลุ่มชาววัด คือ พระภิกษุสงฆ์ และผู้ใฝ่รู้ในพระธรรมคัมภีร์^{๑๒}

โดยสรุป ในอดีตนิยมบันทึกเรื่องราวในด้านพระพุทธศาสนาลงในใบลานจึงนิยมใช้คัมภีร์โบราณว่า คัมภีร์ใบลาน นอกจากจะบันทึกเรื่องราวในด้านพระพุทธศาสนาแล้วยังมีการบันทึกความรู้ภูมิปัญญาในด้านต่างๆ มีการนำรูปแบบอักษรใช้บันทึกในคัมภีร์โบราณในปัจจุบันมี ๒๘ รูปแบบอักษร และภาษาที่ใช้มี ๑๔ ภาษา อักษรที่ใช้จารในคัมภีร์โบราณที่พบนั้นภาคกลางและภาคใต้ส่วนมาก จารด้วยอักษรขอม ภาคเหนือจารด้วยอักษรธรรมล้านนา ภาคอีสานจารด้วยอักษรธรรมอีสาน และอักษรไทยน้อย คัมภีร์โบราณจึงเปรียบเสมือนคลังความรู้ของคนในชาติที่เกิดจากการรวบรวม สะสม และถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่นมาแต่ละยุคสมัย ซึ่งพบว่าผู้ที่ถูกบันทึกและรวบรวมความรู้ในคัมภีร์โบราณโดยส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้ที่มีการบวชเรียนทางพุทธศาสนา บุคคลเหล่านี้มีความเชี่ยวชาญในการเขียนและอ่านอักษรโบราณ

๒.๑.๑ คัมภีร์ใบลาน

คัมภีร์ใบลานเป็นคัมภีร์โบราณประเภทหนึ่ง ซึ่งจารลายลักษณ์อักษรลงบนใบของต้นลาน ใบลานจึงเป็นวัสดุธรรมชาติอย่างหนึ่งที่นิยมนำมาใช้จารหนังสือ ทั้งนี้ เพราะใบลานสามารถนำมาจารหนังสือ ได้รวดเร็ว งดงาม เบา และบาง นำเคลื่อนที่ไปได้สะดวกคล่องตัว อีกทั้งยังแข็งแรงทนทานกว่าหนังสือที่ทำด้วยวัสดุอย่างอื่น ก่อนที่จะนำใบลานมาทำให้เป็นคัมภีร์ใบลานนั้น ต้องผ่านกรรมวิธีหลายขั้นตอนในการเตรียมใบลาน เริ่มต้นตั้งแต่การทำใบลาน การจารใบลาน การเข้าผูกเข้ามัดคัมภีร์ใบลาน เป็นต้น คัมภีร์ใบลานนี้ นิยมบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่

นับตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ ๕ ที่ลัทธิวิปเป็นต้นมา ตามตำนานของพระพุทธศาสนาว่าการทำสังคายนาครั้งที่ ๕ (ปัญจสมสังคายนา) นี้ ได้ปรากฏว่า คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้เริ่มบันทึกลายลักษณ์ลงบนใบลาน เรียกว่า หนังสือใบลาน หรือ คัมภีร์ใบลาน

^{๑๐} ธวัช ปุณโณทก.อักษรโบราณอีสาน: อักษรวิทายาตธรรมและไทยน้อย. กรุงเทพฯ: สยามเพรสแมเนจเม้นท์. ๒๕๔๐ หน้า ๕๔.

^{๑๑} นิวัฒน์ พ.ศรีสุวรรณนท์. ไทยลาว-อีสาน. กรุงเทพฯ: มิตรนราการพิมพ์. ๒๕๒๙ หน้า ๔๗.

^{๑๒} อรทัย เสียงจินดาถาวร และโสรัจ นามอ่อน. หนังสือใบลานจังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. ๒๕๔๕ หน้า ๕๘.

การทำสังคายนาครั้งนี้ ได้ทำที่มหาวิหาร เมืองอนุราชปุระ ประเทศศรีลังกา มีพระพุทฺธทัตตะเถระและพระติสสะ เป็นประธาน ทำอยู่ ๑ ปี จึงเสร็จเรียบร้อย ในการทำสังคายนาครั้งนี้ ได้แสดงไว้ในคัมภีร์สังคีตยวงศ์ ว่า

“เอวมเว ภิกขุสงฺโฆ ธมมวินยญจ มุขปาธโต โปฏฺฐเกสุ ลิกฺขาปยมาโน ปิฏฺฐกเวสน จ นิกายเวสน จ ธมมวินยสงฺขาตํ เตปิฏฺฐกพุทฺธวจนํ สาตถกกณฺจ โปฏฺฐเกสุ ลิกฺขาปยิตฺวา ปญฺจ-
วสสสทฺสสุณานิ สาสนสฺส จิริญฺจติกํ กตฺวา ปญฺจมํ ธมมสงฺคีตฺสทิสเมว อกาสิฯ”

แปลว่า การสังคายนาครั้งนี้ ภิกษุสงฆ์ เมื่อจะให้จารพระธรรมวินัย แต่มุขปาฐะลงในใบลานก็ให้จารพระพุทฺธวจนะ คือ พระไตรปิฎก โดยจำนวนปิฎกและนิกายพร้อมทั้งอรรถกถาลงในใบลาน กระทำให้สถิตอยู่ได้นานประมาณถึง ๕,๐๐๐ พระพรรษา ได้ชื่อว่าเหมือนกับพระธรรมสังคีตที่ ๕ แล้ว^{๑๓}

“ครั้งนั้น ภิกษุสงฆ์ได้ถวายพระพรแต่พระราชเจ้าให้ทรงทราบ ว่า พระพุทฺธวจนะ คือ ปิฎก ๓ ได้สืบๆ กันมา ตั้งแต่พระบาลีและพระอรรถกถาทั้งปวงโดยมุขปาฐะนานไปภายหน้าความเสื่อมจกมีแก่ พระพุทฺธศาสนาและสัตวโลก ทำให้พระพุทฺธวจนะ คือ พระไตรปิฎก พระบาลี และพระอรรถกถาจกเสื่อมสิ้นทั่วไปแล เพราะเหตุนั้น เดี๋ยวนี้ควรจะให้จารึกพระไตรปิฎกซึ่งเป็นพระพุทฺธวจนะพร้อมทั้งอรรถกถา ทั้งสิ้นจากมุขปาฐะ ลงไว้ ณ ลานเป็นการสมควรนัก”^{๑๔}

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า บรรดาคณะสงฆ์ทั้งหลายต่างเห็นพ้องต้องกันว่า ความทรงจำไว้ด้วยมุขปาฐะ คือ ทางปากซึ่งความทรงจำของคนนั้นย่อมเสื่อมลงเรื่อยๆ บรรดาพระอรหันต์ทั้งหลายก็น้อยลงเรื่อยๆ พระพุทฺธศาสนาก็จะเสื่อมไป จึงคิดจดจารึกไว้เพื่ออนุชนภายหลัง โดยจารลงใบลานในหนังสือประวัติวรรณคดีบาลี ตอนที่ ๒ บันทึกไว้ว่า

“๗ สิ่งที่ใช้เป็นวัตถุสำหรับรองรับการเขียนซึ่งพบในบาบิโลนคือดินเหนียว แต่ร่องรอยที่พบในอินเดีย เป็นแบบใช้เหล็กจารลงบนใบไม้หรือเปลือกไม้ ส่วนมากเป็นเปลือกโกษะ ยังไม่ใช้น้ำหมึก คือ ใช้วิธีจารลงบนสิ่งที่พอจะจารลงไปได้โดยไม่ยากนัก แต่ใบไม้หรือเปลือกไม้เหล่านี้แตกหักชำรุดได้ง่าย ดังนั้น ๘ ปีต่อมา ก็พบวิธีที่จะทำเปลือกไม้ให้มีชิ้นใหญ่ขึ้น และหาใบไม้ที่มีคุณภาพเหมาะสมสำหรับการจารตัวหนังสือ เช่น ใบลาน ใบตาล เป็นต้น ซึ่งแตกหักหรือชำรุดได้ยาก จากนั้นไม่นานก็พบวิธีการใช้น้ำหมึก ซึ่งทาลงบนใบไม้หรือเปลือกไม้ที่จารตัวหนังสือไว้แล้ว ให้น้ำหมึกแทรกลงไปร่องรอยจาร ทำให้ตัวหนังสือเด่นชัดขึ้น แม้พบสิ่งที่ใช้สำหรับจารและหมึกสำหรับลงสีเช่นนี้แล้วก็ยังมีร่องรอยว่าได้ค้นพบวัตถุอื่นๆ ที่เหมาะสำหรับทำหนังสือ เช่น กระจาด ซึ่งอาจเป็นเพราะชาวอินเดียสมัยนั้น ยังไม่ตระหนักถึงความสำคัญของตัวหนังสือและการที่จะจดบันทึกความทรงจำไว้ด้วยตัวหนังสือมากนัก”^{๑๕}

^{๑๓} คู่มือสังคีตติกา ว.เปริยญ ๕ น., โรงพิมพ์เสียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๔. หน้า ๙๑ - ๙๒

^{๑๔} สังคีตยวงศ์, โรงพิมพ์เสียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๔. น. ๙๑ - ๙๒.

^{๑๕} ประวัติวรรณคดีบาลี ตอน ๒ ร.อ. ฉลาด บุญลอย, โรงพิมพ์เสียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๐๖.

คัมภีร์ไบเบิลเข้ามายังประเทศไทยเพราะพระพุทธรูปจากทางสายลังกา ดังนั้นจึงเป็นเรื่องธรรมดาที่ในประเทศไทยจะปรากฏหลักฐานคัมภีร์ทางลังกาที่จารึกบนใบลานมาด้วย ดังปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัยนั้นแล้ว รวมความว่าคัมภีร์ไบเบิลทางเมืองไทยน่าจะปรากฏหลักฐานมาแล้วตั้งแต่ได้รับอิทธิพลทางพระพุทธรูปจากลังกา ดังเช่นในสมัยสุโขทัย พบข้อความในศิลาจารึกกล่าวถึง “ไตรปิฎก” อยู่หลายครั้ง แต่เนื่องจากใบลานเป็นของชำรุดได้ง่าย ใบลานในสมัยนั้นจึงไม่มีปรากฏหลักฐานในปัจจุบัน

ปัจจุบันวรรณกรรมและโบราณคดีทางพระพุทธรูปจำนวนมาก ไม่ถูกทำลายไปจนไม่สามารถฟื้นฟูบูรณะหรือนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้อีก แม้ว่าจะมีส่วนที่เหลืออีกจำนวนมาก แต่ก็อยู่ในสภาพที่ทรุดโทรม ขาดการบำรุงรักษา มีการจัดการที่ไม่ถูกวิธี ไม่เหมาะสม ทำให้ด้อยคุณค่าและเกิดเสียหายต่อกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ ขาดการนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบททางสังคม ซึ่งเป็นผลให้สังคมไทยขาดภูมิปัญญาทางด้านวัฒนธรรมและการสร้างความรู้ใหม่บนฐานทุนของความรู้ที่มีอยู่เดิม

๒.๑.๒ ประเภทและลักษณะของคัมภีร์ไบเบิล

๒.๑.๒.๑ ประเภทของคัมภีร์ไบเบิล

เอกสารโบราณประเภทคัมภีร์ไบเบิล ที่เก็บรักษาไว้ที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึกสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม มี ๒ ประเภท คือ

๑. คัมภีร์ไบเบิลฉบับหลวง คือ คัมภีร์ไบเบิลที่สร้างขึ้นโดยพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ การสร้างคัมภีร์ไบเบิลฉบับหลวงนี้มีความถูกต้องแม่นยำค่อนข้างสูง เนื่องจากมีการตรวจทานหลายครั้ง ซึ่งสามารถใช้เป็นต้นฉบับให้กับฉบับอื่นๆ ได้ใช้คัดลอกกันต่อๆ มา ดังปรากฏว่าคัมภีร์ไบเบิลฉบับหลวงสูญหายไปเป็นจำนวนมาก เพราะผู้ที่ยืมไปคัดลอกบางครั้งมิได้นำต้นฉบับมาคืน นอกจากนี้ยังสร้างด้วยความประณีตเป็นพิเศษ มีการตกแต่งลวดลายต่างๆ อย่างสวยงาม เช่น ตกแต่งคัมภีร์ลงรักปิดทองทึบ (ฉบับทองใหญ่ รัชกาลที่ ๑) ใบปกเขียนลายรดน้ำบนพื้นแดง (ฉบับรดน้ำแดง รัชกาลที่ ๒) ใบปกเขียนลาย รดน้ำรูปเทพชุมนุม (ฉบับเทพชุมนุม รัชกาลที่ ๓) เป็นต้น หากกล่าวเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ คัมภีร์ไบเบิลฉบับหลวงมีฉบับต่างๆ ดังนี้

๑.๑. รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฉบับครุเดิม (พ.ศ. ๒๓๒๔) ฉบับทองใหญ่ (พ.ศ. ๒๓๓๑) ฉบับรองทรงหรือฉบับข้างลาย และฉบับทองชุบ

๑.๒. รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ฉบับรดน้ำแดง

๑.๓. รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับรดน้ำเอก ฉบับรดน้ำดำโท ฉบับทองน้อย ฉบับเทพชุมนุม ฉบับชุบย่อ ฉบับอักษรรามัญ และฉบับลายก้ามปู

๑.๔. รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับล่องชาด

๑.๕. รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชสมัยของ

ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของคัมภีร์ใบลานฉบับหลวง คือ แต่ละฉบับจะมีรูปสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่สร้างปรากฏอยู่ที่ใบรองปก รูปสัญลักษณ์ดังกล่าวจะเขียนอยู่ในรูปวงรีด้วยเส้นทองบนพื้นรักดำ ประจำอยู่ที่ริมด้านซ้ายและขวาของลาน ตรงกลางมีอักษรเส้นจารบอกชื่อคัมภีร์ รูปสัญลักษณ์ประจำรัชกาลต่างๆ มีลักษณะ ดังนี้

(๑) รูปสัญลักษณ์ในรัชกาลที่ ๑ เป็นรูปอุณาโลม เขียนเป็นลายเส้นคล้ายเปลวไฟวางอยู่บนพานตรงกลางมีฉัตร ๕ ชั้นขนาดอยู่ ๒ ข้าง และมีลายช่อกระหนกเปลวประกอบส่วนที่ว่าง

(๒) รูปสัญลักษณ์ในรัชกาลที่ ๒ เป็นรูปครุฑยุดนาคอยู่ตรงกลางมีฉัตร ๕ ชั้นขนาดอยู่ ๒ ข้าง และมีลายช่อกระหนกเปลวประกอบส่วนที่ว่าง

(๓) รูปสัญลักษณ์ในรัชกาลที่ ๓ เป็นรูปปราสาท ๓ ห้องอยู่ตรงกลาง มีฉัตร ๕ ชั้นขนาดอยู่ ๒ ข้าง และมีลายช่อกระหนกเปลวประกอบส่วนที่ว่าง

(๔) รูปสัญลักษณ์ในรัชกาลที่ ๔ เป็นรูปมณฑปอยู่บนแท่น มีฉัตร ๕ ชั้น ขนาดอยู่ ๒ ข้าง และมีลายช่อกระหนกเปลวประกอบส่วนที่ว่าง

(๕) รูปสัญลักษณ์ในรัชกาลที่ ๕ เท่าที่พบในปัจจุบัน มี ๕ แบบ เป็นรูปพระแก้วเปล่งรัศมีหรืออักษรพระปรมาภิไธยย่อประกอบลวดลายต่าง ๆ

ถ้าเป็นฉบับที่สร้างซ่อมเพิ่มเติมฉบับที่หายไปในรัชกาลก่อน รูปสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่สร้างซ่อม หรือรัชกาลก่อนนั้น จะอยู่ด้านซ้ายของใบลาน และรูปสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่สร้างจะอยู่ทางด้านขวาของใบลาน เช่น รัชกาลที่ ๕ สร้างซ่อมฉบับในรัชกาลที่ ๔ ทางด้านซ้ายของใบลานจะมีรูปสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่ ๔ ส่วนด้านขวาเป็นรูปสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่ ๕ เป็นต้น

รูปสัญลักษณ์ในรัชกาลที่ ๑

รูปสัญลักษณ์ในรัชกาลที่ ๒

รูปสัญลักษณ์ในรัชกาลที่ ๓

รูปสัญลักษณ์ในรัชกาลที่ ๔

รูปสัญลักษณ์ในรัชกาลที่ ๔

รูปสัญลักษณ์ในรัชกาลที่ ๕

รูปสัญลักษณ์ในรัชกาลที่ ๕

รูปสัญลักษณ์ในรัชกาลที่ ๕

รูปสัญลักษณ์ในรัชกาลที่ ๕

ปัจจุบันคัมภีร์ไบเบิลฉบับหลวงเก็บรักษาไว้ที่สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม จำนวน ๒,๔๔๐ คัมภีร์ และเก็บรักษาไว้ในตู้พระธรรมประดับมุกที่หอพระมณเฑียรธรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง จำนวน ๑,๑๔๐ คัมภีร์

ภาพที่ ๒.๑ คัมภีร์ไบเบิลฉบับหลวง ที่อยู่ภายในหอพระมณเฑียรธรรม

๒. คัมภีร์ไบเบิลฉบับราชกุมาร หรือฉบับเชลยศักดิ์ หมายถึงคัมภีร์ไบเบิลที่พระสงฆ์สามเณรหรือราชกุมารทั่วไปสร้างขึ้น มีฉบับลานดับ ฉบับรักทึบ ฉบับล่องรัก ฉบับล่องชาติ และฉบับทองทึบ

คัมภีร์ไบเบิลเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นสมบัติเดิมอยู่ในความดูแลของสำนักหอสมุดแห่งชาติ และบางส่วน (โดยเฉพาะคัมภีร์ไบเบิลฉบับราชกุมาร) ได้รับบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธานำมามอบให้ หรือได้รับบริจาคจากเจ้าคณะพระสังฆาธิการบางวัดมอบให้เป็นทรัพย์สินของทางราชการ เพื่อให้ นำมาทำการลงทะเบียนและให้บริการแก่พระภิกษุสามเณร นิสิตนักศึกษา ชาวต่างประเทศ และประชาชนทั่วไปได้อ่าน ศึกษาค้นคว้าได้ตามความประสงค์

๒.๑.๒.๒ ลักษณะของคัมภีร์ใบลาน

คัมภีร์ใบลาน เป็นเอกสารโบราณที่จดจารลายลักษณ์อักษรไว้บนใบลาน ซึ่งเป็นวัสดุธรรมชาติได้มาจากใบของต้นลาน จึงเรียกโดยทั่วไปว่า “หนังสือใบลาน” แต่เนื่องจากนิยมจารเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาลงในใบลาน จึงนิยมเรียกหนังสือใบลานว่า “คัมภีร์ใบลาน”

ใบลานใช้จารตัวอักษรได้ทั้ง ๒ ด้าน ก่อนจารตัวอักษรลงบนใบลาน ต้องตีเส้นบรรทัดบน ใบลานทุกใบ โดยใช้เส้นด้ายเหนียวซึ่งตึงกับกรอบไม้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้างยาวกว่าหน้าลานเล็กน้อย เชือกที่ซึ่งตึงนี้ใช้เป็นสายบรรทัด เมื่อจะตีเส้นบรรทัด ใช้ลูกประคบชุบเขม่าไฟผสมน้ำลูบไปบนเส้นด้ายที่เป็นสายบรรทัดนั้น วางกรอบบรรทัดบนใบลาน กำหนดเส้นบรรทัดให้ได้ขนาดตามต้องการแล้ว ตึงสายบรรทัดขึ้น แล้วปล่อยให้ติดลงไปบนลาน จะปรากฏเส้นบรรทัดบนใบลานตามต้องการโดยทั่วไปลานหน้าหนึ่งมีจำนวนบรรทัดระหว่าง ๔ - ๙ บรรทัด แต่ที่นิยมมากที่สุดคือ ๕ บรรทัด นำใบลานที่ตีเส้นบรรทัดไว้เรียบร้อยแล้ว วางบนหมอนสำหรับถึรองจาร หมอนดังกล่าวนี้ทำจากใบลานเรียงซ้อนกัน ๖ - ๗ ใบ หุ้มด้วยผ้าซึ่งเย็บริมเรียบร้อย ที่ด้านซ้ายและขวาของหมอนรองลานนิยมใช้ลานเส้นกว้าง ๑ - ๑.๕ เซนติเมตร พันไว้ใช้เพื่อเป็นเข็มขัดรัดใบลานขณะจารหนังสือ และที่ข้างหมอนมีไม้ไผ่เหลาแหลมยาวประมาณ ๗ - ๑๐ เซนติเมตร เสียบทาง ด้านยาวของหมอนตามร่องลานข้างละ ๒ อัน เพื่อใช้เป็นที่ยึดลานต้นฉบับในขณะที่คัดลอก แล้วใช้ “เหล็กจาร” ชีตลงไปให้เป็นร่องรูปอักษรบนใบลานที่มีเส้นบรรทัดนั้น การจารตัวอักษรจะจารได้เส้นบรรทัด

เมื่อจารข้อความลงลานจบแล้ว จะเห็นรูปลายเส้นอักษรเป็นสีขาว อ่านได้ไม่ชัดเจน ฉะนั้นจึงต้องลบหน้าลานด้วยเขม่าไฟผสมน้ำมันยางให้ทั่ว เพื่อให้สีดำของเขม่าไฟฝังลงไปในเรื่องที่เป็นรูปอักษร โดยใช้ลูกประคบชุบเขม่าไฟผสมน้ำมันยางนั้นลูบไปมาจนทั่วหน้าลาน แล้วใช้ทรายละเอียดซึ่งต้องทำให้ร้อนด้วยวิธีควั่นไฟหรือตากแดดก็ได้ โรยทรายร้อนบนหน้าลาน แล้วใช้ลูกประคบสะอาดลบเขม่าไฟผสมน้ำมันยางให้หมดหน้าลาน ด้วยการถูลูกประคบไปมาบนทรายหลายๆ ครั้ง ผิวหน้าของลานจะขาว และสะอาดเห็นเส้นอักษรเป็นสีดำอย่างชัดเจน มีความคงทนถาวร อยู่ได้นานหลายร้อยปี โดยคัมภีร์ใบลานที่เก่าที่สุดซึ่งพบอยู่ในปัจจุบัน จารด้วยอักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี เรื่อง ตึงสนิปาต สมบัติของวัดไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง จารขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๑๔ ซึ่งอยู่ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชแห่งอาณาจักรล้านนา ส่วนคัมภีร์ใบลานจารด้วยอักษรขอม ภาษาบาลี เก่าที่สุดปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ในสำนักหอสมุดแห่งชาติ คือ คัมภีร์สมนต-ปาสาทิกา วินยฎกถา (ทุติย) ปาจิตติยวณณนา ฉบับชาดทิบ จารขึ้นเมื่อ จ.ศ. ๙๗๗ พ.ศ. ๒๑๕๘ ซึ่งอยู่ในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถแห่งกรุงศรีอยุธยา

คัมภีร์ใบลานที่จารเสร็จแล้วทุกลาน ใช้ “อังกา” เป็นเครื่องหมายบอกลำดับหน้าลาน แทนเลขหน้าอย่างหนังสือโดยทั่วไป เครื่องหมายอังกา นี้ คือ ตัวอักษรซึ่งจารไว้ที่บริเวณกึ่งกลางใบลานริมซ้าย ด้านหลังของใบลานแต่ละใบเพียงแห่งเดียวเท่านั้น (นอกจากนั้นยังพบว่าในบางคัมภีร์มี

การจารชื่อเรื่องไว้เหนืออังกาทุกลานด้วย) อักษรบอกอังกาหรืออักษรที่ใช้บอกหน้าของหนังสือใบลานนั้น ใช้พยัญชนะในภาษาบาลีซึ่งมีอยู่ ๓๓ ตัว คือ

ก ข ค ฆ ง จ ฉ ช ฌ ญ ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ต ถ ท ธ น ป ผ พ ภ ม (พยัญชนะวรรค ๒๕ ตัว) ย ร ล ว ส ห ฬ อ (พยัญชนะวรรค ๘ ตัว)

รูปแบบอักษรที่ใช้บอกอังกานิยมใช้แบบเดียวกับอักษรที่ใช้จารเนื้อเรื่อง เช่น คัมภีร์ใบลานจารอักษรขอม อักษรบอกอังกาก็ต้องใช้อักษรขอมเช่นเดียวกัน และใช้อักษรนี้ผสมรูปสระ อักษรละ ๑๒ ตัว โดยเริ่มต้นตั้งแต่อักษรตัวแรก คือ “ก” ผสมรูปสระ ดังนี้

ก กา กิ กี้ กุ กู เก ไก โก เกา กั กะ

เมื่อครบ ๑๒ ลานแล้ว ลานที่ ๑๓ จะต้องเปลี่ยนอักษรบอกอังกาใหม่ เป็นอักษรตัวถัดไป คือ อักษร “ข” ผสมสระต่อไปอีก ๑๒ ลาน ใบลานที่เรียงลำดับอังกาครบ ๒ อักษรแล้วจะมี ๒๔ ลาน เรียกว่า ๑ ผูก

ถ้าเรื่องที่จารลงในใบลานมีเนื้อเรื่องยาวผูกเดียวไม่จบ ต้องจารต่อกันหลายๆ ผูก นับเนื่องเรียงลำดับไปเป็นผูก ๒ ผูก ๓ และอาจมีจำนวนมากถึง ๓๐ ผูก หรือว่านั่นก็ได้ อักษรที่ใช้บอกอังกาก็จะใช้พยัญชนะเรียงตามลำดับไปจนถึงพยัญชนะตัวสุดท้าย คือ “อ” แล้วยังไม่จบเรื่อง ผูกต่อไปให้ย้อนกลับไปใช้อักษร “ก” ขึ้นต้น โดยมีอักษร “ย” ควบคู่ด้วยดังนี้

กย กยา กยิ กยี้ กยุ กยู เกย ไกย โกย เกยา กัย กยะ

และเรียงลำดับไปทำนองเดียวกับอักษรบอกอังกาในรอบแรก ส่วนผูกสุดท้ายถ้ามีจำนวนลานเกินกว่า ๒๔ ลาน ตั้งแต่ ๒๕ ลาน ถึง ๔๐ ลาน ก็ให้นับ ๒๔ ลาน เป็น ๑ ผูก เป็นเกณฑ์เสมอไป ส่วนที่เกินนั้นให้นับเป็นลาน ๑, ๒, ๓ เรียงลำดับไป ตัวอย่างเช่น มี ๓๐ ลาน เรียกว่า ๑ ผูก ๖ ลาน เป็นต้น

เมื่อจารครบ ๑ ผูก และเรียงลำดับอังกาถูกต้องเรียบร้อยแล้ว ใช้ไหมหรือด้ายหรือเชือก ทำเป็นหูร้อย เรียกว่า “สายสนอง” ผูกหูใบลานตามช่องที่เจาะไว้ในตอนแรก การผูกหูใบลานจะผูกเฉพาะด้านซ้ายเพียงด้านเดียว ปล่อยด้านขวาให้ว่างไว้ เพื่อความสะดวกในการเปิดพลิกใบลานนั่นเอง เมื่อผูกหูใบลานนั้น ปลายสายสนองข้างหนึ่งต้องผูกเป็นห่วงไว้ แล้ววนปลายสายอีกข้างหนึ่งรอบกึ่งใบลานด้านบน พร้อมกับสอดปลายสายสนองเข้าในห่วงที่ทำไว้ นั้นนี้ เพื่อใช้ดึงและมัดให้ใบลานแน่นสนิทเมื่อต้องการจะเก็บและคลายสายสนองออกเมื่อจะคลี่ใบลาน

ตามที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้วว่า ใบลานผูกหนึ่งมีจำนวนใบลานประมาณ ๒๔ ลานนั้น โดยทั่วไปต้องมีใบลานเปล่าไม่จารตัวอักษรเพิ่มไปในผูกอีก ทั้งด้านหน้าและด้านหลังของผูก ด้านละประมาณ ๒ - ๕ ลาน ลานเปล่านี้อาจทำหน้าที่เป็นปกหน้าปกหลังและใบรองปก เพื่อช่วยป้องกันมิให้หน้าลานที่จารอักษรไว้นั้นชำรุดฉีกขาดได้ง่าย

๒.๑.๓ ส่วนประกอบของคัมภีร์โบลาน

คัมภีร์โบลานหรือหนังสือโบลาน ทำจากใบของต้นลานซึ่งเป็นต้นไม้ป่าชนิดหนึ่ง ลักษณะคล้ายต้นตาล เป็นหนังสือที่บันทึกลายลักษณ์อักษรด้วยวิธีการตัวหนังสือลงบนใบของต้นลาน แล้วเจาะรูร้อยหูด้วยสายสนองมัดรวมกันเป็นผูก อย่างไรก็ตามอักษรที่พบในการบันทึกในคัมภีร์โบลาน ส่วนผู้ใหญ่มักจะเป็นตัวธรรมที่นิยมใช้เขียนบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา และอักษรไทยน้อย ที่เป็นอักษรสกุลอักษรไทยแต่มีอักษรวิธีเขียนอักษรตัวธรรมเข้ามาปะปนบ้าง พบว่า คัมภีร์โบลานที่บันทึกด้วยอักษรไทยน้อยในวรรณกรรมนิทาน และหนังสือราชการ (ใบบอกหรือลายจุ่ม)^{๑๖}

ลักษณะทางกายภาพของคัมภีร์โบลานที่บันทึกความรู้โดยใช้วัตถุที่ติดจากท้องถิ่น คือ ใบลาน ซึ่งต้องผ่านกรรมวิธีหลายขั้นตอน เริ่มตั้งแต่ การเลือกใบลาน นิยมเลือกเฉพาะใบที่ไม่อ่อนไม่แก่และใบที่มีขนาดเท่ากัน เมื่อเลือกเสร็จก็ทำการตัดจากต้นแล้วเจียนก้านออกมัดรวมกันนำไปแช่น้ำทิ้งไว้ประมาณ ๑ คืนแล้วนำขึ้นมาตากแดดให้แห้งเสร็จ แล้วนำใบลานแต่ละใบมาแทนบนขนอมที่เป็นแม่พิมพ์สำหรับแทงใบลานโดยเฉพาะ อีกวิธีหนึ่งคือ นำใบลานที่มีมัดรวมกันป็นิ่งหรืออบในเตา เพื่อให้ใบลานแห้งสนิทเร็วขึ้นจะช่วยไม่ให้เกิดเชื้อรา จากนั้นนำใบที่แทงแล้วมาเรียงซ้อนการประกบหน้าหลังด้วยขอบต่างต้องการ ใช้มีดคมตัดลานให้เสมอ หรือจะใช้กบไสเพื่อให้ขอบใบลานทั้ง ๔ ด้าน คลี่ออกแล้วใช้ทรายละเอียดคว่ำ หรือตากแดด ให้ร้อนจากบนใบลาน ใช้ลูกประคบถูกไปมาแล้วหลายๆ ครั้ง เพื่อให้หน้าลานสะอาดไม่มีฝุ่นจับ ใบลานจะเรียบเสมอกันตลอดแล้วจึงใช้เหล็กแหลมเผาไฟเจาะตามช่องที่แทงไว้แต่ตอนแรกทั้งด้าน ซ้าย-ขวา จากนั้นใช้ผ้าเช็ดทำความสะอาดใบลานที่ละใบอีกครั้งหนึ่ง ก็สำเร็จเป็นใบลานพร้อมที่จะใช้จารเป็นหนังสือโบลาน^{๑๗} มีรายละเอียดตามแผนภูมิดังนี้

^{๑๖} ธวัช ปุณโณทก.อักษรโบลานอีสาน: อักษรวิทายาตัวธรรมและไทยน้อย. กรุงเทพฯ: สยามเพรสแมเนจเม้นท์. ๒๕๔๐ หน้า ๓๘.

^{๑๗} ก่องแก้ว วีระประจักษ์. การทาสุมุทไทยและการเตรียมใบลาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร. ๒๕๓๐ หน้า ๔๘.

แผนภาพที่ ๑.๒ ภาพแสดงส่วนประกอบของคัมภีร์ใบลาน

(๑) ผ้าห่อคัมภีร์

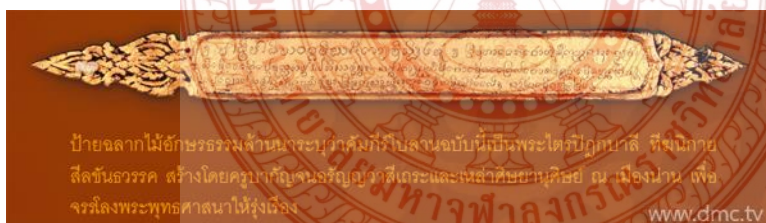
ในสมัยโบราณบรรดาบรรพชาที่ทั้งหลายจะบันทึกไว้ในใบลาน เรียกว่า “จาร” มีความเชื่อว่าการสร้างหนังสือ (คัมภีร์ใบลาน) ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจะได้านิสงส์อันยิ่งใหญ่ ด้วยเหตุนี้จำเป็นจะต้องมีการเก็บรักษาไว้ให้ดี จึงมีธรรมเนียมนิยมสร้างผ้าห่อหนังสือ หรือผ้าห่อคัมภีร์ใบลานถวายวัด โดยเหล่าหญิงสาวและแม่บ้านจะเป็นผู้ที่นำผ้าห่อของตนเองมาห่อคัมภีร์ไว้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดงานศิลปหัตถกรรมขึ้นอย่างหนึ่งคือ ผ้าห่อคัมภีร์ สำหรับห่อหุ้มคัมภีร์ใบลาน ซึ่งผ้าห่อคัมภีร์นี้จะเกิดจากฝีมือของบรรดาหญิงสาวและแม่บ้านในชุมชนนั้นๆ เนื่องจากในวัฒนธรรมไทย ผู้หญิงจะไม่มีสิทธิ์ในการจารพระธรรมลงบนใบลาน ซึ่งถือว่าเป็นการได้อานิสงส์อย่างสูง ดังนั้นผู้หญิงจึงต้องทดแทนด้วยการทอผ้าห่อคัมภีร์ขึ้นมา โดยผู้ทอจะทำให้มีขนาดกว้างยาวพอดีกับ “ลานยาว” (ความยาวของใบลาน) และจะทออย่างประณีตงดงาม มีลวดลายสีสันตามความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการของผู้ทอ มีทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้าย ไม่จำกัด ลวดลาย และนำไปถวายเพื่อใช้ในการห่อคัมภีร์ และจะเป็นการได้อานิสงส์เท่าเทียมกับฝ่ายชาย

แผนภาพที่ ๑.๓ ผ้าห่อคัมภีร์ไบหลาน

(๒) ไม้ปั่นจึก (ภาษาล้านนา) หรือ ไม้ฉลาก ในภาษาไทยกลาง เป็นไม้ที่บอกถึงผู้สร้าง วันเดือนปีที่ สร้าง สถานที่สร้าง ของคัมภีร์ไบหลาน มีหลากหลายลักษณะทั้งลงสีทอง และ สีไม้ธรรมชาติ

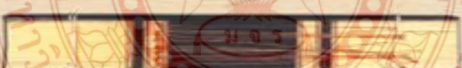
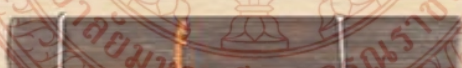

แผนภาพที่ ๑.๔ ไม้ปั่นจึก หรือ ไม้ฉลาก

(๓) ไบหลาน เป็นวัสดุธรรมชาติที่มนุษย์นำมาประยोज์สำหรับการบันทึกข้อความหรือเขียนตั้งแต่สมัยโบราณก่อนที่มนุษย์จะรู้จักวิธีทำกระดาษ เราจะพบเอกสารที่เขียนบนไบหลานในภูมิภาคเอเชียเป็นจำนวนมากอยู่ในหลายรูปแบบ เอกสารส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา ตำรายาสมุนไพร เรื่องราวเกี่ยวกับจารีตประเพณี ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ วรรณคดี คติธรรมพื้นบ้าน เป็นต้น เอกสารเหล่านี้จะพบเสมอในท้องถิ่นต่างๆ ในประเทศไทย

การเขียนหนังสือไบหลาน จะใช้ “เหล็กจาร” จารตัวหนังสือให้เป็นรอยลึกในเนื้อลานเหล็กจารเป็นเหล็กปลายแหลม มีด้ามถือ ทำด้วยไม้ หรือเขาสัตว์ ในขณะที่จารหนังสือ จะต้องฝนเหล็กจารให้แหลมคมตลอดเวลา เพื่อเส้นอักษรจะได้เรียบงดงาม หลังจากจารข้อความหมดแล้ว จะลบหน้าลานโดยใช้ลูกประคบชุบขี้เถ้าไฟผสมน้ำมันยางลูบไปมาให้ทั่ว เพื่อให้สีดำของขี้เถ้าไฟ ผังในร่องที่เป็น

รูปอักษร แล้วใช้ทรายละเอียดคั่วร้อนโรยบนหน้าลาน ใช้ลูกประคบสะอาตูกูไปมาหลายครั้ง เพื่อลบผิวหน้าลานให้ขาวสะอาด ทำให้ลายเส้นอักษรผุดขึ้นเป็นสีดำอย่างเด่นชัด แล้วจะมัดรวมเป็นผูก โดยทั่วไปจะนับ ๒๔ ลานเป็นเกณฑ์ เมื่อจารครบ ๒๔ ลาน จะมัดรวมกันเรียกว่า “๑ ผูก” หากเนื้อหาที่จารยาวเกินไป ก็จะขึ้นผูกใหม่ คัมภีร์มัดหนึ่งจึงมีจำนวนผูกมากน้อยต่างกัน บางเรื่องอาจจบเพียง ๔ ผูกแต่บางเรื่องอาจยาวถึง ๒๐-๓๐ ผูกก็ได้ ผูกสุดท้ายพิเศษกว่าผูกอื่น ๆ เพราะโดยมากมีความยาวเกิน ๒๔ ลาน ส่วนที่เกินนับเป็นจำนวนลาน เช่น มี ๒๘ ลาน เรียกว่า ๑ ผูก ๔ ลาน เป็นต้น เมื่อจะมัดใบลานรวมเป็นผูกก็จะใช้ “สายสนอง” คือ โหมหรือด้ายเป็นหูร้อยผูกใบลาน โดยร้อยตามรูที่เจาะเอาไว้ทางริมซ้ายเพียงข้างเดียว เรียกว่า “ร้อยหู” เมื่อจะอ่านคัมภีร์ก็คลายสายสนองออก และดึงเข้าให้แน่นสนิทเมื่ออ่านเสร็จแล้วใบลาน

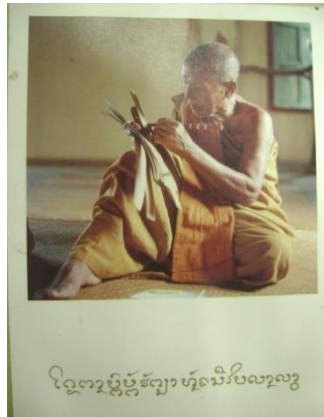
ชื่อฉบับ	ภาพคัมภีร์ใบลาน	เอกลักษณ์
คัมภีร์ใบลานฉบับทองหีบ		ขอบคัมภีร์ทองหีบ ทั้ง ๔ ด้าน
คัมภีร์ใบลานฉบับสองซาด		ขอบคัมภีร์ ด้านข้างทางยาวหาซาด ตรงกลางหาทองขนาด ๒ ซ้าง
คัมภีร์ใบลานฉบับสองจัก		ขอบคัมภีร์ทวารัก ตรงกลางหาทองขนาด ๒ ซ้าง
คัมภีร์ใบลานฉบับจักหีบ		ขอบคัมภีร์ทวารักหีบ ทั้ง ๔ ด้าน
คัมภีร์ใบลานฉบับลานดิน		ขอบคัมภีร์ ไม่มีการตกแต่ง

แผนภาพที่ ๑.๕ ใบลาน

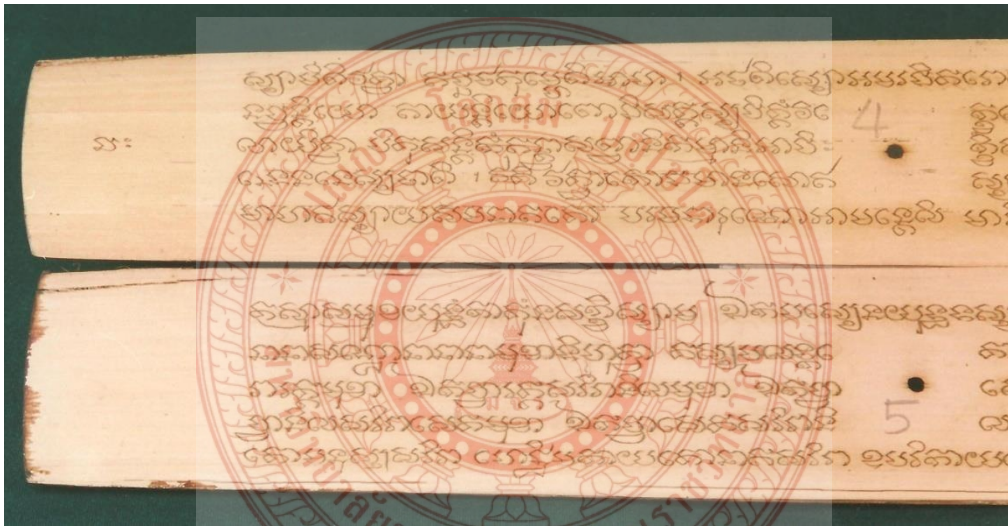
(๔) การจารใบลาน^{๑๘}

ใบลานใช้จารตัวอักษรได้ ๒ ด้าน จารด้วยเหล็กแหลมเรียกว่า เหล็กจาร ชีตลงไปให้เป็นร่องรูปอักษรบนใบลาน

^{๑๘} หอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษก สงขลา

แผนภาพที่ ๑.๖ การจารใบลาน

แผนภาพที่ ๑.๗ เส้นจารสมัยอยุธยา

เส้นอักษรในคัมภีร์ใบลานนั้น ส่วนมากเป็นเส้นจาร และมีที่เขียนเป็นเส้นชูปหมึกและเขียนด้วยเส้นหมึก เส้นทองก็มีบ้างแต่เป็นส่วนน้อย เช่น ฉบับทองชุบ เขียนเส้นชูปไว้ที่หน้าแรกของผูกที่ ๑ เท่านั้น และในปัจจุบันมีเส้นพิมพ์ซึ่งจัดทำขึ้นด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่

แผนภาพที่ ๑.๘ เส้นจารชูปหมึก ชูปทอง

(๕) การเข้าเล่มโบราณ

เมื่อจะทำโบราณให้เป็นเล่ม ต้องร้อยด้วยเชือก เรียกว่า “สายสนอง” โบราณ ๑ เล่ม มี ๒๔ โบราณ รวมเรียกว่า ๑ ผูก

แผนภาพที่ ๑.๗ การเข้าเล่มโบราณ

(๖) การจัดเก็บ

ในการจัดเก็บคัมภีร์โบราณที่งานเรียบร้อยแล้ว และร้อยเรียงเป็นผูกแล้วจะมีไม้ประกบแนบทั้ง ๒ ข้าง **ไม้ประกบ** หมายถึง ไม้ที่ใช้ขนานกับคัมภีร์ก่อนมัดรวมกัน จะขนาน ๒ ข้าง เป็นปกหน้าและปกหลัง ลักษณะเป็นแผ่นไม้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างยาวเท่าโบราณ และหนาประมาณ ๑-๒ เซนติเมตร แล้วใช้ผ้าห่อรอบนอกอีกชั้นหนึ่ง ไม้ประกบอาจตกแต่งเป็นลวดลาย เช่น ประดับมุกคร่ำเงินคร่ำ ทอง เป็นต้น ส่วนใหญ่ทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้สัก ไม้จันทน์ อาจมีการตกแต่งให้สวยงาม มีหลายประเภทเรียกตามลักษณะของวัสดุที่ใช้ในการตกแต่ง เช่น ไม้ประกบไม้สักธรรมดา ไม้ประกบแกะสลัก ไม้ประกบประดับมุก ไม้ประกบประดับเกล็ดหอย ไม้ประกบประดับงา ไม้ประกบประดับกระจก ไม้ประกบลายทองเงิน ไม้ประกบทาสีแดง ไม้ประกบรักทิบหรือทาร์กดำ เป็นต้น

แผนภาพที่ ๑.๘ ไม้ประกบกับ ประกบบนและล่างคัมภีร์ใบลาน

๒.๑.๔ หนังสือสมุดไทย^{๑๙}

หนังสือสมุดไทยหรือสมุดไทยคือเอกสารโบราณที่ทำจากเปลือกไม้ชนิดต่างๆ ที่สามารถนำมา ใช้ทำเป็นกระดาษได้ เช่น ข่อย สาลี่ สับปะรด ปอ ย่านกฤษณา เป็นต้น โดยทำกระดาษให้หนาพอสมควรและตัดกระดาษให้เป็นลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาวๆ กระดาษขนาดยาวนี้มักจะตัดต่อกระดาษให้มีขนาดยาวขึ้น แล้วพับกระดาษกลับไปกลับมา ให้เป็นเล่มสมุด ใช้รองรับการเขียนเส้นอักษร การขุดตัวอักษร การเขียนภาพ การเขียนลวดลายเส้นต่างๆ ซึ่งเขียนได้ทั้งสองด้าน เนื้อหาที่เขียนมักเป็นเรื่อง จดหมายเหตุ หมายรับสั่ง วรรณคดี โหราศาสตร์ เป็นต้น ประชาชนทั่วไปมักเรียกหนังสือสมุดไทยว่า สมุดไทย หรือ สมุดข่อย (เพราะทำจากเปลือกข่อย)^{๒๐} ส่วนภาคใต้ของประเทศไทย นิยมเรียกว่าบุต (ซึ่งมักจะทำจากพืชที่มีส่วนผสมของย่านกฤษณา) ที่เรียกว่าสมุดไทยนั้น เพราะสมุดประเภทนี้คนไทยเป็นผู้ทำขึ้น

หนังสือสมุดไทยมี ๒ สี คือ สีดำ เกิดจากการย้อมกระดาษด้วยเขม่ากับแป้งเปียกบนพื้นสมุด เรียกว่า หนังสือสมุดไทยดำ และสีขาวซึ่งเป็นสีธรรมชาติของกระดาษที่ใช้ทำหนังสือสมุดไทย เรียกว่าหนังสือสมุดไทยขาว ภาคใต้ของประเทศไทยเรียกหนังสือสมุดไทยดำว่า บุตดำ เรียกหนังสือสมุดไทยขาวว่า บุตขาว

หลักฐานเกี่ยวกับหนังสือสมุดไทยซึ่งเก่าที่สุดที่พบในประเทศไทยนั้น มีอายุไม่เกินสมัยอยุธยา เช่น หนังสือเรื่อง สมุดภาพไตรภูมิสมัยอยุธยา หนังสือเรื่อง นันทโศปนนทสูตรคำหลวง เป็นต้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกระดาษเสื่อมสลายเร็ว ฉีกขาด เปื่อย และถูกทำลายง่ายกว่าเอกสารโบราณประเภทอื่นเช่นจารึก หนังสือสมุดไทยฉบับเก่าที่สุดซึ่งเก็บรักษาไว้ที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก

^{๑๙} นายบุญเลิศ เสนานนท์ อดีตนักภาษาโบราณเชี่ยวชาญ กรมศิลปากร รวบรวมและเรียบเรียง

^{๒๐} บทความในคู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารโบราณ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัททรงสิทธิ์วรรณ ๒๕๔๘ หน้า ๒.

สำนักหอสมุดแห่งชาติในปัจจุบันคือ หนังสือสมุดไทยดำ เรื่องพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวง ประเสริฐอักษรนิติ์ (มีภาพประกอบหน้า ๕๑) สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๒๒๓^{๒๑}

การใช้หนังสือสมุดไทยบันทึกเรื่องราวต่างๆ นั้น อาจใช้บันทึกตั้งแต่ครั้งอดีตที่นานกว่า สมัยอยุธยาก็ได้ แต่ที่ปรากฏหลักฐานครั้งแรกเป็นหนังสือสมุดไทยที่ใช้บันทึกในสมัยอยุธยาตามที่กล่าวมาแล้วนั้นและพบหลักฐานเรื่อยมา คือตั้งแต่สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี สมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕ หลังจากนั้นการใช้หนังสือสมุดไทยบันทึกเรื่องราวหรือวาดภาพต่างๆ นั้น ก็เริ่มเสื่อมความนิยมและเริ่มหันมาใช้กระดาษฝรั่ง (กระดาษที่ชาวต่างประเทศเป็นผู้ผลิตและนำเข้ามาใช้ในประเทศไทย) แทนหนังสือสมุดไทย

ดังนั้นในปัจจุบันนี้หนังสือสมุดไทยจึงจัดว่าเป็นเอกสารโบราณ เป็นโบราณวัตถุซึ่งประเมินค่ามิได้เป็นสิ่งของหายากและไม่ปรากฏว่ามีการผลิตวัสดุนี้ขึ้นมาใหม่มารองรับการเขียนอีกแล้ว เนื่องจาก หมดความนิยม แต่จัดว่าเป็นเอกสารโบราณสำคัญที่ไม่สามารถสร้างทดแทนหรือเลียนแบบได้ และเป็นผลผลิตของคนไทยในสมัยโบราณที่มีค่ายิ่ง ทั้งเนื้อหาสาระรูปแบบของหนังสือสมุดไทยรวมทั้งงานศิลปกรรมที่ปรากฏในหนังสือสมุดไทยแต่ละเล่ม ซึ่งเป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคนโดยเฉพาะส่วนราชการ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติซึ่งมีหน้าที่โดยตรงที่จะต้องรักษาอนุรักษ์เอกสารโบราณเหล่านี้ให้อยู่ในสภาพที่ติดต่อดี

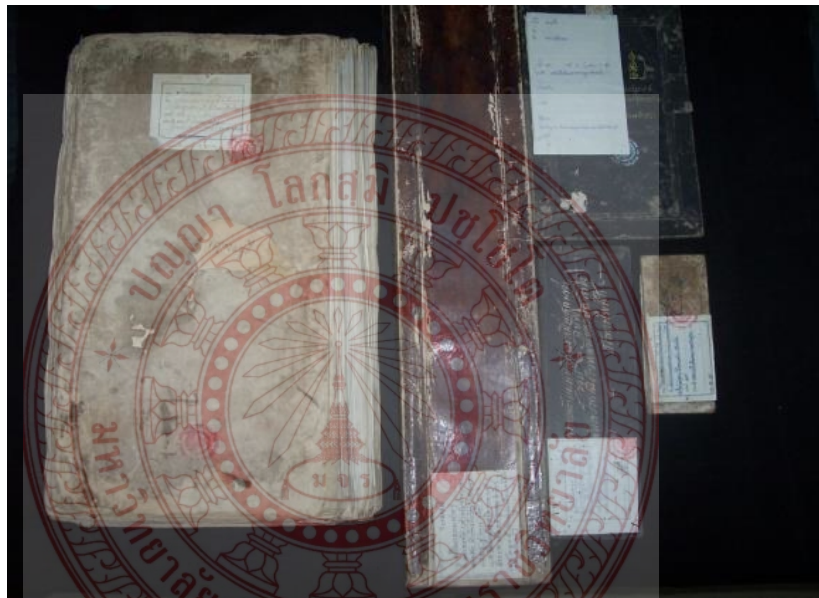

แผนภาพที่ ๑.๙ “สมุดภาพไตร” สมัยกรุงศรีอยุธยา

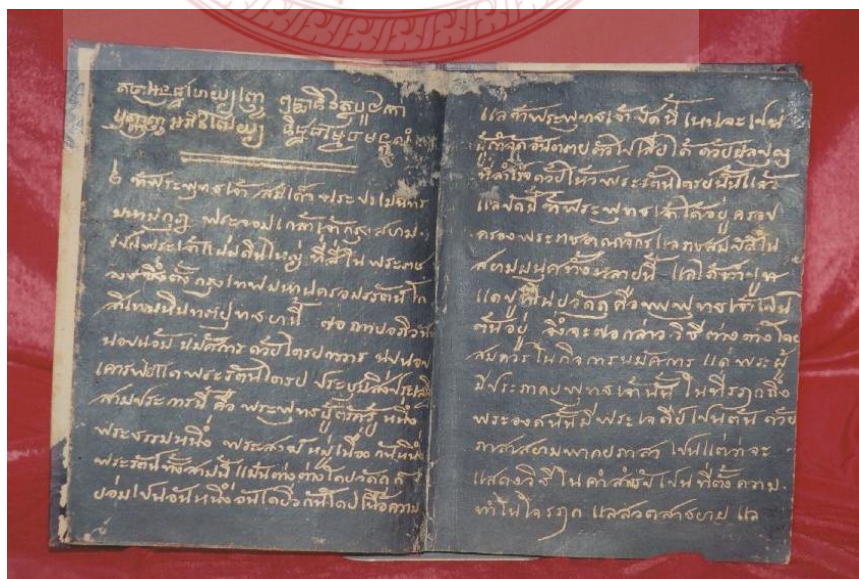
^{๒๑} การทำสมุดไทยและการเตรียมใบลาน กรุงเทพฯ : หจก สหประชาพานิชย์ ๒๕๓๐ หน้า ๒๕

๒.๑.๓.๑ ประเภทและลักษณะของหนังสือสมุดไทย

หนังสือโบราณประเภทกระดาษมีทั้งชนิดที่เป็นเล่มและเป็นแผ่น ซึ่งบันทึกลายลักษณ์อักษรไว้ด้วยกรรมวิธีเขียน หรือ ชุบ คำว่า ชุบ เป็นคำโบราณ แปลว่าการเขียนหนังสือด้วยหมึก คือใช้ปากกาจุ่ม (ชุบ) ลงไปในหมึกแล้วเขียน เอกสารโบราณชนิดที่เป็นเล่มนี้ คือหนังสือสมุดไทย เป็นหนังสือของไทยโบราณที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว มิได้เย็บเป็นเล่มเหมือนหนังสือในปัจจุบัน เป็นหนังสือที่ใช้กระดาษยาวติดต่อกันแผ่นเดียวพับกลับไปกลับมาให้เป็นเล่มหนา หรือบาง กว้างหรือยาวเท่าใดก็ได้ตามแต่ความต้องการของผู้ใช้แต่ขนาดที่ได้รับความนิยม ถือเป็นมาตรฐาน มีอยู่ ๗ ขนาดคือ

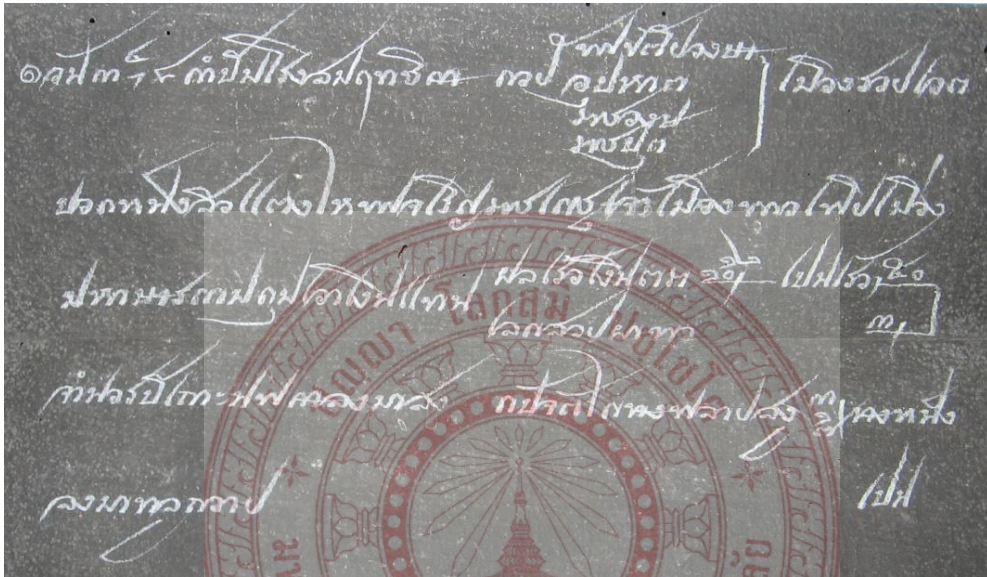
หนังสือสมุดไทยขนาดต่างๆ

แผนภาพที่ ๑.๑๐ สมุดรองทรง พระราชหัตถเลขาของ รัชกาลที่ ๔

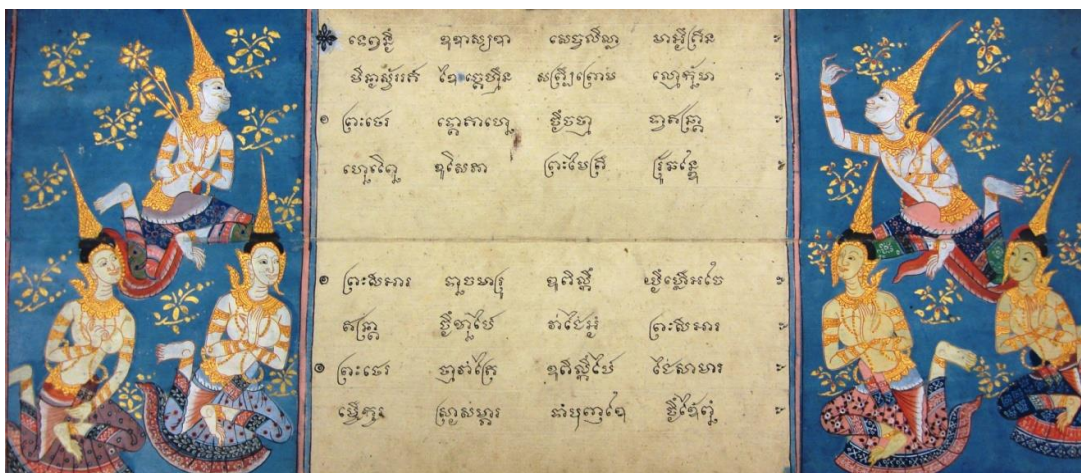
๑. สมุดพก มีขนาด กว้าง ๘ ซม. ยาว ๑๕ ซม.

๒. สมุดถือเฝ้า และสมุดรองทรง สมุดถือเฝ้าเป็นหนังสือสมุดไทยที่อาลักษณ์ใช้จดข้อความเพื่อบันทึกกระแสพระราชดำรัสหรือนำเรื่องราวอ่านถวายพระเจ้าแผ่นดินในที่เฝ้า ส่วนสมุดรองทรง เป็นหนังสือสมุดไทยที่พระเจ้าแผ่นดินทรงใช้เป็นการส่วนพระองค์ มีขนาด กว้าง ๒๐ ซม. ยาว ๒๖ ซม.

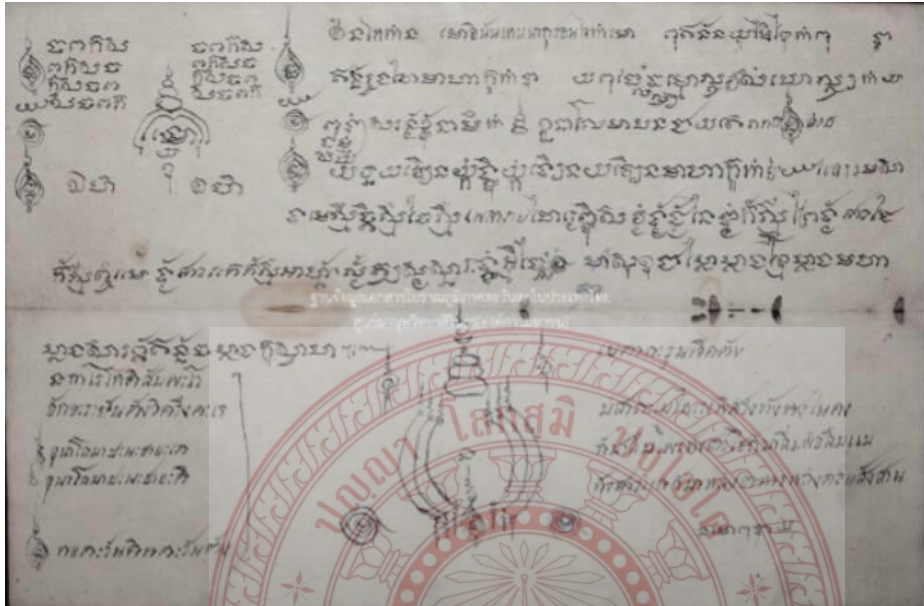
แผนภาพที่ ๑.๑๑ สมุดจดหมายเหตุ

๓. สมุดจดหมายเหตุ เป็นหนังสือที่บันทึกเรื่องราวเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้น หรือกระทำขึ้นในส่วนที่เกี่ยวกับประเทศชาติ บุคคลสำคัญในชาติ หรือสังคมส่วนใหญ่ของชาติ เป็นต้น จากจดหมายเหตุที่บันทึกไว้เป็นข้อมูลขั้นต้น ซึ่งใช้เป็นหลักฐานด้านประวัติศาสตร์อันจะวิเคราะห์เชิงพัฒนาไปเป็นประวัติศาสตร์ในที่สุด มีขนาด กว้าง ๑๒ ซม. ยาว ๓๔ ซม.

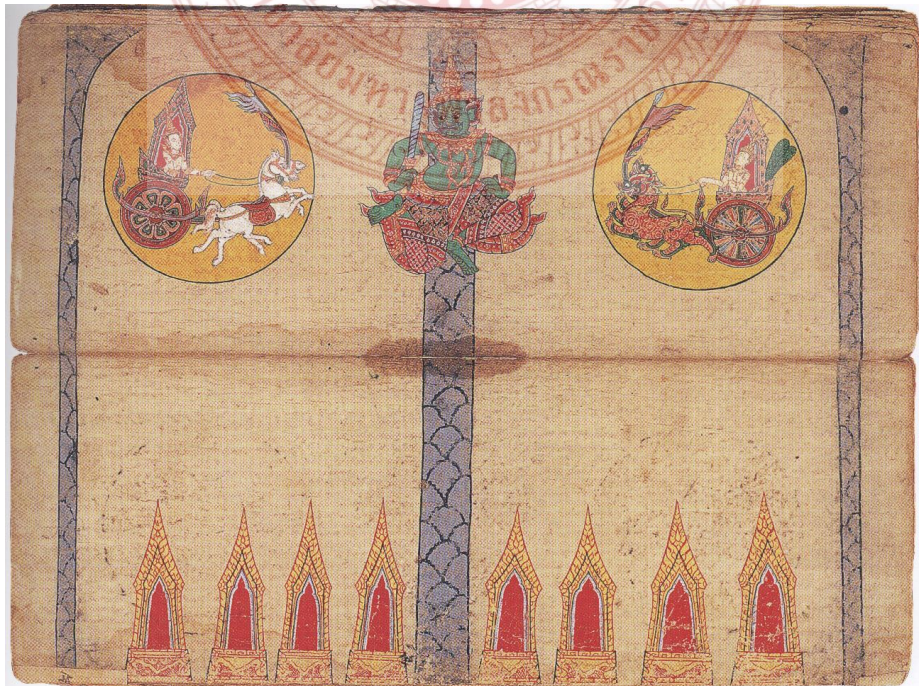
แผนภาพที่ ๑.๑๑ สมุดพระมาลัย

๔. สมุดพระมาลัยเป็นหนังสือสมุดไทยที่นิยมสร้างให้มีขนาดใหญ่กว่าสมุดธรรมดาส่วนใหญ่มักมีขนาด กว้าง ๑๓ ซม. ยาว ๖๖ ซม.

แผนภาพที่ ๑.๑๒ สมุดไสยศาสตร์

๕. สมุดไสยศาสตร์ มีขนาด กว้าง ๑๕ ซม. ยาว ๔๑ ซม.

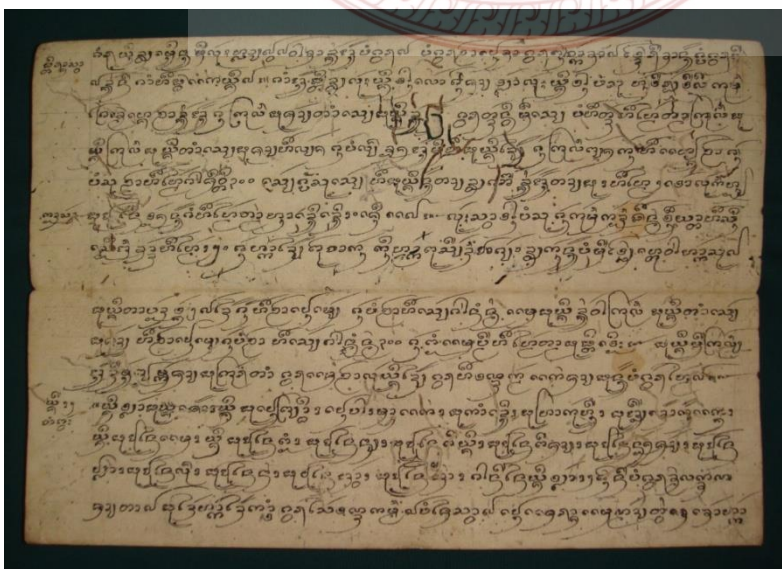
แผนภาพที่ ๑.๑๓ สมุดไตรภูมิ

๖. สมุดไตรภูมิ ได้แก่งานสีสมุดไทยที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เขียนเรื่องไตรภูมิโดยเฉพาะส่วนใหญ่นิยมสร้างให้มีขนาดใหญ่พิเศษ มี ๒ ขนาด คือ แบบที่ ๑ มีขนาด กว้าง ๑๒ ซม. ยาว ๖๓ ซม. แบบที่ ๒ มีขนาด กว้าง ๒๘ ซม. ยาว ๕๑ ซม.

แผนภาพที่ ๑.๑๔ ภาพหนังสือสมุดไทยดำ-หนังสือสมุดไทยขาว

๗. หนังสือสมุดไทยมี ๒ สี คือ สีดำ และสีขาว เรียกว่า สมุดไทยดำ และสมุดไทยขาว ในเขตจังหวัดภาคใต้ นิยมเรียกว่า บุตดำ บุตขาว สำหรับภาคกลางนิยมทำจากเปลือกต้นข่อยทำให้มีชื่อเรียกตามวัสดุที่ใช้ว่า สมุดข่อย

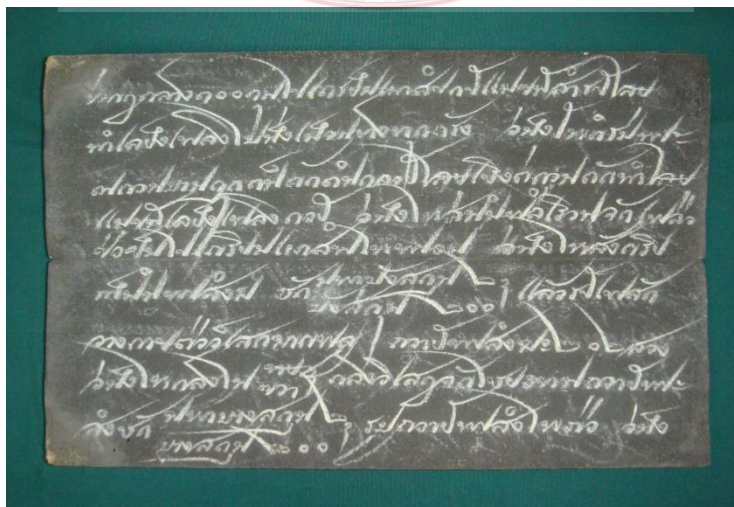

แผนภาพที่ ๑.๑๕ สมุดบั้งสาหรือกระดาษสา

ส่วนในจังหวัดภาคเหนือนิยมใช้เปลือกต้นสาทำกระดาษ จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสมุดกระดาษสา และเรียกกระดาษเพล่า ซึ่งเป็นกระดาษแผ่นบางๆ ว่า กระดาษน้ำโง ถ้าซื้อกระดาษเป็นปึกแล้วเย็บรวมกันด้านเดียว เรียกว่าพับสา ทางเหนือออกเสียงว่าปี่บสา วัสดุที่ใช้เขียนมีหลายอย่าง เช่น ดินสอขาว น้ำหมึกสีดำ และน้ำหมึกสีเหลืองที่ได้จากส่วนผสมของรงกับหรดาล เป็นต้น การเขียนหนังสือลงบนสมุดไทยเขียนได้ ๒ หน้าๆ ละประมาณ ๓-๕ บรรทัด คนไทยโบราณนิยมเขียนอักษรใต้เส้นบรรทัด การเขียนอักษรบนเส้นบรรทัดเพ็งจะมานิยมเขียนกันในช่วงปลายรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นี้เอง

สมุดไทยที่ยังมีรอยตีเส้นบรรทัดแล้วเขียนตัวอักษรอยู่ด้านล่างบรรทัด เมื่อจะเขียนหนังสือต้องขีดเส้นบรรทัดไว้ก่อน โดยใช้ตะกั่วกลมเหลาแหลมขีดเส้นบรรทัด ซึ่งต้องกำหนดความถี่ห่างของช่องไฟระหว่างบรรทัดให้ได้ระดับเสมอกันทุกเส้นตลอดทั้งเล่มสมุด และต้องให้มีที่พอสำหรับการเขียนตัวอักษรใต้เส้นบรรทัดด้วย ส่วนการเขียนหนังสือบนเส้นบรรทัดดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้นั้นเพ็งจะนิยมกันในสมัยที่ตัวอักษรโรมันเข้ามาสู่ประเทศไทย เมื่อประมาณปลายรัชกาลที่ ๓ ต้นรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

วัสดุที่ใช้เขียนสมุดไทยดำ และสมุดไทยขาวมีหลายอย่าง ทั้งที่แตกต่างกันและที่ใช้เหมือนกัน เช่น ดินสอขาว และน้ำหมึกขาวใช้กับสมุดดำ น้ำหมึกดำใช้กับสมุดขาว ส่วนน้ำหมึกสีแดง สีเหลือง และทอง ใช้ได้ทั้งสมุดดำและสมุดขาว เป็นต้น อุปกรณ์ที่ใช้เขียนสมุดไทย ส่วนใหญ่ได้จากวัสดุธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นบ้านเช่น ดินสอขาว ได้มาจากหินดินสอ เป็นดินชนิดหนึ่งมีเนื้อละเอียดแข็ง ลักษณะเหมือนหินก้อนใหญ่ๆ มีอยู่ตามภูเขา เมื่อจะนำมาใช้ประโยชน์ในการเขียน ต้องเลื่อยให้เป็นแท่งเล็กๆ ดินสอขาวชนิดดี เป็นดินเนื้อละเอียดสีขาวจัด พบมากในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช

แผนภาพที่ ๑.๑๖ สมุดไทยเส้นดินสอขาว

๒.๑.๓.๒ การทำสมุดไทย

๑. การตัดข่อย เนื่องจากหนังสือสมุดไทยทำจากต้นข่อย ขึ้นตอนแรกจึงเริ่มด้วยการคัดเลือกต้นข่อยที่จะนำมาใช้ ต้องเป็นต้นที่ไม่แก่จัดจนเกินไป นิยมตัดต้นข่อยในช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยว ข้าวเรื่อยไปจนถึงฤดูทำนา เมื่อได้ต้นข่อยแล้ว ต้องลอกเปลือกออกขณะที่กิ่งข่อยยังสด ทำให้ลอกได้ง่าย ถ้าทิ้งไว้จนกิ่งแห้งจะต้องนำไปลนไฟให้เปลือกสุกจึงจะลอกเปลือกออกได้ นำเปลือกข่อยที่ได้มาตากแดดให้แห้งแล้วมัดรวมกัน

๒. การหมักเปลือกข่อย นำเปลือกข่อยทั้งหมดแช่ในน้ำที่มีน้ำไหลประมาณ ๓ - ๔ วัน เพื่อให้เปลือกข่อยเปื่อย จากนั้นล้างเมือกที่ติดกับเปลือกออกให้หมด นำขึ้นมาจากน้ำบีบให้แห้งพอหมาดแล้วเสียด (ฉีก) เป็นฝอย ขณะที่เสียดเปลือกให้แยกเปลือกสีขาวไว้ทำสมุดขาว ส่วนเปลือกที่ไม่สะอาดแยกไว้สำหรับทำสมุดดำ เมื่อเสียดข่อยแล้ว นำปูนขาวมาผสมน้ำเคล้ากับข่อยให้ทั่วในอ่าง แล้วนำขึ้นมากรองรวมกันใช้ใบตองหรือผ้าปิดไว้ไม่ให้แห้งเพราะถูกแดดและลม ทิ้งไว้ประมาณ ๒ คืน

๓. การนึ่งเปลือกข่อย นำเปลือกข่อยที่หมักแล้วใส่ในรอม^{๒๒} นำรอมวางบนกระทะใบบัวที่ปากกว้างกว่ารอมเล็กน้อย วางกระทะบนเตาที่ก่อไฟให้มีช่อง ๒ ข้าง ใส่เปลือกข่อยที่หมักไว้แล้วลงในรอมจนเต็ม ใช้ผ้าหรือใบตองคลุมปิดปากรอมข้างบนให้สนิท ใส่น้ำลงในกระทะให้เต็มพอดีปากกระทะ ใส่ไฟในเตาให้ความร้อนสม่ำเสมอตลอด ๒๔ ชั่วโมง แล้วกลับเปลือกในรอมให้สุกทั่วกัน ใสไฟต่ออีก ๒๔ ชั่วโมง นำเปลือกข่อยที่นึ่งแล้วไปแช่ในน้ำต่าง (น้ำปูนขาว) ไว้อีกประมาณ ๒๔ ชั่วโมง น้ำต่างจะกัดเปลือกข่อยให้เปื่อยยุ่ย บีบให้ละเอียดได้โดยง่าย

๔. การสบข่อย นำเปลือกข่อยขึ้นจากน้ำต่างไปล้างให้สะอาดในลำคลองหรือร่องน้ำที่ม่น้ำไหลบีบให้แห้งโดยนำมาเข้าที่ทับน้ำ^{๒๓} ให้คนนั่งทับบนแผ่นไม้ น้ำก็จะไหลออกมาจนเปลือกข่อยแห้งสนิท จากนั้นเลือกแยกสีเปลือกอีกครั้งเปลือกข่อยที่เปื่อยยุ่ย จะต้องนำมาทุบให้ละเอียดเพื่อทำเยื่อกระดาษ โดยวางเปลือกข่อยที่จะทุบบนกระดานทุบข่อยหรือเชิง^{๒๔} ใช้ค้อน^{๒๕} สองอันสลับกันทุบซ้ายขวา ขณะทุบต้องทุบตรงๆ ให้น้ำค้อนเรียบเสมอกัน เป็นแถวเดียวกัน ซ้ำค้อนกันเล็กน้อยวนไปมาประมาณ ๓ รอบ ถ้ามีเศษกระดาษเก่าก็นำไปชุบน้ำให้ชุ่มแล้วใส่รวมในข่อยที่ทุบใหม่ได้ แล้วทุบอีก

^{๒๒} วัสดุที่ทำด้วยไม้ไผ่สานตาถี่ๆ เป็นทรงกระบอกสูงเมตรครึ่ง เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๗๕ เซนติเมตร ปากรอมทั้งสองข้างเปิด ตัวรอมยาวด้วยซี่ควายผสมโคลนหรือปูนขาว

^{๒๓} ที่ทับน้ำทำจากไม้กระดานสองแผ่น กว้างประมาณ ๕๐ - ๖๐ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๑๕๐ เซนติเมตร หนา ๙ - ๑๐ เซนติเมตร แผ่นหนึ่งวางบนพื้นสำหรับวางเปลือกข่อย อีกแผ่นหนึ่งมีช่องสำหรับใส่ไม้เพื่อวางไว้ข้างบน คล้ายกับที่ทับกล้วยขนาดใหญ่

^{๒๔} กระดานทุบข่อยหรือเชิง เป็นแผ่นไม้มีขนาดกว้างประมาณ ๖๐ - ๗๐ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๑๕๐ เซนติเมตร หนาประมาณ ๙ - ๑๐ เซนติเมตร

^{๒๕} ค้อนทำจากไม้ชิงชัน ไม้เขลงหรือไม้ประดู่ หัวรูปทรงกระบอกยาวประมาณ ๒๐ เซนติเมตร

ครั้งประมาณ ๖-๗ รอบ การทុบนี้เรียกว่า สบข่อย และหากทุบพร้อมกันสองคนโดยหันหน้าเข้าหากันลงค้อนคนละทีเรียกว่า สบรายคน หลังจากขั้นตอนนี้ไปเลือกข่อยจะมีลักษณะเป็นเยื่อพร้อมที่จะใช้ทำกระดาษได้

๕. การหล่อกระดาษ การหล่อกระดาษให้มีความหนาเท่ากันทุกแผ่นนั้น อยู่ที่การกำหนดขนาดของเยื่อข่อยที่ทุบจนละเอียด ช่วงทำกระดาษจึงปั่นเยื่อข่อยเป็นก้อนขนาดเสมอกันเท่าผลมะตูมไว้ นำเยื่อข่อยละลายน้ำในครุ^{๒๖} ใช้มีดตีเยื่อข่อยให้แตกละลายปนกับน้ำ วางพะแนง^{๒๗} ลงในน้ำนิ่ง ตะแกรงของพะแนงจะจมอยู่ใต้น้ำ ขอบของพะแนงจะลอยอยู่บนผิวน้ำ นำเยื่อข่อยที่ละลายแล้วเทลงในพะแนงให้ทั่ว เกลี่ยเยื่อข่อยแผ่ในพะแนงเสมอกัน ยกพะแนงขึ้นตั้งทิ้งราวพะแนง ซึ่งทำจากไม้ไผ่ วางพะแนงเอียง ๔๕ องศา ตากแดดไว้จนแห้งสนิทโดยกลับเอาด้านล่างขึ้นด้านบน เยื่อข่อยที่แห้งเมื่อลอกออกจากพะแนงจะเป็นกระดาษแผ่นบางๆ เรียกว่า กระดาษเพล^{๒๘} ส่วนกระดาษที่หล่อให้หนามากๆ นั้นเก็บไว้ทำเป็นเล่มสมุดไทย

๖. การลบสมุด เป็นขั้นตอนที่จะทำสมุดขาวและสมุดดำ กระดาษที่จะนำไปทำสมุดต้องลบ (ทา) เสียก่อน อุปกรณ์ที่ใช้ในการลบสมุดคือ แป้งเปียกที่ได้จากแป้งข้าวเจ้าโดนนำข้าวเจ้าแช่น้ำไว้ ๑ คืน โม่หรือบดให้ละเอียด ถ้าจะใช้ลบสมุดขาวต้องผสมน้ำปูนขาวลงในแป้งเพื่อไม่ให้กระดาษซีม หากใช้ลบสมุดดำไม่ต้องผสมปูนขาว ให้ใส่เขม่าไฟหรือถ่านบดละเอียดที่ได้จากไม้ไผ่หรือกาบหมาก หรือกาบมะพร้าวลงในแป้ง จากนั้นนำแป้งสำหรับลบสมุดตั้งไฟกวนจนได้แป้งเปียกสีขาวและสีดำ

^{๒๖} ภาชนะไม้ไผ่สานตาถี่ คล้ายกระบุง สูงประมาณ ๒๕ เซนติเมตรเส้นผ่าศูนย์กลาง ๓๕ เซนติเมตร มีวงที่ปากสำหรับถือ ตัวครุขุ่นยาโดยรอบ

^{๒๗} พะแนง คือแบบพิมพ์ที่จะทำแผ่นกระดาษ เป็นตะแกรงมีกรอบไม้สักรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหนาประมาณ ๒.๕ เซนติเมตร กว้างประมาณ ๕ เซนติเมตร กรูด้วยฝ่ามุ้งหรือลวดมุ้ง หากใช้ฝ่ามุ้งต้องย้อมด้วยยางมะลัดก่อนจนแข็งและเพื่อความคงทนไม่เปื่อยง่าย นำฝ่ามาชิงให้ตั้งกับกรอบไม้ แล้วใช้ไม้ทวยขมผ่าซีกมาประกอบทาบชายฝ่ามุ้ง ตอกด้วยตะปูตรึงให้ติดกับพะแนง

ขนาดของพะแนงนั้นที่นิยมมี ๓ ขนาด คือ

- ขนาดสมุดธรรมดา	กว้าง ๕๕ เซนติเมตร ยาว ๒๒๐ เซนติเมตร
- ขนาดสมุดพระมาลัย	กว้าง ๙๘ เซนติเมตร ยาว ๒๒๐ เซนติเมตร
- ขนาดกระดาษเพล	กว้าง ๕๕ เซนติเมตร ยาว ๑๗๕ เซนติเมตร

^{๒๘} กระดาษเพลเป็นกระดาษเนื้อบางแต่มีคุณสมบัติที่สามารถนำไปใช้ได้หลายอย่าง เช่น ทำหมันยาเรือ ปั่นเป็นเส้นใช้แทนด้ายเย็บซ่อมสมุดไทย ไซ้รองดอกไม้เทียนและใช้ในงานช่างทอง เป็นต้น เขตจังหวัดภาคเหนือเรียกกระดาษเพลว่า กระดาษน้ำโห่ง

นำสมุดที่ต้องการลบบางบนกระดานลบบสมุด ใช้ลูกประคบซุบแป้งเปียกถูกระดาศจนทั่วแผ่น แล้วนำไปตากแดดให้แห้ง นำกระดาศมาลบอีกด้านที่เหลือ เมื่อลบกระดาศทั้งสองด้านแล้วต้องตากแดดไว้จนแห้งสนิท จึงนำไปขัดเตรียมทำสมุดต่อไป

ในขั้นตอนลบบสมุดนี้หากกระดาศบางไม่เหมาะจะทำสมุดต้องปะเสริมทับซ้อนกันจนกระดาศหนาพอที่จะทำสมุดได้ จากนั้นนำกระดาศที่ลบแล้วไปขัดให้เรียบและขึ้นมันด้วยหิน หินที่ใช้ควรเป็นหินแม่น้ำผิวเรียบเกลี้ยง ขนาดพอดีมือจับได้ วิธีขัดนั้นจะใช้มือทั้งสองจับก้อนหินขัดถูไปตามขวางของหน้ากระดาศ ขัดจนขึ้นมันทั้งสองด้าน สำหรับกระดาศที่ใช้ทำสมุดขาวเมื่อขัดแล้วนำไปพับเป็นเล่มได้ ส่วนกระดาศที่ใช้ทำสมุดดำต้องนำมาลบอีกครั้งโดยใช้แป้งเปียกที่ขึ้นกว่าเดิมลบกระดาศกระทั่งแห้งคามือ นำไปตากแดดให้แห้ง กระดาศจะขึ้นเงาโดยไม่ต้องขัด

๗. การทำเล่มสมุด สมุดไทยมีหลายชนิดหลายขนาดมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปช่างทำสมุดนิยมเรียกชื่อตามจำนวนหน้าและประโยชน์ใช้สอยของสมุด

ช่างจะต้องทำแบบสมุดไว้ทุกขนาดและชนิดของสมุด วางไม้แบบลงตอนกลางตามขวางของแผ่นกระดาศ ใช้มีดหักสมุด^{๒๙} ขีดกระดาศให้เป็นรอยตามแบบทั้งสองข้าง เอาไม้แบบออกแล้วหักกระดาศไปตามรอยที่ขีดนั้นกลับไปมาจนหมดกระดาศด้านหนึ่ง ต้องพยายามพับให้เป็นแนวตรงระดับเสมอกันทุกตอน ทำเช่นเดียวกันกับอีกด้านหนึ่งโดยไม่ต้องวางแบบ หากกระดาศสั้นต้องการต่อต้องพับริมกระดาศให้เป็นขอไว้ต่อหน้าสมุด ใช้แป้งเปียกเป็นตัวเชื่อมกระดาศ

กระดาศที่พับกลับไปกลับมาแล้ว ต้องตัดริมทั้งสองข้างให้เรียบตรงได้รูปก่อนจึงนำไปทำปกสมุด การทำปกสมุด คือ การติดคิ้วสมุด^{๓๐} ลงบนปกทั้งสองด้านของเล่มสมุด เสร็จขั้นตอนสุดท้ายนี้แล้วจะได้เป็นสมุดไทยหนึ่งเล่ม

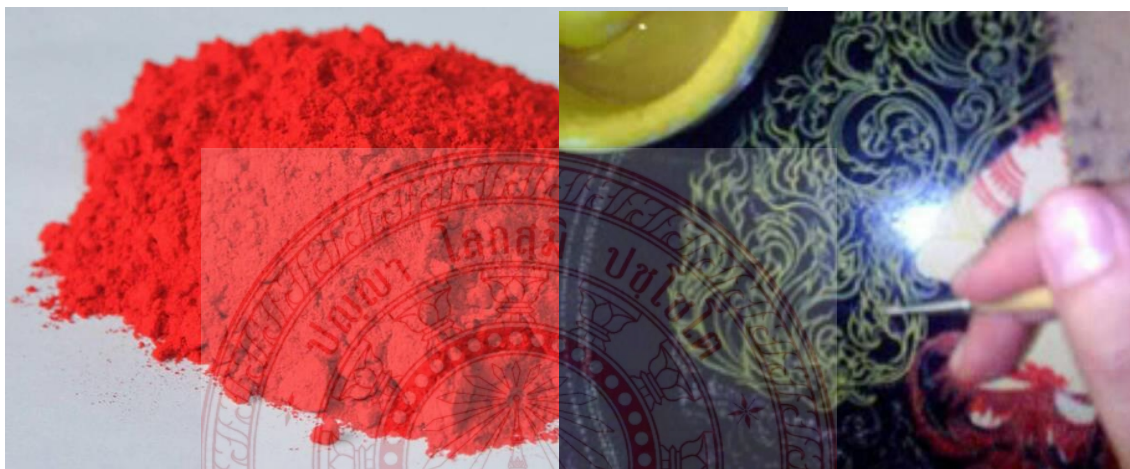
ปากกาหรือปากไก่อ ทำด้วยไม้หรือขนไก่อ เหลาแหลมปากให้มีร่องสำหรับให้น้ำหมึกเดิน ใช้ซุบหมึกสีต่างๆ เขียนตัวหนังสือ ได้แก่ น้ำหมึกสีขาว ดำ เหลือง แดง และทอง น้ำหมึกสีต่างๆ ดังกล่าวนี้ได้มาจากวัสดุธรรมชาติเช่นเดียวกัน คือ

^{๒๙} มีดหักสมุด คือ มีดไม่มีคมปลายมนมีด้ามถื่อ

^{๓๐} คิ้วสมุด คือ แถบกระดาศสมุดกว้างประมาณ ๑ - ๒ เซนติเมตร ติดไว้ริมของปกสมุดทั้งสองด้านเรียงซ้อนกัน ๓ - ๔ ชั้นให้ระดับลดหลั่นกันไปจากกว้างไปหาแคบ

แผนภาพที่ ๑.๑๗ อุปกรณ์การเขียน “ปากไก่”

แผนภาพที่ ๑.๑๘ วัสดุธรรมชาติที่ใช้เขียนเช่น ชาด หวดาล

๘. น้ำหมึกที่ใช้ในงานเขียนสมุดไทย

น้ำหมึกสีทอง ได้มาจากทองคำเปลว ซึ่งมีวิธีการนำมาใช้แตกต่างไปจากหมึกชนิดอื่น คือ ต้องเขียนตัวอักษรด้วยกาวที่ได้มาจากยางไม้ เช่น กาวยางมะขวิด เป็นต้น แล้วใช้ทองคำเปลวปิดทับบนกาว จะได้อักษรเส้นทองที่เป็นเงางาม แต่ถ้าผสมทองลงไปในกาวเส้นอักษรจะขาดและไม่ขึ้นเงา

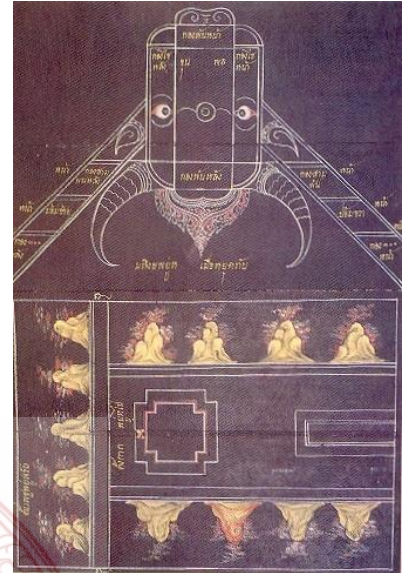
หนังสือสมุดไทยฉบับเก่าที่สุด ซึ่งมีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติปัจจุบันคือ หนังสือพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๒๒๓

แผนภาพที่ ๑.๑๙ หนังสือสมุดไทยคำ “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์”

แผนภาพที่ ๑.๒๐ หนังสือสมุดไทย “ตำราช่าง (สัตวศาสตร์)”

แผนภาพที่ ๑.๒๑ หนังสือสมุดไทย “ตำรายุทธศาสตร์”

น้ำหมึกสีขาว จากเปลือกหอยมุกฝนหรือบดให้ละเอียดจนเป็นแป้ง ผสมกับกาวยามะขวิด ส่วนสีขาวที่ใช้ในงานเขียนสมุดไทยนอกจากนี้ใช้สีฝุ่นเป็นส่วนใหญ่

น้ำหมึกสีดำ ได้มาจากเขม่าไฟบดละเอียด ผสมกาวยามะขวิด หรือหมึกจีนฝนกับน้ำ

น้ำหมึกสีแดง ได้มาจากชาด ผสมกับกาวยามะขวิด

น้ำหมึกสีเหลือง ได้มาจากส่วนผสมของรงกับหรดาล รงเป็นยางไม้ชนิดหนึ่งมีสีเหลือง หรดาลที่จะใช้ทำหมึกนี้ใช้หรดาลกลีบทอง ซึ่งเป็นแร่ชนิดหนึ่ง น้ำหมึก สีเหลืองมีส่วนประกอบ ดังนี้ ใช้หรดาลกลีบทอง หนัก ๘ บาท ตำในครกหินให้ละเอียดก่อน แล้วนำไปบดกวนในโกร่งให้ละเอียดจนเป็นแป้งอีกชั้นหนึ่ง ใส่น้ำฝนเล็กน้อย กวนให้เข้ากันดีแล้วรินน้ำหรดาลที่ละเอียดเก็บไว้ ใช้ลูกโกร่งบด กวนส่วนที่ยังหยาบ ถ้าต้องการให้น้ำหมึกสีเหลืองจัด ต้องผสมชาดเล็กน้อยในตอนที่ยังหยาบ ละเอียดแล้วนี้

นำสารสัมบดละเอียดจำนวนหนึ่ง ใสลงในน้ำหรดาลละเอียดที่รินไว้กวนให้เข้ากัน แล้วรินน้ำละเอียดไว้เหมือนครั้งก่อน ทำไปจนหมดหยาบ เมื่อทำดังนี้แล้วตั้งทิ้งไว้ น้ำหรดาลที่ละเอียดนั้นจะ ตกตะกอนนอนอยู่ก้นชาม รินน้ำใสข้างบนทิ้งแล้วเอาสารสัมบดกวนต่อไปเช่นครั้งแรกอีก ทำเหมือนกัน ๓ ครั้ง ขณะรินน้ำใสทิ้งต้องระวังอย่าให้หรดาลที่ตกตะกอนอยู่ไหลออกไปด้วย

ใช้น้ำมะนาวสด ๔ ผล กรองลงในหรดาลที่เตรียมไว้แล้ว กวนให้เข้ากันตั้งทิ้งไว้ให้ ตกตะกอนนาน ๒๔ ชั่วโมง แล้วจึงรินน้ำใสทิ้งเติมน้ำลงใหม่กวนต่อไป ตั้งทิ้งไว้แล้วรินน้ำทิ้ง ทำเช่นนี้ รวม ๓ ครั้ง เพื่อล้างน้ำมะนาวให้หมด เสร็จแล้วผึ่งไว้ให้แห้ง จะได้เนื้อหรดาลชั้นเหลวเหมือนโคลน

นำยางมะขวิดมาละลายชั้นๆ กรองให้ละเอียดผสมลงในหรดาลที่เตรียมไว้พอสมควร กวนให้เข้ากันแล้วตั้งทิ้งไว้จนยางมะขวิดจับหรดาลตกตะกอนเหนียวอยู่กันขาม

นำรทองหนัก ๒ บาท ละลายชั้นๆ ด้วยน้ำสะอาด แล้วกรองลงในหรดาลเหนียวนั้น กวนให้เข้ากันตั้งทิ้งไว้นาน ๔๘-๗๒ ชั่วโมง รินน้ำใส่ทิ้งแล้วทดลองเขียน ถ้าเส้นยังขาดไม่เสมอกัน ต้องเติมยางมะขวิดลงอีกกว่าจะใช้ได้ดี

๒.๑.๕ สาเหตุการเสื่อมสภาพของคัมภีร์โบราณ

คัมภีร์โบราณเป็นเอกสารโบราณประเภทที่เป็นอินทรีวัตถุที่ได้มาจากพืช จึงไม่ค่อยคงทนต่อสิ่งแวดล้อม เกิดการเปลี่ยนแปลงชำรุดเสียหายได้ง่าย การชำรุดเสื่อมสภาพแบ่งออกได้เป็นหลายสาเหตุหลายกระบวนการ ซึ่งอาจเกิดขึ้นพร้อมกัน หรือมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน จนบางครั้งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังนั้น การอนุรักษ์ด้วยการซ่อมแซมและบำรุงรักษาเอกสารโบราณที่มีคุณค่า จะเป็นการยืดอายุของเอกสารและช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรมของสังคมไทยให้ยาวนานสืบไป^{๓๑}

สาเหตุของการชำรุด เสื่อมสภาพแบ่งออกได้เป็น ๒ กลุ่มใหญ่

สาเหตุภายใน หมายถึง กระบวนการชำรุดเสื่อมสภาพซึ่งเกิดจากตัววัสดุเอง แม้ว่ายังไม่ได้รับ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมภายนอก อัตราการชำรุดจะสูงขึ้นมากเมื่อทำปฏิกิริยากับสิ่งแวดล้อมภายนอก

สาเหตุภายนอก หมายถึง กระบวนการชำรุดเสื่อมสภาพซึ่งเกิดจากการกระทำของสิ่งแวดล้อม เช่น มนุษย์ อุณหภูมิ แสง และมลพิษต่างๆ ในอากาศ

การชำรุดเสียหายที่ปรากฏขึ้น มีมากบ้างน้อยบ้างแตกต่างกันไป อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คัมภีร์โบราณสูญหายถูกทำลายไปมากคือ เกิดจากความเชื่อของมนุษย์โดยเฉพาะความเชื่อที่ว่า คัมภีร์โบราณเป็น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ห้ามจับต้อง การเผาเพื่อนำไปทำเป็นพระผง สาเหตุเหล่านี้ล้วนทำให้คัมภีร์โบราณชำรุดเสียหายด้วยกันทั้งสิ้น ด้วยเหตุดังกล่าวคัมภีร์โบราณ จึงต้องการการดูแลที่ถูกต้องเหมาะสมทางป้องกันหลีกเลี่ยง หรือชะลอความเสื่อมสภาพ เมื่อเกิดปัญหาต้องแก้ไขจัดให้หมดไป แล้วทำการซ่อมแซม ให้กลับมามี สภาพดีหรือใกล้เคียงกับของเดิมให้มากที่สุดด้วยวิธีที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อช่วยยืดอายุของคัมภีร์ โบราณให้อยู่ในสภาพที่จะเป็นหลักฐานสำคัญอันมีค่ายิ่งต่อการศึกษาของชาติต่อไปในอนาคต

๒.๑.๖ การดูแลและการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

การดูแลจัดเก็บคัมภีร์โบราณเนื่องจากมีสาเหตุหลายประการที่ทำให้เกิดการชำรุดเสื่อมสภาพ การดูแลจัดเก็บที่ถูกต้องเหมาะสม เพื่อช่วยยืดอายุของเอกสารในเบื้องต้นปฏิบัติได้ดังนี้^{๓๒}

^{๓๑} อ่างแล้ว, วันทนา กิตติศรีวรพันธ์, การบำรุงรักษาหนังสือโบราณและสมุดไทย, น ๖๗

^{๓๒} สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ความรู้พื้นฐานด้านการอนุรักษ์วัสดุจดหมายเหตุสำหรับนัก

๑) เก็บรักษาไว้ในห้องที่ติดตั้งเครื่องปรับอากาศ อุณหภูมิระหว่าง ๒๒ - ๒๔ องศาเซลเซียส ควบคุมความชื้นระหว่าง ๕๐ - ๖๕ % อุณหภูมิและความชื้นควรคงที่ตลอด ๒๔ ชั่วโมง แต่ถ้าไม่ สามารถควบคุมความชื้นให้ต่ำกว่า ๗๐ % ได้ควรปรับอุณหภูมิให้สูงกว่า ๒๒ องศาเซลเซียส เพื่อป้องกัน การควบแน่นกลั่นตัวเป็นหยดน้ำของไอน้ำในอากาศ ห้องที่เก็บรักษาควรมีดสนิท เปิดไฟ เฉพาะเวลาที่ จำเป็น ติดผ้า màn หรือมู่ลี่เพื่อป้องกันแสงจากภายนอก ประตูหน้าต่างที่เป็นบานกระจกใส ควรติดฟิล์มที่มี คุณสมบัติสะท้อนแสงและกรองรังสีอัลตราไวโอเล็ต

๒) ถ้าไม่สามารถจัดเก็บไว้ในห้องที่ติดตั้งเครื่องปรับอากาศได้ควรเก็บรักษาไว้ในห้องที่มีอากาศ หมุนเวียนถ่ายเทได้ดี ห่างไกลจากความร้อน ความชื้นและแสงแดด ไม่ควรเก็บไว้ในห้องใต้ดิน หรือใต้ หลังคา เนื่องจากเป็นจุดที่อุณหภูมิและความชื้นที่ไม่เหมาะสม ประตู หน้าต่าง ควรกรุ้มงลวด ตาถี่ๆ เพื่อ ป้องกันแมลงและสัตว์อื่นๆ ดูและระวังป้องกันอันตรายจากอัคคีภัยเป็นพิเศษ เพราะคัมภีร์ ไบลาเนเป็นวัสดุ ติดไฟง่าย

๓) ห้องที่จัดเก็บต้องปราศจากฝุ่นละออง แมลง จุลินทรีย์หมันดูแลรักษาความสะอาด อย่าง สม่าเสมอ เมื่อพบปัญหาจะสามารถแก้ไขได้ทันที ใช้ผ้าแห้ง แปรงขนอ่อน เครื่องดูดฝุ่นทำความสะอาด สะอาด ระวังการใช้ผ้าเปียก เพราะจะทำให้ฝุ่นละออง สิ่งสกปรกเกาะติดมากยิ่งขึ้น นำเมล็ดพริกไทย ใส่ผ้าโปร่ง หรือสำลีชุบน้ำมันการบูรวางตามซอกมุมต่างๆ เพื่อช่วยป้องกันและไล่แมลง หมันเปลี่ยน เมล็ดพริกไทย และน้ำมันการบูรเมื่อหมดกลิ่น

๔) การเก็บรักษาไว้ในตู้ ลิ่นชัก ชั้น กล่อง ถ้าที่จัดเก็บทำด้วยไม้ควรทาน้ำยาป้องกัน แมลง ไม่ควร ใช้ตู้ที่ทำจากไม้อัด เพราะให้ไอระเหยที่เป็นอันตรายต่อเอกสาร อุดรอยรั่ว รอยแตก ร้าว ให้สนิท เพื่อ ป้องกันฝุ่น และแมลง ถ้าที่จัดเก็บเป็นโลหะควรเป็นโลหะปลอดสนิม กล่องกระดาษควร ผลิตจากกระดาษ ที่ไม่เป็นกรด ไม่ควรวางกับพื้นไม้หรือพื้นโลหะโดยตรง ควรรองด้วยแผ่นพลาสติกไร้ กรด หรือผ้าดิบที่ซัก สะอาดปราศจากแป้งหรือกาว

๕) การใช้วัสดุห่อหุ้ม ควรเป็นวัสดุที่สะอาดปราศจาก กรด ต่าง สารเคมีที่เป็นพิษ หรือ ทำให้เกิด คราบเปื้อน ไม่ควรใช้กระดาษที่มีคุณภาพต่ำ เช่น กระดาษสีน้ำตาล หรือกระดาษ หนังสือพิมพ์ เพราะมี ฤทธิ์เป็นกรดและหมึกจะทำให้เกิดคราบเปื้อน ควรเลือกใช้กระดาษนุ่มเนื้อ ละเอียดไม่มีกรด เช่น กระดาษ ทิชชูสีขาว กระดาษสาสีธรรมชาติ การใช้ผ้าเลือกผ้าที่สีไม่ตก หรือ ผ้าดิบชนิดไม่ฟอกนำมาซักให้สะอาด ปราศจากแป้งและกาว หรือสารเคมี ไม่ควรใช้ผ้าสักหลาดหรือ ผ้าที่มีเส้นใยขนสัตว์ผสมอยู่ เพราะสามารถ ดึงดูดแมลงได้ง่าย

๖) เอกสารโบราณที่ได้รับคืน รับมอบหรือจัดหามาใหม่ควรตรวจสอบหาร่องรอยของ แมลง และ เชื้อราอย่างละเอียด หากตรวจพบต้องกำจัดออกไปก่อนนำเข้าเก็บรักษา สถานที่เก็บ รักษาต้องหมัน ตรวจสอบหาร่องรอยของแมลงและเชื้อราอย่างสม่าเสมอ หากพบควรรีบแยกเอกสารออก ไว้ต่างหาก และ ดำเนินการกำจัดออกให้หมด

๗) ล้างมือและสวมถุงมือที่สะอาดทุกครั้ง ก่อนจับต้องสัมผัสเอกสารโบราณ เพราะไขมัน และความ สกปรกจากมือ จะทำให้เอกสารโบราณเกิดความเปื้อน สกปรก เป็นแหล่งรวมเชื้อโรค การ จับต้อง หยิบยก เคลื่อนย้าย ทำเท่าที่จำเป็นโดยระมัดระวังการฉีกขาด และการชำรุดที่อาจเกิดขึ้นได้

๘) ไม่ควรซ่อมแซมเอกสารด้วยเทปกาวใดๆ เนื่องจากเทปกาวเหล่านี้เมื่อนานไปจะหด ตัวและแยก ออกจากกระดาษเหลือแต่คราบสกปรก สีน้ำตาล เหลือง ติดฝังแน่นอยู่บนกระดาษ ไม่

ควรใช้เข็มหมุด เข็มกลัด ลวดเสียบกระดาษหรือลวดเย็บที่เป็นโลหะ เพราะนานไปจะเกิดสนิมทำลายเนื้อกระดาษ ถ้าจำเป็นต้องใช้เทปกาวติดซ่อมรอยฉีกขาด ควรเป็นเทปกาวที่ลอกออกได้ง่าย ไม่ทำลายเอกสาร เช่น เทปกาวที่ทำจากกระดาษสาเคลือบด้วยกาวเมทิล เซลลูโลส เป็นต้น

๙) ไม่ควรซ่อมแซมเอกสารใดๆ โดยพลการ ถ้าไม่แน่ใจในวิธีการซ่อม ควรจัดเก็บเอกสารใน สภาพที่ปลอดภัย ปกษาผู้รู้เพื่อไม่ให้การซ่อมแซมเป็นการทำลายเอกสารให้ชำรุดเสียหายมากขึ้นกว่าเดิม

๑๐) สารเคมีที่นำมาให้ต้องผ่านการวิเคราะห์และทดสอบจากผู้เชี่ยวชาญ ใช้สารเคมีเมื่อมีความ จำเป็น และใช้ด้วยความระมัดระวัง ถ้าไม่มีความชำนาญมากพอควรปรึกษาผู้รู้ เพื่อป้องกันอันตรายที่ เกิดขึ้นได้

๑๑) เอกสารโบราณควรให้บริการจากสำเนาในรูปแบบสื่อโสตทัศนวัสดุ เช่น ไมโครฟิล์ม (Microfilm), ดิจิตอล (Digital), ภาพนิ่ง (Slide) เป็นต้น แล้วจัดเก็บต้นฉบับในสภาพที่ปลอดภัยให้มีความ เสี่ยงต่อความชำรุดเสียหายน้อยที่สุด

การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณให้อยู่ในสภาพที่ดีมีอายุยืนยาวต่อไปด้วยวิธีการต่างๆ นั้น การซ่อม เป็นขั้นตอนหนึ่งของการอนุรักษ์ วิธีการซ่อมคัมภีร์โบราณมีหลายรูปแบบแตกต่างกันตามสภาพของ ปัญหาที่เกิดขึ้น และไม่ได้กำหนดเป็นกฎตายตัวว่าต้องปฏิบัติด้วยวิธีการอย่างเดียวกันทุกประการ กรรมวิธีต่างๆ ยังต้องมีการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง และนำวิทยาการใหม่ๆ มาปรับใช้ ทั้งนี้ ต้องเป็นไปด้วยความถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อให้เอกสารมีความคงทนแข็งแรงและสามารถนำมาให้ประโยชน์ให้ยาวนานที่สุด^{๓๓}

๑) การป้องกัน (Prevention) การกระทำที่มุ่งเน้นการหยุดยั้งหรือชะลอการชำรุดเสื่อมสภาพ ที่จะเกิดขึ้น ต้องทำความเข้าใจถึงชนิดและคุณสมบัติของวัสดุ ศึกษาถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหา ลักษณะ ของปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อหาทางป้องกันหรือหลีกเลี่ยงจากปัจจัยต่างๆ ที่จะทำให้เกิดการชำรุด เสื่อมสภาพและคงไว้ให้อยู่ในสภาพเดิมให้นานมากที่สุด

๒) การปฏิบัติการอนุรักษ์ (Conservation treatment) วิธีการแก้ไขจัดปัญหาที่เกิดขึ้น แล้วให้หมดไป แล้วจึงทำการซ่อมแซมเสริมสร้างความมั่นคงแข็งแรงให้กลับคืนสู่สภาพเดิมโดย ไม่ ขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงานซ่อมคัมภีร์โบราณ ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใดๆ ต่อรูปแบบ และเนื้อวัสดุ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ต้องดำเนินการโดยบุคลากรที่ ผ่านการศึกษา หรือฝึกอบรมทางด้านการอนุรักษ์เป็นอย่างดี การอนุรักษ์มีขั้นตอนที่ต้องดำเนินการดังนี้

(๑) ตรวจสอบชนิดของวัสดุตรวจสอบดูลักษณะของวัสดุ คุณสมบัติทางเคมี และความไวต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์

(๒) ตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้น ตรวจสอบดูลักษณะการชำรุดที่เกิดขึ้นให้แน่ชัดว่ามาจากสาเหตุใด มี ปัญหามากน้อยแค่ไหน สามารถแก้ไขได้อย่างไร

^{๓๓} สีนินาฏ สมบูรณ์อ่อน, การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ, (เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗๘.

(๓) หยุดยั้งปัญหาและทำการแก้ไข เป็นการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เป็นสาเหตุของการชำรุดเสื่อมสภาพ ให้หมดไป ตามลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นโดยนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

(๔) ซ่อมแซมและเสริมสร้างความแข็งแรง เมื่อทำการแก้ไขข้อจัดปัญหาที่เกิดขึ้นให้หมดแล้วจึง ดำเนินการซ่อมแซมและเสริมสร้างความแข็งแรงให้กลับคืนมามีสภาพเดิมหรือใกล้เคียงกับสภาพเดิม

(๕) เก็บรักษาไว้ในสภาพที่เหมาะสม ภายหลังจากดำเนินการซ่อมอนุรักษ์แล้ว ต้องทำการดูแลเก็บ รักษาเพื่อป้องกันปัญหาต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้อีกหากพบจะได้ทำการแก้ไขได้ทันที

การสำรวจและการอนุรักษ์ซ่อมแซมก็เป็นการศึกษาอายุของโบราณวัตถุอีกทางหนึ่ง การสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เก็บไว้ตามวัดต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวน ชื่อเรื่อง ตลอดจนสภาพคัมภีร์ใบลานเพื่อซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม คัมภีร์ใบลานจำนวนมากที่มีอยู่ในปัจจุบันบางแห่งยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ซึ่งเมื่อปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานก็ถูกทำลายจากสัตว์ต่างๆ ตลอดจนความร้อนและความชื้นเมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์ใบลาน การเก็บคัมภีร์ใบลานในหีบธรรมเป็นเวลานานทำให้ใบลานหมดอายุเร็วขึ้นเพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอกและถูกกดทับเป็นเวลานานๆ มีส่วนทำให้ใบลานงอ หรือเสียหายได้ โครงการสำรวจคัมภีร์ใบลานนับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักวิชาการและผู้สนใจทั่วไป และยังเป็นการกระตุ้นให้พระภิกษุ สามเณร ให้ความสำคัญกับการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานมากขึ้น

๒.๒ การจัดทำระบบทะเบียนรายการคัมภีร์โบราณ

๒.๒.๑ การลงทะเบียนคัมภีร์โบราณสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงในการสำรวจ จัดทำและรวบรวมคัมภีร์โบราณอย่างต่อเนื่อง เพื่อรักษามรดกวัฒนธรรมด้านอักษร ภาษา และภูมิปัญญาของบรรพชนไทยให้คงอยู่สืบต่อไป โดยมีการลงทะเบียนและทำบัตรรายการหนังสือคัมภีร์โบราณกำหนดกฎเกณฑ์การทำบรรณานุกรม และเชิงอรรถเอกสาร ซึ่งคู่มือการปฏิบัติงานคัมภีร์โบราณและมีการปรับปรุงเพิ่มเติม เนื้อหาวิชาการให้สมบูรณ์ขึ้น การลงทะเบียนคัมภีร์โบราณมีแนวปฏิบัติที่เป็นขั้นตอนดังนี้คือ

๑. แยกประเภทตามประเภทของคัมภีร์โบราณ

๒. แบ่งกลุ่มคัมภีร์โบราณแต่ละประเภทตามรูปอักษร และภาษาที่ปรากฏ ซึ่งรูปอักษรที่ปรากฏที่อยู่ในคัมภีร์โบราณของหอสมุดแห่งชาติ สามารถได้ในปัจจุบัน มี ๒๘ รูปแบบอักษรคือ อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ ขอมโบราณ ขอม ขอมโบราณ มอญ อักษรธรรมล้านนา ธรรมล้านนา ธรรมอีสาน อักษรไทยสุโขทัย อักษรไทยอีสาน (หรืออักษรไทยน้อย) อักษรไทยอยุธยา อักษรไทยล้านนาเหนือ หรือ อักษรขาม อักษรย่อ อักษรพม่า อักษรเฉียงขอม อักษรเฉียงพราหมณ์ อักษรอริยกะ อักษรเฉียง

คฤขณต์ อักษรทมิฬ อักษรจีน อักษรยาวี อักษรสิงหล อักษรเทวนาครี อักษรบาลีโบราณ และอักษรอื่นๆ ที่เป็นสัญลักษณ์ตัวเลข ภาพ เป็นต้น

ส่วนภาษาที่ใช้ ๑๔ ภาษา ได้แก่ ภาษาไทยปัจจุบัน ภาษาไทยอีสาน ภาษาล้านนา ภาษาไทยใหญ่ ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาพม่า ภาษามอญ ภาษาทมิฬ ภาษามอญ ภาษาจีน ภาษาอาหรับ และภาษาอื่นๆ เป็นสัญลักษณ์ เลข ยันต์ เป็นต้น

๓. อ่านวิเคราะห์เนื้อหาในคัมภีร์โบราณ เพื่อจัดเอกสารที่จำแนกรูปอักษรและภาษาไทย ในชั้นตอนที่ ๒ แล้วให้เป็นหมวดหมู่ตามประเภทวิชา และจัดเรียงลำดับอายุสมัยของเอกสารแต่ละหมวดต่อไป ซึ่งหอสมุดแห่งชาติรวบรวมความรู้ในเอกสารเป็นหมวดหมู่ตามลักษณะการใช้งานของผู้ใช้ และตามสาขาวิชา จัดหมวดหมู่ความรู้เป็น ๑๓ หมวดใหญ่ ดังนี้

๓.๑ หมวดกฎหมาย เป็นเรื่องของข้อกำหนดกฎหมายทางที่เป็นข้อบังคับและบทลงโทษ กรณีผู้ฝ่าฝืน เช่น กฎหมายตราสามดวง กฎหมายลักษณะโจร เป็นต้น

๓.๒ หมวดจดหมายเหตุ เป็นเรื่องที่บ้านทึกเหตุการณ์หรือเรื่องราวต่างๆทางด้านเศรษฐกิจสังคมการเมือง การทหาร เป็นต้น ในลักษณะเป็นหนังสือตราสาร หนังสือสมุดหรือเฝ้า

๓.๓ หมวดหมายรับสั่ง เป็นเรื่องของหมายกำหนดการในงานพระราชพิธีต่างๆ เช่น หมายกำหนดการเกณฑ์แต่งช้างทรงเข้ากระบวนแห่พระกฐิน เป็นต้น

๓.๔ หมวดพงศาวดาร เป็นเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับประเทศชาติบ้านเมือง หรือเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ผู้เป็นพระประมุขของประเทศ เช่น พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่าด้วยเรื่องราวที่สำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยา พงศาวดารเหนือ ว่าด้วยเรื่องราวทางเหนือ พงศาวดารอีสาน ว่าด้วยเรื่องราวทางภาคอีสาน เป็นต้น

๓.๕ หมวดตำรา ขอบเขตความรู้ในหมวดนี้ประกอบด้วยหมวดย่อยวิชาการด้านต่างๆ คัมภีร์โบราณในหมวดนี้ได้แบ่งย่อย ออกเป็นหมู่ต่างๆ ดังนี้

๓.๕.๑ หมู่ตำราภาพรูปจำลอง เช่น รูปภาพจำลองวัดยมรุกงเก่า เป็นภาพขบวนพยุหยาตรา ทางสถลมารค หรือตำราชกมวย ซึ่งว่าด้วยภาพชกมวยตั้งแต่แม่ไม้มวยไทยที่ ๑-๑๒ เป็นต้น

๓.๕.๒ หมู่ตำราสัตวศาสตร์ เป็นเรื่องของการดูแลลักษณะของสัตว์ เช่น ตำราคชลักษณ์ว่าด้วย ลักษณะช้างดี ช้างเลว เป็นต้น

๓.๕.๓ หมู่ตำราโหราศาสตร์ เป็นเรื่องของการพยากรณ์ดวงชะตาชีวิตของคนหรือดวงเมือง เป็นต้น

๓.๕.๔ หมู่ปฏิทินโหรและปุมปฏิทิน เป็นเรื่องของการดูวันเดือนปีตามหลักโหราศาสตร์

๓.๕.๕ หมู่ตำรายุทธศาสตร์ เป็นเรื่องของการรู้เรื่องการสู้รบ สงคราม เช่น ตำราพิชัยสงคราม

- ๓.๕.๖ หมู่ตำราไสยศาสตร์ เป็นเรื่องของเวทมนต์คาถาอาคมและยันต์กันภัย เป็นต้น
- ๓.๕.๗ หมู่ตำราเบ็ดเตล็ด เป็นเรื่องราวของตำราต่างๆ เช่น ตำราสร้างพระพุทธรูป ด้วยการนำไม้พระศรีมหาโพธิ์มาแกะสลักเป็นพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร เป็นต้น
- ๓.๕.๘ หมู่ตำราแปรธาตุ เป็นเรื่องของสูตรทำโลหะต่างๆ เช่น ทองแดง นาก เงิน ให้เป็นทองคำ และวิธีปฏิบัติของผู้จำาททอง เป็นต้น
- ๓.๕.๙ หมู่ตำราเวชศาสตร์ เป็นเรื่องของยาสมุนไพร หรือตำราแพทย์แผนโบราณ
- ๓.๕.๑๐ หมู่ตำราดาราศาสตร์ เป็นเรื่องของวิชาการดูดวงดาว
- ๓.๖ หมวดตำนาน เป็นเรื่องราวที่แสดงกิจการอันมีมาแล้วแต่ปางก่อน หรือเรื่องที่เล่าต่อกันมาเช่น เรื่องตำนานพระพุทธรูปต่างๆ หรือตำนานพระแก้วมรกต เป็นต้น
- ๓.๗ หมวดพระราชพิธี เป็นเรื่องราวของพระราชพิธีต่างๆ ที่พระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกอบขึ้นในวาระต่างๆ ของพระองค์เสด็จเองทั้งที่ทรงโปรดเกล้าฯให้พระบรมวงศานุวงศ์ องคมนตรี หรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เป็นผู้แทนพระองค์ เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีถวายผ้ากฐิน โดยกระบวนกรพยุหยาตราทางชลมารค เป็นต้น
- ๓.๘ หมวดธรรมะคดี เป็นเรื่องของหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาความหมายของคำบางธรรมบางหมวดบางข้อ คำอธิบายที่สลับซับซ้อนบทสวดมนต์และนิทานชาดกต่างๆ เป็นต้น ซึ่งแบ่งได้เป็น ๑๔ หมู่ดังนี้
- ๓.๘.๑ หมู่บาลีพระไตรปิฎก หมู่นี้เป็นหมู่หนังสือชั้นสูงและมีอายุมากที่สุดทางพุทธศาสนาอันเป็นพระพุทธพจน์เรียกว่าพระไตรปิฎก ซึ่งแบ่งหมู่ย่อยอีก ๓ หมู่ย่อย ได้แก่ ๑) พระวินัยปิฎก ๒) พระสุตตันตปิฎก ๓) พระอภิธรรมปิฎก
- ๓.๘.๒ หมู่อรรถกถา หมู่นี้เป็นหนังสือที่อธิบายความในพระไตรปิฎก เป็นหนังสือสำคัญและมีอายุรองเป็นอันดับที่สองจากบาลีพระไตรปิฎก แบ่งเป็นหมวดหมู่ย่อยออกไปอีก ๓ หมู่ย่อย ได้แก่ ๑) อรรถกถาพระวินัยปิฎก ๒) อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ๓) อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก
- ๓.๘.๓ หมู่ฎีกา เป็นเรื่องของการอธิบายความยากในอรรถกถาหรือพระไตรปิฎก เป็นหนังสือสำคัญและมีอายุเป็นอันดับที่ ๓ จากบาลีพระไตรปิฎก แบ่งเป็นหมวดหมู่ย่อยออกไปอีก ๓ หมู่ย่อย ได้แก่ ๑) ฎีกาพระวินัยปิฎก ๒) ฎีกาพระสุตตันตปิฎก ๓) ฎีกาพระอภิธรรมปิฎก
- ๓.๘.๔ หมู่อนุฎีกา เป็นเรื่องของการอธิบายให้ฎีกาให้ง่ายขึ้น เป็นหนังสือที่มีความสำคัญและมีอายุเป็นอันดับที่ ๔ จากบาลีพระไตรปิฎก หนังสือชั้นอนุฎีกานี้พบแต่อนุฎีกา พระอภิธรรมปิฎกเท่านั้น
- ๓.๘.๕ หมุ่นวฎีกา เป็นเรื่องของการอธิบายความในฎีกาและอนุฎีกาให้เข้าใจง่ายขึ้น เป็นหนังสือที่มีความสำคัญและมีอายุเป็นอันดับที่ ๕ จากบาลีพระไตรปิฎก หนังสืออนวฎีกานี้พบแต่นวฎีกาพระสุตตันตปิฎก เท่านั้น

๓.๘.๖ หมู่โยชนา เป็นหมู่หนังสือคู่มืออรรถกถา พบเพียง ๓ หมวดได้แก่ ๑) โยชนาพระวินัย๒) โยชนาพระอภิธรรม

๓.๘.๗ หมู่คัมภีร์ เป็นเรื่องของการอธิบายความยากในพระไตรปิฎกบางตอน บางเรื่องแบ่งออกเป็นหมู่ย่อยได้ ๔ หมู่ย่อย ได้แก่ ๑) คัมภีร์พระวินัย ๒) คัมภีร์พระสูตร ๓) คัมภีร์พระอภิธรรม ๔) คัมภีร์พิเศษ

๓.๘.๘ หมู่ปกรณ์วิเสส เป็นเรื่องราวของท่านผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกแต่งขึ้น โดยคัดเลือกเอาหัวข้อสำคัญในพระไตรปิฎกมาประมวลไว้โดยสังเขป แต่งขึ้นเลียนแบบพระสูตร อรรถกถา และมีทั้งบาลี อรรถกถา ฎีกา โยชนาและ คัมภีร์ ทำนองเดียวกันกับพระไตรปิฎกแบ่ง

ออกเป็นหมู่ย่อยได้ ๑๖ หมู่ย่อย ได้แก่

- ๑) บาลีปกรณ์วิเสสส่วนพระวินัย
- ๒) บาลีปกรณ์วิเสสส่วนพระสูตร
- ๓) บาลีปกรณ์วิเสสส่วนพระอภิธรรม
- ๔) อรรถกถาปกรณ์วิเสสส่วนพระวินัย
- ๕) อรรถกถาปกรณ์วิเสสส่วนพระสูตร
- ๖) อรรถกถาปกรณ์วิเสสส่วนพระอภิธรรม
- ๗) ฎีกาปกรณ์วิเสสส่วนพระวินัย
- ๘) ฎีกาปกรณ์วิเสสส่วนพระสูตร
- ๙) ฎีกาปกรณ์วิเสสส่วนพระอภิธรรม
- ๑๐) โยชนาปกรณ์วิเสสส่วนพระวินัย
- ๑๑) โยชนาปกรณ์วิเสสส่วนพระสูตร
- ๑๒) โยชนาปกรณ์วิเสสส่วนพระอภิธรรม
- ๑๓) คัมภีร์ปกรณ์วิเสสส่วนพระวินัย
- ๑๔) คัมภีร์ปกรณ์วิเสสส่วนพระสูตร
- ๑๕) คัมภีร์ปกรณ์วิเสสส่วนพระอภิธรรม
- ๑๖) นิสสัยปกรณ์วิเสสส่วนพระอภิธรรม

๓.๘.๙ หมู่ปกิณกะ หมู่นี้เป็นหนังสือเบ็ดเตล็ดส่วนธรรมคดี เป็นหนังสือที่แต่งอธิบายอานิสงส์ ธรรมกถาและอื่นๆ ได้แก่ ชาลิกณหาภิเสก มหาพุทธคุณปาติ มหามูลกมมภูฐาน เป็นต้น

๓.๘.๑๐ หมู่พงศาวดาร หมู่หนังสือประเภทพงศาวดาร ได้แก่ มหา สสมาลีปกรณ์ สี่ท้าว สวรรค์ สวรรค์ เป็นต้น

๓.๘.๑๑ หมู่ตำนาน - ประวัติ หมู่นี้เป็นหนังสือประเภทตำนานและประวัติทั้งส่วนบุคคลสถานที่ และเหตุการณ์ต่างๆ ได้แก่ ปฐมสมโพธิ สกนิพพาน ชินกาลมาลี

๓.๘.๑๒ หมู่โลกศาสตร์ หมู่นี้เป็นหนังสือว่าด้วยเรื่องของโลก และจักรวาล ได้แก่ โลกที่ปกสาร ดลกปญญตติ จกุกวาฬที่ปนี เป็นต้น

๓.๘.๑๓ หมู่สวดมนต์ หมู่หนังสือที่นิยมใช้สวดในศาสนพิธีต่างๆ มีทั้งพุทธมนต์ และคาถาต่างๆ ได้แก่ ชินปณชระคาถา อุณิหิสวิชย พุทธาเสกปรกณ เป็นต้น

๓.๘.๑๔ หมู่สัตทหาวิเสส หมู่คำศัพท์ศาสตร์ หมู่นี้เป็นหนังสือประเภทหลักภาษาบาลี แบ่งออกเป็นหมู่ย่อยได้ ๕ หมู่ย่อย ได้แก่ ๑) ไวยากรณ์บาลี ๒) ฉันทลักษณ์ ๓) นิสสัย ๔) แปล-เผด็จ ๕) พจนานุกรม

๓.๙ หมวดอักษรศาสตร์ เป็นเรื่องของหลักภาษาไทย และวิธีเรียนภาษาไทย หนังสือจินตามณี ประถม ก.กา เป็นต้น

๓.๑๐ หมวดประวัติ เป็นเรื่องของประวัติบุคคลที่สำคัญ เช่น พระราชประวัติของพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

๓.๑๑ หมวดคณิตศาสตร์ เป็นเรื่องของแบบเรียนเลขโบราณ เลขคณิต วิธีโจทย์-เฉลยเลขโบราณ เป็นต้น

๓.๑๒ หมวดวรรณคดี เป็นเรื่องราววรรณกรรมที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดีจึงเรียกว่าวรรณคดี ในหมวดนี้แบ่งหมู่ย่อยที่ ๑๒ หมู่ดังนี้

๑ หมู่กลอนบทละคร เป็นเรื่องของคำประพันธ์สำหรับเล่นละคร มีทั้งบทร้องบทพากย์บทเจรจา เช่น กลอนบทละคร เรื่อง กากี หรือ คาวี เป็นต้น

๒ หมู่กลอนอ่าน เป็นเรื่องของคำประพันธ์เป็นคำกลอนสามัญโดยมาเป็นกลอนแปด

๓ หมู่กลอนเพลงยาว เป็นเรื่องของคำประพันธ์เป็นกลอนตลาด หรือกลอนสุภาพ บางแห่งก็เรียกว่า กลอนเพลงสังวาส มีลักษณะว่าราฟิงราพันถึงความรักอย่างยืดยาว

๔ หมู่กลอนสุภาพ เป็นเรื่องของคำประพันธ์ ประเภทคำสุภาพิตต่างๆ เช่น สุภาพิตสอนหญิง เป็นต้น

๕ หมู่โคลง เป็นเรื่องราวของการใช้สัมผัสและบังคับ เอกโทตามตาราฉันทลักษณ์

๖ หมู่ฉันท เป็นเรื่องของการประพันธ์ โดยกำหนดคณะ ครุ ลุหุ และสัมผัส เช่น สมุทโฆษฉันทน์ เป็นต้น

๗ หมู่กาพย์กลอนสวด เป็นเรื่องของการประพันธ์ ซึ่งกำหนดคณะพยางค์และสัมผัสใช้เป็นบทสวด

๘ หมู่ร้าย เป็นเรื่องราวคำของคาประพันธ์ที่ไม่จำกัดคำ หรือ วรรคหนึ่งจะมีกี่คำก็ได้เช่น ร่ายมหาชาติ คำหลวง เป็นต้น

๙ หมู่ลิลิต เป็นเรื่องของคาประพันธ์แต่งโดยใช้ร้ายและโคลงสลับกัน เช่น ลิลิตตะเลงพ่าย หรือลิลิตพระลอ เป็นต้น

๑๐ หมู่กลอนนิราศ เป็นเรื่องของคาประพันธ์คล้ายกลอนเพลงยาว นิยมแต่งพรรณนาถึงการจากลาหรือจากที่อยู่ไปในที่ต่างๆ นานๆ หรือพรรณนาถึงสถานที่ต่างๆ ที่พบเห็น เช่น นิราศพระบาท นิราศภูเขาทอง บางทีก็ตั้งชื่อตามนามผู้แต่ง เช่น นิราศนรินทร์ เป็นต้น

๑๑ หมู่กลอนปฏิพากย์ เป็นเรื่องของคาประพันธ์ที่เป็นคำกลอนได้คารมเกี่ยวพาราสีหรือเสียงอิชฐาน เช่น เพลงฉ่อย เพลงโคราช หรือเพลงลาดัด เป็นต้น

๑๒ หมู่ร้อยแก้ว เป็นเรื่องของคาประพันธ์ที่เป็นเรียงความที่สละสลวยไพเราะเหมาะเจาะด้วยเสียงภาษา

๓.๑๓ หมวดจารึก เป็นเรื่องราวของรูปรอยตัวอักษรที่ปรากฏบนเนื้อวัตถุต่างๆ เช่น ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงจากการจัดการระบบความรู้ในกระถางคัมภีร์โบราณ โดยมีการกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ ในการลงทะเบียน และระบบการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในกระถางคัมภีร์โบราณเกิดประโยชน์แก่การวิจัยค้นคว้า และการเข้าใช้มากขึ้น

การเข้าถึงความรู้ในคัมภีร์โบราณในปัจจุบัน สามารถเข้าถึงได้จากการสืบค้น ชื่อเรื่อง ทำให้เข้าถึงได้ยากและใช้เวลานาน หากกรณีผู้ใช้งานชื่อเอกสารไม่ชัดเจนก็ไม่สามารถหาได้อย่างรวดเร็ว อีกทั้งการจัดเรียงเอกสารไม่ได้จัดเรียงตามเนื้อหาสาขาความรู้แต่จัดเรียงตามลำดับการจัดเก็บการเข้ามาของเอกสาร ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเนื้อหาหรือตัวเอกสาร ซึ่งผู้ใช้ต้องค้นที่ละเอกสารจนครบเรื่องที่ต้องการ ตลอดถึงกรณีที่คัมภีร์โบราณมีหลายเรื่องและบางเรื่องอาจจะกระจายอยู่หลายๆที่จะทำให้เกิดปัญหาถึงเนื้อเรื่องที่แทรกไปอยู่กับคัมภีร์โบราณที่ไม่ได้ลงชื่อเรื่องตรงกับรายการที่ผู้ใช้ต้องการได้ครอบคลุมเรื่องที่ต้องการเพราะคัมภีร์โบราณแต่ละเรื่องจะกำหนดเฉพาะชื่อเรื่องเป็นหลัก

หอสมุดแห่งชาติได้กำหนดการจัดเก็บโดยมีลักษณะทางบรรณานุกรมประกอบด้วย ชื่อเรื่องคัมภีร์โบราณ ผู้ที่ ชื่อผู้แต่ง วันที่เขียนสถานที่เขียนเลขทะเบียนคัมภีร์โบราณ และลักษณะกายภาพของคัมภีร์โบราณ ประกอบด้วย จำนวนเรื่อง (ในผูก) ภาษาเส้นขนาด (กว้างxยาว) ไม่ประทับฉบับ (ขอบ) จำนวนบรรทัดต่อหน้า หรือจำนวนผูก ฉลากห่อคัมภีร์ ฝาห่อคัมภีร์ ขนาดคัมภีร์ เป็นข้อมูลที่จะถูกจัดเก็บในสมุดทะเบียน เพื่อเป็นเครื่องมือช่วยในการค้นคว้าความรู้ในคัมภีร์โบราณต่อไป

๒.๒.๒ การลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์โบราณและหนังสือสมุดไทย ของสมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ

การจัดทำทะเบียนรายการหรือการลงทะเบียนเอกสารคัมภีร์โบราณเป็นเรื่องสำคัญสำหรับผู้จัดเก็บและเจ้าของผู้ครอบครองดูแลเอกสารคัมภีร์โบราณซึ่งจะนำไปสู่การสืบค้นและการจัดทำดัชนีค้นค่าของเอกสารคัมภีร์โบราณที่รวดเร็วแก่ผู้สนใจต่อไป โดยผู้วิจัยขอแนะนำวิธีการลงทะเบียนคัมภีร์โบราณมาเสนอไว้เป็นแนวทางในการปฏิบัติการณ์อนุรักษ์ขั้นพื้นฐานสำหรับวัดหรือสถานที่ต่างๆ ที่มีเอกสารคัมภีร์โบราณไว้ในครอบครองตามหนังสือ “คู่มือการลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์โบราณและหนังสือสมุดไทย” ของสมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ^{๓๔} โดยมีขั้นตอน ดังนี้

๑. ขั้นประเมินวิเคราะห์เอกสาร

เป็นขั้นแรกของการดำเนินการ ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อมีการพบเอกสารหรือได้รับแจ้งว่ามีเอกสารคัมภีร์โบราณ (หรือเอกสารโบราณอื่นๆ) โดยเจ้าหน้าที่จะต้องศึกษาข้อมูลโดยรวมเพื่อทำการประเมินวิเคราะห์สภาพและจำนวนเอกสาร รวมถึงแหล่งที่พบเอกสารโบราณเหล่านั้น ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวางแผนปฏิบัติงานว่า สมควรจะใช้เวลาเท่าใด กำหนดตัวบุคลากรที่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพในขั้นนี้ รวมถึงการทำการอนุรักษ์เบื้องต้น เช่น การทำความสะอาดคัมภีร์ด้วย

๒. ขั้นเตรียมการลงทะเบียน

ในขั้นนี้ เป็นการคัดเลือกคัมภีร์โบราณ ตรวจสอบสภาพเอกสาร วิเคราะห์เนื้อหาเพื่อจัดคัดแยกหมวดหมู่ก่อนการลงทะเบียนขึ้นเพื่อให้เอกสารที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกันมีเลขทะเบียนอยู่ในกลุ่มหรือประเภทเดียวกันมากที่สุด แยกเอกสารที่มีอักษรชนิดเดียวกันให้อยู่ในกลุ่มเดียวกัน จากนั้นจึงวิเคราะห์เนื้อหาเอกสารโดยการให้รายละเอียดของเอกสารให้ได้มากที่สุด โดยให้รายละเอียด

ชื่อเรื่อง...	เช่น	สตตบุปภรณภิธมม ฯลฯ
ฉบับของเอกสาร...	เช่น	ฉบับลานดิบ ฯลฯ
ลักษณะเส้นอักษร...	เช่น	เส้นจาร ฯลฯ
ชนิดของไม้ประทับ...	เช่น	ไม้ประทับธรรมดา ประดับมุก ฯลฯ
ชนิดฉลากคัมภีร์	เช่น	ฉลากงา ฉลากไม้ ฉลากโลหะ ฯลฯ

จากนั้น หากคัมภีร์ผูกใดเคยถูกใช้ค้นคว้าศึกษามาแล้ว ให้ผู้จัดทำทะเบียนตรวจสอบว่า หน้า หรืออังกา ของคัมภีร์โบราณมีครบหรือจัดเรียงหน้าสลับกันหรือไม่ หากสลับกันให้เรียงให้ถูกต้องตามลำดับอังกา ตรวจสอบสภาพปกหน้า ปกหลังว่าสมบูรณ์หรือไม่ หากเห็นว่าสมควรเสริมปกหน้า

^{๓๔} สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ, คู่มือการลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์โบราณและหนังสือสมุดไทย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.บี.เค การพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๒๒-๒๕.

ปกหลัง ให้เสริมปกหน้าปกหลังคัมภีร์ก่อน ตรวจสอบสายสนองว่าสมบูรณ์หรือเปื่อยยุ่ยตามกาลเวลา หากมีสภาพเปื่อยยุ่ยให้ทำการเปลี่ยนสายสนองโดยการร้อยสายสนองใหม่

๓. ชั้นปฏิบัติการลงทะเบียน

การเขียนเลขทะเบียนประจำผูกคัมภีร์ใบลานแต่ละผูก ต้องเขียนเลขทะเบียนให้ชัดเจนที่สุดที่บริเวณริมซ้ายมือสุดของปกคัมภีร์ใบลาน (หน้าที ๒) หากเป็นเรื่องเดียวกัน ให้กำหนดเป็นเลขทะเบียนเดียวกันจะมีกี่ผูกก็ตาม ให้เขียนเลขทะเบียนไว้ซ้ายมือ คั่นด้วยเครื่องหมาย (/) ตามด้วยเลขผูกที่ปรากฏบนปกคัมภีร์ใบลาน หรือกำหนดหมายเลขผูกตามอังกาหรือหน้าของคัมภีร์ใบลาน ดังตัวอย่าง

๑/๑-๗ สดุดปกรณาภิธมม (สังคณีปฎฐาน) ๗ ผูก ๑-๗ ฉบับทองทึบ ไม่ประกบ

ธรรมดา

เลขที่ ๑ ซ้ายมือสุด คือ เลขทะเบียนของคัมภีร์ใบลานมัดนี้ ในตัวอย่างนี้มีทั้งหมด ๗ ผูก การเขียนเลขทะเบียนให้เขียนที่ริมซ้ายมือสุดบริเวณส่วนกลางของคัมภีร์ใบลาน โดยตั้งแต่ผูกที่ ๑-๗ เมื่อเขียนเลขทะเบียนแล้ว จะได้เลขทะเบียนเอกสาร ดังนี้

๑/๑ เลขทะเบียนประจำผูกที่ ๑

๑/๒ เลขทะเบียนประจำผูกที่ ๒

๑/๓ เลขทะเบียนประจำผูกที่ ๓

๑/๔ เลขทะเบียนประจำผูกที่ ๔

๑/๕ เลขทะเบียนประจำผูกที่ ๕

๑/๖ เลขทะเบียนประจำผูกที่ ๖

๑/๗ เลขทะเบียนประจำผูกที่ ๗

ในกรณีที่คัมภีร์มีไม่ครบชุดตามจำนวนผูก มีขาดหายไปผูกใดผูกหนึ่งหรือหลายผูก เช่น คัมภีร์ดังกล่าวไม่พบผูกที่ ๒ ผูกที่ ๔ ผูกที่ ๖ เมื่อถึงเวลาลงทะเบียนให้ลงทะเบียนตามหมายเลขผูกที่พบ จะได้เลขทะเบียนดังนี้

๑/๑ เลขทะเบียนประจำผูกที่ ๑

๑/๓ เลขทะเบียนประจำผูกที่ ๓

๑/๕ เลขทะเบียนประจำผูกที่ ๕

๑/๗ เลขทะเบียนประจำผูกที่ ๗

เลขที่ ๑-๗ คือ หมายเลขประจำผูกของคัมภีร์ใบลาน ซึ่งมีมากน้อยไม่เหมือนกัน บางเรื่องอาจมีผูกเดียว บางเรื่องอาจมีมากกว่านั้นแล้วแต่เนื้อหาเรื่องใดว่ามีมากหรือน้อย

สตตฺบุพฺรณานิรมม คือ ชื่อเรื่องตามแบบฉบับของคัมภีร์ โดยทั่วไปนิยมเขียนเป็นภาษาบาลี เช่น อานิสงส์การให้ทาน ชื่อแบบฉบับเมื่อประกอบเป็นภาษาบาลี จะได้ชื่อว่า ทานานิสงส์กถา เป็นต้น ยกเว้นชื่อที่เป็นนิทานพื้นบ้านให้เขียนเรื่องนั้นได้

(สังคินี-ปฏิฐาน) คือ ชื่อที่ปรากฏบนปกของคัมภีร์ใบลาน ส่วนนี้ให้เขียนตามที่พบ เห็นอย่างไรให้เขียนอย่างนั้น โดยใช้เครื่องหมายวงเล็บ ( ) เปิด-ปิด กำกับทุกครั้ง

จำนวนผูก ให้นำว่าเรื่องนี้มีกี่ผูก ผูกใดบ้าง เช่น ๗ ผูก ๑-๗ หมายความว่าคัมภีร์นี้มีทั้งหมด ๗ ผูก คือตั้งแต่ผูกที่ ๑-๗ หรือ มี ๓ ผูก ๒,๕,๗ เป็นต้น

ฉบับของคัมภีร์ ให้บอกหลังจากจำนวนผูกและผูกที่มีแล้ว ตามแต่ฉบับของคัมภีร์นั้นๆ เช่น ฉบับลานดับ ล่องชาด ล่องรัก รักทึบ ทองทึบ

ชนิดของไม้ประกับ ให้บอกชนิดของไม้ประกับว่าเป็นชนิดใด มีครบหรือไม่ เช่น ไม้ประกับประดับมุก ไม้ประกับประดับเกล็ดหอย ไม้ประกับธรรมดา หากไม่มีไม้ประกับ ให้เขียนว่า **ไม่มีไม้ประกับ**

การให้ทะเบียนคัมภีร์ใบลานเรื่องเดียวกันมีผูกซ้ำกัน

คัมภีร์ใบลานบางเรื่องมีผูกซ้ำกัน การกำหนดเลขทะเบียนให้ใช้หมายเลขทะเบียนเลขเดียวกัน โดยใช้พยัญชนะในภาษาบาลีต่อท้ายจากหมายเลขผูก ตั้งแต่พยัญชนะ ก ข ค ง ๖ ๗ ๘ ๙ อ เช่น

๘๖๒๐/๑ : ๑ก - ๑ง พระสารสังคห ๖ ผูก ๑, ๑ก - ๑ง ฉบับทองทึบ - ล่องชาด ไม้ประกับธรรมดา

เลขที่ ๘๖๒๐ คือหมายเลขทะเบียนคัมภีร์

๑ : ๑ ก - ๑ ง คือหมายเลขผูกของคัมภีร์เรื่องนี้ เป็นเรื่องเดียวกัน แต่มีถึง ๖ ผูก เครื่องหมายทะเบียนที่ต้องเขียนริมซ้ายมือสุดบริเวณตรงกลาง จะเขียนได้ ดังนี้

๒/๑

๒/๑ ก

๒/๑ ข

๒/๑ ค

๒/๑ ง

๒/๑ ๖ (หากซ้ำกันมากกว่านี้ให้ใช้พยัญชนะกำกับไปจนกระทั่งครบทุกผูก)

เมื่อจัดทำทะเบียนและจัดเก็บคัมภีร์ใบลานแล้ว สิ่งที่ควรดำเนินการ^{๓๕} มีดังนี้

^{๓๕} สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์, คัมภีร์ใบลานในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๒๕.

๑. นำทะเบียนใบลานที่จัดทำไว้แล้วมาพิมพ์ทำปกเย็บเล่มเก็บไว้เป็นหลักฐานเพื่อประโยชน์ในการตรวจสอบว่าตรงกับบัญชีทะเบียนที่ทำได้หรือไม่

๒. หากหยิบออกมาบริการให้ผู้อื่นศึกษาค้นคว้าหรือหยิบยืม ควรทำบัญชีลงรายละเอียดเอกสารที่มีผู้ขอยืมไป จะได้ติดตามทวงคืนกลับมาได้ หากผู้ขอยืมไปไม่นำกลับมาส่งคืน อาจทำบัตรรายการ บัตรบรรณานุกรมไว้ช่วยบริการสืบค้นข้อมูลก็ได้ หากมีคัมภีร์ไว้ในครอบครองเป็นจำนวนมาก

๓. หากต้องการจะเผยแพร่เรื่องราวในคัมภีร์ใดก็สามารถนำออกมาทำการอ่านปริวรรต ถ่ายทอด แปล ทำศัพทานุกรม เป็นต้น และตัดพิมพ์เผยแพร่ก็สามารถทำได้

๔. หากต้องการทำสำเนาคัมภีร์ใบลานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือทั้งหมด ก็ดำเนินการได้อย่างมีระเบียบ เพราะมีหลายเลขทะเบียนกำกับคัมภีร์แต่ละมัดแต่ละผูกไว้แล้ว

๕. คอยดูแล ระวัง ป้องกันมิให้คัมภีร์ใบลานถูกสัตว์ แมลง แสงแดด และลมฝน เป็นต้น รบกววน จัดเก็บไว้ในที่มีอุณหภูมิเหมาะสม

ในการจัดทำทะเบียนคัมภีร์ใบลานนี้ หากทางวัดไม่สามารถดำเนินการจัดพิมพ์ได้ จะติดต่อให้หน่วยงานราชการที่ปฏิบัติงานด้านเอกสารโบราณ เช่น นักภาษาโบราณ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร เข้ามาช่วยดำเนินการจัดทำทะเบียนให้ก็ได้

๒.๒.๓ การจัดทำบัตรรายการ บัตรบรรณานุกรม บัญชีบริการ บรรณานุกรมและเชิงอรรถคัมภีร์ใบลาน

เมื่อมีการจัดทำทะเบียนคัมภีร์ใบลานแล้ว เพื่อให้เกิดความสะดวกในการสืบค้นเพื่อการบริการแก่ผู้สนใจ จึงจำเป็นต้องจัดทำบัตรรายการ บัตรบรรณานุกรม บัญชีบริการ บรรณานุกรมและเชิงอรรถคัมภีร์ใบลาน ซึ่งมีรายละเอียด^{๓๖} ดังนี้

๑) บัตรรายการคัมภีร์ใบลาน

บัตรรายการคัมภีร์ใบลาน เป็นบัตรที่มีรูปแบบเฉพาะ จัดทำเมื่อลงทะเบียนแล้ว เพื่อเก็บรายละเอียดต่างๆ ของคัมภีร์ใบลาน มีขนาดมาตรฐาน คือ ๓ x ๕ นิ้ว

^{๓๖} สำนักหอสมุดแห่งชาติ, คู่มือสำรวจ จัดทำ รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารโบราณ ประเภทคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๕๒), หน้า ๔๒-๔๗.

(เลขทะเบียน)	(ชื่อแบบฉบับ)
ต. (ตุ้)	(ชื่อผู้แต่ง ถ้าไม่มีให้ใช้อักษรย่อว่า ม.ป.ต.)
ช. (ชั้น)	(ชื่อเรื่องตามใบปก)
	มี.....ผู้ก อักษร.....ภาษา.....เส้น.....
	หน้าละ.....บรรทัด (ลงชื่อผู้สร้าง ถ้าไม่มีให้ใช้อักษรย่อ ม.ป.ส.)
	(ลง พ.ศ. ที่สร้าง ถ้าไม่มีให้ใช้อักษรย่อ ม.ป.ป.)
	ฉบับ (ลงชื่อฉบับและไม่ประทับ)
	(สำหรับลงหมายเหตุต่างๆ ของคัมภีร์)

ตารางที่ ๕ : ตัวอย่างบัตรรายการ

วิธีการเขียนบัตรรายการ

๑. บันทึกข้อมูล ต. (ตุ้) ช. (ชั้น) ไว้ทางด้านซ้ายมือหน้าเส้นกั้นแนวตั้ง

๒. บันทึกข้อมูลหลังเส้นกั้นแนวตั้ง

บรรทัดที่ ๑ ชื่อแบบฉบับ คือ ชื่อของคัมภีร์ใบลานตามหนังสือหลักเกณฑ์การจัดหมวดหมู่ และเรียกชื่อหนังสือประเภทตัวเขียนทางพระพุทธศาสนา

บรรทัดที่ ๒ ถ้ามีชื่อผู้แต่ง ให้ใส่ชื่อผู้แต่ง แต่ถ้าไม่มีให้ใช้อักษรย่อว่า ม.ป.ต.

บรรทัดที่ ๓ ชื่อเรื่อง ชื่อที่ปรากฏที่ใบปกของผู้กใบลานของเรื่องนั้นๆ และยึดเอาชื่อที่ใบปก แรกเป็นชื่อเรื่อง

บรรทัดที่ ๔ เป็นต้นไปบันทึกรายละเอียดของคัมภีร์ใบลาน อาทิ จำนวนผู้ก อักษรภาษา เส้น จำนวนบรรทัด ข้อมูลผู้สร้าง (ถ้าไม่มีใช้อักษรย่อว่า ม.ป.ส.) ปี พ.ศ. ที่สร้าง (ถ้าไม่มีใช้อักษรย่อว่า ม.ป.ป.) ฉบับ ไม่ประทับและต่อด้วยหมายเหตุต่างๆ ของคัมภีร์ใบลาน

ความหมายของอักษรย่อบนบัตรรายการ

ม.ป.ต. หมายถึง ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง

ม.ป.ส. หมายถึง ไม่ปรากฏชื่อผู้สร้าง

ม.ป.ป. หมายถึง ไม่ปรากฏปีที่สร้าง

อนึ่ง การลงทะเบียนคัมภีร์ใบลานการสำรวจเอกสารโบราณตามแหล่งเอกสารโบราณต่างๆ ในท้องถิ่นนั้น จะไม่ได้จัดทำบัตรรายการให้แก่แหล่งเอกสารโบราณ แต่จะจัดทำเฉพาะบัญชีคัมภีร์ใบลานไว้เป็นหลักฐานเท่านั้น

๒) บัตรบรรณานุกรม

บัตรบรรณานุกรม เป็นบัตรที่ต้องจัดทำ โดยอาศัยรายละเอียดจากบัตรรายการ กล่าวคือ เมื่อทำบัตรรายการเสร็จแล้ว ต้องทำบัตรบรรณานุกรมให้เสร็จไปพร้อมๆ กัน การเรียงบัตรให้ยึดตาม

พยานและสาระในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเป็นหลัก ดังนั้น กรณีการลงทะเบียนคัมภีร์ไบเบิลในท้องถิ่นจะไม่ทำบัตรบรรณานุกรมเช่นเดียวกับบัตรรายการ

๓) บัญชีบริการคัมภีร์ไบเบิล

บัญชีบริการคัมภีร์ไบเบิล เป็นบัญชีของคัมภีร์ไบเบิลที่เจ้าหน้าที่ได้ทำการลงทะเบียนคัมภีร์ไบเบิลเรียบร้อยแล้ว เพื่อให้บริการแก่นักศึกษาและประชาชนทั่วไปทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ผู้ได้รับอนุญาตให้เข้าศึกษาค้นคว้าตามระเบียบการบริการเอกสารโบราณ ดังรายละเอียดของบัญชีบริการต่อไปนี้

๑. ลำดับที่ หมายถึง ลำดับที่ของเอกสารที่ลงทะเบียนตั้งแต่เล่มแรกจนถึงเล่มสุดท้ายของเอกสารที่ได้ลงทะเบียน
๒. เลขทะเบียน หมายถึง เลขประจำผูกของคัมภีร์ไบเบิล ถ้าได้รับมอบจากต่างจังหวัดให้ใช้ตัวย่อของจังหวัดที่รับมอบมาด้วย เช่น
  - อย.บ. (พระนครศรีอยุธยา คัมภีร์ไบเบิล)
  - ชบ.บ. (ชลบุรี คัมภีร์ไบเบิล)
๓. ชื่อแบบฉบับ (ชื่อเรื่อง) หมายถึง การบันทึกชื่อของคัมภีร์ไบเบิลตามหนังสือหลักเกณฑ์การจัดหมวดหมู่ และเรียกชื่อหนังสือประเภทตัวเขียนทางพระพุทธศาสนา แล้วใช้วงเล็บด้วยชื่อเรื่องหน้าปกคัมภีร์ไบเบิล
๔. อักษรได้แก่ อักษรที่ปรากฏในคัมภีร์ไบเบิล โดยใส่ชื่ออักษรทุกรูปแบบที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ไบเบิล เช่น ขอม ธรรมล้านนา ธรรมอีสาน เป็นต้น
๕. ภาษา ได้แก่ ภาษาที่ใช้บันทึกในคัมภีร์ไบเบิล โดยใส่ชื่อภาษาทุกภาษาที่ปรากฏในเอกสาร เช่น ภาษาบาลี ภาษาบาลี-ไทย ภาษาบาลี มอญ-ไทย เป็นต้น
๖. เส้น คือ เส้นอักษรที่ปรากฏในคัมภีร์ไบเบิล เช่น จาร หมึก ดินสอ เป็นต้น
๗. ไม้ประกับ คือ ชนิดของไม้ประกับที่ใช้ประกับคัมภีร์ไบเบิล เช่น ธรรมดา ซาดทึบ กำมะลอ เป็นต้น
๘. ประวัติ หมายถึง การระบุถึงการได้มาซึ่งเอกสารโบราณ
๙. จำนวน หมายถึง จำนวนคัมภีร์ และจำนวนผูกของคัมภีร์ไบเบิลในแต่ละลำดับที่ที่ลงทะเบียน
๑๐. ตู้ที่ (หิ้งที่) หมายถึง ตู้ที่ใช้เก็บคัมภีร์ไบเบิลที่ได้ลงทะเบียนแล้ว เพื่อเตรียมให้บริการแก่นักศึกษาและประชาชน
๑๑. ชั้นที่ หมายถึง ชั้นที่เก็บคัมภีร์ไบเบิล ภายในหิ้งที่จัดไว้ เช่น ๑/๑, ๒/๕ เป็นต้น
๑๒. หมายเหตุ มีข้อความใดๆ ที่สำคัญให้บันทึกลงในหมายเหตุ เช่น สภาพของเอกสาร ผู้แต่ง ผู้สร้าง ปีที่สร้าง เป็นต้น

๔) บรรณานุกรมและเชิงอรรถคัมภีร์ไบเบิล

เนื่องจากเอกสารคัมภีร์ไบเบิล จัดเป็นเอกสารโบราณที่เป็นแหล่งข้อมูลชั้นต้น หรือเอกสารชั้นต้นที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาซึ่งมีลักษณะพิเศษต่างๆ ดังนั้น เมื่อนำข้อมูลความรู้มาใช้จำเป็นต้องแสดงหลักฐานอ้างอิงที่มาให้เป็นรูปแบบของการศึกษาค้นคว้าวิจัย ในรูปแบบของบรรณานุกรมและเชิงอรรถ

สำนักหอสมุดแห่งชาติ จึงได้วางกฎเกณฑ์การทำบรรณานุกรม และเชิงอรรถคัมภีร์ไบเบิลไว้ เพื่อเป็นแนวทางในการแสดงหลักฐานอ้างอิง โดยมีแบบแผน ดังนี้

๑. แบบแผนบรรณานุกรมคัมภีร์ไบเบิล แบ่งออกเป็น ๔ แบบ ดังนี้

๑.๑ คัมภีร์ไบเบิล **ปรากฏชื่อผู้แต่ง ชื่อแบบฉบับ และชื่อฉบับ**

ชื่อแบบฉบับ. ชื่อคัมภีร์ โดย ชื่อผู้แต่ง. ชื่อสถาบันที่เป็นเจ้าของ. ประเภท. อักษร. ภาษา. เส้น. ฉบับ. ผู้สร้าง. ปีที่สร้าง. เลขที่.

(ตัวอย่าง)

ขุททกศึกษา. บาลีขุททกศึกษา โดย พระธรรมสิริ. หอสมุดแห่งชาติ.

หนังสือไบเบิล ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร.

ฉบับทองทิบ. ม.ป.ส. ม.ป.ป. เลขที่ ๓๘๘๐/ก/๑.

๑.๒ คัมภีร์ไบเบิล **ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง แต่มีชื่อแบบฉบับ และชื่อฉบับ**

ชื่อแบบฉบับ. ชื่อคัมภีร์. ชื่อสถาบันที่เป็นเจ้าของ. ประเภท. อักษร. ภาษา. เส้น. ฉบับ. ผู้สร้าง. ปีที่สร้าง. เลขที่.

(ตัวอย่าง)

ปณฺญาสชาติก. สมุทฺทโฆสชาติก. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือไบเบิล ๑ ผูก.

อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับล่องชาด.

ม.ป.ส. ม.ป.ป. เลขที่ ๘๑๓/ฉ/๑.

ทั้งนี้ แบบแผนบรรณานุกรมแบบที่ ๑ และแบบที่ ๒ นี้ จะได้รายละเอียดครบถ้วนก็ต่อเมื่อคัมภีร์ไบเบิลเรื่องนั้น ได้จัดหมวดหมู่และทำบัตรรายการเรียบร้อยแล้ว ส่วนคัมภีร์ไบเบิลที่ยังไม่ได้ทำบัตรรายการนั้น ได้กำหนดรายละเอียดของแบบบรรณานุกรมไว้ดังนี้

๑.๑ คัมภีร์ไบเบิล ที่ยังไม่ได้ทำบัตรรายการ และไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง

“ชื่อคัมภีร์.” ชื่อสถาบันที่เป็นเจ้าของ. ประเภท. อักษร. ภาษา. เส้น. ฉบับ.

ผู้สร้าง. ปีที่สร้าง. เลขที่.

(ตัวอย่าง)

“ราชาภิเสกปริวัตต” หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือไบเบิล ๑ ผูก.

อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับชาดทิบ.

ม.ป.ส. ม.ป.ป. เลขที่ ๙๑๗/ข/๔.

อนึ่ง ถ้าหนังสือโบราณเรื่องนั้นๆ ปรากฏชื่อผู้แต่ง ให้ลงรายละเอียด ดังนี้

๑.๒ คัมภีร์โบราณ **ที่ยังไม่ได้ทำบัตรรายการ แต่ทราบชื่อผู้แต่ง หรือเป็นพุทธพจน์**

“ชื่อคัมภีร์.” โดย ชื่อผู้แต่ง. ชื่อสถาบันที่เป็นเจ้าของ. ประเภท. อักษร. ภาษา. เส้น. ฉบับ. ผู้สร้าง. ปีที่สร้าง. เลขที่.

(ตัวอย่าง)

“พระปาฏิโมกข์.” โดย พระพุทธพจน์. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือโบราณ ๑ ผูก.

อักษรขอม. ภาษาบาลี. เส้นจาร. ฉบับทองทิบ. ม.ป.ส. ม.ป.ป. เลขที่ ๓๙๖๘/ก/๑.

๒. แบบแผนเชิงอรรถคัมภีร์โบราณ มีดังต่อไปนี้

๒.๑ คัมภีร์โบราณ **ปรากฏชื่อผู้แต่ง ชื่อแบบฉบับ และชื่อคัมภีร์**

ชื่อแบบฉบับ, ชื่อคัมภีร์ โดย ชื่อผู้แต่ง, ชื่อสถาบันที่เป็นเจ้าของ, ประเภท,

อักษร, ภาษา, เส้น, ฉบับ ผู้สร้าง ปีที่สร้าง เลขที่ อังกา ด้านหน้าหรือด้านหลัง (ด้านที่

ปรากฏข้อความที่อ้างถึง)บรรทัด (ของข้อความที่อ้างถึง)

(ตัวอย่าง)

ขุททกศึกษา,บาลีขุททกศึกษา โดย พระธรรมศิริ, หอสมุดแห่งชาติ, หนังสือโบราณผูก ๑, อักษรขอม, ภาษาบาลี, เส้นจาร, ฉบับทองทิบ, ม.ป.ส., ม.ป.ป.,

เลขที่ ๓๗๘๐/ก/๑, ก ด้านหน้า ๓.

๒.๒ คัมภีร์โบราณ **ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง แต่มีชื่อแบบฉบับ และชื่อคัมภีร์**

ชื่อแบบฉบับ, ชื่อคัมภีร์, ชื่อสถาบันที่เป็นเจ้าของ, ประเภท, อักษร, ภาษา, เส้น,ฉบับ, ผู้สร้าง, ปีที่สร้าง, เลขที่, อังกา ด้านหน้าหรือด้านหลัง (ด้านที่ปรากฏข้อความที่อ้างถึง) บรรทัด (ของข้อความที่อ้างถึง).

(ตัวอย่าง)

ปณฺญาสชาดก,สมุทฺทโฆสชาดก, หอสมุดแห่งชาติ, หนังสือโบราณผูก ๑, อักษรขอม, ภาษาบาลี, เส้นจาร, ฉบับทองทิบ, ม.ป.ส.,ม.ป.ป., เลขที่ ๘๑๓/ฉ/๑, ข ด้านหลัง ๒.

๒.๓ คัมภีร์โบราณ **ที่ยังไม่ได้ทำบัตรรายการ และไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง**

“ชื่อคัมภีร์,” ชื่อสถาบันที่เป็นเจ้าของ, ประเภท, อักษร, ภาษา, เส้น, ฉบับ,

ผู้สร้าง, ปีที่สร้าง, เลขที่, อังกาด้านหน้าหรือด้านหลัง (ด้านที่ปรากฏข้อความที่อ้างถึง) บรรทัด (ของข้อความที่อ้างถึง).

(ตัวอย่าง)

“ราชาภิเษกปริวรรต,” หอสมุดแห่งชาติ, หนังสือโบราณผูก ๑, อักษรขอม, ภาษาบาลี, เส้นจาร, ฉบับชาติทิเบต, ม.ป.ส.,ม.ป.ป., เลขที่ ๙๑๗/ข/๔, กา ด้านหลัง ๒.

๒.๔ คัมภีร์โบราณ ที่ยังไม่ได้ทำบัตรรายการ และทราบชื่อผู้แต่ง และเป็นพุทธพจน์

“ชื่อคัมภีร์,” โดย ชื่อผู้แต่ง, ชื่อสถาบันที่เป็นเจ้าของ, ประเภท, อักษร, ภาษา, เส้น, ฉบับ, ผู้สร้าง, ปีที่สร้าง, เลขที่, อังกาด้านหน้าหรือด้านหลัง (ด้านที่ปรากฏข้อความที่อ้างถึง) บรรทัด (ของข้อความที่อ้างถึง).

(ตัวอย่าง)

“พระปาฏิโมกข์,” โดย พระพุทธพจน์, หอสมุดแห่งชาติ, หนังสือโบราณผูก ๑, อักษรขอม, ภาษาบาลี, เส้นจาร, ฉบับทองทิเบต, ม.ป.ส.,ม.ป.ป., เลขที่ ๓๙๖๘/ก/๑, ก ด้านหลัง ๓.

โดยสรุป การจัดทำทะเบียนรายการ บัตรรายการ บัตรบรรณานุกรม บัญชีบริการคัมภีร์โบราณ บรรณานุกรมและเชิงอรรถคัมภีร์โบราณ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนากระบวนการสืบค้นและดัชนีค้นค่าของเอกสารคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา สามารถพัฒนาให้เป็นระบบการสืบค้นที่มีมาตรฐานถูกต้องตามหลักวิชาการได้ ในตอนนี้เพราะยังขาดปัจจัยหลายด้าน อาทิเช่น ปัจจัยด้านบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ ปัจจัยด้านงบประมาณดำเนินการ เป็นต้น

๒.๒.๔ การจัดเก็บคัมภีร์โบราณ

คัมภีร์โบราณที่ลงทะเบียนแล้ว เพื่อสะดวกในการตรวจสอบ ให้จัดเรียงลำดับผูกตั้งแต่เลขที่น้อยไปหามาก ตรวจสอบว่ามีโบราณใดจอบ พับ เหลื่อมล้ำกัน ต้องจัดเรียงให้เรียบร้อยก่อน จากนั้นหากคัมภีร์ใดมีไม้ประกบประจำคัมภีร์ ให้นำไม้ประกบมาวางขนานกับคัมภีร์โบราณแล้วใช้เชือกที่เตรียมไว้มัดมุมซ้าย-ขวา ห่างจากมุมพอควร คัมภีร์บางเรื่องมีผ้าสำหรับห่อที่ยังใช้การได้ให้ใช้ผ้าเดิมห่อคัมภีร์ ก่อนห่อคัมภีร์ทุกครั้งต้องตรวจสอบคัมภีร์ว่ามีเลขทะเบียนตรงกับป้ายบอกชื่อคัมภีร์หรือไม่ เมื่อตรวจสอบดูแล้วว่าไม่มีอะไรผิดพลาดจึงทำการมัดและห่อคัมภีร์และจัดเก็บต่อไป

คัมภีร์โบราณที่ลงทะเบียน เขียนป้ายบอกชื่อเรื่อง เรียงลำดับตามเลขผูก ประกบไม้ประกบมัดเตรียมผ้าห่อมัดจัดเก็บ การมัดห่อคัมภีร์โบราณมีกรรมวิธีที่ปฏิบัติกันมาดังนี้ กล่าวคือให้มัดเป็นเปลาะ ตามขนาดความสั้น - ยาวของคัมภีร์โบราณ จำนวนเปลาะที่มัดคัมภีร์โบราณมีตั้งแต่ ๓ - ๕ เปลาะ

วิธีวัดขนาดคัมภีร์โบราณ

การวัดขนาดคัมภีร์โบราณ ให้ใช้ขนาดเซนติเมตร ในการวัดขนาดทั้งด้านกว้าง ด้านยาว และความหนาของคัมภีร์โบราณ

ส่วนประกอบป้ายบอกชื่อคัมภีร์ใบลาน

เลขที่	หมายถึง	เลขทะเบียน
ต.	หมายถึง	ตู้ที่จัดเก็บ
ช.	หมายถึง	ชั้นที่จัดเก็บ
.....	หมายถึง	ชื่อเรื่องตามแบบฉบับ
(.....)	หมายถึง	ชื่อเรื่องที่ปรากฏบนปกคัมภีร์ใบลาน
.....	หมายถึง	จำนวนผูกที่มี
.....	หมายถึง	เลขผูกที่มี
ฉบับ	หมายถึง	ฉบับของคัมภีร์ใบลาน
ไม่ประกบ	หมายถึง	ชนิดของไม้ประกบคัมภีร์ (ถ้าไม่มีให้เขียนว่า ไม่มีไม้ประกบ)

การจัดเก็บเอกสารโบราณประเภทต่างๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพแตกต่างกัน เช่น รูปลักษณ์ ขนาด และวัสดุที่ใช้ เป็นต้น ควรแยกการจัดเก็บให้เหมาะสม ดังนั้น การจัดเก็บคัมภีร์ใบลาน เป็นงานที่สำคัญอย่างหนึ่งในการดูแลรักษาคัมภีร์ใบลานทางกายภาพให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อให้คัมภีร์ ใบลาน อยู่ในสภาพสมบูรณ์ และคงสภาพได้นานที่สุด รวมทั้งยังต้องคำนึงถึงการหยิบจับ มาใช้งานให้สะดวก รวดเร็ว เมื่อมีผู้มาขอใช้บริการอีกด้วย ดังนั้นจึงต้องมีการแยกประเภทให้ชัดเจน^{๓๗} ดังนี้

๑. จำแนกคัมภีร์ใบลานตามตัวอักษรที่ปรากฏ เช่น อักษรขอม อักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสาน อักษรไทยน้อย อักษรมอญ อักษรพม่า อักษรสิงหล เป็นต้น แยกออกจากกันพร้อมติดป้ายกำกับให้ชัดเจน

๒. จำแนกคัมภีร์ใบลานตามฉบับและความสำคัญที่ปรากฏ กล่าวคือ แยกตามผู้สร้าง คัมภีร์ใบลาน ฉบับหลวง และฉบับราษฎร์ เพื่อสะดวกในการสืบค้น ถ่ายไมโครฟิล์ม และให้บริการศึกษาค้นคว้า

การจัดเก็บคัมภีร์ใบลาน หลังจากที่ได้ดำเนินการลงทะเบียนตามหลักวิชาการเรียบร้อยแล้ว จะมีป้ายบอกชื่อเรื่อง และเลขที่อยู่หน้ามัด ในการเรียงชั้นตู้หรือชั้น ให้เรียงกันเป็นแนวราบตามลำดับของเลขทะเบียนจนหมดแถวที่หนึ่ง พอขึ้นแถวที่สองพยายามวางให้สลับฟันปลา เพื่อให้มีช่องว่าง

^{๓๗} สำนักหอสมุดแห่งชาติ, คู่มือสำรวจ จัดหา รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารโบราณ ประเภทคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๕๒), หน้า ๔๑.

ตัวอย่างบัญชีคัมภีร์ใบลานลงทะเบียนแล้ว
วัดเขาน้ำแก้ววรวิหาร ตำบล พยุหะ อำเภอ พยุหะคีรี จังหวัด นครสวรรค์

มคที่	เลขที่/ชื่อเรื่อง	จำนวน		อักษร	ภาษา	เส้น	ฉบับ	ไม่ประกบ	ฉลาก	คำต่อ	ขนาด		หมายเหตุ
		คัมภีร์	ผูก								กว้าง / ยาว /หนา / (ข.ม.)	คัมภีร์	
๑	๑/๑-๒,๔ อักษรผวนวนนา (ปม) สมุด ปาสาทิกา วินยูกถา (พระอักษร)	๑	๓	ขอม	บาลี	จาร	สองชาติ	ธรรมคา	ไม่มี	มีทอลาย ดอกสี่เปือก ถึงคุด	๕/๕๖/๓	๕/๕๔/๒	ไม่มีในลานวัดเขาน้ำ แก้ว พยุหะ อ.พยุหะคีรี จ. นครสวรรค์
	๒/๑๑๓,๒๑๓กต - ๘ นิลศศิวิณวนนา (หฺลือ) สมุดปาสาทิกา วินยูกถา (หฺลือ) สมุดปาสาทิกอดอกถาสุวาจิหฺลือ)	๑	๑๐	*	*	*	*	*	*	*	๕/๕๖/๔	๕/๕๔/๒	*
	๓/๒-๓,๕-๘ มหาวคฺควณนา (คฺลือ) สมุดปาสาทิกา วินยูกถา (คฺลือสามนุ- ปาสาทิกอดอกถานหฺวคฺค)	๑	๖	*	*	*	*	*	*	*	๕/๕๖/๔	๕/๕๔/๒	*
๒	๔/๑-๑๒ อักษรผวนวนนา (ปม) สมุด ปาสาทิกา วินยูกถา (พระอักษร)	๑	๑๒	*	*	*	ทองหีบ	*	*	มีทอลาย ดอกสี่คฺง	๕/๕๖/๑๓	๕/๕๖/๓	*
๓	๕/๑-๑๒ อักษรผวนวนนา (ปม) สมุด ปาสาทิกา วินยูกถา (พระอักษร)	๑	๑๒	*	*	*	*	*	*	ไม่มี	๕/๕๔/๑๓	๕/๕๔/๒	*
๔	๖/๑,๓,๗,๑๒-๑๓,๑๕-๑๖,๑๘ มหาวคฺค วณนา(คฺลือ) สมุดปาสาทิกา วินยูก ถา (หฺรหฺวคฺค)	๑	๘	*	*	*	สองชาติ	*	*	มีคำต่อ ไม่มี สายทง	๕/๕๔/๔	๕/๕๕/๒	*
๕	๗/๑-๗ ตึกนปาทวนนา มินรดปฺรณี องคฺคตฺรณิกายูกถา (ตึกนปาท)	๑	๗	*	*	*	ทองหีบ	*	*	มีลายดอก	๕/๕๗/๑	๕/๕๗/๔	*
๖	๘/๑-๒๒ สมุดปทวนนา สมุดปาฐูกถา ซุททณิกายูกถา (ธรรมบท ปั้นคฺน)	๑	๒๒	ขอม	บาลี	จาร	สองชาติ	ธรรมคา	ไม่มี	มีคฺนลาย ดอก	๕/๕๕/๒๖	๕/๕๔/๔	*
๗	๙/๑-๒๐ สมุดปทวนนา สมุดปาฐูกถา ซุททณิกายูกถา (สมุดปท ปั้นปฺลา)	๑	๒๐	*	*	*	*	*	*	มีคฺนลาย กนก	๕/๕๔/๑๕	๕/๕๖/๓	*

ต.	
ข.	
	มี.....ผูก อักษร.....ภาษา.....เส้น.....
	หน้าละ.....บรรทัด
	ฉบับ.....

บัตรบรรณานุกรม

อนึ่ง ในสมัยก่อนการสำรวจบางครั้งเมื่อเจ้าของได้มอบเอกสารโบราณจำนวนมากแก่คณะสำรวจ ซึ่งไม่อาจที่จะบันทึกข้อมูลลงในแบบฟอร์มบัญชีสังเขปคัมภีร์โบราณและบัญชีสังเขปหนังสือสมุดไทยได้ทันเวลา จำเป็นต้องนำเอกสารโบราณทั้งหมดกลับมายังหอสมุดแห่งชาติก่อน แล้วงานสำรวจจะดำเนินการจัดทำบัญชีสังเขปส่งไปยังเจ้าของเอกสารโบราณที่มอบให้ จำนวน ๑ ชุด พร้อมกับเป็นหลักฐานเบื้องต้นจัดส่งให้งานทะเบียนและบริการเอกสารโบราณ เพื่อดำเนินการจัดทำทะเบียนเอกสารโบราณต่อไป

แต่เนื่องจากในปัจจุบัน เจ้าหน้าที่มีจำกัด บัญชีสังเขปกับบัญชีบริการมีรายละเอียดเหมือนกันหลายรายการ อีกทั้งการลงทะเบียนต้องมีการจัดหมวดหมู่ตามหลักวิชาการ ซึ่งต่างจากบัญชีสังเขปที่จะบันทึกข้อมูลตามลำดับเอกสารโบราณที่พบโดยมิได้จัดหมวดหมู่ ทำให้เกิดการปฏิบัติที่สับสน และซ้ำซ้อนกัน ดังนั้น งานสำรวจและงานทะเบียน จึงได้ปฏิบัติงานร่วมกัน โดยได้ศึกษา วิเคราะห์ เนื้อหาจากเอกสารโบราณด้วยกัน เพื่อแลกเปลี่ยนแนวคิดในการพัฒนางานด้านเอกสารโบราณอีกด้วย ประกอบกับการสำรวจตั้งแต่ปี ๒๕๔๖ จนถึงปัจจุบันเน้นการสำรวจเพื่อให้แหล่งเอกสารโบราณเป็นแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น และสนับสนุนให้เจ้าของเอกสารโบราณเป็นเครือข่ายมากกว่าที่จะสำรวจเพื่อการขอรับมอบเอกสารโบราณ และนำมาดูแลอนุรักษ์ลงทะเบียน และให้บริการ ณ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ ถึงแม้ว่าการดำเนินการดังกล่าวนี้จะทำให้การจัดทำบัญชีสังเขปลดลงไปบ้างก็ตาม แต่บัญชีสังเขปเอกสารโบราณก็มีความจำเป็นและความสำคัญอย่างยิ่งในการบันทึกข้อมูลเบื้องต้นในการสำรวจเอกสารโบราณ

๒.๒.๖ การทำทะเบียน การจัดเก็บ และการรวบรวมหลักฐานหนังสือสมุดไทย

การทำทะเบียน การจัดเก็บ และการรวบรวมหลักฐานทะเบียนบัญชีหนังสือสมุดไทย เป็นงานวิชาการที่ต้องปฏิบัติควบคู่ไปด้วยกัน ขั้นตอนการปฏิบัติงานเป็นไปในแนวทางของการอนุรักษ์ เนื่องจากแหล่งที่พบเอกสารโบราณ และสถานที่เก็บเอกสารโบราณมีความหลากหลาย บางครั้งยังขาดความเข้าใจที่ถูกต้องในการจัดเก็บและดูแลเอกสารโบราณ

เมื่อสำรวจพบเอกสารโบราณที่เป็นหนังสือสมุดไทย ซึ่งเป็นเอกสารโบราณมีลักษณะเฉพาะ จำเป็นต้องมีการลงทะเบียนและจัดหมวดหมู่ให้ถูกต้อง ถือว่าเป็นการสงวนรักษาเอกสารโบราณอย่างหนึ่ง และเพื่อใช้เป็นหลักฐานในการควบคุมและตรวจสอบได้ในภายหลัง และทำให้ทราบจำนวนของเอกสารโบราณที่ค้นพบได้อีกด้วย

ขั้นตอนการทำทะเบียนหนังสือสมุดไทย มีรายละเอียดดังนี้

๑. ตรวจสอบสภาพของหนังสือสมุดไทยเพื่อทำความสะอาด และคัดแยกหนังสือสมุดไทยที่สมบูรณ์และชำรุด ถ้าหนังสือสมุดไทยนั้นมีสภาพที่สมบูรณ์หรือค่อนข้างสมบูรณ์เพียงทำความสะอาดเบื้องต้นโดยใช้แปรงขนกระต่ายปัดเบาๆ ไปทางเดียวกัน หรือเคาะฝุ่นออกแล้วก็สามารถนำไปดำเนินการลงทะเบียนต่อไปได้ ถ้าหนังสือสมุดไทยนั้นมีสภาพที่ชำรุดหรือเสียหายมาก เช่น ในกรณีที่ขาดออกจากกันอาจจะต้องหาชิ้นส่วนที่ขาดหายไปมาต่อกันก่อนแล้วทำความสะอาดและซ่อมอนุรักษ์เบื้องต้นหรือใช้เชือกขามัดไว้ด้วยกันเป็นเล่มก่อนแล้ว ค่อยดำเนินการจัดทำทะเบียนต่อไป

๒. อ่านเนื้อเรื่องในเล่มหนังสือสมุดไทยและจับใจความเนื้อเรื่อง เพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการกรอรายละเอียดในการลงทะเบียนบัญชีหนังสือสมุดไทย

รายละเอียดของหนังสือสมุดไทยที่จะต้องใช้ในการลงทะเบียนมีรายละเอียด ดังนี้

- ลำดับที่ หมายถึง ลำดับที่ของเอกสารตั้งแต่เล่มแรกจนถึงเล่มสุดท้าย

- ประเภท หมายถึง ประเภทของเอกสารซึ่งแบ่งตามวัสดุที่ทำขึ้นและรูปแบบ เช่น หนังสือสมุดไทยดำ หนังสือสมุดไทยขาว ปับสา เป็นต้น

- ชื่อเรื่อง ได้จากชื่อบนหน้าปกในหรือบนปกของเอกสาร ถ้าไม่มีชื่อที่หน้าปกจะต้องใช้ชื่อใหม่ตามเนื้อเรื่อง ซึ่งเปรียบ เทียบกับเอกสารที่มีการพิมพ์เผยแพร่และรายชื่อเอกสารโบราณของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

- ใจความ หมายถึง เนื้อเรื่องย่อทุกเรื่องที่ปรากฏในเอกสาร

- ผู้แต่ง, ชำระ, ปีที่แต่ง จะมีปรากฏอยู่ในเล่มของเอกสาร

- ศักราช จะมีปรากฏอยู่ในเล่มของเอกสารหรือพิจารณาอายุของเอกสารจากรูปแบบอักษรที่ปรากฏอยู่ในเล่ม

- อักษร, ภาษา, เส้น ที่ปรากฏในเอกสาร

อักษร มี ๒๘ รูปแบบ เช่นอักษรไทย ขอม มอญ ธรรมล้านนา เป็นต้น

ภาษา มี ๑๔ ภาษา เช่น ภาษาไทย บาลี สันสกฤต พม่า มอญ เป็นต้น

- เส้น ที่ปรากฏในเอกสารมีเส้นดินสอ เส้นขาว เส้นทอง เส้นหรดาล เส้นหมึก (ถ้าเป็นเอกสารที่มีเส้นหลายชนิดอยู่ในเล่มเดียวกัน ให้ใช้คำว่าเส้นรงค์นำหน้า ตามด้วย

เส้นสีที่ใช้ในวงเล็บ โดยเรียงตาม ลำดับตัวอักษร เช่น เส้นรงค์ (ดินสอ, หรดาล, หมึก)

- ประวัติ แหล่งที่พบเอกสารโบราณ เป็นต้น
- ขนาด วัดความกว้างความยาว ความหนาของเอกสาร มีหน่วยเป็น เซนติเมตร
- ตู้ชั้น เลขที่ตู้หรือชั้นที่จัดเก็บเอกสารหลังจากลงทะเบียนเรียบร้อยแล้ว
- จำนวนบรรทัด สมุดไทยให้นับบรรทัดในแต่ละผา
- หน้า หนังสือสมุดไทยจะพับกลับไปกลับมา จึงกำหนดให้นับ ๑ ผา คือ หน้ากระดาษที่มีรอยพับด้านบนและด้านล่าง นับเป็น ๑ หน้า และนับเริ่มจากหน้าต้นไปจนจบด้าน จึงพลิกกลับด้านที่ ๒ นับไปจนจบด้านที่ ๒ จัดเป็นหนังสือสมุดไทย ๑ เล่ม

๓. หนังสือสมุดไทยที่อ่านเนื้อเรื่องและกรอกรายละเอียดลงในแบบฟอร์มสำหรับลงทะเบียนเรียบร้อยแล้วจัดหมวดหมู่เอกสารตามเนื้อเรื่องที่ได้ลงทะเบียนไป

หนังสือสมุดไทยที่มีการให้เลขที่และได้ผนึกใบปะหน้าให้รายละเอียดของเอกสารเรียบร้อยแล้ว

๔. ให้เลขที่ของเอกสารหนังสือสมุดไทย และผนึกป้ายใบปะหน้า
๕. จัดหนังสือสมุดไทยเข้ามัด พร้อมติดป้ายหน้ามัด
๖. จัดเก็บหนังสือสมุดไทยเข้าตู้และชั้น

๗. จัดพิมพ์บัญชีหนังสือสมุดไทยเพื่อเป็นหลักฐานในการดูแล และสืบค้นให้กับแหล่งที่พบ เอกสารโบราณ และจัดเก็บไว้ที่สำนักหอสมุดแห่งชาติ

ตัวอย่างบัญชีสังเขปหนังสือสมุดไทยที่ยังไม่ได้ลงทะเบียน

วัด.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

ลำดับ ที่	ประเภท หมวด	ชื่อเรื่อง	ใจความ	ผู้แต่ง, ชำระ, ปีที่แต่ง	อักษร ภาษา เส้น	ศักราช	เอกสาร เลขที่	ประวัติ	ขนาด ซม.	ตู้/ ชั้น	บรรทัด	หน้า	หมายเหตุ

ตัวอย่างบัญชีหนังสือสมุดไทยที่ลงทะเบียนแล้ว
วัดมหาสองแคว ตำบล หาดสองแคว อำเภอ หนอง จังหวัด อุตรดิตถ์

ลำดับที่	ประเภท หมวด	ชื่อเรื่อง	ใจความ	ผู้แต่ง, ชำระ, ปีที่แต่ง	อักษร ภาษา เส้น	ศักราช	เอกสาร เลขที่	ประวัติ	ขนาด ซม.	ตู้/ ชั้น	บรรทัด	หน้า	หมายเหตุ
๑.	หนังสือ สมุดไทย ขาว (กฎหมาย)	กฎหมาย	- กฎหมายว่าด้วยลักษณะคดี เช่น ๑. หญิงแพศยา ๒. ชายร้างหญิงไม่ได้มาหา ๓. พิบัติคำหัว ชาย หญิง ๔. กฎหมายลักษณะโจร เช่น โจรพิง โจรอกช่วย เป็นต้น - พุทธคุณ ว่าด้วยคุณบิดมารดา พระ พุทธเจ้า พระโศภน พระธรรมเจ้า พระสกลเจ้า พระคงคา ฯลฯ - คานาปลูกต้นมะกรูด, คานากำ น้ำมันแก้วคุณไสย, แรกค่านา, คัดยม - ตำราสีนงา - ตำรายาร้อน ยาแก้วร้อน		ไทย, บาลี-ไทย, บาลีเส้น หมึก		๑	เป็นสมบัติของ วัดมหาสองแคว อ.หนอง จ.อุตรดิตถ์	๑๒.๕x ๑๓.๕x ๐.๗		๕ - ๖	ต้น ๑๔ ปลาย ๑๕ รวม ๒๑	สภาพเอกสาร ชำรุด ไม่มีปก หน้าและปก หลัง
๒.	หนังสือ สมุดไทย ขาว (กฎหมาย)	กฎหมาย	๑. กฎหมายว่าด้วย - ไร่นาเรือกสวน - สักข้าว - พิบัติคำหัวชาย หญิง เป็นต้น ๒. ตำรายา เช่น ยาสมวิงเวียน ยาปิด ๓. ลักษณะต่างๆ เช่น จระเข้แพง, วัวพันหลัก		ไทย, บาลี-ไทย, เส้นหมึก, ดินสอดำ		๒	เป็นสมบัติของ วัดมหาสองแคว, ต.หาดสองแคว อ.หนอง จ.อุตรดิตถ์	๑๒.๕ x ๑๓.๕x ๑.๓		๕ - ๖	ต้น ๒๐ ปลาย ๒๐ รวม ๔๐	สภาพเอกสาร ชำรุดมาก ไม่ มีปกหน้า ครุฑมณีร้อย ขาดหาง

แบบฟอร์มสำหรับลงทะเบียนหนังสือสมุดไทย

หมวด.....

หมู่.....

ชื่อเรื่อง.....

.....

ประเภทหนังสือ.....

อักษร.....ภาษา.....

จำนวนหน้า   หน้าต้น.....หน้า   หน้าปลาย.....หน้า

จำนวนบรรทัด.....บรรทัด   เส้น.....

ขนาด   กว้าง..... ซม. ยาว..... ซม.   หน้า..... ซม.

สภาพเอกสาร.....

.....

เรื่องย่อ.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

หมายเหตุ.....

.....

.....

.....

.....

บัตรบรรณานุกรมและเชิงอรรถเอกสารโบราณประเภทหนังสือสมุดไทย

เนื่องจากเอกสารโบราณประเภทหนังสือสมุดไทยที่มีลักษณะและสภาพของเอกสารไม่เหมือน กับหนังสือตัวพิมพ์โดยทั่วไป การทำบัตรรายการ บัตรบรรณานุกรมและเชิงอรรถจึงต้องกำหนดวางรูปแบบไว้ให้เหมาะสมกับเอกสารโดยคำนึงถึงประโยชน์การใช้งานเพื่อให้การศึกษาความรู้เป็นไปอย่างรวดเร็วไม่สับสน นักศึกษา ประชาชนทั่วไปสามารถใช้ศึกษาได้อย่างถูกต้อง และสอดคล้องกับวิชาบรรณารักษศาสตร์

บัตรบรรณานุกรม

รายละเอียดในการลงรายการของบัตรบรรณานุกรม หนังสือสมุดไทย มีดังนี้

๑. ชื่อเรื่องของเอกสาร จะต้องอยู่ในเครื่องหมายคำพูด
๒. ชื่อสถาบันที่เป็นเจ้าของเอกสาร เช่น หอสมุดแห่งชาติ วัดบ้านเกาะ วัดเขาแก้ว เป็นต้น
๓. ประเภทของเอกสาร คือ หนังสือสมุดไทย
๔. อักษร ลงชื่ออักษรทุกรูปแบบที่มีอยู่ในเอกสารนั้นๆ เช่น อักษรไทย อักษรขอม อักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสาน และอักษรมอญ เป็นต้น กรณีที่มีรูปอักษรมากกว่าหนึ่งแบบขึ้นไป ให้ลงชื่ออักษรเรียงตามลำดับพยัญชนะและใช้เครื่องหมาย (-) ชิดคั่นชื่ออักษร เช่น อักษรขอม - ไทย
๕. ภาษา ลงชื่อภาษาทุกรูปแบบที่มีอยู่ในเอกสารนั้นๆ เช่น บาลี ไทย เขมร มอญ พม่า เป็นต้น กรณีที่มีภาษามากกว่าหนึ่งภาษาขึ้นไป ให้ใช้เครื่องหมาย (-) ชิดคั่นชื่อภาษานั้นๆ เช่น ภาษาบาลี - ไทย เป็นต้น
๖. เส้น หมายถึง เส้นอักษรที่ปรากฏในเอกสารมีเส้นดินสอด เส้นขาว เส้นทอง เส้นหรรดาล เส้นหมึก (ถ้าเป็นเอกสารที่มีเส้นหลายชนิดอยู่ในเล่มเดียวกัน ให้ใช้คำว่าเส้นรงค์นำหน้าตามด้วยเส้นสีที่ใช้ในวงเล็บโดยเรียงตามลำดับตัวอักษร เช่น เส้นรงค์ (ดินสอด, หรรดาล, หมึก) เส้นรงค์ (หรรดาล, สีนํ้ายา)
๗. ศักราช หมายถึง ปีที่สร้าง หรือจำลองเอกสารนั้นๆ
๘. เลขที่ หมายถึง เลขที่ของเอกสารนั้นๆ
๙. จำนวนหน้า รวมจำนวนหน้าทั้งหมดที่มีตัวอักษรปรากฏ
๑๐. หมวด หมายถึง การแบ่งเนื้อหาที่ปรากฏในเอกสาร แบ่งออกเป็น ๑๓ หมวด

ตัวอย่างบรรณานุกรมหนังสือสมุดไทย

“ ชื่อเรื่อง ” ชื่อสถาบันที่เป็นเจ้าของ. หนังสือสมุดไทย. อักษร. ภาษา. เส้น. ศักราช. เลขที่.
หมวด.

“ นางปทุมวดี.” หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือสมุดไทยดำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นทรดาล. ม.ป.ป.
เลขที่๒๒๑. หมวดวรรณคดี ลิลิต.

“ กากี เล่ม ๓.” หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือสมุดไทยดำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นทรดาล. ม.ป.ป.
เลขที่๑. หมวดวรรณคดี กลอนสวด.

การเขียนเชิงอรรถ

รายละเอียดในการเขียนเชิงอรรถหนังสือสมุดไทย มีดังนี้

๑. ชื่อเรื่องของเอกสาร จะต้องอยู่ในเครื่องหมายคำพูด
๒. ชื่อสถาบันที่เป็นเจ้าของเอกสาร เช่นหอสมุดแห่งชาติ วัดบ้านเกาะ วัดเขาแก้ว เป็นต้น
๓. ประเภทของเอกสาร คือ หนังสือสมุดไทย
๔. อักษร ลงชื่ออักษรทุกรูปแบบที่มีอยู่ในเอกสารนั้นๆ เช่น อักษรไทย อักษรขอม
๕. อักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสาน และอักษรมอญ เป็นต้น กรณีที่มีรูปอักษรมากกว่าหนึ่งแบบขึ้นไป ให้ลงชื่ออักษรเรียงตามลำดับพยัญชนะและใช้เครื่องหมาย (-) ชิดคั่นชื่อ อักษร เช่น อักษรขอม - ไทย
๖. ภาษา ลงชื่อภาษาทุกรูปแบบที่มีอยู่ในเอกสารนั้นๆ เช่น บาลี ไทย เขมร มอญ พม่า เป็นต้น กรณีที่มีภาษามากกว่าหนึ่งภาษาขึ้นไป ให้ใช้เครื่องหมาย (-) ชิดคั่นชื่อภาษานั้นๆ เช่น ภาษาบาลี - ไทย เป็นต้น
๗. เส้น หมายถึง เส้นอักษรที่ปรากฏในเอกสารมีเส้นดินสอด เส้นขาว เส้นทอง เส้นทรดาล เส้นหมึก ถ้าเป็นเอกสารที่มีเส้นหลายชนิดอยู่ในเล่มเดียวกันให้ใช้คำว่าเส้นรงค์นำหน้าตามด้วยเส้นสี ที่ใช้ในวงเล็บโดยเรียงตามลำดับตัวอักษร เช่น เส้นรงค์ (ดินสอด, ทรดาล, หมึก) เส้นรงค์ (ทรดาล, สีนํ้ายา)
๘. ศักราช หมายถึง ปีที่สร้าง หรือจำลองเอกสารนั้นๆ
๙. เลขที่ หมายถึง เลขที่ของเอกสารนั้นๆ
๑๐. หมวด หมายถึง การแบ่งเนื้อหาที่ปรากฏในเอกสาร แบ่งออกเป็น ๑๓ หมวด
๑๑. หน้าต้นหรือหน้าปลาย (ระบุเลขที่หน้า)
๑๒. บรรทัด เลขที่บรรทัดที่ต้องการอ้างอิง

ตัวอย่างเชิงอรรถหนังสือสมุดไทย

“ ชื่อเรื่อง. ” ชื่อสถาบันที่เป็นเจ้าของ. หนังสือสมุดไทย. อักษร. ภาษา. เส้น. ศักราช.
เลขที่.

หมวด, หน้าต้นหรือหน้าปลาย (ระบุเลขที่หน้า).

“ ปักขี้น้อย.” หอสมุดแห่งชาติ, หนังสือสมุดไทยดำ, อักษรไทย, ภาษาไทย, เส้นรงค์ (ดินสอ,
หรือตาล), จ.ศ. ๑๒๑๔(พ.ศ. ๒๓๙๕), เลขที่๖๖, หมวดวรรณคดี ลิลิต, หน้าต้น ๘ – ๑๒.

“ อีเหนา.” หอสมุดแห่งชาติ, หนังสือสมุดไทยดำ, อักษรไทย, ภาษาไทย, เส้นดินสอ, ม.ป.ป,
เลขที่๓๖, หมวดวรรณคดี กลอนสัทวา, หน้าต้น ๑ – ๒.

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา เป็นพื้นฐานความรู้ของประชาชนในสังคมที่รับรู้และเข้าใจร่วมกัน มีชื่อเรียก
ต่างๆ กัน เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาไทย หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น เป็นเรื่องที่มี
ความสำคัญและกล่าวถึงกันมากในสังคมปัจจุบัน ภูมิปัญญาถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญ
ยิ่งของมนุษย์ เป็นสิ่งที่มีการสั่งสมองกวมขึ้นจากองค์ความรู้ ประสบการณ์ ด้วยความเสียสละใน
กระบวนการคิดอย่างลึกซึ้งเพื่อการปรับเปลี่ยนสภาพทรัพยากรและองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมให้เพิ่มพูน
คุณค่าขึ้นอย่างสอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทต่างๆ ของชุมชน ท้องถิ่น และสังคมที่ตนดำรงอยู่

ส่วนความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน มีการให้ความหมายไว้ ดังนี้
จิตติมา ทิพย์สังวาล^{๓๘๘} ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า ความรอบรู้ของ
ชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง คือมีประสบการณ์ด้วยตนเองหรือ
ทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สืบทอดกันมา ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือภูมิปัญญา
ชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง พื้นเพรากฐานของ
ความรู้ของชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนการปรับเปลี่ยน
แผนการดำเนินชีวิตของบุคคลซึ่งอยู่ในท้องถิ่น โดยสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุข สอดคล้องกับ

^{๓๘๘} จิตติมา ทิพย์สังวาล, กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตอุตสาหกรรม
เครื่องปั้นดินเผา ตำบลทุ่งหลวง อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย
นเรศวร, ๒๕๔๔, หน้า ๒๓.

สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ละยุค บุคคลที่สามารถปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินชีวิตนี้เรียกว่า ประชาชนชาวบ้าน หรือราษฎรท้องถิ่น และภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนทัศน์ของบุคคลที่มีต่อตนเอง ต่อโลก และสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนทัศน์ดังกล่าวจะมีรากฐานมาจากคำสอนทางศาสนาคดีจารีตประเพณีที่ได้รับการถ่ายทอด ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของในส่วนที่เป็นชุมชน และเป็นปัจเจกบุคคล ซึ่งกระบวนทัศน์บุคคลที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกออกได้ ๓ ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ ๑ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ลักษณะที่ ๒ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคม หรือการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

ลักษณะที่ ๓ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิต หรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งตนเอง

วิชิต นันทสุวรรณ^{๓๙} กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง แกนหลักของการมองชีวิต การใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งมีความหมายทั้งในแง่ของปัจเจกบุคคล และในแง่ของสังคมหมู่บ้าน

สามารถ จันทร์สุรย์^{๔๐} กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้างทั้งลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

เสรี พงษ์พิศ^{๔๑} กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ของชาวบ้าน ที่ได้ความรู้จากการดำเนินชีวิต และสามารถสืบทอดภูมิปัญญาของพวกเขาต่อๆ มาได้โดยตลอด

สุจารี จันทร์สุข^{๔๒} กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง วิธีการ ปฏิบัติซึ่งชาวบ้านได้มาจากประสบการณ์ แนวทางแก้ปัญหาแต่ละเรื่อง แต่ละประสบการณ์ แต่ละสภาพแวดล้อม ซึ่งจะมีเงื่อนไขเฉพาะปัจจัยแตกต่างกันไป

^{๓๙} วิชิต นันทสุวรรณ, บทบาทของชุมชนกับการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๒๘), หน้า ๗-๘.

^{๔๐} สามารถ จันทร์สุรย์, ภูมิปัญญาคืออะไร อย่างไร ในวัฒนธรรมก้าวไปกับการเปลี่ยนแปลง, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๓), หน้า ๗๔.

^{๔๑} เสรี พงษ์พิศ, คินสุรากเหงา, (กรุงเทพมหานคร: เทียนวรรณ, ๒๕๒๙), หน้า ๑๔๕-๑๔๖.

^{๔๒} สุจารี จันทร์สุข, การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น, วารสารการศึกษาแห่งชาติ ๒๒ (สิงหาคม-กันยายน ๒๕๓๑), หน้า ๑๒.

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านที่ได้จากการคิดได้เอง ทำได้เอง หรือได้เรียนรู้จากผู้ใหญ่ จากนั้นได้นำความรู้นั้นมาใช้ในการดำเนินชีวิต และถ่ายทอดเป็นความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องด้วยวิธีการต่างๆ กัน โดยอาศัยความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น รวมทั้งความเชื่อและความเคารพในสติปัญญาของบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดและเรียนรู้สืบทอดกันมา

๒.๓.๑ ประเภทและลักษณะของภูมิปัญญา

ประเภทและลักษณะของภูมิปัญญา ได้มีนักวิชาการกล่าวถึงไว้ดังนี้

เสรี พงศ์พิศ^{๕๓} ได้แบ่งภูมิปัญญาไทยเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับชาติและระดับท้องถิ่น

๑) ภูมิปัญญาระดับชาติ เป็นภูมิปัญญาที่พัฒนาสังคมให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่างๆ ในอดีต การเสียเอกราช การสร้างเสริมความศิวิไลซ์ให้กับชาติตราบนานทุกวันนี้ เช่น กรณีการกอบกู้เอกราชของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช การป้องกันตนเองไม่ให้ตกเป็นเมืองขึ้นสมัยยุคล่าอาณานิคม เป็นต้น

๒) ภูมิปัญญาระดับท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นเฉพาะท้องถิ่น เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้น เป็นพื้นความรู้ของชาวบ้านในการคิดแก้ปัญหาในชีวิตของตนเอง หรือสติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สละม ถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งได้ใช้ชีวิตถาวรกับป่าเขา น้ำ ปลา พืช ผัก ดิน หญา สัตว์ป่า พืช แมลง และธรรมชาติรอบตัวเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของพวกเขา

เอี่ยม ทองดี^{๕๔} ได้สรุปถึง แนวคิดเกี่ยวกับประเภทและลักษณะของภูมิปัญญาของมนุษย์ไว้ดังนี้

๑) ภูมิปัญญาทางปฏิบัติและภูมิปัญญาทางทฤษฎี คือ การที่มนุษย์สามารถนำสิ่งของต่างๆ มาใช้และนำไปสู่การสร้างบทสรุปในทางทฤษฎีว่าสิ่งของนั้นๆ ใช้ประโยชน์ได้ อย่างไรตามแนวคิดที่ว่า ทฤษฎีสร้างขึ้นจากข้อเท็จจริง ข้อเท็จจริงมาจากการปฏิบัติ หรือการรับรู้ โดยอาศัยสัมผัสกับโลกภายนอก

๒) ภูมิปัญญาเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ ภูมิปัญญา และวัตถุเป็นปัจจัยที่เป็นเหตุผลซึ่งกันและกันในการทำงานที่เป็นบทสรุป บทตั้ง และบทแย้ง หรือเป็นอิทัปปัจจยตาซึ่งกันและกัน

^{๕๓} เสรี พงศ์พิศ, ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่มที่ ๑, ๒, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔๗.

^{๕๔} เอี่ยม ทองดี, ภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐.

๓) เครื่องช่วยให้อุปกรณ์การศึกษาก้าวหน้า ได้แก่ อุปกรณ์ทางวัตถุ คือ เครื่องมือที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมถึงภาพและตัวหนังสือด้วย ซึ่งเป็นอุปกรณ์การสอนอีกประการหนึ่ง การสอน คือ กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้วยวิธีการต่างๆ ของมนุษย์ในสมัยนั้นๆ

๔) ภูมิปัญญาทางศาสนาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องเกี่ยวกับการเกิด การตาย

๕) ภูมิปัญญาทางปรัชญา นักปราชญ์สมัยเริ่มแรกเริ่มสะกดปัญหาตรงที่ว่า แท้จริงแล้วคนนั้นแหละที่เป็นปัญหาความทุกข์ยากของคนด้วยกัน ความประพฤติของคนคือสิ่งที่ นำมาซึ่งความทุกข์ยาก จึงเน้นให้มนุษย์ทำดี มีศีลธรรม จริยธรรม เป็นยุคที่ศาสนาเข้มงวดกับเรื่องนี้อย่างมาก ซึ่งต่อมาก็คลี่คลายสู่ความเป็นวิทยาศาสตร์หลังจากที่พบข้อเท็จจริงต่างๆ มากขึ้น เช่น โลกกลม เป็นต้น

๒.๓.๒ การถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย

การดำรงอยู่ของขนบธรรมเนียมและประเพณีอันดีงาม รวมทั้งภูมิปัญญาต่างๆ ของสังคมไทย ที่ยังคงอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ เพราะมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของการถ่ายทอดภูมิปัญญาไว้ดังนี้

ปฐม นิคมานนท์^{๔๕} ได้กล่าวถึง การถ่ายทอดภูมิปัญญา ไว้ว่า

๑) เป็นการสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกคนรู้เรื่องทำกัน อาจเป็นอาชีพรองจากการทำไร่ทำนา เช่น เครื่องปั้นดินเผา จักสาน ทอผ้า ซึ่งสมาชิกของชุมชนได้คลุกคลี คุ่นเคยมาตั้งแต่เด็กภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน

๒) การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ความชำนาญที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัว เช่น ความสามารถในการรักษาโรค งานช่างศิลป์ ช่างฝีมือ ความรู้ด้านพิธีกรรมต่างๆ ความรู้เหล่านี้จะถ่ายทอดภายใน ครอบครัวและเครือญาติ บางอย่างมีการหวงแหนและเป็นความลับในสายตระกูล

๓) การฝึกจากผู้รู้ ผู้ชำนาญเฉพาะอย่าง เป็นการถ่ายทอดที่ผู้สนใจไปขอรับการ ถ่ายทอดวิชาการ ผู้รู้ อาจเป็นชาติหรือไม่ใช่ญาติ หรืออาจจะอยู่นอกชุมชนก็ได้ เช่น ช่างโบสถ์ ช่างลายไทย หมอตำแย เป็นต้น

๔) การฝึกฝนและค้นคว้าด้วยตนเอง อาชีพและความชำนาญหลายอย่างเกิดขึ้น ด้วยการคิดค้น ดัดแปลง และพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเอง แล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน เช่น การแกะสลักหิน เป็นต้น

^{๔๕} ปฐม นิคมานนท์, การค้นคว้าความรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๓๔-๓๕.

๕) ความรู้ความชำนาญที่เกิดขึ้นจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับเป็นความรู้บางอย่างที่เกิดขึ้นโดยตนเองไม่ได้สนใจ หรือไม่ได้คาดคิดมาก่อน มีวิญญูญาณหรืออำนาจลึกลับเขาส่งมาบอกทำให้มีความสามารถในการรักษาโรคได้

อุไรวรรณ บุญอุรพิภิญโญ^{๔๖} กล่าวถึง การถ่ายทอดภูมิปัญญาว่าเป็นการส่งทอดความรู้ความเข้าใจจากบุคคลหนึ่งซึ่งมีลักษณะเป็นแบบมีลายลักษณ์อักษรและไม่มีลายลักษณ์อักษร

ปฐม นิคมานนท์^{๔๗} ได้กล่าวถึง องค์ประกอบในการถ่ายทอด คือ

๑) องค์มิติ (concepts) ได้แก่ ความเชื่อ ความคิดความเข้าใจอุดมการณ์ต่างๆ

๒) องค์พิธีการ (usages) ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งแสดงออกมาในรูปแบบพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีการตั้งศพ การแต่งกาย เป็นต้น

๓) องค์วัตถุ (Instrumentary and symbolic objects) ได้แก่ สิ่งประดิษฐ์ที่มีรูปร่างสามารถจับต้องได้ ผลผลิตทางศิลปกรรม งานฝีมือ และองค์วัตถุที่ไม่มีรูปร่าง แต่เป็นเครื่องแสดงสัญลักษณ์ ความหมายต่างๆ เช่น ภาษา เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ^{๔๘} กล่าวว่า ชาวบ้านทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ประสบการณ์เพื่อดำรงชีพมาโดยตลอดและยอมถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมาด้วยวิธีการต่างๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยอาศัยศรัทธาทางศาสนาความเชื่อผีสิ่งต่างๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน

ถ่ายทอดความรู้เป็นการบอกหรือการสอนวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจ นำไปปฏิบัติได้ซึ่งแต่เดิมภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะถ่ายทอดให้ผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายโดยอัตโนมัติ โดยไม่ได้เรียนวิชาการสอนมาจากสถาบันใดๆ แต่จะใช้สามัญสำนึกแบบสังคมประกิตคือ การสอนที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบและจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัว และการใช้การถ่ายทอด ซึ่งมี ๒ วิธี คือ

๑) วิธีสาธิต คือ การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอนเพื่อให้ผู้เรียนฝึกหัดทำให้เข้าใจ แล้วให้ผู้เรียนทำตามที่ได้สาธิตไว้ทุกขั้นตอน

^{๔๖} อุไรวรรณ บุญอุรพิภิญโญ, การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาจังหวัดลพบุรี, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕, หน้า ๒๕.

^{๔๗} ปฐม นิคมานนท์, การค้นคว้าความรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๓๖.

^{๔๘} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, รายงานการสัมมนาวิชาการเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน ๑๐-๑๒ กรกฎาคม ๒๕๓๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๙๐.

๒) วิธีปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิต และนำไปปฏิบัติจริงและปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ เพราะผลงานที่จะได้กำรงชีวิตได้ ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริง นำไปใช้ประโยชน์ได้

จรรุวรรณ ธรรมวัตร ได้แบ่งวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาออกเป็น ๒ วิธี คือ

๑) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงสั้น ในสิ่งที่ใกล้ตัว ซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่าย ไม่ซับซ้อน สนุกสนานและดึงดูดใจ

๒) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ผ่านประสบการณ์ต่างๆ มากพอสมควรแล้วและเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำหลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรงพิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่างๆ รวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษก็มีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด^{๔๔}

สรุปได้ว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาเป็นการถ่ายทอดสืบสานที่มีลักษณะทั้งทางตรง และทางอ้อม เป็นการสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ภายในครัวเรือน ฝึกฝนจากผู้รู้ผู้ชำนาญเฉพาะทาง หรือศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง อาจเป็นแบบมีลายลักษณ์อักษร และแบบไม่มีลายลักษณ์ก็ได้ซึ่ง ในชุมชนมีแหล่งความรู้หลากหลายที่จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถแสวงหาค้นคว้าได้อย่างไม่มีหมดสิ้น

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ทางภูมิปัญญา

พื้นฐานความรู้ของประชาชนในสังคมที่รับรู้และเข้าใจร่วมกัน มีชื่อเรียกต่างๆ กัน เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาไทย หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น เป็นเรื่องที่มีความสำคัญและกล่าวถึงกันมากในสังคมปัจจุบัน ภูมิปัญญาถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญยิ่งของมนุษย์ เป็นสิ่งที่มี การสั่งสมงอกงามขึ้นจากองค์ความรู้ ประสบการณ์ ด้วยความเฉียบคมในกระบวนการคิดอย่างลึกซึ้ง เพื่อการปรับเปลี่ยนสภาพทรัพยากรและองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมให้เพิ่มพูนคุณค่าขึ้นอย่างสอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทต่างๆ ของชุมชน ท้องถิ่น และสังคมที่ตนดำรงอยู่

ในแต่ละชุมชนต่างก็มีภูมิปัญญาอยู่หลายด้าน ซึ่งบางสถานที่หรือบางชุมชนเคยเป็นเมืองเก่ามาก่อน จึงมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์มากมายที่สามารถนำมาถ่ายทอดให้แก่ชนรุ่นหลัง ชุมชนหนึ่งที่เป็นตัวอย่างของความร่วมมือจากบุคคลทุกฝ่ายได้จัดตั้งให้พื้นที่ที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์สามารถเป็นแหล่งการเรียนรู้ได้ดี ก็คือชุมชนมีแหล่งการเรียนรู้ที่ดี และมีความหลากหลายในด้าน การศึกษาหาความรู้ โดยมีโบราณวัตถุ พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี บุคคลสำคัญในท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งเป็นแหล่งการเรียนรู้ทั้งในระบบ นอกกระบบการศึกษา และตาม

^{๔๔} จรรุวรรณ ธรรมวัตร, วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน, (มหาสารคาม: โรงพิมพ์สิริธรรมออฟเซ็ท, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓-๑๔.

อัยาศัย จากแหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นสามารถนำมาจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น โดยไม่ทำให้จุดประสงค์และคาบเวลาเรียนเปลี่ยนแปลงไปจากที่กำหนดไว้ในหลักสูตร เริ่มจากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานจากแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ โดยตอบโจทย์ของชุมชนคือ

๑. ได้เรียนรู้เรื่องราวของตนเอง จากแหล่งการเรียนรู้จริงในท้องถิ่น เกิดความรักความภาคภูมิใจ และสามารถมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและพัฒนาท้องถิ่นของตนได้

๒. นำข้อมูลพื้นฐานจากแหล่งการเรียนรู้มาจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นจากแหล่งการเรียนรู้ และสามารถประยุกต์ความรู้ที่ได้มาใช้ในชีวิตจริง

๓. สามารถนำทักษะกระบวนการเรียนรู้ และประสบการณ์การเรียนรู้จากแหล่ง การเรียนรู้ ทำให้เป็นผู้ใฝ่รู้ และเห็นความสำคัญของการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

สำหรับความหมายของคำว่า “แหล่งเรียนรู้” และ “แหล่งเรียนรู้ในชุมชน” นั้น ได้มีผู้รู้ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ไชยยศ เรื่องสุวรรณ กล่าวว่่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง การจัดรวบรวมทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้ในรูปแบบของข้อมูลความรู้ วัสดุสิ่งประดิษฐ์คิดค้นหรือมรดกทางสติปัญญาเพื่อการเผยแพร่ โดยการจัดแหล่งข้อมูล จัดสถานที่ หรือจัดแสดงเพื่อการเรียนรู้ตามความต้องการของผู้เรียน เช่น ห้องสมุด หอจดหมายเหตุ พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สถาบันวิทยบริการ ศูนย์การเรียนรู้ สวนพฤกษศาสตร์ สวนสาธารณะ อุทยานศึกษา อุทยานวิทยาศาสตร์ สถาบันปฏิบัติการ ศูนย์กีฬาและนันทนาการ^{๕๐}

นฤมล ตันธสุเรศชญ์ กล่าวว่่า แหล่งเรียนรู้ในชุมชน หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่อยู่แวดล้อมตัวคนในชุมชนและเป็นสิ่งก่อให้เกิดความรู้ได้^{๕๑}

ไพพรรณ เกียรติโชติชัย กล่าวว่่า แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเอง เมื่อได้ปฏิสัมพันธ์ด้วยทางประสาทสัมผัสแล้วจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจความเท่าทันความเป็นไปต่างๆ และความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ รอบตัว ช่วยให้ทันโลกทันเหตุการณ์ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกของการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นสุข^{๕๒}

สุวิทย์ มูลคำ และอรทัย มูลคำ ได้ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนว่า หมายถึง

^{๕๐} ไชยยศ เรื่องสุวรรณ, เทคโนโลยีการศึกษา : ทฤษฎีและการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: ไอ เอส พรินต์ติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๓), หน้า ๒๑.

^{๕๑} นฤมล ตันธสุเรศชญ์, “แหล่งทรัพยากรในชุมชน” เอกสารประกอบชุดวิชาการพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน เล่ม ๑, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๓), หน้า ๒๔

^{๕๒} ไพพรรณ เกียรติโชติชัย, กิจกรรมการศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: ศรีอนันต์การพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๔.

๑) สถาบันของชุมชนที่มีอยู่แล้วในวิถีชีวิตและการทำมาหากินในชุมชน เช่น วัด โบสถ์ วิหาร ตลาด รานขายของชำ ลานนวดข้าว ป่า ห้อย หนอง บึง เกือบเห็ด หาปลา เป็นต้น

๒) สถานที่ หรือสถาบันที่รัฐและประชาชนจัดตั้งขึ้น เช่น อุทยานการศึกษาในวัดและชุมชน อุทยานประวัติศาสตร์ อุทยานแห่งชาติทางทะเล ศูนย์วัฒนธรรม ศูนย์ศิลปะอาชีพ ศูนย์เยาวชน ศูนย์หัตถกรรมชุมชน หอสมุด ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์เกี่ยวกับสัตว์ พืช ดิน หิน แร่ เป็นต้น

๓) สื่อเทคโนโลยีที่มีอยู่ในโรงเรียนและชุมชน เช่น วิทยุทัศน์ ภาพสไลด์ โปรแกรมสำเร็จรูป ภาพยนตร์ หุ่นหรือโมเดลจำลองของจริง เป็นต้น

๔) สื่อเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่มีอยู่ในโรงเรียนและชุมชน เช่น หนังสือสารานุกรม วารสาร ตำรายาพื้นบ้าน ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภาพถ่าย เป็นต้น

๕) บุคลากรผู้ที่มีความรู้ต่างๆ ในชุมชน เช่น ผู้นำทางศาสนา เกษตรกร ศิลปิน หมอพื้นบ้าน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นต้น^{๕๓}

จะเห็นได้ว่า แหล่งเรียนรู้ เป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสามารถแบ่งแหล่งทรัพยากรเรียนรู้ออกเป็น ๖ ประการ คือ

- ๑) ด้านวัสดุ (material)
- ๒) ด้านเครื่องมือ (devices)
- ๓) ด้านเทคนิค (techniques)
- ๔) ด้านการติดตั้งหรืออาคารสถานที่ (setting)
- ๕) ด้านเนื้อหาวิชา (contents)
- ๖) ด้านบุคคล (people)

สรุปได้ว่า การนำความรู้ในอดีตมาใช้ในการดำเนินชีวิต และถ่ายทอดเป็นความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องด้วยวิธีการต่างๆ กัน โดยอาศัยความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น รวมทั้งความเชื่อและความเคารพในสติปัญญาของบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดและเรียนรู้สืบทอดกันมาให้เป็นแหล่งความรู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อยู่ โดยมีรากฐานมาจากคำสอนทางศาสนาคือ จารีตประเพณีที่ได้รับการถ่ายทอด ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของในส่วนที่เป็นชุมชน และเป็นปัจเจกบุคคล

^{๕๓} สุวิทย์ มูลคำ และอรทัย มูลคำ, Child Centered : Storyline Method : การบูรณาการการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๗.

๒.๔.๑ ประเภทของแหล่งเรียนรู้

จากการศึกษาพบว่า ประเภทของแหล่งเรียนรู้ที่ได้มีการแบ่งประเภทไว้ ดังนี้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดประเภทของแหล่งเรียนรู้ได้หลายแบบตามความสอดคล้องกับโรงเรียนแต่ละแห่งเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการใช้

แบบที่ ๑ จัดตามลักษณะของแหล่งเรียนรู้

๑. แหล่งเรียนรู้ตามธรรมชาติ เป็นแหล่งเรียนรู้ที่นักเรียนจะศึกษาหาความรู้ได้จากสิ่งที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ภูเขา ลำธาร กวาด หิน ดิน ทราย ชายทะเล

๒. แหล่งเรียนรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มนุษย์สร้างเพื่อสืบทอดศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนเทคโนโลยี และสิ่งอำนวยความสะดวกของมนุษย์ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ พิพิธภัณฑ์ ห้องสมุดประชาชน สถาบันทางการศึกษา สวนสาธารณะ ตลาด บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย สถานประกอบการ

๓. บุคคล เป็นแหล่งเรียนรู้ที่จะถ่ายทอดความรู้ ความสามารถ คุณธรรม ภูมิปัญญา ท้องถิ่น ทั้งด้านการประกอบอาชีพและการสืบสานวัฒนธรรม ตลอดจนนักคิด นักประดิษฐ์และผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในด้านต่างๆ

แบบที่ ๒ จัดตามแหล่งที่ตั้งของแหล่งเรียนรู้

๑. แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน เดิมจะมีแหล่งเรียนรู้ที่เป็นหลัก คือ ครู อาจารย์ ห้องเรียน ห้องสมุด ต่อมามีการพัฒนาเป็นห้องปฏิบัติการต่างๆ เช่น ห้องปฏิบัติการวิทยาศาสตร์ ห้องปฏิบัติการทางภาษา ห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์ ห้องโสตทัศนศึกษา ห้องจริยธรรม ห้องศิลปะ เป็นต้น ตลอดจนการใช้อาคารสถานที่บริเวณและสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน เช่น ห้องอาหาร สนาม ห้องน้ำ สวนดอกไม้ สวนสมุนไพร แหล่งน้ำในโรงเรียน เป็นต้น

๒. แหล่งเรียนรู้ในชุมชน ครอบคลุมทั้งด้านสถานที่และบุคคล ซึ่งอาจอยู่ในชุมชนใกล้เคียง โรงเรียนและชุมชนที่โรงเรียนพานักเรียนไปศึกษาหาความรู้เช่น แม่น้ำ ภูเขา ชายทะเล วัด ตลาด ห้องสมุดประชาชน สถานีตำรวจ สถานีอนามัย สวนสาธารณะ สวนสัตว์ ฟาร์ม สวนผัก สวนผลไม้

เกษม คำบุตตา ได้จำแนกแหล่งการเรียนรู้ออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้

๑. แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นบุคคล เช่น ครู เพื่อนในห้องเรียน เพื่อนต่างห้องเรียน เพื่อต่างระดับ บุคลากรในโรงเรียน ผู้ปกครอง คนในชุมชน เป็นต้น

^{๕๔} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, คู่มือการบริหารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: ศุภสมาคมพรวัว, ๒๕๕๗), หน้า ๓-๔.

๒. แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นแหล่งวิชาการ ได้แก่ สถานที่ต่างๆ ภายในโรงเรียนและชุมชน เช่น ห้องสมุด วัด ตลาด ร้านค้า สถานีตำรวจ สถานีอนามัย โบราณสถาน สวนสัตว์ เป็นต้น

๓. แหล่งการเรียนรู้ ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติ ได้แก่ ห้วย หนอง คลอง สวนสาธารณะ ป่า ต้นไม้ อุทยานธรรมชาติ รวมทั้งสัตว์ต่างๆ เช่น สัตว์เลี้ยง สัตว์ป่า เป็นต้น

๔. แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นสื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยีต่างๆ เช่น หนังสือ ตำรา นิตยสาร วารสาร สิ่งพิมพ์ หนังสือพิมพ์ แผ่นปลิว ป้ายโฆษณาต่างๆ รายการวิทยุ รายการโทรทัศน์ เสียงตามสาย เกมคอมพิวเตอร์ และโปรแกรมคอมพิวเตอร์ต่างๆ เป็นต้น^{๕๕}

ส่วนแหล่งเรียนรู้ในชุมชนนั้น มีผู้ให้ความหมายและแยกประเภทไว้ดังนี้

แหล่งเรียนรู้ในชุมชน (Community resources) มีชื่อเรียกที่หลากหลาย เช่น แหล่งเรียนรู้ในชุมชน แหล่งชุมชน แหล่งวิชาการในชุมชน องค์กรความรู้ในชุมชน แหล่งเรียนรู้ของหมู่บ้าน หรือแหล่งทรัพยากรในชุมชน เป็นต้น ซึ่งมีให้ความหมายไว้ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้อธิบายความหมายของแหล่งเรียนรู้ ไว้ว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง “แหล่ง” หรือ “ที่รวม” อันอาจเป็นสถานที่ หรือศูนย์รวมที่ประกอบด้วยข้อมูล ข่าวสาร ความรู้และกิจกรรมที่มีการเรียนรู้ หรือกระบวนการเรียนการสอนที่มีรูปแบบแตกต่างจาก กระบวนการเรียนการสอนที่มีครูเป็นผู้สอน เป็นการเรียนรู้ไม่มีการกำหนดเวลาเรียน ยืดหยุ่น สอดคล้องกับความต้องการและความพร้อมของผู้เรียน การประเมินและการวัดผลการเรียน ลักษณะเฉพาะ สร้างขึ้นให้เหมาะกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นรูปแบบเดียวกับการประเมินผลในชั้นเรียนหรือห้องเรียน จะเห็นได้ว่าการจัดอยู่มากมายทั้งที่เป็นของภาครัฐและเอกชน วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งเป็นการเฉพาะแตกต่างกันออกไป ไม่ว่าจะเป็นพิพิธภัณฑ์ สวนพฤกษศาสตร์ หรือแม้แต่หอสมุดแห่งชาติ และอุทยานประวัติศาสตร์ เป็นต้น^{๕๖}

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ได้นิยามความหมายของแหล่งเรียนรู้ ไว้ว่า แหล่งหรือที่รวมสาระความรู้ อาจเป็นสถานที่หรือศูนย์ข้อมูลข่าวสาร สาระความรู้หรือบุคคลที่เอื้อให้ เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต^{๕๗}

^{๕๕} เกษม คำบุตดา, การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน เพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม นักเรียน โรงเรียนอนุบาลมหาสารคาม อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม, (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐.

^{๕๖} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, กระบวนการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, ๒๕๔๔), หน้า ๓.

^{๕๗} สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, รายงานการศึกษาสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาและส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ของคนไทย (สกศ), (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานฯ, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐.

กระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ความเห็นไว้ว่า แหล่งเรียนรู้มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาทักษะและความสามารถต่างๆ ที่จะช่วยให้บุคคลแต่ละคนสามารถเป็นผู้เรียนรู้อย่างมีอิสระ เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต และเพื่อให้ผู้เรียนใช้ศักยภาพอย่างเต็มกำลังความสามารถ หรืออาจกล่าวได้ว่า แหล่งเรียนรู้ช่วยให้ผู้เรียนเป็นผู้ยอมรับความเป็นจริงแห่งตน (Self actualization)^{๕๘}

บุญชู ดารี ให้ความหมายแหล่งเรียนรู้ว่า หมายถึง แหล่งข้อมูลข่าวสาร ความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายที่สามารถทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง จากการได้คิดเอง ปฏิบัติเอง และสร้างความรู้ด้วยตนเองตามอัธยาศัยและต่อเนื่องจนเกิดกระบวนการเรียนรู้และสุดท้ายก็จะเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้^{๕๙}

ชัชวาล วงษ์ประเสริฐ แบ่งแหล่งการเรียนรู้ออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

๑. แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นบุคคล หมายถึง บุคคลที่สามารถให้ข้อมูลข่าวสารกับผู้อื่นได้ ซึ่งได้แก่ สมาชิกในครอบครัว เพื่อนบ้าน ผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่างๆ จากประสบการณ์ของตนเอง เป็นต้น ซึ่งแหล่งบุคคลนี้จะเปิดโอกาสให้มีการสื่อสารแบบสองทางมากกว่าแหล่งการเรียนรู้ประเภทอื่นๆ

๒. แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นสื่อมวลชน เป็นแหล่งที่เป็นการให้ข้อมูล ข่าวสาร โดยผ่าน ทางสื่อมวลชนประเภทต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร และวารสารต่างๆ เป็นต้น ซึ่งสื่อมวลชนจะสามารถเข้าถึงผู้ใช้ได้อย่างกว้างขวางแต่การสื่อสารจากแหล่งสื่อมวลชนจะเป็นการสื่อสารแบบทางเดียว

๓. แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นสถาบัน เป็นองค์กรซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยหน่วยงานของรัฐบาล หรือเอกชนเพื่อทำหน้าที่ในการแสวงหาสารสนเทศแล้วนำมาวิเคราะห์ จัดเก็บ และให้บริการ เผยแพร่ ได้แก่ ห้องสมุดหรือศูนย์สารสนเทศ แหล่งข้อมูลของหน่วยงานองค์กรทางราชการ สมาคมวิชาชีพ เป็นต้น^{๖๐}

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ และดารณี คำวังนัง ได้แบ่งแหล่งเรียนรู้เป็น ๒ ประเภท คือ แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนและแหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่น ตัวอย่างแหล่งการเรียนรู้ในโรงเรียน ได้แก่ ห้องสมุดโรงเรียน หอสมุดวิชา หอสมุดเคลื่อนที่มุมหนังสือในห้องเรียน ห้องพิพิธภัณฑ์ ห้องมัลติมีเดีย ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องอินเทอร์เน็ต ศูนย์วิชาการ ศูนย์วิทยบริการ ศูนย์โสตทัศนศึกษา ศูนย์สื่อการเรียนการสอน ศูนย์พัฒนากิจกรรมการเรียนการสอน สวนพฤกษศาสตร์ สวนวรรณคดี สวนสมุนไพร

^{๕๘} กระทรวงศึกษาธิการ, การพัฒนาห้องสมุดโรงเรียนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนและท้องถิ่น เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๔), หน้า ๔.

^{๕๙} บุญชู ดารี, “การใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา” วารสารวิชาการ ๘, ๑ (มกราคม): ๒๗-๓๑, ๒๕๔๘), หน้า ๒๗.

^{๖๐} ชัชวาล วงษ์ประเสริฐ, บริการสารนิเทศ, (กรุงเทพมหานคร: รวินพรีนติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๗), หน้า ๕๘-๕๙.

สวนสุขภาพ สวนหนังสือ สวนธรรม ฯลฯ สวนแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น เช่น ห้องสมุดประชาชน สวนพฤกษศาสตร์ พิพิธภัณฑ์ พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ อุทยานวิทยาศาสตร์ ศูนย์กีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัด ครอบครัว ชุมชน สถานประกอบการ องค์กรภาครัฐ และเอกชน ฯลฯ^{๖๑}

สุมณ อมรวิวัฒน์ จำแนกประเภทแหล่งการเรียนรู้ไว้ ๔ ประเภท คือ

๑. แหล่งการเรียนรู้ประเภทบุคคล ได้แก่ บุคคลทั่วไป ที่อยู่ในท้องถิ่นซึ่งสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้เรียนได้ เช่น ชวนา ชาวสวน ชาวไร่ ช่างฝีมือ พ่อค้า นักธุรกิจ พนักงานบริษัท ข้าราชการ ภูมิปัญญา ศิลปิน นักกีฬา เป็นต้น

๒. แหล่งการเรียนรู้ประเภทสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ สถานที่สำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณสถาน สถาบันทางศาสนา พิพิธภัณฑ์ สถานที่ราชการ ห้องสมุดตลาด ร้านค้า ห้างร้าน บริษัท ธนาคาร โรงมหรสพ โรงงานอุตสาหกรรม ถนน สะพาน เขื่อน ฝายทดน้ำ สวนสาธารณะ สนามกีฬา สนามบิน เป็นต้น^{๖๒}

๓. แหล่งการเรียนรู้ประเภททรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ภูเขา ป่าไม้ พืช ดิน หิน แร่ ทะเล เกาะ แม่น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง น้ำตก ทุ่งนา สัตว์ป่า สัตว์น้ำ เป็นต้น

๔. แหล่งการเรียนรู้ประเภทกิจกรรมทางสังคม ประเพณี และความเชื่อ ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้าน การละเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน วรรณกรรมท้องถิ่น ศิลปะพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ เป็นต้น

ชนิดา วิสะมิตนันท์ ได้กล่าวว่า แหล่งเรียนรู้มีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑) แหล่งการเรียนรู้ในโรงเรียน แบ่งตามลักษณะหรือรูปแบบการจัด ๔ ลักษณะ ดังนี้

(๑) แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นอุทยานการศึกษารอบบริเวณโรงเรียน

(๒) แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นห้องสมุดกลาง

(๓) แหล่งการเรียนรู้ที่จัดในลักษณะของห้องวิชา/งาน หรือศูนย์การเรียนรู้วิชา/งานต่างๆ

ในโรงเรียนที่มีชื่ออื่น

(๔) แหล่งการเรียนรู้ในห้องเรียน

๒) แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน แบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ

(๑) แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ หรือแหล่งการเรียนรู้ตามธรรมชาติ

(๒) แหล่งการเรียนรู้ที่มีมนุษย์สร้างขึ้น

^{๖๑} ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ และดารณี คำวังนัง, แหล่งการเรียนรู้ : เพื่อการปฏิรูปการเรียนรู้และหลักสูตรสถานศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: เมธีทีปส, ๒๕๔๕), หน้า ๑๙.

^{๖๒} สุมณ อมรวิวัฒน์, กระบวนการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

(๓) แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคลหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น^{๒๓}

จากข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ที่กล่าวมา สรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง แหล่งหรือศูนย์รวมที่ประกอบด้วยข้อมูล ข่าวสาร สาระความรู้ต่างๆ รวมถึงกิจกรรมที่มีกระบวนการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม บุคคล สิ่งประดิษฐ์ วัสดุ อาคาร สถานที่ และภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒.๔.๒ การจัดการแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญา

การจัดการแหล่งเรียนรู้ในชุมชนจะมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใดนั้น ต้องอาศัยระบบและกระบวนการจัดการที่ดี บุคลากรหรือผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่ายต้องร่วมมือดำเนินงานภายใต้แผนที่กำหนดไว้ ดังนั้นวิชาการหลายท่านได้สรุปไว้ ดังเช่น

นิคม ทาแดง กอบกุล ปราบประชา และอำนาจ เดชชัยศรี ได้สรุปไว้ดังนี้

๑) ศึกษาสภาพปัจจุบันและวิเคราะห์นโยบายของสถานศึกษา เพื่อนำข้อมูลมาใช้เพื่อการวางแผน

๒) การวางแผน หรือจัดทำโครงการตามสภาพที่ได้จากการวิเคราะห์

๓) ดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ทั้งด้านการผลิตและพัฒนาแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้อย่างมีคุณภาพ

๔) จัดระบบและกำหนดยุทธศาสตร์การให้บริการทั้งในเชิงรุก คือการจัดกิจกรรมริเริ่มสร้างสรรค์เข้าถึงตัวผู้รับบริการ และการให้บริการในเชิงรับ คือการจัดเตรียมกิจกรรมรอคอยผู้บริโภคมารับบริการตามขั้นตอนที่วางกติกาไว้

๕) นิเทศ ติดตามผล ประเมินผลการดำเนินงานของแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้โดยวิธีหลากหลายและจัดทำเครื่องมือ นับตั้งแต่การสังเกต ซักถาม การตรวจผลงาน การแนะนำ รวมถึงได้ให้แนวทางการจัดแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยโรงเรียนควรแบ่งภารกิจให้ฝ่ายต่างๆ ดำเนินการสอดคล้องกันดังนี้

๑) จัดบริการฝ่ายโสตทัศนูปกรณ์ของแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ฝ่ายโสตทัศนูปกรณ์มีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดโสตทัศนูปกรณ์ให้แก่ผู้รับบริการ โดยคำนึงถึงความสะดวก รวดเร็ว ประหยัด และมีประสิทธิภาพ สามารถให้บริการในลักษณะบริการอยู่กับที่และบริการเคลื่อนที่ควบคู่กันไป

^{๒๓} ชนิดา วิสมิตนันท์, การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน, (สงขลา: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา เขตการศึกษาที่ ๓, ๒๕๔๑), หน้า ๕.

๒) การจัดบริการฝ่ายวิชาการของแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ ฝ่ายวิชาการของแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้เป็นผู้รับผิดชอบในการสนับสนุนการเรียนการสอน

๓) การจัดมุมมองความรู้ ส่วนบทบาทของครูในการให้บริการแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ คือ ครูต้องออกแบบกิจกรรมที่หลากหลาย จูงใจให้ผู้เรียนเกิดการใฝ่เรียน เกิดกระบวนการคิด เกิดทักษะ พบความเป็นจริง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักการตัดสินใจอยู่บนรากฐานของเหตุผลที่ถูกต้อง โดยการจัดสภาพแวดล้อมภายในแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้โดยกำหนดมุมมองความรู้ต่างๆ และตกแต่งห้องให้สวยงามเพื่อดึงดูดความสนใจของนักเรียน รวมทั้งมีบริการแบบสอบถามทดสอบประจำมุมมองความรู้^{๖๔}

สำหรับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ได้เสนอการจัดแหล่งเรียนรู้ไว้ดังนี้

- ๑) กำหนดนโยบายและแผนด้านบริหารการจัดการ
- ๒) ให้มีกฎหมาย กฎกระทรวง ระเบียบที่เกี่ยวข้องเพื่อเอื้อเพื่อต่อโครงสร้างขององค์กร และการดำเนินงาน
- ๓) ให้รัฐจัดสรรงบประมาณให้เพียงพอ
- ๔) ระดมสรรพกำลังจากทุกส่วนให้เข้ามามีส่วนร่วมทั้งในเรื่องของเทคโนโลยี บุคลากร และงบประมาณเพื่อพัฒนาอย่างต่อเนื่อง
- ๕) สร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่นในการดำเนินงานทุกระดับ
- ๖) ปลุกจิตสำนึกให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติให้เห็นความสำคัญของแหล่งเรียนรู้
  - ๗) สร้างและปรับปรุงเกณฑ์มาตรฐานแหล่งเรียนรู้ทุกด้านโดยยึดหลักสากล
  - ๘) ส่งเสริม สนับสนุน การวิจัยและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในทุกๆ ด้านอย่างต่อเนื่อง
  - ๙) จัดทำสื่อทุกประเภทเพื่อการเรียนรู้สำหรับการศึกษาทุกระดับ
  - ๑๐) จัดทำห้องสมุดและศูนย์สารสนเทศเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ในทุกๆ ด้าน เพื่อการบริหาร การปฏิบัติงาน การศึกษา การวิจัย
  - ๑๑) จัดทำระบบการประเมินผลงานเพื่อการพัฒนา

^{๖๔} นิคม ทาแดง กอบกุล ปราบประชา และอำนาจ เดชชัยศรี, เทคโนโลยีทางการศึกษาเพื่อการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า

๑๒) ประชาสัมพันธ์และประกาศยกย่องเชิดชูหน่วยงานที่มีผลงานดีเด่น^{๖๕}

सररค์ วรอินทร์ และทิพวัลย์ คำคง ได้ให้แนวคิดในการใช้แหล่งเรียนรู้ว่า เป็นการใช้แหล่งภูมิปัญญาและทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เช่น วัด ภูเขา สวนสัตว์ อุทยาน พิพิธภัณฑ์ หอสมุดแหล่งน้ำ โบราณสถาน เป็นต้น เป็นแหล่งการเรียนรู้ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้โดยตรงด้วยตนเองอย่างถูกต้อง และเรียนรู้ได้ตลอดเวลา ผู้เรียนจะได้ศึกษาสภาพจริงของสิ่งต่างๆ ที่อยู่ในชุมชน อาทิ พืชพันธุ์ไม้ พืชสมุนไพร ลักษณะของดิน หิน แร่ ทั้งแหล่งการเรียนรู้ที่สร้างขึ้นโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตามสามารถใช้แหล่งเรียนรู้เหล่านี้มาหล่อหลอมคนชุมชนท้องถิ่นให้มีความรู้ความเข้าใจถึงสิ่งต่างๆ ในชุมชน เป็นการสร้างเจตคติ ค่านิยม ความภาคภูมิใจ และอุดมการณ์ให้เกิดขึ้นในชุมชน ส่วนในการบริหารโรงเรียน การเรียนการสอน และใช้แหล่งเรียนรู้จากทุกส่วนของชุมชน โดยการจัดกิจกรรมระหว่างโรงเรียน วัด ชุมชน เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนสามารถทำได้โดยวิธีการดังนี้

๑) การจัดโครงการรณรงค์แก้ไขปัญหของชุมชน เช่น โครงการต่อต้านยาเสพติด โครงการอนุรักษ์มรดกของชุมชน โครงการป้องกันภัยของชุมชน เป็นต้น

๒) จัดเวทีการเรียนรู้ โดยร่วมกับวัดและองค์กรชุมชน จัดเวทีการเรียนรู้ขึ้นในชุมชนในเรื่องที่จะต้องแก้ไขและพัฒนา

๓) จัดแหล่งเรียนรู้ในชุมชน โดยจัดทำป้ายนิทรรศการ พิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น^{๖๖}

ประหยัด จีรวรพงษ์ ได้กล่าวถึงคุณค่าของการนำแหล่งเรียนรู้ชุมชนมาเพื่อการศึกษา ดังนี้

๑) ให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติด้วยตนเอง และสามารถแก้ปัญหาด้วยตนเองได้

๒) ทำให้การเรียนมีคุณค่าและเกิดผลดี

๓) ผู้เรียนมีความรู้และความสามารถในการดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข

๔) ทำให้ผู้เรียนสามารถร่วมกิจกรรมและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้^{๖๗}

ส่วน กิ่งแก้ว อารีรักษ์ ให้ความสำคัญของการศึกษาโดยใช้แหล่งเรียนรู้ ไว้ดังนี้

๑. กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์กับสื่อที่หลากหลาย

^{๖๕} สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, กระบวนการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

^{๖๖} सररค์ วรอินทร์ และทิพวัลย์ คำคง, คุรกับการจัดการศึกษาของชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕.

^{๖๗} ประหยัด จีรวรพงษ์, หลักและทฤษฎีเทคโนโลยีการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๙๕.

๒. ช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้ให้ลึกซึ้งขึ้น โดยใช้เวลาในการรวบรวมข้อมูลสะท้อนความคิดเห็นจากแหล่งการเรียนรู้

๓. กระตุ้นมุ่งเน้นลึกในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งผลักดันให้ผู้เรียนแสวงหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพิ่มมากขึ้น สามารถสร้างผลผลิตในการเรียนรู้ที่มีคุณภาพสูงขึ้น

๔. เสริมสร้างการเรียนรู้ จนเกิดทักษะการแสวงหาข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ โดยอาศัยการสร้าง ความตระหนักเชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติและ ความแตกต่างของข้อมูล

๕. แหล่งการเรียนรู้เสริมสร้างการพัฒนาการคิด เช่น การแก้ปัญหา การให้เหตุผล และการ ประเมินอย่างมีวิจารณญาณ โดยอาศัยกระบวนการวิจัยอิสระ

๖. เปลี่ยนเจตคติของครูและผู้เรียนที่มีต่อเนื้อหาวิชา และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

๗. พัฒนาทักษะการวิจัยและความเชื่อมั่นในตนเองในการค้นหาข้อมูล

๘. เพิ่มผลสัมฤทธิ์ด้านวิชาการ ในด้านเนื้อหา เจตคติ และการคิดอย่างมีวิจารณญาณ โดย อาศัยแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลายในการเรียนรู้^{๖๘}

จะเห็นได้ว่า การจัดการแหล่งเรียนรู้เพื่อการเรียนรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้หรือ ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนนั้น มีความสำคัญยิ่ง และในการจัดการแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้มี ประสิทธิภาพนั้น ทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่งเรียนรู้ของชุมชนจะต้องมาร่วมกัน วางแผนในการดำเนินงาน การดำเนินงานตามแผน การนิเทศ กำกับ ติดตามและประเมินผล รวมถึง การนำข้อมูลที่ได้ไปปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้การจัดการเรียนรู้ของชุมชนมีความทันสมัยทันโลกทัน เหตุการณ์ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป

๒.๔.๓ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นที่มีภูมิปัญญา

ในสภาพสังคมปัจจุบัน ทุกคนมีโอกาสได้เรียนรู้อย่างกว้างขวาง ตามความต้องการอย่าง ต่อเนื่องตลอดชีวิต จึงมีการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดและกระจายความรู้ ทั้งในระบบโรงเรียนและนอก ระบบโรงเรียน และระหว่างหน่วยงานอื่นๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนในระดับต่างๆ ตลอดจนการเรียนรู้ อย่างไม่เป็นทางการ เกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้มนุษย์สามารถพัฒนา คุณภาพชีวิตของตน จึงเป็นแนวทางใหม่ในการจัดการศึกษาที่มีคุณลักษณะสำคัญดังนี้

๑) เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้ของทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย

๒) อาศัยองค์ความรู้เดิมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการพัฒนา

^{๖๘} กิ่งแก้ว อารีรักษ์, การจัดการเรียนรู้โดยใช้รูปแบบหลากหลาย, (กรุงเทพมหานคร: อัลฟ่ามิลเลิน เนียม, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๘.

๓) มีชุมชนเป็นหน่วยจัดการศึกษา ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันเพื่อร่วมกันแก้ปัญหา

การจัดการศึกษาในลักษณะเครือข่ายการเรียนรู้ เป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาชุมชน เพราะเป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และแก้ปัญหาร่วมกัน ทำให้ชุมชนมีโอกาสคิดวิเคราะห์ หาสาเหตุ หาทางแก้ไข ทดลองปฏิบัติและสรุปร่วมกัน ชุมชนสามารถที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน และแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชน ดังนั้น ภาพการจัดการศึกษาจึงเปลี่ยนไปจากเดิม คือ จากการจำกัดอยู่ในสถาบัน เช่น โรงเรียน มหาวิทยาลัย เพราะมีระบบมาตรฐาน มีวุฒิบัตร มีกระดานดำ ซอล์ก และมีครูถ่ายทอดความรู้ที่ตนต้องการให้นักเรียนเรียนรู้ โดยมีนักเรียนนั่งเป็นแถว ฟังสิ่งที่ตนอยากรู้อ่างไม่อยากรู้อ่าง มาเป็นภาพการศึกษาใหม่ที่ผู้เรียนเรียนได้ตามความสนใจ ความต้องการ ความพร้อมและความสามารถ ไม่จำกัดอายุ เพศ เวลา สถานที่ หลักสูตร ชั้นและวิธีสอนครูเป็นผู้รวบรวมทรัพยากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้เสริมสร้างประสบการณ์ด้วยการปฏิบัติ แหล่งเรียนรู้จึงมีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นการจัดการศึกษาในระบบใดก็ตาม^{๖๙}

นอกจากนั้น จะเห็นได้ว่า การเรียนรู้ในโลกปัจจุบันนี้ การจัดการศึกษาต่างมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง รู้จักคิดวิเคราะห์เรื่องราวต่างๆ โดยไม่จำเป็นต้องเรียนรู้หรือได้รับความรู้จากครูในห้องเรียนเท่านั้น แต่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้จากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ที่มีอยู่รอบตัว ได้แก่ พ่อแม่ ชุมชน เพื่อน สถาบันทางศาสนา การอ่านหนังสือพิมพ์ ดูโทรทัศน์ และทันสมัยที่สุด คือการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยเฉพาะคอมพิวเตอร์ มือถือ สมาร์ทโฟน ที่สามารถเชื่อมต่อเข้าสู่ระบบอินเทอร์เน็ต ฯลฯ ซึ่งทุกคนสืบค้นข้อมูลต่างๆ ที่ตนสนใจได้อย่างสะดวกรวดเร็ว และเป็นการเรียนรู้ที่สนุกสนานเพลิดเพลิน ไม่เครียด ทำให้เป็นการเรียนรู้ที่มีความสุข

การสร้างแหล่งเรียนรู้หรือการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ถือว่ามีความสำคัญมากสำหรับทุกคน ซึ่งมีผู้ให้ความเห็นไว้ดังนี้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้อย่างมากและกำหนดให้สถานศึกษาได้ใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นในการบริหารและการจัดการศึกษาของโรงเรียน ดังเช่นในมาตรา ๔๐ ระบุว่า “ให้มีคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาของแต่ละสถานศึกษา เพื่อทำหน้าที่กำกับและส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมของสถานศึกษา...” และมาตรา ๕๗ ระบุว่า “ให้หน่วยงานทางการศึกษาระดมทรัพยากรบุคคลในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยนำประสบการณ์ ความรู้ความ

^{๖๙} กรมสามัญศึกษา, แหล่งเรียนรู้ทั้งในและนอกโรงเรียน กรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา ๕, (ราชบุรี: กรมสามัญศึกษา, ๒๕๔๒), หน้า ๑-๒.

ชำนาญและภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลดังกล่าวมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา และยกย่องเชิดชูผู้ที่ส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษา”

กรมวิชาการ^{๗๔} กล่าวถึงความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ไว้ดังนี้

๑. เป็นแหล่งการศึกษาตามอัธยาศัย
๒. เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต
๓. เป็นแหล่งปลูกฝังนิสัยรักการอ่านการศึกษา ค้นคว้าแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง
๔. เป็นแหล่งสร้างเสริมประสบการณ์ภาคปฏิบัติ
๕. เป็นแหล่งสร้างเสริมความรู้ ความคิด วิทยาการและประสบการณ์^{๗๐}

ในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นนั้น เป้าหมายสำคัญ ก็คือการจัดการองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นเพื่อเป็นการอนุรักษ์และการถ่ายทอดองค์ความรู้ หรือภูมิปัญญาของท้องถิ่นสู่ผู้ที่มีความสนใจและอนุชนรุ่นหลัง ซึ่งในเรื่องนี้มีการกล่าวถึงการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ไว้อย่างหลากหลาย เช่น กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ^{๗๑} กล่าวถึงลักษณะของสื่อการเรียนรู้ที่จะนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ ควรมีความหลากหลายทั้งสื่อจากธรรมชาติ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อเทคโนโลยี และสื่ออื่นๆ สถานศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการดังนี้

- ๑) จัดทำและจัดหาสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้
- ๒) ศึกษา ค้นคว้า วิจัย เพื่อพัฒนาสื่อการเรียนรู้ โดยสอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน
- ๓) จัดทำและจัดหาสื่อการเรียนรู้ สำหรับการศึกษา ค้นคว้าของผู้เรียน และสำหรับเสริมความรู้ของผู้สอน
- ๔) ศึกษาวิธีการเลือกและใช้สื่อการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพในสถานศึกษาและในชุมชน
- ๕) ศึกษาวิธีการวิเคราะห์และประเมินคุณภาพมาตรฐานสื่อการเรียนรู้ที่จัดทำขึ้นเอง และเลือกนำมาใช้ประกอบการเรียนรู้

^{๗๐} พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, (๒๕๔๒, ๙ สิงหาคม), ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม ๑๖๖ ตอนที่ ๗๔, หน้า ๑๖-๒๔.

^{๗๑} กรมวิชาการ, คู่มือการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้กลุ่มงานอาชีพและเทคโนโลยี, (กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๓-๑๔๔.

๖) จัดหาหรือจัดให้มีแหล่งการเรียนรู้ ศูนย์สื่อการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพใน สถานศึกษา และในชุมชน เพื่อศึกษาค้นคว้าแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ระหว่างสถานศึกษา ท้องถิ่น ชุมชน และสังคมอื่น

๗) จัดให้มีเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ระหว่างสถานศึกษา ท้องถิ่น ชุมชน และสังคมอื่นๆ

๘) จัดให้มีการกำกับ ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานเกี่ยวกับสื่อและการใช้สื่อ การเรียนรู้เป็นระยะๆ

บุญเลิศ มาแสง ได้กล่าวถึง การจัดตั้งแหล่งความรู้ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่ง กำหนดวัตถุประสงค์การจัดตั้งไว้ ๕ ประการ คือ

๑) พัฒนาแหล่งวิทยากรของหมู่บ้าน เช่น ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านและ ที่อ่านหนังสือวัดหรือโรงเรียนให้เป็นแหล่งความรู้หมู่บ้านที่สามารถให้บริการแก่ประชาชนได้ทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย

๒) จัดตั้งแหล่งความรู้หมู่บ้านขึ้นในพื้นที่ที่ซึ่งยังไม่เคยมีการจัดตั้งแหล่งวิทยากร รูปแบบ ใดๆ มาก่อน

๓) เปิดโอกาสให้ประชาชนในหมู่บ้านและในชุมชนที่ใกล้เคียง ได้มีโอกาสศึกษา ค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างกว้างขวางตลอดเวลา ได้รับการบริการทางการศึกษาในรูปแบบ ของกิจกรรมต่างๆ ที่ช่วยพัฒนาทักษะ ความสามารถในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตตามความพร้อม และตามความต้องการของตน

๔) ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารกิจกรรมการศึกษาด้วยตนเองโดยอาศัย องค์การท้องถิ่นหรือตัวแทนของประชาชนในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มนักศึกษาทางไกล กลุ่มพลังมวลชน และอาสาสมัครในหมู่บ้าน

๕) ส่งเสริมให้เกิดการระดมทรัพยากร และการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ ของรัฐ ตั้งแต่ระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน และหน่วยงานภาคเอกชนตามแนวนโยบาย การพัฒนาชนบทแห่งชาติ^{๗๒}

ส่วน เนาวรัตน์ ลิขิตวัฒนเศรษฐ์ ได้กล่าวถึง แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ดังนี้

๑. ตั้งใจมั่นว่าจะทำ จะสร้าง จะพัฒนา

๒. ประชุมครูอาจารย์

๓. ประชาสัมพันธ์ให้นักเรียน – ประชาชนทราบ

^{๗๒} บุญเลิศ มาแสง, *เรียนนอกรั้ว*, (กรุงเทพมหานคร: วัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๓๙.

๔. ตั้งคณะกรรมการบริหารโครงการ
  ๕. กำหนดนโยบายโดยยึดธรรมนูญ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษาฯ นโยบายกรม นโยบายกระทรวง
  ๖. กำหนดเป้าหมายจะสร้างแหล่งเรียนรู้ใหม่เพิ่มและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่เล็กน้อยเพียงใด โดยคำนึงนโยบายการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ความพรอมความต้องการของนักเรียนและชุมชน
  ๗. ศึกษาเอกสารแหล่งเรียนรู้นอกโรงเรียนอื่นๆ ชุมชน สถานประกอบการ บุคลากร ฯลฯ
  ๘. สำรวจวิเคราะห์แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน
  ๙. ตั้งคณะทำงาน
  ๑๐. พัฒนาบุคลากร (ประชุม อบรมสัมมนา ศึกษาดูงาน ค้นคว้า)
  ๑๑. จัดการทรัพยากร กำหนดบทบาทหน้าที่ งบประมาณ อาคารสถานที่ (วัสดุอุปกรณ์)
  ๑๒. วางแผนการทำงาน จัดทำโครงการ ปฏิทินการปฏิบัติงาน
  ๑๓. ดำเนินโครงการสร้างและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ คำนึงถึงการออกแบบ (รูปแบบ วิธีการ)
  ๑๔. ส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ให้ครูจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยใช้แหล่งเรียนรู้ ส่งเสริมให้นักเรียนเข้าใช้ โดยประชาสัมพันธ์ จัดนิทรรศการ จัดสัปดาห์แห่งการเรียนรู้
  ๑๕. ประเมินและพัฒนาแหล่งเรียนรู้
  ๑๖. สรุปหรือรายงาน
  ๑๗. เผยแพร่ประชาสัมพันธ์^{๗๓}
- สุวิทย์ มูลคำ และอรทัย มูลคำ กล่าวไว้ว่า ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติ มีขั้นตอนสำคัญดังต่อไปนี้
- ๑) ขั้นตอนวางแผน ควรดำเนินการดังนี้
    - ๑.๑ ผู้สอนและผู้เรียน ร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ หัวข้อเรื่องหรือประเด็นที่จะศึกษาเรียนรู้ สำรวจแหล่งเรียนรู้ประเภทต่างๆ ซึ่งอาจเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ สอบถาม สืบค้น เป็นต้น
    - ๑.๒ นำข้อมูลที่ได้อาจจัดทำทะเบียน หมวดหมู่ รายชื่อ รายละเอียดของแหล่งเรียนรู้
    - ๑.๓ ผู้สอนและผู้เรียนเลือกแหล่งเรียนรู้ที่สอดคล้องกับเรื่อง และวัตถุประสงค์ที่ต้องการเรียน
    - ๑.๔ ประสานขอความร่วมมือในการใช้แหล่งเรียนรู้

^{๗๓} เนาวรัตน์ ลิขิตวัฒนเศรษฐ์, “แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน สร้างเพื่อเด็กไม่ได้สร้างเพื่อใคร,” วารสารวิชาการ, ๔(๑๒), ๒๕๔๔, หน้า ๒๖-๒๗.

๑.๕ ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันกำหนดกรอบเนื้อหา ประเด็นศึกษา กิจกรรม หรือวิธีการที่จะศึกษา เช่น จะใช้วิธีการสังเกต จดบันทึกอัดเทป ถ่ายภาพ ถ่ายวีดิทัศน์ สัมภาษณ์ ลงมือ ปฏิบัติ หรือทดลอง เป็นต้น ต้องมีการจัดเตรียมให้พร้อม

๑.๖ กำหนดและมอบหมายหน้าที่ ความรับผิดชอบ ให้ผู้เรียนทุกคนอย่างชัดเจน อาจทำเป็นเอกสาร แจกให้สมาชิกรับรู้ตรงกัน หรือกรณีแบ่งผู้เรียนออกเป็นกลุ่ม ให้โอกาสสมาชิกประชุม เตรียมการร่วมกัน

๑.๗ กำหนดวัน เวลา วิธีการเดินทางและค่าใช้จ่าย (ถ้ามี)

๒. ขึ้นเก็บรวบรวมข้อมูล ควรดำเนินการ ดังนี้

๒.๑ ผู้สอนนำผู้เรียนไปเรียนที่แหล่งเรียนรู้ ซึ่งผู้สอนควรจะต้องดูแลเอาใจใส่ในเรื่องความปลอดภัย หรือสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียนและให้คำปรึกษาแนะนำตามความเหมาะสม

๒.๒ ผู้เรียนจะได้นำทักษะกระบวนการต่างๆ ไปใช้ในการเก็บข้อมูล เช่น การสังเกต การใช้ภาษาในการสัมภาษณ์ การจดบันทึกข้อมูลด้วยวิธีการต่างๆ เป็นต้น โดยผู้สอนคอยดูแลช่วยเหลือให้ผู้เรียนมีการศึกษาเรียนรู้ คอยเฝ้าถามถึงการทำกิจกรรมต่างๆ ตามที่เตรียมไว้เพื่อให้ได้ข้อมูลมากที่สุด^{๗๔}

อย่างไรก็ตาม การสร้างแหล่งเรียนรู้หรือการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นที่มีภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่ปรากฏในเอกสารคัมภีร์โบราณของวัดในภาคใต้ ซึ่งงานวิจัยฉบับนี้มุ่งศึกษาในพื้นที่จังหวัดตรังและจังหวัดกระบี่ จำนวน ๔ วัด เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานที่จะนำไปสู่การพัฒนาแหล่งเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาในท้องถิ่นต่อไป

๒.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ กล่าวไว้ในโครงการชุดที่ สอง ปี ๒๕๔๗ ว่า การศึกษาวิจัยเอกสารโบราณ ประเภทคัมภีร์ใบลานล้านนา ค่อนข้างจะมีความยุ่งยากกว่าการศึกษาวิจัยจากเอกสารตัวพิมพ์สมัยใหม่ที่มีภาษาเป็นมาตรฐานและมีระบบการเก็บรักษาที่ดีเช่นห้องสมุดใหญ่ๆ ทั่วโลก แต่คัมภีร์ใบลานที่เป็นของเก่ามีอายุเป็นร้อยปีนั้น ถ้าเป็นคัมภีร์ดั้งเดิมที่ไม่มีการคัดลอกมาหลายทอด ความคลาดเคลื่อนทางอักขรวิธีหรือความตกหล่นที่เกิดขึ้นเมื่อทำการคัดลอกนั้นก็ไม่น้อย ตรงกันข้ามหากคัดลอกมาหลายรุ่น และผู้คัดลอกขาดความความรู้และความใส่ใจ คัมภีร์นั้นจะขาดความน่าเชื่อถือลงไปมากเพราะมีความผิดพลาดคลาดเคลื่อนตกหล่นไปมาก เพราะเหตุนี้เอง การวิจัยที่

^{๗๔} สุวิทย์ มูลคำ และอรทัย มูลคำ, ๒๐ วิธีการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และการเรียนรู้โดยการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง, (กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๗.

อาศัยข้อมูลจากคัมภีร์ไบเบิล จึงมีความลำบากกว่าอาศัยเอกสารอย่างอื่น เดิมทีเดียว คณะผู้วิจัยได้ตั้งเป้าหมายจะทำการวิเคราะห์เรื่องปุษนียวัตถุไปตามลำดับความสำคัญในพระพุทธศาสนาและได้คัดเลือกจากข้อมูลเอกสารไมโครฟิล์ม ฝ่ายวิจัยล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แต่ในการคัดเลือกไม่ได้ทำการตรวจสอบตลอดเรื่อง เห็นเพียงแต่ว่า สภาพเอกสารดี ถ่ายชัดอ่านได้ แต่พอศึกษาเนื้อหาแท้ๆ จึงพบว่ามีความสับสนและตกลงมาก บางแห่งถึงกับจับใจความไม่ได้ แม้จะอาศัยฉบับอื่นมาตรวจสอบก็ตาม จึงทำให้แนวทางในการศึกษาวิจัยเปลี่ยนไปจากเดิม โดยไปเน้นที่สาระสำคัญของเรื่องมากกว่าที่จะไปยึดตามต้นฉบับทุกถ้อยคำ อย่างไรก็ตาม ในการถอดความและหยิบยกสาระสำคัญออกมาเสนอนั้น ผู้วิจัยยังคงพยายามรักษาสำนวนเดิมของล้านนาเอาไว้ ในส่วนที่เห็นว่าผู้อ่านสามารถเข้าใจความหมายตามเนื้อหาได้ เพราะภาษาของแต่ละท้องถิ่น ย่อมมีความไพเราะในตัวของมันเอง ถ้าเปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่นแล้วจะไม่ได้อรรรถสเท่าของเดิม โครงการที่สองนี้ได้วิเคราะห์ เรื่องอาจารย์สอนลูก อานิสงส์ไม้สะหลี พระพุทธรูปบูชา และคำว้านานครูปาตรีวิชัย ปฏิสังขรณ์พระธาตุช่อแฮและงานวิจัยโครงการที่สาม โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและวิเคราะห์กฎหมายล้านนา^{๗๕}

พิสิฐ คุตรสุโพธิ์ และคณะ ได้ทำการสำรวจและรวบรวมภูมิปัญญา ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ประเภทดิน น้ำ ป่าไม้ ระบบนิเวศน์ จำนวน ๓,๖๐๐ รายการ และคัดเลือกมาทำการถอดบทเรียนองค์ความรู้ออกมาได้ ๔๑ รายการ ในชื่อว่า “ภูมิปัญญาสู่คุณค่าเชิงนิเวศ” ในโครงการภูมิปัญญาสู่คุณค่าเชิงนิเวศ ของกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน ๑ (กลุ่มจังหวัดที่ ๑๕ เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แม่ฮ่องสอน) ได้ทำกิจกรรมการถอดบทเรียน และทำเวทีประชาคมเพื่อการเผยแพร่ แก่สังคม นับเป็นการทำกิจกรรมสืบทอดภูมิปัญญาล้านนา ผ่านปราชญ์ท้องถิ่นอย่างได้ผล^{๗๖}

นพ.บัญชา พงษ์พานิช ได้ทำการสำรวจข้อมูลหลักฐานโบราณคดีชิ้นน้อยที่อาจเกี่ยวข้องกับรอยแรกพระพุทธศาสนาในพื้นที่ภาคใต้ของไทย พบว่า ผู้คนตลอดแนวพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคใต้ตอนบนทั้ง ๒ ฝั่ง ในช่วงระยะเวลาประมาณ ๕ ปี ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๔๘-๒๕๕๓ จากจังหวัดชุมพรถึงสุราษฎร์ธานีในฝั่งตะวันออกและจังหวัดระนอง พังงา กระบี่ ด้านฝั่งตะวันตก กล่าวคือที่แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว จังหวัดชุมพร, วัดอัมพวาสา ทาม่วง อำเภอกาชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี, ภูเขาทอง อำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง, บางกล้วย อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง, นางย่อน อำเภอคูระบุรี จังหวัดพังงา, เขมี้องทอง-เกาะคอเขา อำเภอดะกั่วป่า จังหวัดพังงา และควนลูกปัด อำเภอลองท่อม จังหวัดกระบี่ พบหลักฐานโบราณคดีชิ้นน้อยเป็นจำนวนมากที่มีหลักฐานการศึกษา

^{๗๕} สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : การวิเคราะห์เนื้อหา, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๔๗), หน้า คำนำ.

^{๗๖} พิสิฐ คุตรสุโพธิ์ และคณะ, ภูมิปัญญาสู่คุณค่าเชิงนิเวศน์, (เชียงใหม่: สำนักบริหารยุทธศาสตร์และบูรณาการการศึกษาที่ ๑(สบย๑) สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.๒๕๕๕), หน้า คำนำ.

ค้นคว้าประกอบจากพื้นที่ สันนิษฐานว่าครอบคลุมช่วงระยะเวลาประมาณพุทธศตวรรษที่ ๔-๑๕ ซึ่งอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อประวัติศาสตร์ของอาณาจักรเวียงนี้ เท่าที่รวบรวมเก็บรักษาไว้ได้และอาจเกี่ยวกับรอยแรกพระพุทธศาสนาในพื้นที่ภาคใต้ อาจจัดเป็นกลุ่มต่างๆ ดังนี้ ๑) เครื่องประดับ แก้ว แหวน ทอง ๒) ตราประทับ อักษร รูปแกะ ๓) เหรียญและเงินตรา ๔) ภาชนะ ผอบ ชัน หม้อและ ๕) รูปเคารพ^{๗๗}

นิรันดร เลิศวีรพล และคณะ^{๗๘} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การรู้จำอักษรอักษรธรรมอีสานโดยใช้ตัวแบบฮิตเดนมาร์คอฟ” พบว่า อักษรอักษรธรรมอีสาน เป็นอักษรที่ไม่ใช่มาตรฐานการพิมพ์ทั่วๆ ไปบนเครื่องคอมพิวเตอร์ ดังนั้นจึงยากที่จะนำมาเข้าสู่กระบวนการรู้จำ เนื่องจากรูปแบบการเขียนไม่แน่นอน ซ้ำซ้อน และยืดหยุ่นตามลักษณะของภูมิภาคที่ผู้เขียนนั้นอยู่ ในการรู้จำจึงต้องอาศัยการสกัดลักษณะเฉพาะจากลักษณะเด่นหลายๆ อย่าง ทั้งนี้เพื่อให้สามารถอธิบายเอกลักษณ์ที่สำคัญของอักษรแต่ละตัวได้อย่างครบถ้วนมากที่สุด งานวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาการรู้จำอักษรตัวอักษรธรรมอีสานจำนวน ๙๑ ตัวๆ ละ ๖ แบบ โดยใช้วิธีการปรับการกระจายของพิกเซลของตัวอักษรแบบไม่เชิงเส้นและคุณลักษณะเด่นของอักษรหลายวิธีร่วมกันโดยใช้ตัวแบบฮิตเดนมาร์คอฟชนิดต่างๆ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบประสิทธิภาพ โดยมีการกำหนดจำนวนสถานะของตัวแบบในลักษณะที่แน่นอนและไม่แน่นอน ผลที่ได้จากการวิจัยพบว่าจำนวนสถานะที่เหมาะสมและน้อยที่สุดที่ให้ผลอัตราการรู้จำเฉลี่ยสูงสุดสำหรับตัวแบบชนิด Left-Right มีจำนวนสถานะอยู่ระหว่าง ๒๐ - ๔๐ สถานะ โดยมีอัตราการรู้จำเท่ากับ ๙๘.๙%

แสงวาท วงศ์ใหญ่ และคณะ^{๗๙} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาและวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในคัมภีร์ไบเบิลล้านนา” พบว่า คัมภีร์ไบเบิลที่นำมาศึกษาส่วนใหญ่ได้มาจากจังหวัดพะเยารองลงมาจากจังหวัดเชียงรายและลำปาง ตามลำดับ ประกอบด้วยเรื่องใน หมวด ๐๖ อานิสส์ ๐๘ โอวาทคำสอน หมวด ๑๐ ธรรมทั่วไป และหมวด ๑๑ นิยายธรรม ลักษณะอักษรและภาษาที่ใช้ เป็นอักษรและภาษาไทยยวน ทั้งหมด เอกสารส่วนใหญ่ เป็นไบเบิลและรองลงมาเป็นพับสา/สมุดข่อยและหนังสือ

^{๗๗} มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ปฐมบทพุทธศาสนาในภาคใต้ ประเทศไทย : หลักธรรมและหลักฐานโบราณคดี, (นครศรีธรรมราช: ไทม์พรีนติ้ง จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๙๗.

^{๗๘} นิรันดร เลิศวีรพล และคณะ, การรู้จำอักษรอักษรธรรมอีสานโดยใช้ตัวแบบฮิตเดนมาร์คอฟ. (กรุงเทพมหานคร: รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า บทคัดย่อ.

^{๗๙} แสงวาท วงศ์ใหญ่ และคณะ, การศึกษาและวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในคัมภีร์ไบเบิลล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า บทคัดย่อ.

ในภาพรวมจากการศึกษาและวิเคราะห์คัมภีร์ไบเบิลล้านนา พบว่า คัมภีร์ไบเบิลมีอิทธิพลต่อชาวล้านนาไทยในด้านความเชื่อ ซึ่งส่วนใหญ่สืบทอดจากบรรพบุรุษ รุ่นต่อรุ่นโดยยึดถือคำสั่งสอนที่มาจากคัมภีร์ไบเบิล โดยเฉพาะความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะสอนให้คนยึดมั่น ทำความดี ละความชั่ว ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ ความเชื่อทางโหราศาสตร์หรือไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนทั้งคัมภีร์ไบเบิลยังเป็นสื่อที่สืบทอดทางวัฒนธรรมและประเพณีของชาวล้านนา ทั้งเรื่องการแต่งกาย อาหาร การสร้างบ้านที่อยู่อาศัย ความมีอัธยาศัยไมตรี มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น คัมภีร์ไบเบิลในส่วนที่เป็นเรื่องนิยายธรรม คำสอน โดยทั่วไปจะแฝงคติธรรมคำสอน เช่น การมีสติปัญญา การไม่ประพฤตสิ่งที่ไม่ดี หรือสิ่งที่ไม่ควรกระทำซึ่งจะก่อให้เกิดเป็นอุปมงคลหรือเสนียดจัญไรแก่ตนเอง การมีกิริยามารยาทที่ดี ความเป็นระเบียบเรียบร้อย การปฏิบัติตนในทางที่ดี การไม่หลงกลวงเอาของผู้อื่นมาเป็นของตน การให้ความเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส พ่อแม่ ครูบาอาจารย์ คัมภีร์ไบเบิลยังเป็นสื่อถ่ายทอดค่านิยมและประเพณีทางสังคมแก่ชาวล้านนา เช่น ค่านิยมไม่ให้หนุ่มสาวสร้างสิ่งที่ใหญ่โตเป็นทาน ค่านิยมในการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้ทุกข์ยากและความมีเมตตากรุณาต่อผู้อื่น เป็นต้น

ไฉไลฤดี ยูวนะศิริ และคณะ^{๕๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาสารัตถะตำนานพื้นบ้านล้านนาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจากเอกสารโบราณ” พบว่า ตำนานพระเจ้าเลียบโลก เป็นตำนานที่กล่าวถึงการเผยแผ่เข้ามาของพระพุทธศาสนาในล้านนา โดยกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า เพื่อทรงประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ พระเกศาธาตุ พระพุทธรูปและทรงตรัสพยากรณ์ชื่อบ้านนามเมือง รวมถึงอนาคตของพระพุทธศาสนาในท้องถิ่น มูลเหตุของการเขียนตำนานพระเจ้าเลียบโลกเป็นผลมาจากเหตุการณ์วิวาทะเกี่ยวกับความขัดแย้งเรื่องพระธรรมวินัยของคณะสงฆ์ในล้านนาและการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางศาสนาและสถาบันทางการเมือง โดยการกล่าวถึงภูมิสังคมทางศาสนา กล่าวคือการผนวกขอบเขตดินแดนทางการเมืองและศาสนาเข้าด้วยกัน ทำให้มีการเขียนตำนานและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนามากมาย ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ โดยได้มีการกล่าวถึงบรรทัดฐานทางสังคมและการขัดเกลาทางสังคม รวมทั้งการสอดแทรกคติชนวิทยาเกี่ยวกับการยอมรับและความขัดแย้งของความเชื่อดั้งเดิมกับพระพุทธศาสนาและจากการศึกษาตำนานพระเจ้าเลียบโลกทำให้พบว่า องค์ประกอบ ๓ ประการ กล่าวคือ ประการแรก พระธาตุเจดีย์และพระพุทธบาทเป็นถาวรวัตถุ เป็นศูนย์กลางของความเชื่อศรัทธา ประการที่สอง ตำนานเป็นเครื่องขัดเกลาศรัทธาและประการที่สาม ธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุเป็นเครื่องรักษาศรัทธา

^{๕๐}ไฉไลฤดี ยูวนะศิริ และคณะ, ศึกษาสารัตถะตำนานพื้นบ้านล้านนาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจากเอกสารโบราณ, (กรุงเทพมหานคร: รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า บทคัดย่อ.

ท้ายที่สุดคือการสร้างสำนักร่วมทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของคนในท้องถิ่น ซึ่งได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการเผยแผ่ศาสนา การสร้างประชาคมและการพัฒนาสังคมไปพร้อมกัน

อภิพัทธ์ วิศิษฎ์ใจงาม^{๕๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อภาษาถิ่นไทยล้านนา” พบว่า ลักษณะที่หนึ่ง คือการนำเอาคำศัพท์ที่เป็นภาษาบาลี-สันสกฤตหรือคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนามาใช้โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆเรียกว่าการทับศัพท์ ลักษณะที่สองได้แก่การนำเอาศัพท์ภาษาบาลี-สันสกฤตมาใช้โดยการปรับเปลี่ยนรูปลักษณะตอนหัวหรือท้ายศัพท์หรือพยัญชนะเพื่อให้สะดวกกับลิ้นชาวไทยล้านนา และลักษณะที่สาม การบัญญัติคำภาษาถิ่นไทยล้านนาแทนภาษาบาลี-สันสกฤตแต่ยังมีความหมายคงเดิมหรือใช้แทนกันได้ นอกจากนี้ยังพบคำภาษาถิ่นไทยล้านนาที่บัญญัติตามความเชื่อโดยอิงหลักศาสนาปรัชญาของพุทธศาสนาอีกด้วย

ประพันธ์ กุลวินิจฉัย^{๕๒} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ความเชื่อเรื่องคุณค่าของสุภาชิตพระร่วงที่มีต่อสังคมไทย” พบว่า การสืบค้นของนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนี้ลงความเห็นกันว่าเป็นสุภาชิตที่พระร่วงเจ้าทรงตรัสสอนพสกนิกรและข้าราชการในพระองค์ตามศิลาจารึกหลักที่ ๑ของพ่อขุนรามคำแหงสมัยสุโขทัยว่าทรงให้ทำแทนหินคล้ายที่นั่งเพื่อแสดงธรรมสำหรับพระสงฆ์เสร็จแล้วทรงให้นำไปตั้งที่ดงตาลแล้วทรงให้นิมนต์พระสงฆ์นั่งแสดงธรรมแก่ประชาชนในวันพระวันโกนสำหรับวันอื่นๆที่พระสงฆ์ไม่แสดงธรรม พระร่วงเจ้าก็จะให้พสกนิกาทั้งบรรดาเสนามาตย์เข้าเฝ้าเพื่อฟังพระโอวาทรับเอาข้อปฏิบัติ ดังนั้นสุภาชิตพระร่วงน่าจะได้จากสถานที่นี้ แต่ไม่มีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรหรือจารึกใดๆ ในสมัยสุโขทัย ต่อมาปรากฏว่ามีโคลงประติษฐานพระร่วงในสมัยอยุธยาตอนปลายซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ด้วยทรงเห็นคุณค่าในคำสอนจารึกไว้ให้รุ่นหลังได้รู้กันต่อไป จากโคลงประติษฐาน จนมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์จึงทรงให้จารึกสุภาชิตพระร่วงไว้ ณ วัดโพธิ์ ที่ผู้รู้สันนิษฐานว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงชำระรายสุภาชิตพระร่วงโดยสังเกตจากความเคร่งครัดในการใช้ฉันทลักษณ์ของรายที่ส่วนมากวรรคละ ๕ คำ มีทั้งหมด ๑๕๘ บท

ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์เพื่อให้ได้เกิดความรู้ใหม่ด้วยการนำมาอุปมาเปรียบเทียบกับหลักธรรมในพระไตรปิฎก พบว่า เข้ากับหลักธรรมเช่น มีความสันโดษ พอใจแต่ในสิ่งที่ตนมีอยู่ ไม่ทำ ความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น มีความระมัดระวังในกิจการต่างๆไม่โอ้อวดตนเอง เคารพนับถือผู้ใหญ่ มี

^{๕๑} อภิพัทธ์ วิศิษฎ์ใจงาม, ผศ. ดร., การศึกษาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อภาษาถิ่นไทยล้านนา. (กรุงเทพมหานคร: รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มปป.), หน้า บทคัดย่อ.

^{๕๒} ประพันธ์ กุลวินิจฉัย, ผศ., วิเคราะห์ความเชื่อเรื่องคุณค่าของสุภาชิตพระร่วงที่มีต่อสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มปป.), หน้า บทคัดย่อ.

ความรักตนยิ่งกว่ารักทรัพย์สมบัติ มีเหตุผล มีอหยาศัยต่อผู้อื่น เอื้อเฟื้อญาติพี่น้อง มีใจกล้าหาญ มีเหตุผล เป็นคนประหยัด ไม่ผูกพยาบาทมิวจาจาศัตรู มีใจหนักแน่น ไม่เชื่อถือสิ่งใต้ง่ายๆ ไม่เป็นคนเจ้าเล่ห์ มีมารยาท จดจำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ คิดก่อนแล้วจึงพูด ไม่อวดดีต่อผู้อื่น มีความเด็ดขาด จริงจังไม่เหลาะแหละดูตัวอย่างที่ดีเพื่อประพฤติปฏิบัติตาม ไม่เป็นคนมักง่าย ไม่เห็นแก่สิ่งที่มีค่าน้อย ยิ่งกว่าสิ่งที่มีค่ามาก

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ถอดความในสำนวนร้อยทั้งหมัดเพื่อให้เข้าใจยิ่งขึ้นด้วยภาษาร่วมสมัยและภาษาทางพุทธศาสนาเป็นการเพิ่มคุณค่าของสุภาษิตที่มีอิทธิพลในด้านต่างๆ เช่น คุณค่าทางสังคม ทางเศรษฐกิจ ทางสิ่งแวดล้อม และทางวัฒนธรรม เป็นต้น

ประพันธ์ กุลวินิจฉัย^{๕๓} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีในภาษาไทย” พบว่า ความเป็นมาของภาษาไทยที่มีความโดดเด่นในหลักภาษาระเบียบวิธีที่มีพร้อมเช่น อักษรวิธี วลีวิภาค วากยสัมพันธ์และฉันทลักษณ์แต่ที่พิเศษกว่าภาษาอื่นคือมีความไพเราะด้วยเสียงวรรณยุกต์ถึง ๕ ระดับอันเป็นความสุนทรีย์ของภาษาไทย

ประวัติความเป็นมาของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่เข้ามาอิทธิพลในประเทศไทย โดยนักปราชญ์ของชาติสามารถนำมาปรับใช้ได้อย่างเหมาะสมกับภาษาไทยเช่น การตัดเสียง การเพิ่มเสียง การกลายความหมาย ที่ทำให้มีความสวยงามทางภาษาไทย และศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบอิทธิพลภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีในภาษาไทย ในหมวดต่างๆ ที่มีความสำคัญต่อสังคมไทย เช่น หมวดศาสนาและพิธีกรรม หมวดราชาศัพท์และหมวดวิชาการทั่วไป ซึ่งได้วิเคราะห์เกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่พบในสังคมไทย เช่น การสะกดคำ รากศัพท์ การออกเสียง และความสำคัญของคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

พระมหาจิตนเรศ วุฑฒิมโฆ, ผศ.ดร.^{๕๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์ประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี” พบว่า ๑. บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างต้นเทียนพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ในระยะแรกวัดยังไม่มีบทบาทในการสร้างต้นเทียนพรรษา แต่จะเป็นเพียงผู้รับถวายต้นเทียนพรรษาจากพุทธศาสนิกชนที่มีศรัทธา ส่วนชุมชนจะเป็นผู้ที่มีบทบาทในการเป็นผู้ทำเทียนพรรษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำไปถวายแด่พระสงฆ์ที่อยู่จำพรรษาในคุ้มวัดของตนเองพร้อมกับผ้าอาบน้ำฝนและเครื่องไทยทานต่างๆ ในปัจจุบันชุมชนก็ยังเป็น

^{๕๓} ประพันธ์ กุลวินิจฉัย, ผศ., การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีในภาษาไทย. (กรุงเทพมหานคร: รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มปป.), หน้า บทคัดย่อ.

^{๕๔} พระมหาจิตนเรศ วุฑฒิมโฆ, ผศ.ดร., บทบาทของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์ประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี. (กรุงเทพมหานคร: รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มปป.), หน้า บทคัดย่อ.

ผู้มีบทบาทในการสร้างต้นเทียนพรรษาเช่นเดิมนอกจากจะมีวัตถุประสงค์เพื่อนำไปถวายพระสงฆ์แล้วยังมีจุดประสงค์เพื่อส่งเข้าประกวดเทียนพรรษากับทางจังหวัดอุบลราชธานี ส่วนทางวัดนั้นจะมีบทบาทในด้านการให้สถานที่ในการจัดทำต้นเทียนให้กับชุมชนเป็นส่วนมาก

๒. ด้านประเพณีการแห่เทียนพรรษา เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศรัทธา ความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาที่ชุมชนจะทำต้นเทียนพรรษาแห่เทียนไปถวายพระสงฆ์ที่อยู่จำพรรษาในแต่ละวัด พระสงฆ์จะใช้เทียนจุดเพื่อเป็นแสงสว่างในการทำกิจของสงฆ์ แต่ในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก การแห่เทียนพรรษานั้นเพื่อการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเป็นหลัก และเพื่อประกวดแข่งขันกัน ในบางครั้งจึงก่อให้เกิดความแตกแยกไม่สร้างความสามัคคีไม่เป็นผลดีต่อการอนุรักษ์ประเพณีแห่เทียนพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานี

๓. ด้านการให้ความรู้และการเผยแพร่ประเพณี วัดและชุมชนยังเป็นศูนย์รวมในการให้ความรู้เกี่ยวกับเทียนพรรษา โดยมีคณะช่างของวัดและชุมชนจะเป็นผู้ให้ความรู้แก่เยาวชนหรือแก่ผู้ที่สนใจในรายละเอียดของต้นเทียนแต่ละประเภท ที่จะแทรกความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาและแง่คิดต่างๆ ที่แสดงออกมาทางศิลปะลวดลายของต้นเทียนพรรษาแต่ละต้นเป็นการให้ความรู้และสืบทอดประเพณีแห่เทียนพรรษาอีกทางหนึ่งด้วย การเผยแพร่ประเพณีแห่เทียนพรรษาต้องอาศัยความร่วมมือจากภาครัฐและเอกชนหรือคณะกรรมการผู้จัดงานแห่เทียนพรรษาในแต่ละปี เป็นสื่อกลางในการประชาสัมพันธ์ทั้งในประเทศและนอกประเทศ

๔. ด้านการแก้ปัญหาในการอนุรักษ์ประเพณีแห่เทียนพรรษา ควรแนวทางแก้ปัญหาใน ๓ ด้าน คือ (๑) ด้านบุคลากร คือต้องมีการสืบทอดวิธีการทำต้นเทียนแต่ละประเภทให้เป็นระบบ มีหลักสูตรการสอนที่ชัดเจน เพื่อให้มีช่างเทียนรุ่นใหม่มาทดแทนรุ่นเก่าที่จะหมดไป (๒) วัดและชุมชนไม่ควรเน้นการสร้างต้นเทียนพรรษาเพื่อการแข่งขันหรือหวังผลแพ้ชนะในการส่งต้นเทียนพรรษาเข้าประกวดมากเกินไป (๓) ด้านงบประมาณ ในการจัดสร้างต้นเทียนพรรษาแต่ละต้นวัดและชุมชนต้องใช้งบในการสร้างเป็นจำนวนมาก หน่วยงานภาครัฐและเอกชนควรที่จะเข้าไปให้การสนับสนุนในด้านงบประมาณให้มีความเพียงพอต่อการดำเนินการทำต้นเทียนแต่ละต้น ถ้าเช่นนั้นก็จะป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การประเพณีแห่เทียนพรรษาในจังหวัดอุบลราชธานีหมดไปได้ เพราะค่าใช้จ่ายในการทำต้นเทียนพรรษาแต่ละต้นที่สูงขึ้นทุกปี

ในการอนุรักษ์ประเพณีแห่เทียนพรรษาทุกคนควรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ไม่ควรมุ่งหวังรางวัลมากเกินไป ควรมีการเปิดสอนการทำต้นเทียนประเภทต่างๆ ในวงกว้าง ไม่ใช่เฉพาะแต่ในวงการช่างเทียนเท่านั้นทางราชการควรเข้ามาให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะเรื่องงบประมาณในการจัดทำเทียนพรรษาของแต่ละคุ้มวัดหรือชุมชนให้เพียงพอ ไม่ควรจะให้ป็นภาระของแต่ละวัดหรือชุมชนเท่านั้นควรมีการเก็บรักษาเทียนพรรษาหลังจากเสร็จสิ้นขบวนแห่เทียนไว้ในที่ที่เหมาะสม เช่นการสร้างโรงเก็บเทียนพรรษา เพื่อเก็บไว้ให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ชมในจังหวัดหรือจังหวัด

อื่นๆ และจังหวัดใกล้เคียง ซึ่งยังไม่ได้มาชมในช่วงที่จัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานี อันเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดและเป็นการประชาสัมพันธ์เผยแพร่อีกแนวทางหนึ่งด้วย

จากการทบทวนวรรณกรรมเบื้องต้น ได้พบว่ามีเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสืบค้นและการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดและการถ่ายทอดภูมิปัญญา เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในสังคมพอสมควร สามารถนำมาสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ประกอบในรายการวิจัยได้

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การสืบค้นและจัดหมวดหมู่คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัด

๓.๑ การสำรวจ สืบค้นเอกสารคัมภีร์โบราณ

การสำรวจ สืบค้นเอกสารคัมภีร์โบราณ โดยเฉพาะการลงสำรวจในพื้นที่ที่มีรูปแบบการจัดเก็บแล้ว และสำรวจสืบค้นเบื้องต้นในส่วนที่ยังไม่เคยมีการสำรวจมาก่อน เป็นลักษณะของโครงการงานวิจัยเชิงรุกตามกรอบแผนงานที่กำหนดไว้ ตามงบประมาณที่ได้รับไปยังแหล่งข้อมูลเอกสารคัมภีร์โบราณ การสำรวจ สืบค้นเอกสารคัมภีร์โบราณ จึงถือเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ เป็นการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมทางด้านอักษร-ภาษาของชาติที่เกิดจากภูมิปัญญาของบรรพชนไทย และยังเป็น การช่วยให้เอกสารคัมภีร์โบราณมีอายุยืนยาวต่อไปโดยการสำรวจ สืบค้นเอกสารคัมภีร์โบราณในเบื้องต้นนี้ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อสำรวจ สืบค้น แหล่งเอกสารคัมภีร์โบราณในพื้นที่ เพื่อการลงทะเบียนและการจัดระบบการอนุรักษ์และจัดเก็บเป็นสมบัติของท้องถิ่น ๒) เพื่อจัดทำบัญชีทะเบียนเอกสารคัมภีร์โบราณในแต่ละท้องถิ่นไว้เป็นหลักฐานสำคัญของท้องถิ่นของชาติ เพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกันของผู้สนใจทั่วไป ๓) เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในเรื่องเอกสารคัมภีร์โบราณ อันนำไปสู่ความรักความหวงแหน การอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณ มิให้ถูกทำลาย สูญหาย หรือขนย้ายไปที่อื่น ๔) เพื่อประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้า และวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม อักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ อักษรวิทยา และสาขาวิชาอื่นๆ ที่ปรากฏอยู่ในเอกสารคัมภีร์โบราณ ๕) เพื่อกระตุ้นบุคคลในท้องถิ่นให้ร่วมกันรวบรวมเอกสารคัมภีร์โบราณ และการจัดระบบการจัดการอนุรักษ์สำหรับท้องถิ่น เพื่อเป็นศูนย์กลางแหล่งเรียนรู้ของชุมชนต่อไป

การสำรวจวัดที่มีรูปแบบการจัดเก็บ ผู้วิจัยเก็บการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาโดยวิธีวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) ได้แก่ คู่มือสำรวจ จัดหา รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือชื่อเรื่อง และชื่อหนังสือทางพระพุทธศาสนา เอกสารการแบ่งหมวดจากข้อมูลของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ส่วนที่ยังไม่เคยมีการสำรวจ ในลักษณะนี้ยังไม่มีข้อมูลเบื้องต้น จึงจำเป็นต้องขอคำแนะนำของผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ ส่วนมากจะเป็นพระสังฆาธิการ อาทิ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าอาวาสต่างๆ เป็นต้น ในการสำรวจนี้จะไปตามวัดที่เป็นแหล่งชุมชนเก่า และวัดต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูล

พื้นฐานประกอบการสำรวจและการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ โดยมีการดำเนินการในเบื้องต้น ดังนี้

- ๑) แจ้งความประสงค์ของการสำรวจ สืบค้น เอกสารคัมภีร์โบราณต่อเจ้าอาวาส หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (เจ้าของเอกสารคัมภีร์โบราณ) เป็นลำดับแรกและขออนุญาตดำเนินการสำรวจ
- ๒) บันทึกข้อมูลแหล่งที่มีเอกสารคัมภีร์โบราณ
- ๓) ดูแลอนุรักษ์เบื้องต้นโดยการทำความสะอาด ปิดฝุ่น มัดหรือห่อให้แข็งแรง
- ๔) แนะนำการจัดเก็บที่เหมาะสม

ในส่วนของการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณในภาคใต้ โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดตรังและจังหวัดกระบี่นั้น จากการสำรวจและสอบถามเจ้าคณะพระสังฆาธิการในท้องถิ่น พบว่ายังไม่มีการจัดระบบการอนุรักษ์ที่กล่าวได้ว่าเป็นศูนย์กลางหรือเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญในระดับจังหวัด ซึ่งผู้วิจัยมองว่าเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องมีการระดมความคิดของผู้เกี่ยวข้องในประเด็นดังกล่าวนี้ เพื่อนำไปสู่การสำรวจสืบค้นและรวบรวมเอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อการจัดระดับการอนุรักษ์ต่อไป

๓.๒ สภาพแวดล้อมและบริบทพื้นที่ในการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ครอบคลุมทั่วประเทศ ทั้ง ๔ ภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้ ที่ปรากฏคัมภีร์โบราณทั้งที่มีรูปแบบการจัดเก็บแล้วและยังมิได้จัดเก็บเพื่อสืบค้นและจัดหมวดหมู่คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา โดยกำหนดพื้นที่แบ่งตามลักษณะของภูมิภาคและสืบทราบว่าพื้นที่นั้นๆยังคงมีคัมภีร์โบราณจำแนกได้ดังนี้

๓.๒.๑ ข้อมูลพื้นที่ในการวิจัย ภาคเหนือ

ดินแดนล้านนาหรือภาคเหนือตอนบนของประเทศ มีวรรณกรรมและโบราณคดีทางพุทธศาสนาอย่างมากมาย มากกว่าที่พบในภาคอื่นๆ ของประเทศ โดยกระจุกกระจายอยู่ตามวัดและสถานที่ต่างๆ ใน ๘ - ๙ จังหวัดภาคเหนือตอนบน ซึ่งจากการศึกษาสำรวจคัมภีร์และวรรณกรรมล้านนาของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่สำรวจตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๖ - ๒๕๒๖ ใน ๕๒๕ วัด ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบนพบว่า มีคัมภีร์วรรณกรรมล้านนาถึง ๔๑๐,๗๗๕ ผูก/ฉบับ และจากการประมาณการของนักวิชาการด้านวรรณกรรมล้านนากล่าวว่า ในล้านนามีวรรณกรรมด้านต่างๆ รวมกันไม่ต่ำกว่าหนึ่งล้านผูก/ฉบับ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมทางด้านพระพุทธศาสนา นอกนั้นเป็นวรรณกรรมในด้าน อื่นๆ เช่น นิทานพื้นบ้าน กฎหมายโบราณ ยาสมุนไพร โหราศาสตร์ จริยศาสตร์ ลัทธิพิธีกรรม เป็นต้น ตำนานเกิดจากการรวบรวมเรื่องราวต่างๆ ที่บอกเล่าสืบกันมา แล้วนำมาบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในภายหลัง ตำนานจึงเป็นบันทึกเรื่องราวที่ย้อนกลับไปในอดีต มีลักษณะเป็น

นิทาน นิยายปรัมปรา มักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาของราชวงศ์ กษัตริย์ วีรบุรุษ หรือบุคคลสำคัญ บ้านเมือง หรือสถานที่ ตลอดจน ปุชนิยัตถุ ปุชนิยบุคคล^๑

จากหลักฐานเท่าที่มีปรากฏในสังคมท้องถิ่นล้านนาพบว่า “คัมภีร์ใบลาน” น่าจะมีมาตั้งแต่สมัยพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนแห่งนี้แล้ว กล่าวคือ ตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวีเป็นต้นมา จนถึงสมัยของพระเมืองแก้ว พระสงฆ์ชาวล้านนาได้รับอิทธิพลศาสนาแบบ (พุทธ) ลัทธิ และได้นำเอา คัมภีร์พระไตรปิฎกจากประเทศนั้นมาด้วยเป็นจำนวนมาก ความเป็นไปทางด้านศาสนาในระยะนั้นจะมีการศึกษาภาษาบาลีกันอย่างจริงจัง พระภิกษุมิมีความรู้ในภาษาบาลีอย่างแตกฉานจนสามารถแต่ง คัมภีร์เป็นภาษาบาลีได้หลายสิบเรื่องวัดต่างๆ ในจังหวัดลำปางมีคัมภีร์ใบลานเป็นจำนวนมาก ซึ่งล้วนแต่เป็นความรู้ ภูมิปัญญาของคนในแต่ละท้องถิ่นที่สั่งสมสืบทอดกันต่อๆ มา การนำเอาความรู้และภูมิปัญญาด้านต่างๆ มาจารหรือคัดลอกไว้ในคัมภีร์ใบลาน เช่น กฎหมาย โหราศาสตร์ ดาราศาสตร์ ไสยศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ตำนาน ตำรายา และวรรณกรรมท้องถิ่นต่างๆ ทั้งที่เป็นร้อยแก้ว และร้อยกรองให้เป็นมรดกตกทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันด้วยความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวล้านนา ทำให้มีการจารและคัดลอกคัมภีร์ใบลานถวายไว้ตามวัดต่างๆ เป็นจำนวนมาก ชาวล้านนามีความเชื่อว่า การจารคัมภีร์ใบลานด้วยตนเองหรือแม้แต่จ้างวานให้ผู้อื่นจารแล้วนำไปถวายไว้กับวัดเป็นการสร้างบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่เหมือนกับสร้างพระพุทธรูป และในการถวายแต่ละครั้ง ผู้จารหรือผู้ถวายจะจารึกชื่อของตน พร้อมคำอธิษฐานให้ตนเองได้เข้าสู่นิพพานในภายภาคหน้าไว้ด้วย

คัมภีร์ใบลาน สามารถเรียกได้ ๒ แบบ คือ ใบลานยาว เราเรียกว่า หนังสือผูก ส่วนใบลานสั้น เรียกว่าหนังสือก้อม ซึ่งหมายถึง ใบลานที่ใช้บันทึกเรื่องราวต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาประวัติศาสตร์ชาดก หรือธรรมคำว ซึ่งจะใช้ตัวอักษรธรรมล้านนา (ตัวเมือง) จารึกลงบนใบลาน โดยใช้เหล็กแหลมจาร (เขียน) ใบลานแต่ละใบที่นำมาใช้จาริกจะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างประมาณ ๒ นิ้ว ยาวประมาณ ๒๒ นิ้ว ใช้จาริกทั้งสองหน้า ก่อนจะจารต้องมีการตีเส้นบรรทัดก่อน โดยทั่วไปนิยมใช้หน้าลานละ ๕ บรรทัด จารตัวหนังสือได้เส้นบรรทัดเหล่านั้นเมื่อจารข้อความเสร็จแล้ว ต้องลูบลานนั้นด้วยเขม่าไฟผสมด้วยน้ำมันยางทำให้ทั่ว เพื่อให้สีดาของเขม่าไฟเข้าไปฝังอยู่ในร่องที่เป็นรูปตัวอักษรไว้แล้ว การลูบลานนั้นต้องใช้ลูกประคบถูไปมาจนทั่ว และจึงใช้ทรายละเอียดตากแดดจนร้อนมาโรยลงบนลาน แล้วใช้ลูกประคบสะอาดถูบนทรายเพื่อลบเขม่าไฟผสมน้ำมันยางออกให้หมด เมื่อจารใบลานจบเรื่องและทำการลบตัวอักษรแล้ว การนำมาเข้าผูกจะมีใบลานประมาณ ๒๔ ลาน ถ้าเป็นผูกเล็กจำนวนลานก็จะน้อยกว่านี้ อาจมีใบลานเปล่าเป็นปกหน้าปกหลังก็ได้ ใช้เชือกถักเรียกว่า “สายสยอง” ร้อยตามร่องที่เจาะไว้ เรื่องหนึ่งๆ จะมีจำนวนผูกที่ไม่เท่ากัน บางเรื่องอาจมีเพียง ๕-๖ ผูกเท่านั้น แต่บางเรื่องอาจมีถึง ๓๐ ผูกก็ได้ และในแต่ละเรื่องนับเป็นคัมภีร์หนึ่ง ผู้สร้างคัมภีร์นิยมตกแต่งคัมภีร์ที่ขอบด้านข้างของใบลานและใบปกหน้าปกหลัง รวมทั้งไม้ประกับทั้งด้านหน้าและด้านหลัง จะนิยมการจัดทำไม้ประกับเหล่านั้นให้เป็นลวดลายศิลปะต่างๆ เช่น การปิดทอง ประดับมุก หรือประดับกระจก เป็นต้น และผ้าที่จะนำมาใช้ห่อคัมภีร์ก็จะเป็นผ้าอย่างดี เช่นผ้าไหม เป็นต้น และจะเรียกหรือนับคัมภีร์ใบลานเป็น “ผูก” ซึ่งในแต่ละมัดจะมีจำนวนก็เรื่องหรือก็ผูกก็ได้ และในแต่ละ

^๑ นาฏวิภา ชลิตานนท์ ,ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย ,(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔),หน้า ๑๑๐.

ผู้ก็จะมึจำนวนใบลานไม่เท่ากัน ตัวใบลานจะมีรู ๒ รู ซึ่งจะใช้สายสยงร้อยรูแล้วผู้ส่วนปลายเพื่อไม่ให้ใบลานแยกออกจากกัน

คัมภีร์ใบลานที่มีผู้จารหรือถายไว้ตามวัดจะถูกเก็บรักษาโดยหอหรือมัด แล้วนำไปใส่หีบธรรมในหอธรรม (หอไตร) หีบธรรมเป็นหีบไม้รูปทรงต่างๆ ที่มีการตกแต่งลวดลายต่างๆ ไว้อย่างสวยงาม ส่วนมากจะทำเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมมีฝาเปิด-ปิด ด้านบน หอธรรมที่เป็นที่เก็บหีบธรรมและคัมภีร์ใบลานนั้นนิยมสร้างเป็นอาคารสูงมีลักษณะมิดชิดเพื่อป้องกันนก หนู ค้างคาว มด และสัตว์อื่นๆ เข้าไปทำรังซึ่งจะสร้างความเสียหายให้กับคัมภีร์ใบลานได้ บางแห่งจะสร้างหอธรรมไว้กลางสระน้ำแล้วทำบันไดหรือสะพานชั่วคราวที่จะพาดเมื่อต้องการเข้าไปในหอธรรมเท่านั้น ถ้าเสร็จจรุจะต้องชักออกเสมอ ถือเป็นภูมิปัญญาในการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานที่บันทึกพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นศาสดาของพระพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตามยังคงมีคัมภีร์ใบลานอีกจำนวนมากมายมหาศาลในวัดต่างๆ ทั่วประเทศเหนือที่ยังไม่ได้สำรวจมาก่อนถ้าปล่อยทิ้งไว้ก็อาจถูกทำลายเสียหายได้ คัมภีร์ใบลานล้านนาที่ได้ทำการสำรวจจากวัดต่างซึ่งเป็นวัดที่มีคัมภีร์ธรรมใบลาน โดยการคัดเลือกวัดที่เก็บรักษาคัมภีร์ใบลานเอาไว้ แต่ยังไม่มีการสำรวจและการจัดเก็บอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยศึกษาในจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน โดยเลือกวัดที่ได้รับข้อมูลว่ายังมีคัมภีร์ใบลานที่ตกสำรวจ รวม ๔ จังหวัด จังหวัด ละ ๒ วัด รวมจำนวน ๘ วัด

๓.๒.๒ ข้อมูลพื้นที่ในการวิจัย ภาคกลาง

จากการสำรวจข้อมูลของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่เป้าหมายของการวิจัยคือวัดในเขตพื้นที่จังหวัดภาคกลางที่ได้รับการสืบค้นและจัดหมวดหมู่คัมภีร์โบราณจังหวัดและวัดในเขตภาคกลาง ได้แก่ วัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตจังหวัดภาคกลาง ๖ จังหวัดวัดในจังหวัดภาคกลาง ที่

ปรากฏคัมภีร์โบราณที่มีรูปแบบการจัดเก็บแล้ว ประกอบด้วย วัดสุวรรณภูมิ ตำบลท่าพี่เลี้ยง อำเภอเมือง สุพรรณบุรี, วัดสามชุก ตำบลสามชุก อำเภอสสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี, วัดศรีโสมโมสร (กุดจอก) ตำบลกุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท, วัดประดู่ทรงธรรม ตำบลหัวรอ อำเภอเมืองพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอยุธยา, วัดตำหนักเหนือ ตำบลบางตะไนย์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี, วัดมะขาม ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี, วัดสุทธิวาราม แขวงยานนาวา เขตสาทร จังหวัดกรุงเทพมหานคร รวมทั้งสิ้น ๗ วัด ๖ จังหวัด เมื่อได้ศึกษาข้อมูลที่ปรากฏในสำนักหอสมุดแห่งชาติ ผู้วิจัยพบว่าได้มีการจัดระบบความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณตามมาตรฐานอย่างเป็นระบบแต่ไม่ได้มีการจัดเรียงเนื้อหาที่เป็นหมวดหมู่ เน้นการจัดเรียงตามลำดับการเข้ามาของเอกสาร ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับเนื้อหาหรือตัวคัมภีร์โบราณ และยังไม่มียัดในพื้นที่ที่ได้มีการจัดระบบสืบค้นซึ่งอยู่ในคัมภีร์โบราณอย่างเป็นระบบ ทำให้การสืบค้นและเข้าถึงเนื้อหาในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นไปได้ยากและใช้เวลานาน

ปัจจุบันวรรณกรรมและโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาจำนวนมาก ได้ถูกทำลายไปจนไม่สามารถฟื้นฟูบูรณะหรือนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้อีก แม้ว่าจะมีส่วนที่เหลืออีกจำนวนมาก แต่ก็อยู่ในสภาพที่ทรุดโทรม ขาดการบำรุงรักษา มีการจัดการที่ไม่ถูกวิธี ไม่เหมาะสม ทำให้ด้อยคุณค่าและเกิดเสียหายต่อกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ ขาดการนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมและการสร้างความรู้ใหม่บนฐานทุนของความรู้ที่มีอยู่เดิม

วรรณกรรมและโบราณคดีจัดว่าเป็นทรัพยากรที่ทรงคุณค่าในฐานะที่เป็นส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมในสังคมมนุษย์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัฒนธรรมและนามธรรมที่บรรพบุรุษได้คิดค้นและสร้างสรรค์ขึ้นมาเป็นหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงเอกลักษณ์และความเป็นมาของชุมชน เป็นสิ่งที่สามารถนำมาจัดการเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาในด้านต่างๆ การประเมินคุณค่าการฟื้นฟู เพื่อให้เป็นทุนทางสังคม ที่ก่อให้เกิดการสร้างวัฒนธรรมที่ให้คุณค่าวรรณกรรมและโบราณคดีทางพระพุทธศาสนานั้น นับว่าเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมอีกประเภทหนึ่งที่มีคุณค่าและความสำคัญต่อการสร้างระบบคิด ภูมิปัญญา และรากฐานทางวัฒนธรรมของไทย เพราะมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรด้านวัตถุอันได้แก่ โบสถ์ เจดีย์ วิหาร คัมภีร์โบราณ สมุดข่อย ธรรมาสัน ฯลฯ ที่สร้างขึ้นด้วยความวิจิตรงดงามและสติปัญญาอันล้ำเลิศของบูรพาจารย์ และทรัพยากรด้านนามธรรม อันได้แก่ องค์ความรู้ ภูมิปัญญา คติธรรม ความเชื่อ ฯลฯ ที่ล้วนมีความหมายและความสำคัญต่อการเรียนรู้และการดำรงวิถีชีวิตในสังคม แต่ความรู้เหล่านี้กลับไม่ได้รับความสนใจจากชุมชนในแต่ละท้องถิ่นเท่าที่ควรจะเป็นดังจะเห็นได้จากความรู้ท้องถิ่นถูกบันทึกเก็บไว้ในคัมภีร์โบราณหลากหลายประเภท เนื่องจากการบันทึกความรู้ตั้งแต่ยุคสมัยอดีตที่ยังไม่มีการพัฒนาการพิมพ์ ดังนั้นความรู้เหล่านี้จึงถูกบันทึกอยู่ในคัมภีร์โบราณได้แก่ จารึก หนังสือสมุดไทย คัมภีร์โบราณ หรือในเอกสารรูปแบบอื่นๆซึ่งความรู้ที่ถูกบันทึกไว้ในคัมภีร์โบราณ ยังกระจัด

กระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ขาดการดูแลรักษา ขาดการจัดระบบความรู้ ดังนั้นเมื่อรัฐบาลมีนโยบายการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาฟื้นฟูและนำมาใช้ในระบบเศรษฐกิจปัจจุบัน ทำให้เกิดความยากลำบาก สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายและเวลาในการรวบรวมและการวิจัยความรู้ที่จัดเก็บในรูปแบบที่แตกต่างกัน อีกทั้งการเข้าถึงความรู้ในคัมภีร์โบราณทำได้ยาก ทั้งนี้เนื่องจากความรู้ที่ถูกบันทึกในคัมภีร์โบราณบันทึกด้วยภาษาและอักษรที่ต่างกันเป็นภาษาและอักษรโบราณ เช่น อักษรตัวธรรม อักษรไทยน้อย และอักษรตัวขอม ซึ่งต้องมีผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาเหล่านั้นมาปริวรรต และแปลความรู้ในคัมภีร์โบราณ และลักษณะเฉพาะของคัมภีร์โบราณบางประเภท ได้แก่คัมภีร์โบราณ หนังสือไทยเป็นคัมภีร์โบราณที่บอบบาง การเข้าถึงความรู้ในตัวคัมภีร์โบราณเหล่านี้จึงทำได้ยากและถูกทำลายเสียหายได้ง่ายอีกทั้งคัมภีร์โบราณเหล่านี้กระจัดกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ปัญหาเกิดจากตัวคัมภีร์โบราณที่การจารึกด้วยอักษรโบราณ เช่น อักษรตัวธรรม อักษรไทยน้อย และอักษรขอม ในการวิจัยความรู้จึงต้องใช้ผู้มีความรู้ความสามารถในการอ่านและแปลความหมายเป็นต้น เพราะฉะนั้นถึงจะมีความรู้ในคัมภีร์โบราณจำนวนมากแต่การเข้าถึงรู้นั้นทำได้ยาก

ดังนั้นจึงมีการแปลความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาออกมาเผยแพร่ เนื่องจากไม่มีใครอ่านคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาที่จารึกด้วยอักษรโบราณ และเมื่อมีการปริวรรตหรือแปลแล้วก็จัดเก็บโดยให้เลขทะเบียน และสร้างบัตรรายการในการเข้าถึงคัมภีร์โบราณ ประกอบด้วยลักษณะทางบรรณานุกรม ได้แก่ ชื่อเรื่อง ชื่อผู้แต่ง สถานที่จัดเก็บ ปีที่สร้าง ปีที่พิมพ์ เลขทะเบียน และลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ จำนวนผูกอักษร ภาษา เส้น ฉบับ ซึ่งบัตรรายการคัมภีร์โบราณจะเรียงตามกลุ่มภาษาที่ใช้จัดบันทึก และในแต่ละกลุ่มภาษาจะเรียงตามตัวอักษร และชื่อเรื่อง๒ อย่างไรก็ตามก็ดีเมื่อมีการปริวรรตหรือแปลความรู้ในคัมภีร์โบราณและมีการให้เลขทะเบียน รวมถึงการสร้างบัตรรายการเพื่อเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงคัมภีร์โบราณ แต่ก็ยังช่วยให้ผู้ใช้เข้าถึงได้เพียงตัวคัมภีร์โบราณ ซึ่งยังไม่สามารถสรุปได้ว่าในปัจจุบันภายใต้ความรู้ในแต่ละด้านในคัมภีร์โบราณที่มีการปริวรรตหรือแปลความรู้ที่มีความรู้อะไรบ้างเพราะไม่มีการจัดระบบความรู้ที่สามารถเข้าถึงเนื้อหาของความรู้ฉะนั้นจึงเกิดปัญหาการเข้าถึงการเข้าถึงเนื้อหาทำได้ยาก เนื่องจากลักษณะพิเศษของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาที่จารด้วยอักษรโบราณต้องใช้ความสามารถของคนในการวิเคราะห์เนื้อหา

๓.๒.๓ ข้อมูลพื้นที่ในการวิจัย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือที่เรียกว่าภาคอีสานเป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญอันเต็มไปด้วยร่องรอยและหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี นอกจากนี้ อีสานยังมีพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่เพียบพร้อมไปด้วยพลังหลาย ๆ ด้าน และมีความสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพัฒนาการทางด้านสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ รวมทั้งดินแดนนอกที่อยู่ใกล้เคียงโดยรอบ เช่น ลาว กัมพูชา เวียดนาม ฯลฯ ดังมีร่องรอยและหลักฐานมากมายถ่ายทอดทั้งที่เป็นตำนาน พงศาวดาร นิทาน นิยาย ศิลปจารึก กบที่เป็นโบราณศิลปวัตถุสถานมีอยู่หลายยุคสมัย๒ ร่องรอยและหลักฐานต่าง ๆ ส่วนหนึ่งจะบันทึกเอาไว้ในรูปของใบลาน ทั้งนี้เพราะว่า ในสมัยโบราณบรรดาสรรพวิชาทั้งหลายจะบันทึกไว้ในใบลาน เรียกว่า "จาร" ส่วนหนึ่งก็มาจากการที่มีความเชื่อว่า การสร้างหนังสือ (คัมภีร์ใบลาน) ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจะได้านิสงค์อันยิ่งใหญ่ ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นอีสานจึงชวนช่วยสร้างหนังสือ และเมื่อมีการสร้างคัมภีร์ใบลาน จำเป็นจะต้องมีการเก็บรักษาไว้ให้ดี จึงมีธรรมเนียมนิยมสร้างผ้าห่อหนังสือ หรือผ้าห่อคัมภีร์ใบลานถวายวัด โดยเหล่าหญิงสาวและแม่บ้านจะเป็นผู้ที่นำผ้าห่อของตนเองมาห่อคัมภีร์ไว้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดงานศิลปหัตถกรรมขึ้นอย่างหนึ่งคือ ผ้าห่อคัมภีร์ สำหรับห่อหุ้มคัมภีร์ใบลาน ซึ่งผ้าห่อคัมภีร์นี้จะเกิดจากฝีมือของบรรดาหญิงสาวและแม่บ้านในชุมชนนั้นๆ เนื่องจากในวัฒนธรรมไทยผู้หญิงจะไม่มีสิทธิ์ในการจารพระธรรมลงบนใบลาน ซึ่งถือว่าเป็นการได้อานิสงค์อย่างสูง ดังนั้นผู้หญิง

^๒ ศรีศักร วัลลิโภดม, แหล่งอารยธรรมอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๘), หน้า (๑๑)-(๑๒).

จึงต้องทดแทนด้วยการทอผ้าห่อคัมภีร์ขึ้นมา โดยผู้ทอจะทำให้มีขนาดกว้างยาวพอดีกับ "ลานยาว" (ความยาวของใบลาน) และจะทออย่างประณีตงดงาม มีลวดลายสีสันทตามความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการของผู้ทอ มีทั้งผ้าไหมและผ้าไหม ไม่จำกัด ลวดลาย และนำไปถวายเพื่อใช้ในการห่อคัมภีร์ และจะเป็นการได้อานิสงค์เท่าเทียมกับฝ่ายชาย^๓

คัมภีร์ใบลาน เป็นวัฒนธรรมทางภาษาที่ชาวอีสานสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อใช้ในสังคมที่มีการสืบทอดกันมาเป็นเวลาอันยาวนานจากบรรพชนรุ่นหนึ่งสู่อุชนรุ่นหลังสืบๆ กันมา^๔ เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่เป็น เสมือนกระจกส่องให้อุชนรุ่นหลังได้รู้จักกำเนิดหรือภูมิหลัง หรือพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของตนได้เป็นอย่างดี เพราะเป็นหลักฐานชั้นต้นที่สำคัญต่อวงวิชาการที่บันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งคดีโลกและคดีธรรม เช่น หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ ไทโรศาสตร์ วรรณกรรม พงศาวดาร กฎหมายโบราณ ตำรายา คาถาอาคม เป็นต้น ทุกเรื่องราวที่บันทึกไว้ในคัมภีร์ ใบลานล้วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตายโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับ ไทโรศาสตร์ ประเพณีพิธีกรรม เช่น ตำราห้วยเคียงหมอน ผยาเกี่ยว ตำราเกี่ยวกับการปลูกบ้านเรือน ดูลักษณะที่ดินที่จะอยู่อาศัยหรือทำมาหากิน ตลอดถึงวรรณกรรมนิทานต่างๆ และธรรมเทศนาในวาระโอกาสต่างๆ และชาวอีสานในอดีตมีความเชื่อว่า หากจารอักษรเพื่อบันทึก หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ๑ ตัวอักษรจะได้านิสงค์หรือผลบุญเท่ากับสร้างพระพุทธรูป ๑ องค์การจารหรือการคัดลอกคัมภีร์ ใบลานเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา อีกทั้งผู้จารหรือเจ้าของลานผู้ถวายคัมภีร์ก็ได้านิสงค์ได้ผลบุญมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดเพื่อจะได้บรรลุนิพพานในชาติต่อไป ชาวอีสานจึงนิยม สร้างคัมภีร์ถวายวัดเป็นพุทธานุชา หรือเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บุพการีหรือผู้ที่ตายไปแล้ว นอกจากนั้นยังได้จารเรื่องเกี่ยวกับคดีโลกเก็บไว้ในบ้านตนอีกด้วย สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญา วิถีชีวิต ความศรัทธาและความเชื่อของคนในท้องถิ่นที่สืบทอดกันมา

^๓ <http://www.bl.msuc.ac.th/bailan>

^๔ สมชาย นิลอาธิ, โลกทัศน์จากคัมภีร์ใบลาน : คติชนและวิถีชีวิต, เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่อง "การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้จากคัมภีร์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย." (มหาสารคาม, ๒๕๕๔), หน้า ๑, (อำนวยการ)

ลงพื้นที่วัดหนองช่างทอง จังหวัดอุบลราชธานี

ลงพื้นที่สำรวจใบลาน วัดบวร จังหวัดบุรีรัมย์

ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลใบลาน วัดเดิมพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

จากการสำรวจข้อมูลคัมภีร์ใบลานอย่างคร่าว ๆ ในเขต ๗ จังหวัดภาคอีสาน (นครราชสีมา สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ ร้อยเอ็ด นครพนม และขอนแก่น) ของสมชัย พักสุวรรณ์ และคณะจากหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๓๔ สามารถรวบรวมคัมภีร์ใบลานได้มากกว่า ๒,๕๐๐ มัด ในจำนวนนี้มีคัมภีร์ที่ห่อด้วยผ้าขึ้นมากกว่า ๕๐๐ มัด ส่วนที่เหลือห่อด้วยผ้าทอประเภทอื่น เช่น ผ้าขาวม้า ผ้าโสร่ง หรือเก็บไว้ในหีบหรือกล่องไม้สลัก คัมภีร์ใบลานที่พบในเขตจังหวัดศรีสะเกษและร้อยเอ็ดส่วนใหญ่จะถูกห่อด้วยผ้าขึ้นและเก็บไว้ในสภาพเรียบร้อยและคงทนถาวรพอสมควร ผู้เชี่ยวชาญด้านเอกสารโบราณและตัวอักษรพื้นบ้านอีสานท่านนี้ตั้งข้อสังเกตว่าคัมภีร์ใบลานในเขตจังหวัดนครพนมและอุบลราชธานีน่าจะมีผ้าขึ้นห่อและเก็บรักษาไว้ในสภาพที่ดีกว่าท้องถิ่นอื่นๆ ของภาคอีสาน เพราะทั้ง ๒ จังหวัดได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจการเมืองการปกครอง และศิลปวัฒนธรรมของอีสานและหัวเมืองลาวภาคใต้ในอดีต

ที่หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมาที่มีรายงานการเก็บรวบรวมและศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเอกสารโบราณประเภทคัมภีร์ใบลาน ซึ่งได้เก็บรักษาไว้ "จำนวน ๖,๕๔๙ ผูก และสมุดไทยอีก ๑๘ เล่ม เนื้อเรื่องที่จดบันทึกไว้ในเอกสารโบราณเหล่านี้มีหลากหลายสาขาวิชา เช่นเดียวกับวรรณกรรมประเภทหนังสือ คือเป็นเรื่องราวในสังคมชาวอีสานในอดีต เช่น กฎหมายโบราณ จดหมายเหตุ ตำนานต่างๆ ตำราต่างๆ เช่น ตำรานวดแผนโบราณ มีรูปภาพประกอบ ตำราโหราศาสตร์ ตำราเวชศาสตร์ เช่น จำพวกยาสมุนไพรพื้นบ้าน หมวดวรรณคดี หมวดพงศาวดาร วรรณคดีก็มีนิทานพื้นบ้าน นิทานชาดก นิทานอิงหลักธรรมทางพุทธศาสนา และประเภทภาพย์ กลอนโคลง ฉันท์ อักษรศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โลกศาสตร์ ฯลฯ อักษรที่ใช้บันทึกเท่าที่มีอยู่ในหอสมุดฯ นครราชสีมาในปัจจุบันนี้มี ๕ ตัวอักษรคือ อักษรธรรมอีสาน มีมากเป็นอันดับหนึ่ง ประมาณ ๕๐-๖๐ % หรือประมาณ ๓,๐๐๐ กว่าผูกหรือเรื่อง อักษรขอมรองลงมาเป็นอันดับสอง ประมาณ ๒๐ % หรือประมาณ ๒,๐๐๐ กว่าผูก อักษรลาวหรือไทยน้อย ประมาณ ๑๕ % หรือประมาณ ๑,๕๐๐ กว่าผูก ส่วนที่เป็นอักษรไทย แต่เขียนด้วยอักษรวิเชียรโบราณ ประมาณ ๑๐๐ ผูก สมุดไทยส่วนใหญ่จะบันทึกไว้ด้วยลายลักษณ์อักษรไทยและอักษรขอม อักษรธรรมล้านนามีประมาณ ๒-๓ ผูก..." ๕

^๕ <http://www.isan.clubs.chula.ac.th/>

ลงพื้นที่สำรวจใบลาน วัดเดิมพิมาย จ.นครราชสีมา

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วิจัยได้ทำการคัดเลือกวัดที่มีเอกสารคัมภีร์โบราณในท้องถิ่น จัดเก็บไว้ วัดใน ๔ จังหวัดภาคอีสาน ได้แก่ วัดเดิมพิมาย และวัดวังวาริวน จังหวัดนครราชสีมา วัดธาตุ (พระอารามหลวง) วัดนันทโรวาส บ้านหนองงูเหลือม และวัดโพธิ์ศรี จังหวัดขอนแก่น วัดมณีวาราม วัดหนองช้างทอง และวัดทุ่งขุนจังหวัดอุบลราชธานี และวัดบวร วัดบรมคงคา และวัดมณีจันทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ รวมทั้งสิ้น ๑๑ วัด ๔ จังหวัด และได้ทำการสำรวจรายการเอกสารดังกล่าว ตามวิธีการสำรวจ และอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จากนั้นจะได้รับการลงรายการ จัดหมวดหมู่ เพื่อการสืบค้น จัดเก็บห่อด้วยวิธี ดั้งเดิม จะเป็นการยืดอายุของคัมภีร์ต่อไป ผู้วิจัยได้ทำการลงพื้นที่ทำงานภาคสนามด้านการสำรวจและ อนุรักษ์คัมภีร์ใบลานร่วมกับการเผยแพร่องค์ความรู้ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน การถ่ายทอดภูมิ ปัญญาในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานจากผู้นำท้องถิ่น ผู้ดูแลคัมภีร์ ส่งคนรุ่นต่อไป เพื่อสานต่อภูมิปัญญา ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ให้เป็นแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น

๓.๒.๔ ข้อมูลพื้นที่ในการวิจัย ภาคใต้

ภาคใต้ของประเทศไทยมีที่ตั้งอยู่ในคาบสมุทรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือที่เรียกกันว่า คาบสมุทรมลายูเป็นพื้นที่ที่พบพุทธศาสนวัตถุรวมทั้งจารึกหลักธรรมที่มีอายุเก่าแก่ระยะเวลาใกล้เคียง กับภาคกลางซึ่งมากกว่า ๑,๐๐๐ ปี^๖ หลักฐานเอกสารของอินเดียและศิลาจารึกในท้องถิ่นระบุว่า อาณาจักรตามพรลิงค์ได้ก่อกำเนิดและมีความรุ่งเรืองมาตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๗ จดหมาย

^๖ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ปฐมบทพุทธศาสนาในภาคใต้ ประเทศไทย : หลักธรรมและ หลักฐานโบราณคดี, (นครศรีธรรมราช: ไทม์พรีนติ้ง จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๑๕.

เหตุจีนเรียกอาณาจักรตามพรลิงค์ว่า “ตันเหมยหลิง” หรือ “ต้ามฝาลิ่ง” เมืองหลวงของอาณาจักรตามพรลิงค์อยู่ที่นครศรีธรรมราช^๗

อาณาจักรตามพรลิงค์ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “นครศรีธรรมราช” ปรากฏพระนามกษัตริย์ว่า “ศรีธรรมมาโคกราช” บ้าง และ “จันทรภาณุ” บ้าง มีอำนาจทางการเมืองครอบคลุมเมืองต่างๆ ถึง ๑๒ เมือง คือ สายบุรี ปัตตานี กลันตัน ปาหัง ไทรบุรี พัทลุง ตรัง ชุมพร บันไทยสมอ สงขลา ตะกั่วป่า และกระบุรี โดยใช้สัตว์ประจำปีเป็นตราของเมืองนั้นๆ เช่น สายบุรีใช้ตราหนู ปัตตานีใช้ตราวัว เป็นต้น

นครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางการปกครองและการค้าทางภาคใต้ เป็นแหล่งรวมศิลปวัฒนธรรมจากอินเดียและลังกา มีเครือข่ายความสัมพันธ์ด้านต่างๆ กับดินแดนตอนใต้ทางภาคกลางและภาคเหนือ เช่น ละโว้ ทริภุญชัย สุพรรณภูมิ สุโขทัย ความมั่นคงของอาณาจักรนครศรีธรรมราชเกิดจากการค้าขายทั้งกับการเมืองภายในและการค้าระหว่างประเทศ ครั้นเวลาล่วงมาถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ อาณาจักรนครศรีธรรมราชได้มีอิทธิพลครอบคลุมไปทั่วแหลมมลายู บรรดาหัวเมืองและเมืองเล็กเมืองน้อยที่อยู่ในแถบนี้ก็ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรนครศรีธรรมราช

อาณาจักรนครศรีธรรมราชในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งนิกายเถรวาทและนิกายอักษรวาทหรือมหานิกายคาบสมุทรมลายู แต่เวลาล่วงมาถึงช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ นครศรีธรรมราชได้หันไปนับถือพระพุทธศานานิกายเถรวาทอย่างล้นทางค์ เพราะพระภิกษุเมืองนครศรีธรรมราชได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่เมืองลังกา เพื่อบวชแปลงตามนิกายเถรวาทอย่างล้นทางค์ และได้ชักชวนพระภิกษุสงฆ์ชาวลังกามาฟื้นฟูพระพุทธศาสนาที่เมืองนครศรีธรรมราช พระพุทธศานานิกายเถรวาทอย่างล้นทางค์จึงเข้ามาสู่ดินแดนไทยเป็นครั้งแรกที่เมืองนครศรีธรรมราชและภายหลังพระภิกษุสงฆ์จากเมืองนครศรีธรรมราชได้นำพระพุทธศานานิกายเถรวาทอย่างล้นทางค์นี้ขึ้นไปเผยแผ่ยังกรุงสุโขทัย เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๑๘๐๐ อันเป็นผลให้พระพุทธศานานิกายนี้ได้ฝังรากลึกลงในสังคมไทยนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

อาณาจักรนครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์เกี่ยวดองเป็นเครือญาติกับราชวงศ์ที่ปกครองบ้านเมืองบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในภาคกลาง และต่อมาได้เข้ามาอยู่ใต้อิทธิพลของกรุงสุโขทัยในปี พ.ศ. ๑๘๕๐ และถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. ๑๘๙๓^๘

อิทธิพลอารยธรรมส่วนหนึ่งของภาคใต้มาจากอาณาจักรวิชัย ซึ่งเป็นชุมชนโบราณที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเกาะชวา เกาะสุมาตรา คาบสมุทรมลายูและดินแดนบางส่วนทางภาคใต้ของ

^๗ ดนัย ไชยโยธา, รองศาสตราจารย์, นามานุกรมประวัติศาสตร์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑๓.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๓-๒๑๔.

ราชอาณาจักรไทยในปัจจุบัน มีการติดต่อค้าขายกับพ่อค้าชาวอินเดีย อาหรับ เปอร์เซียและจีน เจริญรุ่งเรืองอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๖ โดยได้รับอิทธิพลอารยธรรมทางด้านศาสนาและ ศิลปะจากอินเดียและมาสิ้นสุดอำนาจทางการเมืองลงในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘

อาณาจักรศรีวิชัยมีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคง มั่งคั่งด้วยทรัพยากรสมบัติ รุ่งเรืองด้วยศิลปะ และเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนานิกายอักษริยวาท ศิลปกรรมส่วนใหญ่ของอาณาจักรศรีวิชัย ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู และพระพุทธศาสนานิกายอักษริยวาท แม้อาณาจักรศรีวิชัยได้หมดอำนาจไป แต่ศิลปะยังคงแพร่หลายไปทั่วดินแดนแห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะได้มีการขุดค้นพบศิลปะวัตถุและโบราณสถานแบบศรีวิชัยจำนวนมากในภาคใต้ โดยเฉพาะที่ไชยาและที่นครศรีธรรมราช นอกจากนี้ยังมีการพบประปราย เช่น ทางภาคกลางพบที่อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี ภาคเหนือพบที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัยและตอนเหนือสุดพบที่วัดป่าสัก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย พบหลักฐานสำคัญคือศิลาภาษาสันสกฤตอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๔ ที่วัดมเหยงคณ์ เมืองนครศรีธรรมราช จารึกด้วยอักษรปัลลวะของอินเดียที่บรรจงสวยงามเสมือนอักษรณ์แห่งราชสำนักเป็นผู้รับผิดชอบ เนื้อหาของจารึกเป็นเรื่องการบำเพ็ญกุศลในพระพุทธศาสนา รวมทั้งพบศิลาจารึกภาษาสันสกฤตที่วัดเสมาเมือง เมืองนครศรีธรรมราช ระบุพุทธศักราช ๑๓๑๘ จารึกด้วยอักษรแบบหลังปัลลวะปรากฏชื่อรัฐศรีวิชัย และมีเนื้อหาใจความสำคัญว่า “พระเจ้ากรุงศรีวิชัยโปรดให้สร้างปราสาทอิฐสามหลังให้เป็นที่บูชาพระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้า”^๙

จารึกโบราณที่เป็นหลักฐานพบในท้องถิ่นภาคใต้ คือ จารึกอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต ส่วนใหญ่พบความจารจารึกว่า คาถาเย ธรรมาฯ และหลักอริยสังข์ มีแพร่หลายในภาคใต้ตั้งแต่จังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง ตรัง สงขลา ปัตตานี ยะลา จารลงบนพระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้า ภาพพระโพธิสัตว์และสฤป เป็นต้น

นอกจากนี้ยังพบจารึกหลักอริยสังข์ อักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต ที่ถ้ำเขาญ้อย ตำบลนาหวง อำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง และโบราณสถานบ้านจาละ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี พบจารึกการทำบุญของชนชั้นปกครองซึ่งเป็นจารึกจารลงบนหินแผ่นใหญ่พบที่วัดมเหยงคณ์ เมืองนครศรีธรรมราช และพบที่วัดเสมาเมืองนครศรีธรรมราชการค้นพบคาถาเย ธรรมาฯ และหลักอริยสังข์ ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาอันสะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจหลักธรรมของผู้นับถือในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี การค้นพบหลักฐานเหล่านี้เป็นการค้นพบของนักภาษาโบราณได้ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมไว้เท่านั้น ซึ่งหากมีการสำรวจศึกษาอย่างละเอียดถี่ถ้วนในบริเวณภาคใต้ของประเทศไทย ก็อาจจะทำให้ได้หลักฐานและข้อมูลรายละเอียดเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม

^๙ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ปฐมบทพุทธศาสนาในภาคใต้ ประเทศไทย : หลักธรรมและหลักฐานโบราณคดี, (นครศรีธรรมราช: ไทม์พรีนติ้ง จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๒๐.

การออกสำรวจคัมภีร์โบราณ ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช

การออกสำรวจคัมภีร์ ที่จังหวัดสงขลา

ภาคใต้ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณของวัดในเขตภาคใต้ของจังหวัดตรังและจังหวัดกระบี่ ยังไม่มีการจัดหมวดหมู่ และการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ โดยลงพื้นที่ศึกษาใน ๔ วัด ที่พบคัมภีร์โบราณ ได้แก่ วัดไร่พุด ตำบลน้ำผุด อำเภอเมือง จังหวัดตรัง วัดกะช่องเปี่ยมราษฎร์ ตำบลช่อง อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง วัดเขาหัวสิงห์ ตำบลเขาเขน อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ วัดสุวรรณธาราราม ตำบลกระบี่น้อย อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ วัดวังตะวันตก ตำบลคลัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดบูรณาราม ตำบลคลัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดจันทาราม ตำบลท่าวัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ส่วนวัดปลักหนู ตำบลปลักหนู อำเภอนาหวี จังหวัดสงขลา วัดขุนทอง ตำบลจะโหนด อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา วัดท่าช้าง ตำบลท่าช้าง อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา ได้ขึ้นทะเบียนกับหอสมุดกาญจนภิเษกสงขลา รวมทั้งสิ้น ๑๐ วัด ๔ จังหวัด

๓.๓ การสำรวจ สืบค้นเอกสารคัมภีร์โบราณ

การสำรวจ สืบค้นเอกสารคัมภีร์โบราณ โดยเฉพาะการลงสำรวจในพื้นที่ที่มีรูปแบบการสำรวจและจัดเก็บ และสำรวจสืบค้นเบื้องต้นในส่วนที่ยังไม่เคยมีการสำรวจมาก่อน เป็นลักษณะของโครงการงานวิจัยเชิงรุกตามกรอบแผนงานที่กำหนดไว้ ตามงบประมาณที่ได้รับไปยังแหล่งข้อมูลเอกสารคัมภีร์โบราณ การสำรวจ สืบค้นเอกสารคัมภีร์โบราณ จึงถือเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ เป็นการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมทางด้านอักษร-ภาษาของชาติที่เกิดจากภูมิปัญญาของบรรพชนไทย และยังเป็น การช่วยให้เอกสารคัมภีร์โบราณมีอายุยืนยาวต่อไปโดยการสำรวจ สืบค้นเอกสารคัมภีร์โบราณในเบื้องต้นนี้ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อสำรวจ สืบค้น แหล่งเอกสารคัมภีร์โบราณในพื้นที่เพื่อการลงทะเบียนและการจัดระบบการอนุรักษ์และจัดเก็บเป็นสมบัติของท้องถิ่น ๒) เพื่อจัดทำบัญชีทะเบียนเอกสารคัมภีร์โบราณในแต่ละท้องถิ่นไว้เป็นหลักฐานสำคัญของท้องถิ่นของชาติ เพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกันของผู้สนใจทั่วไป ๓) เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในเรื่องเอกสารคัมภีร์โบราณ อันนำไปสู่ความรักความหวงแหน การอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณ มิให้ถูกทำลาย สูญหาย หรือขนย้ายไปที่อื่น ๔) เพื่อประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้า และวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม อักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ อักษรวิทยา และสาขาวิชาอื่นๆ ที่ปรากฏอยู่ในเอกสารคัมภีร์โบราณ ๕) เพื่อกระตุ้นบุคคลในท้องถิ่นให้ร่วมกันรวบรวมเอกสารคัมภีร์โบราณ และการจัดระบบการจัดการอนุรักษ์สำหรับท้องถิ่น เพื่อเป็นศูนย์กลางแหล่งเรียนรู้ของชุมชนต่อไป

การสำรวจวัดที่มีรูปแบบการจัด ผู้วิจัยเก็บการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาโดยวิธีวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) ได้แก่ คู่มือสำรวจ จัดหา รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือชื่อเรื่อง และชื่อหนังสือทางพระพุทธศาสนา เอกสารการแบ่งหมวดจากข้อมูลของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ส่วนที่ยังไม่เคยมีการสำรวจ ในลักษณะนี้ยังไม่มีข้อมูลเบื้องต้น จึงจำเป็นต้องขอคำแนะนำของผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ ส่วนมากจะเป็นพระสังฆาธิการ อาทิ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าอาวาสต่างๆ เป็นต้น ในการสำรวจนี้จะไปตามวัดที่เป็นแหล่งชุมชนเก่า และวัดต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานประกอบการสำรวจและการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ โดยมีการดำเนินการในเบื้องต้น ดังนี้

- ๑) แจ้งความประสงค์ของการสำรวจ สืบค้น เอกสารคัมภีร์โบราณต่อเจ้าอาวาส หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (เจ้าของเอกสารคัมภีร์โบราณ) เป็นลำดับแรกและขออนุญาตดำเนินการสำรวจ
- ๒) บันทึกข้อมูลแหล่งที่มีเอกสารคัมภีร์โบราณ
- ๓) ดูแลอนุรักษ์เบื้องต้นโดยการทำความสะอาด ปิดฝุ่น มัดหรือห่อให้แข็งแรง
- ๔) แนะนำการจัดเก็บที่เหมาะสม

การสำรวจคัมภีร์ใบลาน เป็นงานด้านการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เก็บไว้ตามวัดต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวน ชื่อเรื่อง ตลอดจนถึงสภาพคัมภีร์ใบลานเพื่อซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม คัมภีร์ใบลานจำนวนมากที่มีอยู่ในปัจจุบันบางแห่งยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ซึ่งเมื่อปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานก็ถูกทำลายจากสัตว์ต่างๆ ตลอดจนความร้อนและความชื้นเมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์ใบลาน การเก็บคัมภีร์ใบลานในพิธีกรรมเป็นเวลานานทำให้ใบลานหมดอายุเร็วขึ้นเพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอกและถูกกดทับเป็นเวลานานๆ มีส่วนทำให้ใบลานงอหรือเสียหายได้ การสำรวจและการอนุรักษ์ซ่อมแซมก็เป็นการยืดอายุของใบลานอีกทางหนึ่งด้วยที่ผ่านมามีนักวิชาการ หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ได้สำรวจทำทะเบียนและถ่ายไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานตามวัดต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนแล้วจำนวนหนึ่ง หลังเสร็จสิ้นโครงการสำรวจดังกล่าวแล้ว ได้มีการจัดพิมพ์หนังสือรายชื่อคัมภีร์ใบลานที่สำรวจเสร็จแล้ว ซึ่งนับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักวิชาการและผู้สนใจทั่วไป และ ยังเป็นการกระตุ้นให้พระภิกษุสามเณร ให้ความสำคัญกับการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานมากขึ้น

๓.๓.๑ การสำรวจคัมภีร์โบราณ การสืบค้นและจัดทำทะเบียนรายการคัมภีร์ใบลานล้านนาในกลุ่มภาคเหนือ

การสืบค้น อนุรักษ์ และทำการถ่ายทอดภูมิปัญญาในภาคเหนือ ด้วยความร่วมมือของชุมชนโดยโครงการระยะแรกจะทำการสืบค้น อนุรักษ์ และทำกิจกรรมถ่ายทอดภูมิปัญญาเฉพาะในจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่และจังหวัดน่าน โดยเลือกวัดที่ได้รับข้อมูลว่า ยังมีคัมภีร์ใบลานที่ตกสำรวจ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. คัมภีร์ใบลานจังหวัดเชียงราย

คัมภีร์ใบลานในจังหวัดเชียงรายนี้นั้นมีคัมภีร์ทั้งหมด ๑๒ รายการ โดยการเก็บรักษาของคัมภีร์นั้นมีอายุมากกว่า ๖๒ ปีถึง ๘๕ ปี โดยวัด ที่เป็นแหล่งที่มาของคัมภีร์ดังกล่าวอยู่ใน อำเภอแม่ลาว อำเภอแม่จัน อำเภอพาน และอำเภอเมือง

ตารางที่ ๓.๑ คัมภีร์ใบลานจังหวัดเชียงราย

ลำดับ	คัมภีร์ใบลานเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษาอายุ (ปี)
๑	มังคลสันตติง	วัดดงมะตะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย	ไม่ปรากฏ
๒	สังคหะรอม	วัดกาสา, อ. แม่จัน, จ. เชียงราย	๗๐
๓	सानสมสี่ทัน	วัดเขื่อนเมืองป่าซาใต้, อ. พาน, จ. เชียงราย	ไม่ปรากฏ
๔	กุมมารัพพัง ฉบับสี่แก้ว	วัดกาสา, อ. แม่จัน, จ. เชียงราย	๘๘
๕	ขอมแม่น้ำพล	วัดดงมะตะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย	๘๕
๖	सानสมสี่ทัน	วัดเขื่อนเมืองป่าซาใต้, อ. พาน, จ. เชียงราย	ไม่ปรากฏ

ลำดับ	คัมภีร์โบราณเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษาอายุ (ปี)
๗	หอรमार	วัดดงมะตะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย	๘๐
๘	อานิสงทานผ้า	วัดกาสา, อ. แม่จัน, จ. เชียงราย	๘๐
๙	อานิสงปีใหม่	วัดดงมะตะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย	๕๕
๑๐	อานิสงเวสสันดรชาดก	วัดดงมะตะ, อ. แม่ลาว, จ. เชียงราย	ไม่ปรากฏ
๑๑	คติโลกคิธัมม	วัดศรีบุญเรือง, อ. เมือง, จ. เชียงราย	๗๘
๑๒	คติโลกคิธัมมคำสอน	วัดกาสา, อ. แม่จัน, จ. เชียงราย	๖๒

๒. คัมภีร์โบราณจังหวัดพะเยา

จังหวัดพะเยาเป็นจังหวัดที่มีคัมภีร์โบราณในการศึกษาทั้งหมด ๓๒ รายการ มีอายุในการจัดเก็บตั้งแต่ ๖๐ ปี ถึง ๒๕๘ ปี โดยคัมภีร์ส่วนใหญ่ จะมีและที่มาจากอำเภอเมือง และจะมีแหล่งที่มา นอกจากนั้นคืออำเภอแม่ใจ

ตารางที่ ๓.๒ คัมภีร์โบราณจังหวัดพะเยา

ลำดับ	คัมภีร์โบราณเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษาอายุ (ปี)
๑	กุตสลาธัมม	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๒	ตำนานโลกกะหาณี	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๓	ผ้าบังสกุล	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๔	ปกิณณะคำสอน	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๕	ไม่ปรากฏ (วิธีสร้างบ้าน, วันตัดเล็บ และวิธีบูชาผีหัวหลวง)	วัดหลวงราชสันฐาน, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๖	(อานิสงส์กฐิน)	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๗	ยอดธัมม	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๘	โลกหานี	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๙	โลกะปวงณีโลก	วัดโพธาราม, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๑๐	อานิสงกันถิน	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๑๑	อานิสงเข้าบิณฑบาต	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๑๒	อานิสงเข้าสาลากกะพัตต	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๑๓	อานิสงทอดกฐิน	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	๙๐
๑๔	อานิสงทานเครื่องอัฐถาปอริชาน	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	๖๖
๑๕	อานิสงทานผ้าอาบน้ำ	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ

ลำดับ	คัมภีร์โบราณเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษาอายุ (ปี)
๑๖	อานิสงบวดพระเจ้า	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๑๗	อานิสงบอกไฟ	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	๖๖
๑๘	อานิสงบังสกุณ	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๑๙	อานิสง ประทีช	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๒๐	อานิสง ประทีช	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	๘๓
๒๑	อานิสงมหาเวสสันครษาคตก	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	๑๕๖
๒๒	อานิสงรอม	วัดตุนกลาง, อ. เมือง, จ. พะเยา	๒๕๘
๒๓	อานิสงเลี้ยงพ่อแม่	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	๑๖๔
๒๔	อานิสงเลี้ยงดูพ่อ และ แม่	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	๘๒
๒๕	อานิสงวิต	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๒๖	อานิสงสัพพทาน	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	๘๐
๒๗	อานิสงสังข์, สาลา และน้ำบ่อเป็นทาน	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๒๘	อานิสงอันได้สร้างแปงเสาค้างทุ่งค้างหงถวยบุชา	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๒๙	อานิสงอันได้สร้างสาลา	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๓๐	อานิสงอันหื้อเข้าสลาภักดิ์เป็นทาน	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ
๓๑	อานิสงอุปมาสุดต้อนได้สร้างขัวสานาน้ำบ่อ	วัดศรีสุพรรณ, อ. แม่ใจ, จ. พะเยา	๖๖
๓๒	คติธรรมคตฺโลก	วัดศรีโคมคำ, อ. เมือง, จ. พะเยา	ไม่ปรากฏ

๓. คัมภีร์โบราณจังหวัดจังหวัดแพร่

จังหวัดแพร่ นับเป็นจังหวัดที่มีคัมภีร์โบราณมากที่สุดโดยพบคัมภีร์โบราณทั้งหมด ๒๕๓ รายการมีอายุ มากที่สุดถึง ๔๒๘ ปี โดยวัดที่เป็นแหล่งที่มาของคัมภีร์ส่วนใหญ่จะเป็นวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่นนอกนั้นก็จะมีในส่วนของอำเภอเมืองแพร่ อำเภอสอง

ตารางที่ ๓.๓ คัมภีร์โบราณจังหวัดจังหวัดแพร่

ลำดับ	คัมภีร์โบราณเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษาอายุ (ปี)
๑	กถาวัดอุ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒	กัจจายน์ตถตฺทิตะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๓	กันคาถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๗
๔	กัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๕	กัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๕๖

ลำดับ	คัมภีร์โบราณเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๖	กัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๕๑
๗	การกะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๘	คาถาพัน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๐๕
๙	คาถาพัน	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๒๐๐
๑๐	คาถาเวสสันดร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๑	จตุกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๒	ฉกนิบาตอังคตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๖
๑๓	ญัตติกัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๔	ฎีกากังขวิตรณิ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๗
๑๕	ฎีกาธาตุกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๖	ฎีกามูลลปณณาสสมัชฌิมินิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๗	ฎีกาสหายตนวิคคสังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๘	ตัทธิต ผูกห้า	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๙	ตวัการกกับปะ ผูกสาม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๐	ตวักิตตะกับปะ ผูกถ้วนเจ็ด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๑	ตวับาลีการกะ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๒๒
๒๒	ตวับาลีคาถาหาเวสสันดร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๓
๒๓	ตวับาลีสัตติธิตร์	วัดกลาง, อ. สอง, จ. แพร่	๑๗๖
๒๔	ตวับาลีสัตติธิต ผูกตัน	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๕	ตวับาลีทัสสะพอร, หิมมะพาร, ธานขัน, วันณะปะเส, ชูชก ฯ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๙
๒๖	ตวับาลีธัมมปาทะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๗	ตวับาลีสีนาม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๘	ตวับาลีสีนาม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๒๓๔
๒๙	ตวับาลีสีนาม	วัดกลาง, อ. สอง, จ. แพร่	๑๒๖
๓๐	ตวับาลีสีนามลับ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๑๒
๓๑	ตวับาลีสีนามวิคค์	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๔๔
๓๒	ตวับาลีสัสมาส	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๓๓	ตวับาลีสุตร์ปาติโมกขร์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๓๔	ตวับาลีสือธิธัมมาเจ็ดคัมพิจอง	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ

ลำดับ	คัมภีร์โบราณเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๓๕	ตัวบาสิ้อัตถกถกถกถก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๓๖	ตัวบาสิ้อาชาชาต	วัดกลาง, อ. สอง, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๓๗	ตัวบาสิ้อุทธาทอกริต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๓๘	ตัวบาสิ้อุทธาทอสนธิ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๓๙	ตัวบาสิ้อุทธาทออาชาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๖
๔๐	ตัวบาสิ้อุทธาทออาชาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๔๑	ตัวบาสิ้อุทธาทออุณณาที่ตั้งพุทธะวา ทะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๔๒	ตัวบาสิ่กัังขาวิตรณิ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๖
๔๓	ตัวบาสิ่การก ผูกสาม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๔๔	ตัวบาสิ่ชิตกริต ผูกเจ็ด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๕
๔๕	ตัวบาสิ่ตัทธิตกัปป ผูกห้า	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๔๖	ตัวบาสิ่คิกากออิธัมมัตถสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๖
๔๗	ตัวบาสิ่ทวาทสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๔๘	ตัวบาสิ่ทสาตกะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๖๘
๔๙	ตัวบาสิ่ทสนิบาตอังคตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๗
๕๐	ตัวบาสิ่ทุกกนิบาตอังคตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๕๑	ตัวบาสิ่ทุกกนิบาตอังคตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๕๒	ตัวบาสิ่ธัมมปาถ มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๕๓	ตัวบาสิ่ทวนิบาตอังคตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๕๔	ตัวบาสิ่เนาม, ตัวบาสิ่สนธิ, ตัวการก, ตัว อุททาทรสมาส, ตัวอุททตัทธิต,ตัวอุทา ธนกริต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๕๕	ตัวบาสิ่นิทานพุทธัสส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๙
๕๖	ตัวบาสิ่นิทานพุทธัสส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๙
๕๗	ตัวบาสิ่ปรมัตถวิภูสนิ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๕๘	ตัวบาสิ่ปาจิตตี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๖
๕๙	ตัวบาสิ่มหาปฏิฐานปกรม มัดตัน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๖๐	ตัวบาสิ่มูลติกกสุตต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๙
๖๑	ตัวบาสิ่ยมก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๖๒	ตัวบาสิ่ยมักก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๖๓	ตัวบาสิ่โยชนาสัททาสนธิ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๙

ลำดับ	คัมภีร์โบราณเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๖๔	ตัวบาฬีโยชนาสัมโมหวิโนทนี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๖๕	ตัวบาฬีสณธิ, ตัวบาฬีนาม, ตัวบาฬีสมาส , ตัวบาฬีตัทธิตตะ, ตัวบาฬีอาชยาด, ตัว บาฬีกิตตะ, ตัวบาฬีอุณณาท, ตัวบาฬี การก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๖
๖๖	ตัวบาฬีสมนตปาสาทิก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๖
๖๗	ตัวบาฬีสมนตปาสาทิก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๖๘	ตัวบาฬีสมาส ผูกสี่	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	
๖๙	ตัวบาฬีสมาส, อติตัทธิตตะ, ตัวบาฬี อาชยาด, ตัวบาฬีอุณณาทิกะ, บาฬี การก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๖๒
๗๐	ตัวบาฬีสหายตนวัคคสังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๗
๗๑	ตัวบาฬีสัตตนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๗๒	ตัวบาฬีสารสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๖
๗๓	ตัวบาฬีอถกฐาวัตถุ, บาฬีฎีกาธาตุกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๗๔	ตัวบาฬีอิทธิมสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๕
๗๕	ตัวบาฬีอถกถาเวสสันดร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๗๖	ตัวบาฬีอถกถาสหายตนวัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๗๗	ตัวบาฬีอถกถาสหายตนวัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๗๘	ตัวบาฬีอถกถาจฬหวัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	
๗๙	ตัวบาฬีอถกถาจฬหวัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๘๐	ตัวบาฬีอาชยาด ผูกหก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๘๑	ตัวบาฬีอุณณาทิกัป ผูกแปด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๘๒	ตัวมหาสมันต มัดปลาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๖
๘๓	ตัววิสุทธิมัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๘๔	ตัวสนธิ ผูกต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๘๕	ตัวสมันตปาสาทิก	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๑
๘๖	ตัวสุดตสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๒๐๔
๘๗	ตัวอุณาทิกัปผะ ผูกแปด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๘๘	ตัวอุททาหอนสนธิ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๔
๘๙	ตัวอุททาหอรอุณณาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๗
๙๐	ตัวอุทาหรรณสมาส	วัดกลาง, อ. สอง, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ

ลำดับ	คัมภีร์โบราณเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๙๑	ทัสสปอร, หิมพาน, ทานะขันธอม, คาถา เวสสันดร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๖
๙๒	ทุดิยมาลัย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๙๓	เทวันทสุด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๙๔	เทวันทสุด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๙๕	ธัม ๘,๔๐๐๐ ขันธอม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๒๕๐
๙๖	ธัมมปัททคถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๕
๙๗	นาม ผูกสอง	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๙๘	บาลิกถาวัตถุ มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๙๙	บาลิจามเทวี, สิวชัยปัญหา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๐๐	บาลีจุลวักค์	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๔๐
๑๐๑	บาลีเทวันทสุด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๐๒	บาลีธัมมปาทะ ผูกต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๘
๑๐๓	บาลีธัมมะแปดหมื่นสี่พันขันธ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๗
๑๐๔	บาลิมณิปะทีป มัดกลาง	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๐๕	บาลียมกะ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๓๔
๑๐๖	บาลีวุตโตทยะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๔
๑๐๗	บาลีเวสสันดร	วัดห้วยหม้าย, อ. สอง, จ. แพร่	๑๔๔
๑๐๘	บาลีสมาส	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๔๒
๑๐๙	บาลีสมาส	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๑๒
๑๑๐	บาฬีกถาวัตถุ มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๑๑	บาฬีกัจจายะนัตถสมาส มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๑๒	บาฬีจตุกกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๑๓	บาฬีจกกวาททีปณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๑๔	บาฬีจกกวาททีปณี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๑๕	บาฬีจัดดาฬีสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๑๖	บาฬีจามเทวีวงสา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๑๗	บาฬี จุฬาคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๗
๑๑๘	บาฬี จุฬาคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๑๙	บาฬี จุฬาคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๐๓

ลำดับ	คัมภีร์โบราณเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๑๒๐	บาฬี จุฬาคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๔
๑๒๑	บาฬีฉัฏฐินีบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๒๒	บาฬีฎีกาธาตูกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๒๓	บาฬีฎีกาปรมัตถวินิจฉัย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๒๔	บาฬีฎีกาปรมัตถวินิจฉัย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๒๕	บาฬีฎีกาสัททุดติ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๑๒๖	บาฬีฎีกาสัททุดติวิตถาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๑๒๗	บาฬีฎีกาสัททาวิธาน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๑๒๘	บาฬีติกกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๒๙	บาฬีติกกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๓๐	บาฬีทสนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๓๑	บาฬีทานวัคคสังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๓๒	บาฬีทุกกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๓๓	บาฬีทุกกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๓๔	บาฬีเทวินทสูตร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๓๕	บาฬีธัมมปาถ มัดปลาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๓๖	บาฬีธัมมปาทะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๓๗	บาฬีธัมมสังคินี	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๓๔
๑๓๘	บาฬีธัมมสังคินี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๓๙	บาฬีนลาชธาตุวังส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๔๐	บาฬีนวินิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๔๑	บาฬีนัตถอภิมมวาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๔๒	บาฬีนัตถอปกาสนาฎีกา ที่ขนิกายมหา วัคค มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๔๓	บาฬีนัตถอปกาสนาที่ขนิกายมหาวัคค มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๔๔	บาฬี นาม	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	
๑๔๕	บาฬี นาม	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๑๖
๑๔๖	บาฬี นาม	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๓๕
๑๔๗	บาฬีนามปกรณ, บาฬีอาชญาต, บาฬี สมาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๒๖๘
๑๔๘	บาฬีเนตติหารวิภาวนา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓

ลำดับ	คัมภีร์โบราณเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๑๔๙	บาฬีปรมัตถวินิจฉัยย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๕๐	บาฬีปรมัตถวินิจฉัยย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๕๑	บาฬีปริวาร	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๔๖
๑๕๒	บาฬีปริวาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๔
๑๕๓	บาฬีปริวาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๖
๑๕๔	บาฬีปัญจนินบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๕๕	บาฬีปัญจนินบาตอังกุตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๕๖	บาฬีปัญญาสนินบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๕๗	บาฬีปณณาคัมมัณนิกา ย มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๕๘	บาฬี ปาจิตตี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	
๑๕๙	บาฬีปาราชิกกัณท	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๑
๑๖๐	บาฬีปาราชิกกัณท	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๖๑	บาฬีปาราชิกกัณท	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๖๒	บาฬี ปาราชิกัณ	วัดเหมืองหม้อ, อ. เมือง, จ. แพร่	๑๔๖
๑๖๓	บาฬี ปาราชิกัณ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๔
๑๖๔	บาฬีมณิปปิปะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๖๕	บาฬีมณิปปิ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๖๖	บาฬีมโนรตปุรณิอังกุรจากตูกกนิบาตอังกุตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๖๗	บาฬีมหาปฏิฐานปกอรณ มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๖๘	บาฬีมหาปฏิฐาน มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๖๙	บาฬี มหาวัคคะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๓
๑๗๐	บาฬี มหาวัคคะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๓๐๐
๑๗๑	บาฬีมัชฌิมนิกาย มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๑
๑๗๒	บาฬีโยชนาสัมโมหวิโนทนี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๗๓	บาฬีโยชนาอภิธัมมัตถสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๗๔	บาฬีโยชนาอภิธัมมาสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๗๕	บาฬีลินาถอภิธัมมวตาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๗๖	บาฬีวิწყยสังคหะ มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๗๗	บาฬีวิწყยสังคหะ มัดปาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓

ลำดับ	คัมภีร์โบราณเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๑๗๘	บาฬีวินัยยสังคหะวินิจฉัย มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๗๙	บาฬีวิสุทธิมักร์	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๘๐	บาฬีวิสุทธิมัคค	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๔
๑๘๑	บาฬีสมนตปาสาทิก มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๘๒	บาฬีสหายตนวัคค สังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๘๓	บาฬีสหายัตตณวัคคสังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๘๔	บาฬีสักกนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๘๕	บาฬีสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๑๘๖	บาฬีสังยุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๘๗	บาฬีสัตตนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๘๘	บาฬีสัททังแปด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๖
๑๘๙	บาฬีสันทวุตติ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๑๙๐	บาฬีสีสันทวัคคทีฆนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๑๙๑	บาฬีอภิธรรมสังคินี	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๓๕๔
๑๙๒	บาฬีอภิฉัมมัตถสังคหะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๑๙๓	บาฬีสีตนิบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๑๙๔	บาฬีอัฐรูกถากถาวัดถุ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๙๕	บาฬีอัฐรูกถาขันธวัคค สังยุตตนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๙๖	บาฬีอัฐรูกถาธาตูกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๑๙๗	บาฬีอัฐรูกถาปัญญาจินบาตอังกุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๑๙๘	บาฬีอัฐรูกถามหาสติปฏิฐานสูตร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๗
๑๙๙	บาฬีอัฐรูกถามูลปณณาสัมชณินิกาย มัดต้น	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๐๐	บาฬีอัฐรูกถา อัฐรูนินบาต อังกุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๐๑	บาฬีอัฐรูนินบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๐๒	บาฬีอัฐรูนินบาตอังกุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๐๓	บาฬีอัฐรูกถามหาวัคคทีฆนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๐๔	บาฬีอัฐรูกถาสุตตนิบาต มัดปลาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๐๕	บาฬีอัฐรูกถาสนินบาตอังกุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๐๖	บาฬีอัฐรูกถาทุกกนิบาตอังกุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓

ลำดับ	คัมภีร์โบราณเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๒๐๗	บาฬีอรรถกถาทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๐๘	บาฬีอรรถกถาทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๐๙	บาฬีอรรถกถา อรัญนินบาต อังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๑๐	บาฬีอรรถกถาอุทานขุททกนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๑๑	บาฬีอรรถกถา อังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๑๒	บาฬีอรรถกถาจุฬารัตน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๑๓	บาฬีอรรถกถาวินยัตตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๑๔	บาฬีอรรถกถาวินยัตตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๑๕	บาฬีอรรถกถาหาปฏิฐาน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๑๖	บาฬีอรรถกถาสุตตนิบาต มัคคปาเย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๑๗	บาฬีอรรถกถาเอกนินบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๑๘	บาฬีเอกนินบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๑๙	บาฬีเอกนินบาตอังคุตตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๒๐	บาฬีเอกาทสสนินบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓
๒๒๑	ปราคาสุต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๒๒	ปราคาสุต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๒๓	ปัญญาสนินบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๒๔	มหาปฏิฐาน มัคคสอง	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๔
๒๒๕	มหาสมันต มัคคปลาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๑๓
๒๒๖	ไม่ปรากฏ (บาลีกัจจายนาสนธิ มัคค๑)	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๒๗	โยชนาสัททา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๔๒๘
๒๒๘	โลกกาตวัตวาสิม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๒๙	วิภังคปริภณ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๓๐	โวหารทสสนินบาต	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๗
๒๓๑	สติปฏิฐาน	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๙๒
๒๓๒	สมาส ผูกสี่	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๓๓	สัททวิธานลักษณะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๐
๒๓๔	สัมมาปริพพาชนียสูตร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๓๕	สุตสทา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๓๖	สุตตะตยภานวาร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๓

ลำดับ	คัมภีร์โบราณเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๒๓๗	หนังสือกัมมวาจา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๒๕๒
๒๓๘	อัฐฐกัฏฐาอุทาน ขุททกนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๓
๒๓๙	อรรถกถาชาดุกถา	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๔๐	อรรถกถาสภาคารวัคคะสังยุตตะนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๖๙
๒๔๑	อรรถกถาอุปปรีณณาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๔๖๖
๒๔๒	อรรถมหาวัคค สังยุตตะนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๘๒
๒๔๓	อรรถาถกนิบาตอังคตฺตรนิกาย	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๔๔	อรรถานุสัททันตะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๕๒
๒๔๕	อรรถานุสัททันตะปริวาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๕๑
๒๔๖	อรรถานุสัททันตะปริวาโส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๔๒
๒๔๗	อาขยาด	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๔๘	อาฏานาฎียสูตร	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๔๙	อิติกัปปิธานกัปป	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๕๐	อุทธานอรการกะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๕๑	อุทธานอรรถัตถิตตะพุทฺธะวาทะ	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	๑๗๔
๒๕๒	อุทธานอรรถสมาส	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ
๒๕๓	อุปสัมปัททกัมมวาจา, อรรถานกัม	วัดสูงเม่น, อ. สูงเม่น, จ. แพร่	ไม่ปรากฏ

๔. คัมภีร์โบราณจังหวัดน่าน

จังหวัดน่านนั้นเป็นจังหวัดที่มีคัมภีร์โบราณทั้งหมด ๗๘ รายการ โดยมีอายุมากที่สุดถึง ๕๑๕ ปี โดยวัดที่เป็นแหล่งที่มาของคัมภีร์อยู่ในหลายอำเภอ ตั้งแต่อำเภอเมือง อำเภอสองแคว อำเภอภูเพียง อำเภอเวียงสา อำเภอนาน้อย อำเภอนาหมื่น อำเภอท่าวังผา อำเภอบ้านหลวง อำเภอทุ่งช้าง อำเภอแม่จริม อำเภอสันติสุข อำเภอเชียงกลาง อำเภอเมือง และอำเภอปัว

ตารางที่ ๓.๔ คัมภีร์โบราณจังหวัดน่าน

ลำดับ	คัมภีร์โบราณเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๑	คามณีจันท์	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ต.ในเวียง อ.เมือง จ.น่าน	๙๗
๒	บัวละพันชะ	วัดสองแคว ต.นาไร่หลวง อ.สองแคว จ.น่าน	๙๑
๓	องค์ศีลและท้อตาน	วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง ต.ม่วงดีด อ.ภูเพียง จ.น่าน	๑๓๔

ลำดับ	คัมภีร์โบราณเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๔	คำสวดวิญควายและขวิญข้าว	วัดน้ำลัด ต.นาปัง อ.ภูเพียง จ.น่าน	๕๘
๕	อาณิสงส์จวมขม	วัดบุญยืน พระอารามหลวง ต.กลางเวียง อ. เวียงสา จ.น่าน	๑๐๕
๖	อาณิสงส์พุทธรูป	วัดดอนไชย ต.น่าน้อย อ.น่าน้อย จ.น่าน	๑๑๕
๗	กรรมฐาน ๔๐ ตัด	วัดดอนมูล ต.นาทะนุง อ.นาหมื่น จ.น่าน	๘๔
๘	ข้าวล้นเคราะห์และนายเหย	วัดตาลชุม ต.ตาลชุม อ.ท่าวังผา จ.น่าน	๑๐๐
๙	ตุกษะขัตติยะกุมมาร	วัดหลวง ต.บ้านฟ้า อ.บ้านหลวง จ.น่าน	๘๗
๑๐	ธรรมจ่างฉะตันท์ ฉาดก	วัดปรารงค์ ต.ปัว อ.ปัว จ.น่าน	๗๔
๑๑	ตำนานห่อว่อง	วัดหนองแดง ต.เชียงกลาง อ.เชียงกลาง จ.น่าน	๘๔
๑๒	สมุนไพร่นาน	วัดป่าอ้อย ต.ป่าแลวหลวง อ.สันติสุข จ.น่าน	๑๒๐
๑๓	อาณิสงส์บวช	วัดพรหม ต.หนองแดง อ.แม่จริม จ.น่าน	๑๒๕
๑๔	อาณิสงส์รักษาศีล	วัดเพ็ญลุง ต.และ อ.ทุ่งช้าง จ.น่าน	๑๓๗
๑๕	อาณิสงส์เลี้ยงพ่อแม่	วัดบ่อหลวง ต.บ่อเกลือใต้ อ.บ่อเกลือ จ.น่าน	๑๑๐
๑๖	กถาวัดฤ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๑๗	กถาวัดฤ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๑๘	กัถาวัดฤ	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๗๓
๑๙	จัมมเทวี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร,อ.เมือง,จ. น่าน	๑๔๗
๒๐	จุฬวัคค	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๖๖
๒๑	ฎีกามหาเวสสันดรชาดก	วัดบุญยืน, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๔๓๘
๒๒	ฎีกามหาเวสสันดรชาดก	วัดบุญยืน, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๔๓๘
๒๓	ตัวบาลีปรั้มมะถะวิภูสนี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๕๕
๒๔	ตัวบาลีที่สสพอร	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๒๕	ตัวบาลี ปาราชิกกัน	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๐๔
๒๖	ทสสพอร จบัจจริยา	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๙๕
๒๗	ธัมมปาทคาถา	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๒๘๔
๒๘	ธัมมะสังคินี	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๗๕
๒๙	ธาดุกถา	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๐	ธาดุกถา	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๗๒
๓๑	บาลีปรั้มมะถะวิภูสนี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๒	บาลีจตุกกนิบาตอังคฺตรนิกาย	วัดเฮี้ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๙๓

ลำดับ	คัมภีร์โบราณเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๓๓	บาฬีจักกวางพทีปณี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๔๗
๓๔	บาฬี จักกวางพทีปณีนี	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๔๔
๓๕	บาฬีจุลลวักค	วัดบุญยืน, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๔๓๘
๓๖	บาฬี จุฬาคค	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๗	บาฬีธัมมปาทะ	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๘	บาฬี นาม	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๓๙	บาฬี ปริวาฬ	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๕๐
๔๐	บาฬี ปริวาฬ	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๐๓
๔๑	บาฬี ปาจิตตี	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๐๓
๔๒	บาฬี ปาราชิกัน	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๕๐
๔๓	บาฬีมหาปฏิฐาน	วัดเข็ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๖๕
๔๔	บาฬี มหาวัคค	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๐๓
๔๕	บาฬี โยชนา สททา	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๔๗
๔๖	บาฬี สันธิ	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๔๗	บาฬีสีลขันธที่ฆนิกาย	วัดเข็ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๔๘	บาฬี สีลขันธวัคคที่ฆนิกาย	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๙๓
๔๙	บาฬี สีลขันธวัคคที่ฆนิกาย	วัดพระธาตุแช่แห้ง, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๘๗
๕๐	บาฬี สีลขันธวัคคาคาที่ฆนิกาย	วัดพระธาตุแช่แห้ง, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๘๘
๕๑	ปริตตะสุต, กุสสะลา, มหาสมัยยะ, คิลิมานันทะ, ลา หุโรวาทสุต, ภาณวานพันยักขา, สุตสนธิ	วัดม่วงตีด, อ. ภูเพียง, จ. น่าน	๑๒๖
๕๒	ปริวาน	วัดเข็ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๙๕
๕๓	ปาจิตตี	วัดเข็ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๕๔	ปาทะบาฬี	วัดป่าเหมือด, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๕๕	ปาราชิกัน	วัดเข็ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๙๒
๕๖	ปุคคัลปัญญัตติ	วัดเข็ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๑๗
๕๗	ปุคคัลปัญญัตติ	วัดเข็ย, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๕๘	ปุคคัลปัญญัตติ	วัดเข็ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๔๙
๕๙	ปุคคัลปัญญัตติ	วัดเข็ย, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๗๓
๖๐	พุทธะมนต์ทั้งมวลกับอุเทศทั้งมวล	วัดม่วงตีด, อ. ภูเพียง, จ. น่าน	๙๑
๖๑	พุทธธาพิเสก	วัดภูมินทร์, อ. เมือง, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ

ลำดับ	คัมภีร์โบราณเรื่อง	แหล่งที่มา	การเก็บรักษา อายุ (ปี)
๖๒	มหาสติมหาปัญญาฐานสุด	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๗๔
๖๓	มัชฌิมนิกาย	วัดเข็ญ, อ. ปัว, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๖๔	ไม่ปรากฏ	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๖๕	ไม่ปรากฏ (คาถาพัน)	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๖๖	ไม่ปรากฏ (ปฐมมาโลย)	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	ไม่ปรากฏ
๖๗	วิภังคะ	วัดดอนชัยพระบาท, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๔๔
๖๘	วิมานวัตถุ	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๔๐๗
๖๙	วิมานวัตถุ ผูก ๖	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๔๐๗
๗๐	วุตโตทยะ	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๔๖
๗๑	โวหาร เทสนาธัมมวิจรุชาตกะ	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๒๓๑
๗๒	สัททนิตติ	วัดภูมินทร์, อ. เมือง, จ. น่าน	๔๒๕
๗๓	สูตรสลิป ๕ วานตั้งแต่ เยสันตาเถิงมหาสมัยสูตร	วัดเมืองราม, อ. เวียงสา, จ. น่าน	๑๒๓
๗๔	สูตรพันยักข์, สูตรพุทธา มหาสมย กุสลาธัมม จักร์, ตั๋วพรหมชาลสูตร, ตั๋วอุปปีตติสเถร	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๒๐๓
๗๕	สูตรอุปบาทสันติหลวง	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๘๙
๗๖	อัฐฎกถาปุคคัลปัญญัตติ	วัดเข็ญ, อ. ปัว, จ. น่าน	๑๗๑
๗๗	อัฐฎกถาอุทานขุททกนิกาย	วัดนาปัง, อ. เมือง, จ. น่าน	๑๗๓
๗๘	อรรถถา มุลลปณณาส มัชฌิมนิกาย	วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, อ. เมือง, จ. น่าน	๕๑๕

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกวัดที่มีเอกสารคัมภีร์โบราณในท้องถิ่น
จัดเก็บไว้ วัดใน ๔ จังหวัดภาคอีสาน ได้แก่ วัดเดิมพิมาย และวัดวังวารีน จังหวัดนครราชสีมา วัดธาตุ
(พระอารามหลวง) วัดนทโรวาส บ้านหนองงูเหลือม และวัดโพธิ์ศรี จังหวัดขอนแก่น วัดมณีวาราม วัด
หนองช้างทอง และวัดทุ่งขุนจังหวัดอุบลราชธานี และวัดบวร วัดบรมคงคา และวัดมณีจันทร์ จังหวัด
บุรีรัมย์ รวมทั้งสิ้น ๑๑ วัด ๔ จังหวัด และได้ทำการสำรวจรายการเอกสารดังกล่าว ตามวิธีการสำรวจ
และอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จากนั้นจะได้รับการลงรายการ จัดหมวดหมู่ เพื่อการสืบค้น จัดเก็บห่อด้วยวิธี
ดั้งเดิม

๓.๓.๒ การสำรวจคัมภีร์โบราณ การสืบค้นและจัดทำทะเบียนรายการคัมภีร์โบราณ ล้านนาในกลุ่มภาคกลาง

การสำรวจข้อมูลของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่เป้าหมายของการวิจัย คือ
วัดในเขตพื้นที่จังหวัดภาคกลางที่ได้รับการสืบค้นและจัดหมวดหมู่คัมภีร์โบราณจังหวัดและวัดในเขต

ภาคกลาง ได้แก่ วัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตจังหวัดภาคกลาง ๖ จังหวัดวัดในจังหวัดภาคกลาง ที่ปรากฏ คัมภีร์โบราณที่มีรูปแบบการจัดเก็บแล้ว ประกอบด้วย วัดสุพรรณภูมิ ตำบลท่าพี่เลี้ยง อำเภอเมือง สุพรรณบุรี, วัดสามชุก ตำบลสามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี, วัดศรีโสมโมสร (กุดจอก) ตำบล กุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท, วัดประดู่ทรงธรรม ตำบลหัวรอ อำเภอเมือง พระนครศรีอยุธยา จังหวัดอยุธยา, วัดต่านักเหนือ ตำบลบางตะไนย์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัด นนทบุรี, วัดมะขาม ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี, วัดสุทิวราราม แขวงยานนาวา เขตสาทร จังหวัดกรุงเทพมหานคร รวมทั้งสิ้น ๗ วัด ๖ จังหวัด ประกอบด้วย

๑) วัดสุพรรณภูมิ ตำบลท่าพี่เลี้ยง อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ปรากฏมีบัญชีคัมภีร์ โบราณ จำนวน ๙๒ มัด ๓๓๖ ผูก

- วัดสามชุก ตำบลสามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี ปรากฏมีบัญชีคัมภีร์โบราณ จำนวน ๒๒๒ มัด ๑๖๓๗ ผูก หนังสือพระมาลัย ๑ เล่ม

๒) วัดศรีโสมโมสร (กุดจอก) ตำบลจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท ปรากฏมีบัญชี คัมภีร์โบราณ จำนวน ๒๖ มัด ๓๑๖ ผูก

๓) วัดสุทิวราราม แขวงยานนาวา เขตสาทร จังหวัดกรุงเทพมหานคร ปรากฏมีบัญชี คัมภีร์โบราณ จำนวน ๕๕ มัด ๗๓๙ ผูก

๔) วัดประดู่ทรงธรรม ตำบลหัวรอ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปรากฏมี บัญชีคัมภีร์โบราณ จำนวน ๖๓ มัด ๑๐๓๑ ผูก

๕) วัดต่านักเหนือ ตำบลบางตะไนย์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ปรากฏมีบัญชี คัมภีร์โบราณ จำนวน ๗๐ มัด ๗๗๔ ผูก

๖) วัดมะขาม ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี ปรากฏมีบัญชีคัมภีร์โบราณ จำนวน ๑๐๖ มัด ๑๐๙๘ ผูก

(รายละเอียดอยู่ในภาคผนวก)

ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มหมู่เนื้อหาคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา พบว่า ประกอบด้วยคำศัพท์ จำนวน ๓,๑๘๑ รายการ สามารถจัดกลุ่มเนื้อหาได้เป็น ๓๑ เรื่อง ประกอบด้วย พระไตรปิฎก (๒๓๑ รายการ) พระวินัย (๗๘ รายการ) พระสุตตันตปิฎก (๙๓ รายการ) พระอภิธรรม (๑๗๙ รายการ) บาลี พระไตรปิฎก (๙๘ รายการ) ประวัติศาสตร์-ตำนาน (๒๓๑ รายการ) ตำนานปุชณียวัตถุ (๑๑๒ รายการ) พระสาวกที่มีชื่อเสียง (๒๑๑ รายการ) อรรถกถา (๗๘ รายการ) ฎีกา (๔๖ รายการ) ปกรณ์วิเสส (๔๕) อรรถกถาปกรณ์วิเสส (๗๗ รายการ) อนุฎีกา (๘๙ รายการ) นวฎีกา (๕๖ รายการ) นิสสัย ปกรณ์วิเสส (๓๔ รายการ) โยชนา (๕๐ รายการ) คัมภีร์ (๔๓ รายการ) คัมภีร์ปกรณ์วิเสส (๒๑ รายการ) ปกิณกะ/อานิสงส์ (๗๘ รายการ) โลกศาสตร์ (๕๙ รายการ) สัททวิเสส (๓๓ รายการ) ชาดก (๒๔๘ รายการ) ธรรมทั่วไป (๒๐๗ รายการ) คัมภีร์ภาษาบาลี (๔๕ รายการ) บทสวดมนต์ (๖๑ รายการ)

โองวาทคาสอน (๓๖๕ รายการ) นิกายธรรม (๔๔ รายการ) มหาชาติชาดก (๕๙ รายการ) ทศชาติชาดก (๕๙ รายการ) พิธีกรรมสงฆ์ (๗๖ รายการ) วรรณคดีเกี่ยวกับ จักรวาล (๕๖ รายการ)

ข้อมูลที่ปรากฏในสำนักหอสมุดแห่งชาติ ผู้วิจัยพบว่าได้มีการจัดระบบความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณตามมาตรฐานอย่างเป็นระบบแต่ไม่ได้มีการจัดเรียงเนื้อหาที่เป็นหมวดหมู่ เน้นการจัดเรียงตามลำดับการเข้ามาของเอกสาร ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับเนื้อหาหรือตัวคัมภีร์โบราณ และยังไม่มีวัดในพื้นที่ที่ได้มีการจัดระบบสืบค้นซึ่งอยู่ในคัมภีร์โบราณอย่างเป็นระบบ ทำให้การสืบค้นและเข้าถึงเนื้อหาในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นไปได้ยากและใช้เวลานาน ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์เนื้อหา โดยนำคำที่ปรากฏในเนื้อหาแต่ละหมวดมาวิเคราะห์ว่าแต่ละหมวดมีเนื้อหาที่แสดงคุณลักษณะความรู้ใดบ้าง ผลการวิเคราะห์สามารถจัดกลุ่มคุณลักษณะ

หมวดศาสนา ประกอบด้วยความรู้ ๓๒ รายการ ได้แก่ ชาดก-กัณฑ์ ชาดก-ลำดับ มหาชาติชาดก ศาสนา-ชาดก ตำนาน-เจ้าเมือง พระอภิธรรม-พระเจ้าเทศนา พุทธ ศาสนา-คัมภีร์ ศาสนา-ฎีกา ศาสนา-อัมมปัทฏฐกถา ศาสนา-ปกรณัม ศาสนา-มณีปทีป ศาสนา-โยชนาศาสนา- สิ้นตลโขตนา ศาสนา-สิ้นตลปาสินี ศาสนา-วินยตลสาร ศาสนา-วินัย ศาสนา-วิมตวิโนทนิศาสนา- สิ้นตลปกาสินี ศาสนา-อภิธมมตลวิกาสินี ศาสนา-อนิสงส์ สัททาวีสเสส-การแปล อรรถกถา ศาสนา-วินยาลงการ ตำนาน-พระพุทธรูป พุทธตำนาน-พระพุทธเจ้าทรงเสด็จ พุทธตำนาน- พระพุทธเจ้าทรงแสดงกิจ พุทธตำนาน-พระโพธิสัตว์ พุทธตำนาน-พระยามาร พุทธตำนาน- รายชื่อพระเจ้า พุทธตำนาน-รายชื่อพระนาง บทสวดมนต์ ชื่อบทสวดแก้ พระคาถา (๑) หมวด เนื้อหาด้านศาสนา เป็นเนื้อหาหลักที่ความเชื่อถือของมนุษย์ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ที่เป็น ที่เคารพโดยทั่วไปของมนุษย์ โดยมี หลักการ ค่านิยม วัฒนธรรมร่วมกันและวิถีทางที่มนุษย์เลือกใช้ ในการดำรงชีวิต ประกอบด้วย หลักจริยธรรม คุณธรรม ศีลธรรม โดยที่มีการแสดงหลักธรรม เกี่ยวกับบุญบาป ที่เกิดจากการกระทำดีและชั่ว พร้อมทั้งลัทธิพิธีที่กระทำตามความเห็นหรือตาม คำสั่งสอนในความเชื่อถือนั้น ๆ ได้แก่ บาลีพระไตรปิฎก พระวินัย พระอภิธรรม ประวัติศาสนาม- ตำนาน ตำนานปูชนียวัตถุ พระสาวกที่มีชื่อเสียง อรรถกถา ฎีกาปกรณัมวิเสส อนุฎีกา นวฎีกา โยชนา คัมภีร์ ปกิณกะ/อนิสงส์ โลกศาสตร์ สัททาวีสเสส ชาดก ทศชาติชาดก มหาชาติชาดก ธรรม ทั่วไป บทสวดมนต์ โองวาทคาสอน

(๒) พระไตรปิฎก เป็นเนื้อหา ประมวลกฎระเบียบข้อบังคับของสงฆ์ ภิกษุ ภิกษุณี คำ สอนและคำเทศนาธรรม และคำสอนที่เป็นวิชาการของพระพุทธเจ้าไม่เกี่ยวกับคนหรือเหตุการณ์ ได้แก่ บาลีพระไตรปิฎก พระวินัย พระอภิธรรม อรรถกถา ฎีกา อรรถกถापกรณัมวิเสส อนุฎีกา นว ฎีกา โยชนา คัมภีร์ ปกิณกะและอนิสงส์ สัททาวีสเสส แปล

(ก) คัมภีร์เป็นเนื้อหาคัมภีร์ ภาษาบาลี และบทสวดมนต์ประกอบด้วย ๒ หมู่ย่อยได้แก่ บทสวดมนต์ รายชื่อบทสวด คาถา รายชื่อคาถา

(ข) ธรรมเทศนา ธรรมทั่วไป โอวาทศาสน์ที่คณะเกี่ยวกับจักรวาล และโลกศาสตร์ ได้แก่ โลกศาสตร์

(ค) พุทธตำนาน ประวัติศาสนา-ตำนานเกี่ยวกับเนื้อหาศาสนา และตำนานปูชนียวัตถุที่เกี่ยวกับศาสนา พระพุทธเจ้าทรงโปรดสัตว์ บุคคลที่อยู่ในพุทธตำนาน ประกอบด้วย รายชื่อพระโพธิสัตว์ รายชื่อพระเจ้า รายชื่อพระนาง รายชื่อพระยามาร ได้แก่ บุคคลที่อยู่ในพุทธตำนาน ประกอบด้วย รายชื่อพระโพธิสัตว์ รายชื่อพระเจ้า รายชื่อพระนาง รายชื่อพระยามาร

(ง) ชาดก เป็นเนื้อหาเรื่องราวชาดกของพระพุทธเจ้า ประกอบด้วย ชาดกทั่วไป มหาชาติชาดก และทศชาติชาดกรายชื่อกัณฑ์ รายชื่อลำดับชาดก

(จ) พระสงฆ์ พระสงฆ์ชีวประวัติ บุคคลสำคัญทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย รายชื่อพระสงฆ์พระสาวกที่มีชื่อเสียง และพิธีกรรมสงฆ์

๓.๓.๓ การสำรวจคัมภีร์โบราณ การสืบค้นและจัดทำทะเบียนรายการคัมภีร์โบราณ ล้านนาในกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑. คัมภีร์โบราณจังหวัดนครราชสีมา

ผู้วิจัยและคณะ ได้ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลโบราณของ วัดเดิมพิมาย และวัดวังวาริวน อ.ปักธงชัย ทั้ง ๒ วัด ได้พบโบราณจำนวนหนึ่งที่ยังไม่มีการจัดหมวดหมู่ และอยู่รวมกันในตัวเก็บโบราณทั้งหมด ๒๖๖ รายการจึงได้ทำการสำรวจรายชื่อ พบรายชื่อโบราณ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๓.๕ คัมภีร์โบราณจังหวัดนครราชสีมา

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๑	พระมหาปฏิฐาน ผูก ๕	๑	ขอม	บาลี/ไทย ^{๑๑}	วัดเดิม
๒	คาถาพันเวสสันดร ผูก ๒ (กัณฑ์ชูชก)	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๓	อภิธัมมัตถสังคณีปริจเฉท	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๔	พระสรรพทานานิสังสกถา	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๕	มูลกัจจายน์ (สนธิ)	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๖	เทศน์อานิสงส์	๑	ขอม	ภาษาไทย	วัดเดิม
๗	พระอภิธรรมปิฎก (พระธาตุกถาปกรณ์ ปริจเฉท)	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๘	อานิสงค์การรักษาศีลให้ทาน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม

^{๑๑} ภาษาบาลี/ไทย ในที่นี้ หมายความว่า โบราณนั้น แต่งโดยมีภาษาบาลีเป็นบทตั้ง และมีคำอธิบายเป็นภาษาไทย ทั้งผูกเขียนด้วยอักษรขอม ส่วนผูกไหนที่ลงว่าเป็นภาษาบาลี หมายความว่า ผูกรุ่นเป็นภาษาบาลีล้วน เขียนเป็นอักษรขอม

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๙	พระวินัย	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๐	อภิธรรม (บุคคลบัญญัติ)	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๑	พระกถาวัตถุ ผูก ๔	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๒	กัจจายนสูตร	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๑๓	ปฐมสังคายนา	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๔	เวสสันดรชาดก (กัณฑ์วนปเวสม์)	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๕	สวดมนต์ ๗ ตำนาน	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๑๖	พิธีการอุปสมบท	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๗	อภิญญาวิสุทธิสูตร	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๑๘	พระคาถาต่าง ๆ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๙	กรรมวาจาอุปสมบท	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๒๐	มหาสมยสูตร	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๒๑	เวสสันดรชาดก (กุมาร)	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๒	พระยมกปริจเฉท	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๓	พระอภิธรรมสังคณี ผูก ๑	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๔	พระปมัตตกถา ผูก ๗	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๕	พระกถาวัตถุปกรณ์ ผูก ๕	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๖	บทสวดพระสูตรอาเนิสงส์	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๗	เทศน์อาเนิสงส์พระคุณแม่	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๘	พุทธปิตุณิพพานปริวรรต ปริจเฉทที่ ๒๒	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๙	พระมหโสถชาดก ผูก ๙	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๓๐	เทศน์อาเนิสงส์โสฬสปัญหา	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๓๑	เทศน์อาเนิสงส์	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๓๒	อธิบายพระธาตุกถา	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๓๓	บุคคลบัญญัติ ผูก ๔	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๓๔	อาทิตตปริยายสูตร	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๓๕	อธิบายยมกปกรณ์	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๓๖	มงคลทีปนี ผูก ๑๘	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๓๗	ยมกปกรณ์ ผูก ๖	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๓๘	ธรรมบทบันฑิต ผูก ๑๙	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๓๙	ปฐมสมโพธิ ผูก ๑๖	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๔๐	อาเนิสงส์พระไตรลักษณ์	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๔๑	อาเนิสงส์พิพทาน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๔๒	อสีตีสาวกนิพพาน ผูก ๖๔	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๔๓	จุฬาทลละ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๔๔	ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๔๕	อภิญญาวิภังคยัช	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๔๖	มูลกัจจายนสูตรไวยากรณ์	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๔๗	กรรมวาจาอุปสมบท	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๔๘	สวดมนต์เจ็ดตำนาน	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๔๙	กัมมปัจจัยเทศนา	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๕๐	ปุคคัลบัญญัติ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๕๑	มูลกัจจายน์สูตรใหญ่	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๕๒	อานิสงส์การบวช	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๕๓	มหาปิฎฐาน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๕๔	อานิสงส์การสวดพุทธคุณ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๕๕	อานิสงส์ร้อยสี่ ๔	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๕๖	มหาชาติ ผูก ๔	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๕๗	สติปิฎฐาน	๒	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๕๘	พระคาถาในธรรมบท	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๕๙	ปวารณากรรม	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๖๐	สติปิฎฐาน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๖๑	กาฬทายิกถา	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๖๒	อภิธัมมัตถสังคหะ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๖๓	อานิสงส์สร้างหนังสือ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๖๔	สติปิฎฐาน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๖๕	ยอดกัมภ์พระไตรปิฎก	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๖๖	กถาวัตถุ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๖๗	อาชยาต ผูก ๔	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๖๘	อานิสงส์พระไตรลักษณ์	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๖๙	อานิสงส์สร้างพระพุทธรูป	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๗๐	คาถาพัน ผูกที่ ๑	๒	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๗๑	พระมถลัย	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๗๒	มหาชาติจุลพน ผูก ๖	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๗๓	ปฐมสมโพธิ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๗๔	มหาชาติ ผูก ๕	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๗๕	คาถาพันผูก ๒	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๗๖	มหาชาติผูก ๒	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๗๗	อานิสงส์ถวายผ้าป่า	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๗๘	พระเจ้า ๕๐๐ ชาติ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๗๙	พระมถลัย	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๘๐	พระยมก ผูก ๖	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๘๑	มหาปิฎฐาน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๘๒	ปุคคัลบัญญัติ ผูก ๔	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๘๓	พระมถลัย	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๘๔	พระยมก	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๘๕	ยอดกัมภ์พระไตรปิฎก	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๘๖	ปุคคัลบัญญัติ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๘๗	ไตรลักษณ์	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๘๘	ผู้รวมคาถา	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๘๙	พระไตรลักษณ์ ผูก ๑๑	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๙๐	พระมาลัย	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๙๑	มโหสถบัณฑิต ผูก ๔	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๙๒	อานิสงส์ตปิฎฐาน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๙๓	อานิสงส์บรรพชา	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๙๔	อานิสงส์ตักบาตรเทโว	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๙๕	มหาชาติชูชก ผูก ๕	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๙๖	กิจวัตรของสงฆ์	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๙๗	มหาชาติทิมพานต์ ผูก ๒	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๙๘	สังคหะปริจเฉทที่ ๘	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๙๙	อภิธัมมัตถสังคหะปริจเฉท ที่ ๒	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๐๐	มหาชาติชูชก ผูก ๕	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๐๑	พระยมก (อภิธรรม)	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๐๒	มาลัยสูตร	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๐๓	มาลัยสูตร ผูก ๖	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๐๔	พระยมก	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๐๕	มงคลที่ปณี	๒	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๐๖	สักกบรรพ กัณฑ์ที่ ๑๐	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๐๗	อภิธรรมนิทาน	๒	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๑๐๘	ทิมพานต์ กัณฑ์ที่ ๒	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๐๙	บุคคลบัญญัติปกรณ์ ผูก ๔	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๑๐	ธาตุกถากับจิตตสังคหะ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๑๑	อานิสงส์สร้างพระไตรปิฎก	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๑๒	เทศน์อานิสงส์วีปัสสนากรรมฐาน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๑๓	ทานกัณฑ์ที่ ๓	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๑๔	สังคณีนปกรณ์	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๑๕	มูลกัจจายนสูตร	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๑๑๖	มหาชาติกัณฑ์กุมาร ผูก ๘	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๑๗	พระไตรลักษณ์	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๑๘	มหาชาติฉกษัตริย์ ผูก ๑๒	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๑๙	อานิสงส์การบวช	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๒๐	พระยมก	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๒๑	คัมภีร์มโหสถ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๒๒	พระยมก	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๒๓	พระอภิธัมมัตถสังคหะ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๒๔	มหาชาติจุลพน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๒๕	เรื่องรวมต่าง ๆ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๒๖	ศีลนิตเทศกถา แก่เรื่องอภินันทาน ผูก ๑๒	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๑๒๗	อานิสงส์การให้ทาน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๒๘	พระธรรมคณิกา	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๒๙	พระธาตุดูกถา	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๓๐	พระธาตุดูกถา	๒	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๓๑	พระไตรลักษณ์	๓	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๓๒	มหาปฎฐาน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๓๓	อาฎานาฎิยปริตร	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๓๔	อานิสงส์การฟังธรรม	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๓๕	โพธิปักขิยธรรม	๒	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๓๖	คาถาพัน ผูก ๒	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๑๓๗	พระสังคณิ (อภิธรรม)	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๓๘	พระมหาปกรณ์	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๓๙	ไตรโลกวิจิตรคณิกา	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๔๐	ปฐมสมโพธิ	๓	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๔๑	จุลพน ผูก ๖	๒	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๔๒	จุฬนาท+ติสสะ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๔๓	อสีติมหาสาวก	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๔๔	กรรมวาจาอุปัสมบท	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๑๔๕	สวดมนต์เจ็ดตำนาน	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๑๔๖	อานิสงส์สรรพทาน	๒	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๔๗	คาถาพัน ผูก ๒	๓	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๑๔๘	ปุคคัลบัญญัติ ผูก ๔	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๔๙	มัทรี กัณฑ์ ๙	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๕๐	พระปฐมสมโพธิ คัพภนิกขมนปริวรรต ปริจเฉท ๔	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๕๑	พระโพธิปักขิยธรรม ข้อสัมมาวายามะ ผูก ๖ ปริจเฉทที่ ๓๕	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๕๒	พระมงคลสูตร ผูก ๓	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๕๓	ยมกปกรณ์สังเขป ผูก ๖	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๕๔	พระธาตุดูกถายปริปัญญา	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๕๕	อานิสงส์ทำบุญ ๗ วัน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๕๖	อภิธรรมสังคณิปริจเฉท	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๕๗	อานิสงส์พระไตรปิฎก	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๕๘	พระมหาปฎฐาน ผูก ๑	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๕๙	พระพุทธเจ้าสนทนารธรรมกับวิสาขอุบาสก	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๖๐	พระปฐมสมโพธิ อัครสาวกบรรพชา ปริจเฉทที่ ๑๗	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๖๑	พระกถาวัตถุปกรณ์ ผูก ๕	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๖๒	ปฐมสมโพธิกถา ตอน มหาภิกขณขมนปริวรรต ปริจเฉทที่ ๗	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๖๓	พระมุตตธาตุดูกถา เฉพาะ ผูก ๓	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๖๔	มงคลสูตร	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๖๕	ปฐมสมโพธิ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๑๖๖	สังคหะ ผูก ๑	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๖๗	พระวิภังค์	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๖๘	มหาปฏิฐานบริบูรณ์ ผูก ๗	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๖๙	พระปกคัลบัญญัติ ผูก ๔	๒	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๗๐	มโหสถบัณฑิต	๓	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๗๑	มงคลทีปนี	๓	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๗๒	โพธิปักขิยธรรม	๓	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๗๓	สมันตมหาปฏิฐาน ผูก ๗	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๗๔	พระวิภังค์ (อภิธรรม)	๔	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๗๕	พระยมก (อภิธรรม)	๔	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๗๖	มิลินทปัญหา	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๗๗	มหาชาติกัณฑ์กุมาร ผูก ๘	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๗๘	ปกคัลบัญญัติ	๕	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๗๙	ปฐมสมโพธิ	๒	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๘๐	มหาชาติ มหาพน ผูก ๗	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๘๑	อภิธัมมสังคณี	๓	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๘๒	มหาปฏิฐาน	๒	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๘๓	ประวัติพระปทุมมณีนคานี	๒	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๘๔	พระธาตุกถา	๔	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๘๕	พระอภิธัมมัตถสังคหะ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๘๖	พระสมันตมหาปฏิฐานอนันตนัย ผูกที่ ๗	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๘๗	รวมอานิสงส์งานบุญ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๘๘	อภิธัมมนิทาน	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๑๘๙	สังคายนาทบทของพระอานนท์	๒	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๙๐	มหาชาติ หิมพานต์	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๙๑	อานิสงส์สลาภภัทร	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๙๒	ธรรมจักร	๓	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๙๓	พระโสตะ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๙๔	การแจกวิภังคินาม	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๙๕	อานิสงส์การฟังธรรม	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๙๖	มหาชาติหิมพานต์ ผูก ๒	๓	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๙๗	รวมคาถา	๒	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๙๘	อุปติสเสเถระ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๑๙๙	มหาชาติทานกัณฑ์ ผูก ๓	๒	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๐๐	อานิสงส์อภัยทาน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๐๑	พระกถาวัตถุ	๕	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๐๒	สุนันทราช	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๐๓	อาทิตตปริยายสูตร	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๒๐๔	มหาชาติวณประเวสน์	๒	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๐๕	พระปุตติคัตตะ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๐๖	อริยสัง ๔ ผูก ๒	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๐๗	การสังคายนา ผูก ๖	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๐๘	ปฐมสมโพธิ+สังคหะ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๒๑๐	พระอมตระศรัทธาอานาควงศ์	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๑๑	มหาชาติ กัณฑ์มหาธา	๓	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๑๒	สังโยชน์ ๑๐	๒	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๑๓	อานิสงส์อภิธรรม ๗	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๑๔	การสังคายนา	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๑๕	พระยมก ผูก ๖	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๑๖	คาถาพัน	๒	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๒๑๗	มหาชาติฉกษัตริย์ ผูก ๖	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๑๘	พระกถาวัตถุ ผูก ๑๙	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๑๙	พระกถาวัตถุ ผูก ๕	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๒๐	ทิวติงสการ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๒๑	มหาสติปัฏฐาน ๔	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๒๒	พระยมก	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๒๓	พระมโหสถปัญหา	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๒๔	ปาฏิโมกข์	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๒๒๕	สังขปุตตชาดก	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๒๖	มหาชาติกุมาร ผูก ๘	๑	ขอม	บาลี/ไทย	ไม่สมบูรณ์
๒๒๗	มหาชาติมีตรี ผูก ๙	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๒๘	ปฐมสมโพธิ ผูก ๑๓	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๒๙	สังขยาแปล	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๓๐	สมถกัมมัฏฐาน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๓๑	มหาชาตินครกัณฑ์ ผูก ๑๓	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๓๒	คาถาพัน ผูก ๑	๒	ขอม	บาลี	ไม่สมบูรณ์
๒๓๓	พระสมันตปัฏฐาน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๓๔	พระมหาปัฏฐาน	๒	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๓๕	สมถกัมมัฏฐาน ผูก ๑๑	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๓๖	อานิสงส์สร้างพระไตรปิฎก	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๓๗	อานิสงส์รักษา คีล ๘	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๓๘	มหาชาติทศพร ผูก ๑	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๓๙	ธรรมนิยามสูตร	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๒๔๐	มหาสมยสูตร	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๒๔๑	เทศน์อานิสงส์มหาปัฏฐาน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๔๒	พระธาตุกถาปกรณ์	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๔๓	มหาชาติหิมพานต์ ผูก ๒	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๔๔	กถาวัตถุ + มหาปัฏฐาน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๔๕	มหาชาติ กัณฑ์กุมาร	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๔๖	มหาชาติ กัณฑ์มีตรี	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๔๗	มหาชาติ กัณฑ์มหาพน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๔๘	กถาวัตถุ + จุลพน + อานิสงส์การฟังธรรม	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๔๙	มหาชาติ จุลพน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๕๐	ทานกัณฑ์ ผูก ๓	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๕๑	รูปมาน ๔	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๕๒	พุทธบารมี	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๒๕๓	สีกกบรรพ ผูก ๑๐	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๕๔	มาติกา ปุคคบรรพ	๑	ขอม	บาลี	วัดเดิม
๒๕๕	สมถกัมมัฏฐาน ๔๐ กอง	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๕๖	พระธรรมบท กัมมทักขะ ผูก ๘ เป็นต้น	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๕๗	ปकिनณเทศนา	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๕๘	ปฐมสมโพธิกถา ผูก ๘	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๕๙	พระสังคณี แปล ผูก ๑	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๖๐	พระไตรลักษณ์ ผูก ๑	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๖๑	อานิสงส์พระไตรลักษณ์	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดเดิม
๒๖๒	ปุคคบัญญัติ ผูก ๑๑	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดวังวารีวน
๒๖๓	อภิธัมมัตถสังคหะ ผูกที่ ๙	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดวังวารีวน
๒๖๔	พระวิภังค์ปกรณ์ ผูก ๕	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดวังวารีวน
๒๖๕	พระคาถาพัน ผูก ๑	๑	ขอม	บาลี	วัดวังวารีวน
๒๖๖	เวสสันดรชาดก มหาราช	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดวังวารีวน

จากการสำรวจรายชื่อคัมภีร์ในลาน ที่วัดเดิม อำเภอพิมาย และวัดวังวารีวน อำเภอปักธงชัย พบว่า คัมภีร์ใบลานที่พบมาก จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ เรื่องเทศน์มหาชาติ เวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์ รวมถึงอานิสงส์ต่าง ๆ ใบลานเหล่านี้ ส่วนมากจะแต่งเป็นภาษาบาลีผสมกับภาษาไทย โดยใช้อักษรขอมเป็นหลัก ที่เป็นภาษาบาลีล้วน ก็จะเป็นผูกคาถาพัน ทั้ง ๒ ผูก พระสูตรบางสูตร ที่มีการจารเอาไว้

๒. คัมภีร์ใบลานจังหวัดบุรีรัมย์

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลคัมภีร์ใบลาน ๓ วัด ประกอบด้วย ๑) วัดมณีจันทร์ ต.มะเฟือง ๒) วัดบวร ต.บ้านจาน ๓) วัดบรมคงคา ต.บ้านแวง ในอำเภอพุทไธสง จากการลงพื้นที่ข้อมูลสำรวจ ได้พบคัมภีร์ใบลาน มีบันทึกเอาไว้ด้วยอักษรธรรมอีสาน เป็นภาษาบาลี เป็นภาษาบาลีผสมกับภาษาไทย/ภาษาไทยอีสาน และเป็นอักษรขอม ภาษาบาลี ดังจะได้นำมาแสดง ดังนี้

ตารางที่ ๓.๖ คัมภีร์ใบลานจังหวัดบุรีรัมย์

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๑	พระกิตติ-พระพาน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๒	สังฆอมชาด	๗	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๓	ภิกขุปาฏิโมกข์	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๔	ครุธรรม	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๕	สุริวงศ์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๖	๘๔,๐๐๐ ธรรมชั้น	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๗	มูลนิพพาน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๘	พระธรรม ๓ ไตร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๙	อานิสงส์พระไตรปิฎก	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๑๐	ฉลองพระเจ้า (สองพระเจ้า)	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์

๑๑	सानเตมี	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๑๒	ฉลองกระดุก	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๑๓	สองสรรพทาน (สอง = ฉลอง)	๗	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๑๔	จันฆาส	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๑๕	พระสัทธิธรรม	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๑๖	สิบสองตำนาน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๑๗	ฉลองบังสุกุล	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๑๘	ฉลองบวช	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๑๙	คาถาอุณหิส	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๒๐	กัจจายนมูล	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๒๑	ตำราหมอดู	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๒๒	สองหด (ฉลองรดสรง)	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๒๓	เทศน์บารมี	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๒๔	ตำนานพระอินทร์		ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๒๕	เวสสันดรชาดก	๑๗	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๒๖	พระเจ้าแทนน้านมแม่	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๒๗	ฉลองทาน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๒๘	ฉลองพระไตรปิฎก	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๒๙	อภิธรรม ๗ คัมภีร์ ชุด ๑	๕	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๓๐	อภิธรรม ๗ คัมภีร์ ชุด ๒	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๓๑	อภิธรรม ๗ คัมภีร์ ชุด ๓	๔	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๓๒	อภิธรรม ๗ คัมภีร์ ชุด ๔	๗	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๓๓	อภิธรรม ๗ คัมภีร์ ชุด ๕	๘	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๓๔	เวสสันดร : มัทรี	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๓๕	อภิธรรม ๗ คัมภีร์ ชุด ๖	๕	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๓๖	อภิธรรม ๗ คัมภีร์ ชุด ๗	๗	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๓๗	พระมูลนิพพาน	๕	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๓๘	อภิธรรม ๗ คัมภีร์ ชุด ๘	๘	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๓๙	สองบิณฑบาต (ฉลอง)	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๔๐	สองผ้าห่อคัมภีร์ (ฉลอง)	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๔๑	พระบัวรดโวหาร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๔๒	พระสังคายนา ผูก ๔	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๔๓	นิทานท้าวโศวัต	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๔๔	ย่าสอนหลาน	๑	ไทยน้อย	ไทยอีสาน	วัดมณีจันทร์
๔๕	อริยสัจ ๔ (สมุทัย นิโรธ)	๒	ขอม	บาลีไทย	วัดมณีจันทร์
๔๖	อภิธรรม ๗ คัมภีร์	๑๕	ขอม	บาลีไทย	วัดมณีจันทร์
๔๗	เวสสันดรชาดก (ทศพร หิมพานต์ ทานกัณฑ์)	๑	ขอม	บาลีไทย	วัดมณีจันทร์
๔๘	หนังสือพื้นธาตุพนม	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๔๙	มูลนิพพานสูตร	๕	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร

๕๐	สองพระพุทธรูป (ฉลอง)	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๕๑	สลากลีวิชาสูตร	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๕๒	มูลนิพพาน	๒๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๕๓	นครกัณฑ์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๕๔	สวดมนต์ ๑๒ ตำนาน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๕๕	ลำคัทธนาม	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๕๖	สองคูกคนตาย (ฉลอง)	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๕๗	พระวิมังค์	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๕๘	สังฆอมธาตุ	๙	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๕๙	มัทรีกัณฑ์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๖๐	พระมาลัยโผด	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๖๑	พระสังคณี ผูก ๑	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๖๒	ยมกปกรณ์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๖๓	ลำท้าวกำกาดำ	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๖๔	นิพพานสูตร	๖	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๖๕	กถาวัตถุ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๖๖	ลำสนธิ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๖๗	นิทานธาตุพนม	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๖๘	พระวิสุทธียา	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๖๙	อภิธรรม (กถาวัตถุ)	๖	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๗๐	ลำสินไชย	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๗๑	ลำคันทาก	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๗๒	อภิธรรม (วิมังค์)	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๗๓	อภิธรรม (มหาปฏิฐาน)	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๗๔	กุมารกัณฑ์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๗๕	พระธาตุตะไก้ (พระธาตุขเวดา กอง)	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๗๖	ลำพระเมตไตร	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๗๗	อภิธรรม (สังคณี)	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๗๘	อภิธรรม (บุคคลบัญญัติ)	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๗๙	เมตเตยสูตร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๘๐	ท้าวโสวัต	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๘๑	สวดมนต์น้อย	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๘๒	สลองผาสาดเผิง	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๘๓	ลำลั่นทอง	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๘๔	ลำพระเจ้าใช้ชาติ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๘๕	ปัญญาบารมี	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๘๖	บุคคลบัญญัติ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๘๗	ลำเชียงเหมียง	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๘๘	วนประเวศน์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร

๘๙	ลำไ้แก้ว	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๙๐	พื้นเมืองแลเจ้าเอย	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๙๑	ตำนานพระธาตุพนม	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๙๒	อภิธัมมัตถสังคหะ กัมมัฏฐาน สังคหะ บท ๙	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๙๓	ลำทำวหัว	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๙๔	สลองสังขอมธาตุ	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๙๕	สลองวิสุทธยา	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๙๖	กถาวัตถุ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๙๗	ธาตุพนม	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๙๘	เชตุน	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๙๙	ชุกกัณท์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๐๐	มหาราช	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๐๑	ยมกปกรณ์	๕	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๐๒	สองปิฎก (ฉลอง)	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๐๓	พระธรรมสามไตร	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๐๔	คันคาก	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๐๕	บัวอมบัวของ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๐๖	นกวัด ผูก ๔	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๐๗	สองมหาเวสสันดรชาดก	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๐๘	สักกบรรพ/สักกตีบรรพ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๐๙	สินไชย	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๑๐	มูลกัจจายน์ (นาม)	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๑๑	สีทน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๑๒	สองกระดุก	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๑๓	สัพพทาน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๑๔	สังคณี	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๑๕	พระธาตุพระพุทเจ้า	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๑๖	ลำไ้แก้ว	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๑๗	ยมกปกรณ์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๑๘	มหาปิฎฐาน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๑๙	หิมพานต์กัณท์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๒๐	มูลกัจจายน์ (สนธิ)	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๒๑	ทานกัณท์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๒๒	ลำกาคำ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบวร
๑๒๓	กถาวัตถุปกรณ์	๒	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบวร
๑๒๔	พระธรรมสามไตร	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบวร
๑๒๕	พระวิสุทธยา	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบวร
๑๒๖	มหาปิฎฐาน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบวร
๑๒๗	อภิธรรม ๗ คัมภีร์	๑๘	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบวร

๑๒๘	พระนิพพานสูตรแปล	๒	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบวร
๑๒๙	อานิสงส์สร้างอภิธรรม	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบวร
๑๓๐	อานิสงส์ฉลองไตรปิฎก	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบวร
๑๓๑	มูลนิพพาน	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบวร
๑๓๒	อานิสงส์สร้างไตรปิฎก	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบวร
๑๓๓	นิพพานสูตร	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบวร
๑๓๔	พระอภิธรรมปิฎก	๑๒	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบวร
๑๓๕	พระวิงคกถา ผูก ๒	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบวร
๑๓๖	ปฐมสมโพธิ	๘	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบรมคงคา
๑๓๗	มหามูลนิพพาน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบรมคงคา
๑๓๘	จำปาสี่ต้น	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบรมคงคา
๑๓๙	รำเชตุพน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบรมคงคา
๑๔๐	อภิธรรม (บุคคลบัญญัติ)	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบรมคงคา
๑๔๑	อานิสงส์สร้างไตรปิฎก	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบรมคงคา
๑๔๒	เมตเตยยสูตร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดบรมคงคา
๑๔๓	อภิธรรม (บุคคลบัญญัติ)	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบรมคงคา
๑๔๔	อภิธรรม (สังคณี)	๓	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบรมคงคา
๑๔๕	พระปถมสังคายนา	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบรมคงคา
๑๔๖	พระมหาชมพูปดี	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบรมคงคา
๑๔๗	จุนทสุกริกสูตร	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบรมคงคา
๑๔๘	มูลกัจจายน์ (อุณาที)	๑	ขอม	บาลี	วัดบรมคงคา
๑๔๙	มูลกัจจายน์ (อาชยาต)	๑	ขอม	บาลี	วัดบรมคงคา
๑๕๐	อภิธรรม (วิงค์)	๒	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบรมคงคา
๑๕๑	กถาวัตถุ	๑	ขอม	บาลี/ไทย	วัดบรมคงคา
๑๕๒	สวดมนต์ ๗ ตำนาน	๒	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดบรมคงคา

จากการสำรวจรายชื่อคัมภีร์ในลานในอำเภอฟุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ที่วัดมณีจันทร์ วัดบวร และวัดบรมคงคา พบว่า คัมภีร์ใบลานที่พบมาก จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ เรื่องเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์ อานิสงส์ที่เทศน์ในช่วงเทศกาลต่าง ๆ และคัมภีร์ประเภทบาลีไวยากรณ์ ที่สำคัญคือคัมภีร์มูลกัจจายน์ ใบลานเหล่านี้ ส่วนมากจะแต่งเป็นภาษาบาลีผสมกับภาษาไทยอีสาน และภาษาไทย โดยใช้อักษรธรรมอีสานเป็นหลัก และมีอักษรขอม

๓. คัมภีร์ใบลานจังหวัดขอนแก่น

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลคัมภีร์ใบลาน ๓ วัด ประกอบด้วย ๑) วัดธาตุ พระอารามหลวง อ.เมือง ๒) วัดสุนทรโรวาส บ้านหนองงูเหลือม ต.หนองตุม อ.เมือง และ ๓) วัดโพธิ์ศรี ต.ศิลา ต.บ้านแวง โดยข้อมูลคัมภีร์ใบลานของวัดธาตุ และวัดสุนทรโรวาส คณะผู้วิจัย ได้นำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น จากการลงพื้นที่ข้อมูลสำรวจ ได้พบคัมภีร์ใบลาน มีบันทึกเอาไว้ด้วยอักษรธรรมอีสาน เป็นภาษาบาลี เป็นภาษาบาลีผสมกับภาษาไทย/ภาษาไทยอีสาน ดังจะได้นำมาแสดง ดังนี้

ตารางที่ ๓.๗ คัมภีร์ไบเบิลงานจังหวัดขอนแก่น

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๑	อรรถสาลินีผูกใหญ่	๑๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๒	อรรถมูลปัญหาผูกใหญ่	๑๕	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๓	นิตยธรรมบท ผูกใหญ่	๑๙	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๔	สมันตปาสาทิกา	๑๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๕	ศัพท์กิตก์ ผูกใหญ่	๖	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๖	บาลีธรรมบท ผูกใหญ่	๘	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๗	ศัพท์ประถม ผูกใหญ่	๗	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๘	บาลีวิสุทธิมรรค ผูกใหญ่	๑๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๙	โยชนาปฐมสมันตปาสาทิกาอรรถ กถาอาทิกัมมะ	๑๕	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๐	สมันตปาสาทิกา	๑๐	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๑	ศัพท์นาม ผูกใหญ่	๑๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๒	นามศัพท์กัจจายนนิตย	๑๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๓	ศัพท์อาชยาด ผูกใหญ่	๘	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๔	ธรรมบท มัด ๔	๑๕	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๕	สมัตถติกามุขมคคังสร	๑๓	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๖	สนธิปกรณ์	๗	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๗	ธรรมบทมัด ๙ ผูกใหญ่	๘	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๘	ฎีกาหานิรุตติ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๙	มงคลที่ปนี	๘	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๒๐	วิสุทธิมรรค	๑๐	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๒๑	ศัพท์สามนต์	๑๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๒๒	มูลกัจจายนตัทธิต	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๒๓	ธรรมบท	๙	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๒๔	สมันตปาสาทิกา	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๒๕	โยชนาฎีกาสังคหะ	๕	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๒๖	ฎีกาสมันตปาสาทิกา	๘	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๒๗	บาลีสมันตปาสาทิกา	๑๖	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๒๘	บาลีสมันตปาสาทิกา	๑๗	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๒๙	นิตยสมันตปาสาทิกา	๗	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๓๐	สมันตปาสาทิกา	๑๐	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๓๑	มูลกัจจายนะ	๑๖	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๓๒	บาลีธรรมบท	๙	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๓๓	นิตยธรรมบท	๙	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๓๔	ธรรมบท	๑๕	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๓๕	มงคลที่ปนี ผูกใหญ่	๕	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๓๖	บาลีสารัตถทีปนี ผูกใหญ่	๒๓	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๓๗	ศัพท์การกะ ผูกใหญ่	๖	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๓๘	ศัพท์การกะ ผูกใหญ่	๕	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๓๙	หนังสือโยชนา	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๔๐	นามตัทธิต	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๔๑	ฎีกานิติปกรณ์วัตถุ	๗	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๔๒	วินัยสังคหะ	๑๒	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๔๓	ศัพท์นาม	๑๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๔๔	มูลกัจจายนะ ผูกใหญ่	๑	ขอม	บาลี	วัดธาตุ
๔๕	มูลกัจจายน์ อุนาติ	๕	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๔๖	มูลกัจจายน์ ตัทธิต	๓	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๔๗	มูลกัจจายน์ การก	๒	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๔๘	มูลกัจจายน์ นาม	๕	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๔๙	มูลกัจจายน์ กิตก์	๔	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๕๐	มูลกัจจายน์ อาชยาด	๖	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๕๑	ศัพท์สมาส	๗	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๕๒	ศัพท์บุคคลบาลี	๖	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๕๓	ธรรมบท	๒๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๕๔	มูลกัจจายน์ สมาส	๒	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๕๕	โยชนาปฏิฐานปกรณ์	๖	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๕๖	พระธัมมปัทฏฐกถา	๒	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๕๗	มูลกัจจายน์ สนธิ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๕๘	มูลกัจจายน์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๕๙	บาลีอรรถกถา	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๖๐	พระมูลกัจจายน์ธาตุกิตก์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๖๑	ศัพท์ตัทธิต	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๖๒	ตติยสมันตปาสาทิกา	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๖๓	นิตยธรรมบท	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๖๔	นามกัณฑ์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๖๕	บาลีสนธิกัปปะ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๖๖	อรรถบุคคลบาลี	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๖๗	พระวิภังคปกรณ์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๖๘	นามกัปป ภาค ๒	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๖๙	สามนต์	๑๖	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๗๐	สมันตปาสาทิกา	๙	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๗๑	มูลกัจจายนะ	๖	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๗๒	ศัพท์สมาส		ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๗๓	ศัพท์ปาจิตติย ผูกใหญ่	๑๓	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๗๔	บาลีที่ขนิทาย ผูกใหญ่	๑๐	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๗๕	ศัพท์ปาติโมกข์ ผูกใหญ่	๑๔	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๗๖	ปาราชิกกัณฑ์ ผูกใหญ่	๑๓	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๗๗	บาลีมหาวรรค ผูกใหญ่	๑๕	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๗๘	ศัพท์มหาวรรค	๑๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๗๙	อภิธรรม ๗ ผูก ๙ บาลี	๗	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๘๐	ศัพท์จุลลวรรค ผูกใหญ่	๙	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๘๑	ศัพท์จุลลวรรค ผูกใหญ่	๑๐	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๘๒	บาลีจุลลวรรคขึ้นต้น ผูกใหญ่	๑๒	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๘๓	ปริวารมัตถ์ ผูกใหญ่	๑๐	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๘๔	บาลีวิภังค์ ผูกใหญ่	๑๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๘๕	บาลีอัฐกนิบาต อังคตตรนิกาย	๑๓	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๘๖	มหาปฏฐานปกรณ์ บั้นปลาย	๑๕	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๘๗	อภิธรรม ๗ คัมภีร์	๙	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๘๘	บาลีจุลลวรรค	๑๐	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๘๙	อรรถกถาวัตถุ	๙	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๙๐	บาลีกถาวัตถุ	๑๘	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๙๑	วชิรพุทธปฏิภาณเวรณชกัณฑ์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๙๒	ศัพท์อรรถปาจิตตี	๑๕	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๙๓	ศัพท์กัณฑ์ชาตรี ผูกใหญ่	๑๖	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๙๔	ศัพท์อภิธรรม	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๙๕	ลีนะตูปะกะสณนาฎีกา ที่มณีนิกาย มหาวรรค	๑๖	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๙๖	บาลีปาจิตตี ผูกใหญ่	๑๗	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๙๗	ไตรปิฎกปริโยชนะสันตะ	๑๐	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๙๘	บาลีจุลลวรรค	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๙๙	อภิธรรม ๗ คัมภีร์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๐๐	ศัพท์วินัยกิจ	๑๔	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๐๑	บาลีมหาวรรค	๑๓	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๐๒	บาลีปาราชิกกัณฑ์	๕	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๐๓	พระอภิธรรม ๗	๕	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๐๔	ศัพท์บาลีจาคุกถา,ศัพท์อรรถกถา กถา	๓	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๐๕	บาลีวินัย ผูกใหญ่	๑๓	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๐๖	บาลีมหาวรรค	๑๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๐๘	คัมภีร์มหาวรรค	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๐๙	ปาราชิกกัณฑ์ผูกใหญ่	๗	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๑๐	พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๑๑	หนังสืออภิธรรม	๑๐	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๑๒	ศัพท์อรรถปาจิตตี	๑๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๑๑๓	คัมภีร์มหาวรรค	๑๒	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๑๔	อรรถกถาติกนิบาต อังคุตตร นิกาย	๙	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๑๕	อภิธรรม ๗ คัมภีร์	๗	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๑๖	บาลีทุกนิบาต	๑๒	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๑๗	อรรถมูลปณณาสกัตตัน	๑๕	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๑๘	มุขมัตตที่ปนี	๔	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๑๙	อภิธรรม	๑๕	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๒๐	อาการวัตสูตร	๔	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๒๑	นีสยวิสุทธีมรรค มัต ๔	๑๗	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๒๒	โอหารวธธรรมรัตนสูตร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๒๓	กถาวัตถุ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๒๔	ปัญญาพละ	๒	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๒๕	โควินทสูตร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๒๖	ผลองปิฎก	๕	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๒๗	นิพพานสูตร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๒๘	คัมภีร์พระวินัย	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๒๙	สการาวิชาสูตร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๓๐	กุศลอภิธรรม	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๓๑	คิริमानทสูตร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๓๒	ชั้นธิปาราชิก	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๓๓	ศัพท์จุลลวรรค	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๓๔	พระปาฏิโมกข์	๒	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๓๕	พระอภิธรรม พระวินัย	๗	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๓๖	อภิธรรม ๗ คัมภีร์	๗	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๓๗	บาลีที่ขนิทาย	๙	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๑๓๘	อานิสถ์การสร้างพระ พุทธรูปและ พระไตรปิฎก	๑๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๓๙	ปฐมกัป ผูกใหญ่	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๔๐	ลำ ๘๔,๐๐ ชั้นธิ ผูกใหญ่	๖	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๔๑	สังฆอมธาตุ	๕	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๔๒	ปัญญาบารมี	๕	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๔๓	ธรรม ๓ ไตร	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๔๔	แทนน้านมแม่	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๔๕	มหาสติปิฎฐาน ๔	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๔๖	๘ หมั้น ๖ ผูกใหญ่	๕	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๔๗	สังฆอมธาตุ	๒๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๔๘	ผลองแปดหมั้น	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๔๙	แทนน้านมแม่	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๑๕๐	แปดหมื่น	๑๘	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๕๑	นิตยแปดหมื่น	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๕๒	ศัพท์แปดหมื่น	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๕๓	มหามูลนิพพาน	๑๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๕๔	ปัญญาบารมี	๗	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๕๕	หนังสือธรรมสังเวช	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๕๖	คุรุธรรม	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๕๗	ปัญญาพละ	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๕๘	พระธรรม ๓ ไตร	๕	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๕๙	พระไตรลักษณ์พิสดาร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๖๐	สอนโลก	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๖๑	พระไตรภูมิ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๖๒	ชินธาตุ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๖๓	เทวดาปัญหา	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๖๔	มงคลสูตร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๖๕	ธรรมปัญหา	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๖๖	มหามูลนิพพาน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๖๗	มงคลที่ปณี	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๖๘	มุขมัตถที่ปณี	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๖๙	อธิการสูตร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๗๐	พิสัยวิสุทธิมรรค	๑๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๗๑	เทศนาสามัญญผลสูตร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๗๒	ลำนางแดงออน ผูกใหญ่	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๗๓	ลำพระเวส ผูกใหญ่	๑๔	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๗๔	ลำขุนเทือง ผูกใหญ่	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๗๕	หนังสือไสรัด	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๗๖	ลำท้าวบี	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๗๗	ชนะฉันทะ	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๗๘	สินไชย	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๗๙	บาลีเวสสันดร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๘๐	ศัพท์มหาเวสสันดร	๙	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๘๑	มาลัยหมื่น	๖	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๘๒	หนังสือคั่นคาก	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๘๓	เวสสันดรนครกัณฑ์	๕	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๘๔	จำปาสี่ต้น	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๘๕	สินไชยบันตัน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๘๖	สุนันทราช ผูก ๑	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๘๗	ชนะสันทะชาดก	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๘๘	สุริวงศ์ ผูกใหญ่	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๑๘๙	ลำพระเวส (วัดธาตุ)	๑๗	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๙๐	บาลีทศชาติ	๑๘	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๙๑	บั้งลม บัวฮอง ผูกใหญ่	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๙๒	ลำกำพร้าวไถแก้ว	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๙๓	เวสสันดรชาดก ผูกใหญ่	๑๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๙๔	ท้าวหมายุย	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๙๕	ลำมหาเวสสันดรชาดก	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๙๖	เรื่องกวางทอง	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๙๗	สินไชย ผูกใหญ่	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๙๘	ท้าวลิ้น	๑	ไทยน้อย	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๑๙๙	ท้าวจันทรมุทธร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๐๐	ชนะฉันทชาดก ผูกใหญ่	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๐๑	นกกะจอก ผูกใหญ่	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๐๒	เทศน์มหาชาติ	๑๘	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๐๓	จันทสุกรีสูตร	๕	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๐๔	ลำพระยาสุพรรณราช	๘	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๐๕	นิทาน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๐๖	สุรินทฆมพู	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๐๗	ตำนานนาคเสน	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๐๘	คาถาพัน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๒๐๙	นิสสัยนิทานธาตุ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๑๐	ท้าวชมมานพ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๑๑	พระยาอินทร์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๑๒	ปฐมสมโพธิ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๑๓	อุรังคธาตุ	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๑๔	ทศชาติ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๑๕	สังกาศ	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๑๖	สิริสากุมาร	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๑๗	ตำนานพระพุทธบาท	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๑๘	พระเจ้าเทมียไ้	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๑๙	มโหสถ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๒๐	สิริมา	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๒๑	วิฑูรบัณฑิต	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๒๒	สินไชย	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๒๓	สินไชย บันตัน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๒๔	อุณทิสสวิชัย	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๒๕	หนังสือลำ ผูกใหญ่	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๒๖	หนังสือลำ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๒๗	ฉลองสังฆอมธาตุ ผูกใหญ่	๖	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๒๒๙	อุบิภูทศปฎฐาน ผูกใหญ่	๑๔	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๓๐	สัพพะเส	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๓๑	เขตพล	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๓๒	อินทียาณ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๓๓	มูลศาสนา	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๓๔	คัพพมธุรสขมภู	๑๗	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๓๕	สัมโมหวิโนทนี	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๒๓๖	อรรถมหาปฎฐาน	๑๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๓๗	ไชยะปัญหา ผูกใหญ่	๑๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๓๘	มูลนิทาน ปัญญาบารมี	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๓๙	ลัทธิภุมณินิทาน นิสัยนิทาน	๔	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๔๐	หนังสือคัมภีร์ทั้ง ๕	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๔๑	พระเจ้าโกรัพะยะ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๔๒	บาลีปาฏิสุญญวรรค	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๔๓	นิสัยเจือง	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๔๔	ลัทธิครุฑจันทรคราส	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๔๕	เสียดสวส ผูกใหญ่	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๔๖	มหาปฎฐาน	๙	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๔๗	นิยาตศรัทธา	๑๐	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๔๘	สวดมนต์ผูกตัน ผูกใหญ่	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๔๙	สังคายนา	๗	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๕๐	พระเจ้าเลียบโลก	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๕๑	ธาตุสะกั้ง	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๕๒	อุณทิสสวิชัย	๔	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๕๓	อุปาดสันติ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๒๕๔	คัพพอฎฐปฎฐาน	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๕๕	มนต์กลาง	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๕๖	สทธิสสะ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๕๗	วิสุทธิยา	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๕๘	สัททาวีเสสการกสังเขปวิภัตติ กถา	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๕๙	กัมมฎฐาน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๖๐	พระสมันตมหาปฎฐาน	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๖๑	นิสัยสังคายนา	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๖๒	บารมีหลวง	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๖๓	สูตรมนต์น้อย	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๖๔	คำบูชาพระมาลัยพระอินทร์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๖๕	ธรรมสังคินี	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๖๖	ธาตุกถา	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๒๖๗	อรรถธาตุ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๖๘	วิภังค์ปกรณ์าภิธรรม	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๖๙	จตุราเสวตีพพธรรมกถา	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๗๐	เตปทุมมา	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๗๑	สูตรสมมติสิมมา	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๗๒	หนังสืออุบาทว์	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๗๓	มหาวิเนศกรรม	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๗๔	ศัพท์อรรถาบุคคล	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๗๕	อุปาสตสันติ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๗๖	วินัยบอกให้รู้ครอง	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๗๗	เรื่องกรณกรฐิน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๗๘	บุคคลบัญญัติ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๗๙	ศีลขราวาส ข้อที่ ๕	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๘๐	ฤกษ์ยาม	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๘๑	บายศรีสังฆเจ้า	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๘๒	ตำรายาสมุนไพรร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๘๓	สวดอุบาทว์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๘๔	ฉลองพระพุทธรูป	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๘๕	อานิสงส์การถวายทาน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๘๖	คำสวดปาฏิโมกข์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดธาตุ
๒๘๗	ฤกษ์ยามยามตี	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๘๘	โครง-ยาม	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๘๙	แก้กำเร็บ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๙๐	ทิพย์มนต์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๙๑	ธาตุกถา	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๙๒	มูลนิพพาน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๙๓	ลัทธิหาชาติพื้นเมืองอีสาน	๑๘	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดธาตุ
๒๙๔	สังฆอมธาตุ	๒๐	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๒๙๕	สังฆอมธาตุ ผูกต้น	๖	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๒๙๖	พระสูตรธัมมจักร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๒๙๗	สังฆอมธาตุ ผูก ๒	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๒๙๘	พรหมชาติ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๒๙๙	พระอภิธรรม	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๐๐	บวระพัน ผูก ๒	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๐๑	อะพิจัม (อภิธรรม) ผูก ๔	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๐๒	พระธรรม ๓ ไตร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๐๓	ท้าวกำกาดำ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๐๔	สุวันคำ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๐๕	พระยมกผูก ๗	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๓๐๖	โลกคดียุทธม ผูก ๓	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๐๗	สังฆอมธาตุ ผูก ๔	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๐๘	พระภิกษุวิฑู ผูก ๔	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๐๙	พงศาวดาร ผูก ๘	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๑๐	โลกคดียุทธม ผูกต้น	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๑๑	สักขีบัณฑิต ผูก ๓	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๑๒	อานิสงส์สังฆวต	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๑๓	สังฆอมธาตุ ผูก ๓	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๑๔	ปัญญาบารมี ผูกต้น	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๑๕	โลกคดียุทธม	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๑๖	รักยามโบราณ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๑๗	พงศาวดาร ผูก ๔	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๑๘	มหามูลนิพพาน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๑๙	พระอภิธรรมสังคณี	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๒๐	อานิสงส์อภิธรรม ๗	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๒๑	พระวิงศ์ ผูก ๒	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๒๒	พระภิกษุวิฑู ผูก ๒	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๒๓	วิสุทธิยา	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๒๔	พระธาตุกถา	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๒๕	เสดตะพน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๒๖	ทศพร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๒๗	จุมทะสังกาด	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๒๘	โลกคดียุทธมผูก ๓	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๒๙	พระธาตุกถา ผูก ๓	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๓๐	สละหลวงบัญญัติพระชา	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๓๑	ภา ผูก ๓	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๓๒	อภิธรรม	๒	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๓๓	พระยามค	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๓๔	พระภิกษุวิฑู	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๓๕	บัวระพัน	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๓๖	ประณมสมโพธิ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๓๗	พระอภิธรรม ผูก ๘	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๓๘	มูลนิพพาน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๓๙	สุวรรณะรินคำ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๔๐	ลำสุริวง	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๔๑	บัวระพัน ผูก ๓	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๔๒	ธรรมจักร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๔๓	อินไถพาด	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास
๓๔๔	สุสกะ ๕	๘	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรवास

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๓๔๕	พระธาตุคาคา	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรวาส
๓๔๖	มหามูลนิพพาน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรวาส
๓๔๗	ลำตักแตนคำ ผูก ๓	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรวาส
๓๔๘	พญามุข ผูก ๓	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรวาส
๓๔๙	ลำพญามุข ผูก ๖	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรวาส
๓๕๐	ลำนงกระจอก	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรวาส
๓๕๑	ลำแดงอ่อน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรวาส
๓๕๒	ท้าวกำกาคำ ผูก ๓	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรวาส
๓๕๓	ลำนางแดงอ่อน ผูกต้น	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรวาส
๓๕๔	ลำมูลตันตริย	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรวาส
๓๕๕	มูลนิพพาน	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรวาส
๓๕๖	อภิธรรม	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรวาส
๓๕๗	อภิธรรม ๗ คัมภีร์	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรวาส
๓๕๘	มูลนิพพาน ผูกต้น	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรวาส
๓๕๙	ธาตุคาคา ผูก ๓	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรวาส
๓๖๐	มหาสติปัฏฐาน ผูก ๓	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรวาส
๓๖๑	พระยมก ผูก ๗	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรวาส
๓๖๒	วิสุทธิญาณ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดสุนทรโรวาส
๓๖๓	โพพระราช	๑	ไทยน้อย	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๖๔	อินธิญาณสอนลูก	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๖๕	วิสุทธิยา	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๖๖	อถถาบริวาร ผูก ๒	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๖๗	แปดหมื่นสี่พันอันผูก ๔	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๖๘	บาลีปาจิตตีย์ ผูก ๕	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๖๙	มิลินทปัญหา ผูก ๓	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๗๐	ตักแตนคำ ผูก ๔	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๗๑	ศัพท์อาชยาด ผูก ๖	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๗๒	ศัพท์จลวรรค ผูก ๒	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๗๓	บาลีบริวาร ผูก ๓ ต้น	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๗๔	มูลลขิต (ขิต = คัด)	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๗๕	ศัพท์นาม ผูก ๔	๖	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดโพธิ์ศรี
๓๗๖	นามศัพท์ ผูก ๑๑	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดโพธิ์ศรี
๓๗๗	มหามูลนิพพาน	๒	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดโพธิ์ศรี
๓๗๘	ปาราชิกต้น ผูก ๘	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดโพธิ์ศรี
๓๗๙	พยมกปุ. ผูก ๑๘	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๘๐	บาลีปาจิตตีย์ ผูก ๒๓	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดโพธิ์ศรี
๓๘๑	อาชยาดผูกต้น	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๘๒	โวหารกถา ผูกต้น	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๘๓	ปัญญาบารมี	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๓๘๔	ศัพท์ตัทธิต ผูก ๘	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดโพธิ์ศรี
๓๘๕	นามปัญหา ผูก ๔	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๘๕	ศัพท์การันต์ ผูก ๓	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๘๖	แปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ ผูก ๕	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๘๗	บาลีอรรถกถาจลวรรค ผูก ๘	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๘๘	วิสุทธยา ผูก ๔	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๘๙	ศัพท์บาลีจลวรรคผูก ๓	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๙๐	แปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ ผูก ๓	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๙๑	สังฆอมธาตุ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๙๒	ศัพท์การก ผูก ๒	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๙๓	มงคลทิพย์ ผูก ๓	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๙๔	ศัพท์นามผูกต้นแล	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๙๕	บาลีปริวาร ผูก ๘	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดโพธิ์ศรี
๓๙๖	คักขัตติ ผูก ๑๓	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๙๗	บาลีจลวรรคมีดต้น ผูก ๒	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดโพธิ์ศรี
๓๙๘	ปัญญาบารมีหลวง ผูก ๗	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๓๙๙	บาลีปริวาร ผูก ๘	๑	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดโพธิ์ศรี
๔๐๐	ศัพท์อาขยาด ผูก ๓	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๔๐๑	ปัญญาบารมีหลวง ผูก ๒	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๔๐๒	ศัพท์นามผูก ๑๔	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๔๐๓	ศัพท์ตัทธิต ผูก ๕	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๔๐๔	ศัพท์ปาราชิกกัณฑ์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๔๐๕	ศัพท์อาขยาดผูก ๑-๕	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๔๐๖	ผญาพิมพ์สาร	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๔๐๗	นศรกัณฑ์ ผูก ๑๔	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๔๐๘	กาลวิชาสูตร	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๔๐๙	เวถัญชสูตร	๖	ธรรมอีสาน	บาลี	วัดโพธิ์ศรี
๔๑๐	สักกบรรณ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๔๑๑	มหาพล ผูกต้น	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๔๑๒	ตำนานนิทานผูกต้น	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๔๑๓	ท้าวลิ้นทอง ผูก ๑	๑	ไทยน้อย	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี
๔๑๔	ขุนทุง ผูก ๑	๑	ไทยน้อย	อีสาน	วัดโพธิ์ศรี

จากการสำรวจรายชื่อคัมภีร์ใบลานในเขตอำเภอเมืองขอนแก่น วัดธาตุ พระอารามหลวง วัดสุนทรโวหาร บ้านหนองงูเหลือม และวัดโพธิ์ศรี พบว่า คัมภีร์ใบลานจารด้วยอักษรธรรมอีสานเป็นส่วนใหญ่ มีอักษรไทยน้อย และอักษรขอมบ้างเป็นส่วนน้อย เนื้อหาที่บันทึกในใบลาน เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา แยกออกเป็นหมวดบาลีไวยากรณ์ อักษรวิธี มูลกัจจายน์ หมวดพระไตรปิฎก

โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ หมวดพระธรรมเทศนาเรื่องราวอนิสงส์ต่าง ๆ เรื่องพระเวสสันดรชาดก หมวดนิทานพื้นบ้าน เรื่องราวชาดก และหมวดเบ็ดเตล็ด เรื่องราวต่าง ๆ เหล่านี้เขียนด้วยภาษาบาลีล้วน ๆ ก็มี เป็นภาษาบาลีและไทยอีสานก็มี เป็นภาษาไทยอีสานล้วนก็มี

๔. คัมภีร์ใบลานจังหวัดอุบลราชธานี

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลคัมภีร์ใบลาน ๓ วัด ในเขตอำเภอเมือง ประกอบด้วย ๑) วัดมณีวราราม ๒) วัดหนองช้างทอง และ ๓) วัดทุ่งขุน จากการลงพื้นที่ที่ข้อมูลสำรวจ ได้พบคัมภีร์ใบลานมีบันทึกเอาไว้ด้วยอักษรธรรมอีสาน เป็นภาษาบาลี เป็นภาษาบาลีผสมกับภาษาไทย/ภาษาไทยอีสาน ดังจะได้นำมาแสดง ดังนี้

ตารางที่ ๓.๘ คัมภีร์ใบลานในจังหวัดอุบลราชธานี

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๑	นรชีวิ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีวราราม
๒	จันทกุมาร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีวราราม
๓	สลองดุก	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีวราราม
๔	สักกบัณฑิต	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีวราราม
๕	นิสือนาคดวงค์ ผูก ๕	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีวราราม
๖	วิชรบัณฑิต	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีวราราม
๗	สลองสรรพทาน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีวราราม
๘	สิทธสาชาดท	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีวราราม
๙	ทานกถา	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีวราราม
๑๐	สักกบรรพ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีวราราม
๑๑	มาลัยหมื่น ผูกต้น	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีวราราม
๑๒	มหาราช	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีวราราม
๑๓	สังโยมธาตุ	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีวราราม
๑๔	พระยาธัมมิกราชตอน ๒	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีวราราม
๑๕	เวสสันดร	๑	ขอม	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีวราราม
๑๖	นครกัณฑ์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีวราราม
๑๗	อนุฎีกาธาตุกถา ผูก ๒	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีวราราม
๑๘	มหาพน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดมณีวราราม
๑๙	มหาราชกัณฑ์ ผูก ๑-๔	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง
๒๐	มาลัยแสน	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง
๒๑	ทุ่งขุนน้อย	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง
๒๒	ไซใหญ่	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง
๒๓	หิมพานต์กัณฑ์ ผูก ๑,๓,๔,๕,๖,๗,๘	๗	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง
๒๔	ชูชก ผูก ๒,๓,๕,๖	๔	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง
๒๕	ทศพรกัณฑ์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง
๒๖	นครกัณฑ์	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๒๗	บุญบารมี	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง
๒๘	หิมพานต์ ผูก ๑	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง
๒๙	นิทานเต่าคำ	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดหนองช้างทอง
๓๐	ผูกนคร	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดหนองช้างทอง
๓๑	ท้าวภาคี	๑	ธรรมอีสาน	อีสาน	วัดหนองช้างทอง
๓๒	ท้าวสังกาด	๑	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง
๓๓	พระเมตตริย์	๔	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง
๓๔	โลกคีตธรรม	๑	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง
๓๕	กุมารบัณฑิต	๑	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง
๓๖	กุมารบัณฑิต	๑	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง
๓๗	สักบรรพ ๑-๓	๓	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง
๓๘	วนประเวศน์ ๑-๕	๕	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง
๓๙	จุลลพณ ๑-๓	๓	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง
๔๐	วนประเวศน์ ๕๗ คาถา	๑	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง
๔๑	บารมี	๑	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดหนองช้างทอง
๔๒	นิสสัยผาแดง	๘	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๔๓	อุณาต	๑	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๔๔	พระเวสโย	๖	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๔๕	จันทฆาต	๕	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๔๖	พระอภิธรรม	๗	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๔๗	บาลี	๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๔๘	สันนามมัตตัน	๑๐	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๔๙	ไชยราช	๓	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๕๐	ปีศาปนกรรม นันทปกรรม จันทปกรรม	๖	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๕๑	พญาฉันทราช	๔	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๕๒	กำพริ่าพิน้อย	๔	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๕๓	สินชัยมัตตัน	๘	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๕๔	นิสสัยพญามิรินทร์	๖	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๕๕	ผาแดง	๔	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๕๖	สุวรรณจักกุมาร	๖	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๕๗	บารมี ๓๐ ทิศ	๑๓	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๕๘	อภิธรรมสังคหะ	๑๓	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๕๙	จันทกุมาร	๔	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๖๐	สุริวงศ์	๑๗	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๖๑	ศีรสากุมาร	๔	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๖๒	จุลลวรรค	๑๐	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๖๓	รัตนสูตร	๖	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๖๔	สลอง (รวม)	๔	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่

ที่	ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก	อักษร	ภาษา	หมายเหตุ
๖๕	สติปัญญา	๖	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๖๖	ปัญญาบารมี	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๖๗	สมาคสังสาร	๑	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๗๘	ยอดคำสอน	๑	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๗๙	มุลกิตติ	๙	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๘๐	รวมสูตรต่าง ๆ	๕	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๘๑	สุริวงศ์	๑๗	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๘๒	โจรโต	๔	ธรรมอีสาน	บาลี/ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๘๓	พระลักษณะพระรามมัตตัน	๘	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่
๘๔	พระลักษณะพระรามมัตปลาย	๘	ธรรมอีสาน	ไทยอีสาน	วัดทุ่งขุนใหญ่

จากการศึกษารวบรวมและจัดหมวดหมู่เอกสารคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๔ จังหวัดประกอบด้วย นครราชสีมา บุรีรัมย์ ขอนแก่น และอุบลราชธานี จำนวน ๑๑ วัดพบว่า ในจังหวัดนครราชสีมา พบรายชื่อคัมภีร์ในลาน ที่วัดเดิม อำเภอพินาย และวัดวังวารีน อำเภอปักธงชัย พบว่า คัมภีร์ใบลานที่พบมาก จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ เรื่องเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์ รวมถึงอานิสงส์ต่าง ๆ ใบลานเหล่านี้ส่วนมากจะแต่งเป็นภาษาบาลีสผสมกับภาษาไทย โดยใช้อักษรขอมเป็นหลัก ที่เป็นภาษาบาลีล้วน ก็จะเป็นผูกคาถาพัน ทั้ง ๒ ผูก พระสูตรบางสูตร ที่มีการจารเอาไว้ ในจังหวัดบุรีรัมย์ จากการสำรวจรายชื่อคัมภีร์ในลานในอำเภอพุโธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ที่วัดมณีจันทร์ วัดบวร และวัดบรมคังคา พบว่า คัมภีร์ใบลานที่พบมาก จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ เรื่องเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์ อานิสงส์ที่เทศน์ในช่วงเทศกาลต่าง ๆ และคัมภีร์ประเภทบาลีไวยากรณ์ ที่สำคัญคือคัมภีร์มุลกัจจายน์ ใบลานเหล่านี้ ส่วนมากจะแต่งเป็นภาษาบาลีสผสมกับภาษาไทยอีสาน และภาษาไทย โดยใช้อักษรธรรมอีสานเป็นหลัก และมีอักษรขอม ในจังหวัดขอนแก่น จากการสำรวจรายชื่อคัมภีร์ใบลานในเขตอำเภอเมืองขอนแก่น วัดธาตุ พระอารามหลวง วัดสุนทรโรวาส บ้านหนองงูเหลือม และวัดโพธิ์ศรี พบว่า คัมภีร์ใบลานจารด้วยอักษรธรรมอีสานเป็นส่วนใหญ่ มีอักษรไทยน้อย และอักษรขอมบ้างเป็นส่วนน้อย เนื้อหาที่บันทึกในใบลาน เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา แยกออกเป็นหมวดบาลีไวยากรณ์ อักษรวิธี มุลกัจจายน์ หมวดพระไตรปิฎก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ หมวดพระธรรมเทศนาเรื่องราวอานิสงส์ต่าง ๆ เรื่องพระเวสสันดรชาดก หมวดนิทานพื้นบ้าน เรื่องราวชาดก และหมวดเบ็ดเตล็ด เรื่องราวต่าง ๆ เหล่านี้ เขียนด้วยภาษาบาลีล้วน ๆ ก็มี เป็นภาษาบาลีและไทยอีสานก็มี เป็นภาษาไทยอีสานล้วนก็มี ในจังหวัดอุบลราชธานี จากการสำรวจรายชื่อคัมภีร์ในเขตอำเภอเมืองอุบลราชธานี วัดมณีวนาราม วัดหนองช้างทอง และวัดทุ่งขุนใหญ่ พบว่าคัมภีร์ใบลานจารด้วยอักษรธรรมอีสานเป็นส่วนใหญ่ พบที่จารด้วยอักษรขอมเป็นส่วนน้อย เนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวกับเรื่องเวสสันดรชาดก เขียนด้วยภาษาบาลีและไทยอีสาน นอกจากนี้ก็มีเรื่องเทศน์อานิสงส์ต่าง ๆ นิทานพื้นบ้านอีสาน

๓.๓.๔ การสำรวจคัมภีร์โบราณ การสืบค้นและจัดทำทะเบียนรายการคัมภีร์โบราณ ล้านนาในกลุ่มภาคใต้

๑. คัมภีร์โบราณจังหวัดนครศรีธรรมราช

๑.๑ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลคัมภีร์โบราณ วัดวังตะวันตก ตำบลคลังใน เขต
อำเภอเมือง ได้พบคัมภีร์โบราณ มีบันทึกเอาไว้ด้วยอักษรขอม เป็นภาษาบาลี เป็นภาษาบาลีผสมกับ
ภาษาไทย ดังจะได้นำมาแสดง ดังนี้

ตารางที่ ๓.๙ คัมภีร์โบราณในจังหวัดนครศรีธรรมราช

ลำดับ ที่	เลขที่/ชื่อเรื่อง	จำนวน ผูก	อักษร	ภาษา	ฉบับ	ไม้ประกับ	หมายเหตุ
๑	พระอานิสงส์ทำบุญ ๗ วัน(วต.บ.๑)	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	วัดวังตะวันตก
๒	อานิสงส์สร้างพระปฏิมากร ถวายจิ๋ว (วต.บ.๒)	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	วัดวังตะวันตก
๓	อานิสงส์ปฏิสังขรณ์พระปฏิมากร (วต.บ.๓)	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	วัดวังตะวันตก
๔	อานิสงส์พระพุทธรูป (วต.บ.๔)	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	วัดวังตะวันตก
๕	พระอานิสงส์เวรผูกถา (วต.บ.๕)	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	วัดวังตะวันตก
๖	อานิสงส์สลากมัต (วต.บ.๖)	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	วัดวังตะวันตก
๗	พระอานิสงส์สร้างสะพาน ขุดสระ ขุดบ่อ (วต.บ.๗)	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	วัดวังตะวันตก
๘	พระอานิสงส์พระกฐิน (วต.บ.๘)	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	วัดวังตะวันตก
๙	พระอานิสงส์เสาธง (วต.บ.๙)	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	วัดวังตะวันตก
๑๐	อานิสงส์ฌาปนากิจ (วต.บ.๑๐)	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	วัดวังตะวันตก
๑๑	พระอานิสงส์เอาพระลง (วต.บ.๑๑)	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	วัดวังตะวันตก
๑๒	สารัตถะ สมุดเทศน์ตามประสงค์ ผูก ๑ (วต.บ.๑๒)	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	มีไม้ประกับ	วัดวังตะวันตก
๑๓	สารัตถะ สมุดเทศน์ตามประสงค์ ผูก ๒ (วต.บ.๑๓)	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	มีไม้ประกับ	วัดวังตะวันตก
๑๔	สารัตถะ สมุดเทศน์ตามประสงค์ ผูก ๓ (วต.บ.๑๔)	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	มีไม้ประกับ	วัดวังตะวันตก
๑๕	สารัตถะ สมุดเทศน์ตามประสงค์ ผูก ๔ (วต.บ.๑๕)	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	มีไม้ประกับ	วัดวังตะวันตก
๑๖	สารัตถะ สมุดเทศน์ตามประสงค์ ผูก ๕ (วต.บ.๑๖)	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	มีไม้ประกับ	วัดวังตะวันตก
๑๗	สารัตถะ สมุดเทศน์ตามประสงค์ ผูก ๖ (วต.บ.๑๗)	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	มีไม้ประกับ	วัดวังตะวันตก
๑๘	สารัตถะ สมุดเทศน์ตามประสงค์ ผูก ๗ (วต.บ.๑๘)	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	มีไม้ประกับ	วัดวังตะวันตก
๑๙	สารัตถะ สมุดเทศน์ตามประสงค์ ผูก ๘	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	มีไม้ประกับ	วัดวังตะวันตก

ลำดับ ที่	เลขที่/ชื่อเรื่อง	จำนวน ผูก	อักษร	ภาษา	ฉบับ	ไม้ประกบ	หมายเหตุ
	(วต.บ.๙๑)						
๙๒	พระไตรโลกยวินิจฉัย เทวกาผูก ๑๒ (วต.บ.๙๒)	๑	ขอม	บาลี-ไทย	ทองทึบ	มีไม้ประกบ	วัดวังตะวันตก
๙๓	พระไตรโลกยวินิจฉัย เทวกาผูก ๑๓ (วต.บ.๙๓)	๑	ขอม	บาลี-ไทย	ทองทึบ	มีไม้ประกบ	วัดวังตะวันตก
๙๔	พระไตรโลกยวินิจฉัย เทวกาผูก ๑๔ (วต.บ.๙๔)	๑	ขอม	บาลี-ไทย	ทองทึบ	มีไม้ประกบ	วัดวังตะวันตก
๙๕	พระไตรโลกยวินิจฉัย เทวกาผูก ๑๕ (วต.บ.๙๕)	๑	ขอม	บาลี-ไทย	ทองทึบ	มีไม้ประกบ	วัดวังตะวันตก
๙๖	พระไตรโลกยวินิจฉัย เทวกาผูก ๑๖ (วต.บ.๙๖)	๑	ขอม	บาลี-ไทย	ทองทึบ	มีไม้ประกบ	วัดวังตะวันตก
๙๗	พระไตรโลกยวินิจฉัย เทวกาผูก ๑๗ (วต.บ.๙๗)	๑	ขอม	บาลี-ไทย	ทองทึบ	มีไม้ประกบ	วัดวังตะวันตก
๙๘	พระไตรโลกยวินิจฉัย เทวกาผูก ๑๘ (วต.บ.๙๘)	๑	ขอม	บาลี-ไทย	ทองทึบ	มีไม้ประกบ	วัดวังตะวันตก

๑.๒ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลคัมภีร์ใบลาน วัดบูรณาราม ตำบลคลัง เขตอำเภอเมือง ได้พบคัมภีร์ใบลาน มีการแยกคัมภีร์โบราณและห่อด้วยผ้า ยังไม่มีการคัดแยกอักษร ภาษา รวมทั้งสิ้น ๔ รายการ จำแนกได้ดังนี้

ตารางที่ ๓.๑๐ คัมภีร์ใบลานในจังหวัดนครศรีธรรมราช วัดบูรณาราม

มัด ที่	คัดแยกคัมภีร์	จำนวน มัด	ภาษา	ฉบับ	ไม้ ประกบ	หมายเหตุ
๑	แยกคัมภีร์โบราณและห่อด้วยผ้า	๑๕	ยังไม่มีการ แยก	ยังไม่มีการ แยก	ไม่มี	วัดบูรณาราม
๒	แยกคัมภีร์โบราณและห่อด้วยผ้าใส่ไว้ในหีบ	๗๑	ยังไม่มีการ แยก	ยังไม่มีการ แยก	ไม่มี	วัดบูรณาราม
๓	แยกคัมภีร์โบราณและห่อผ้าสีเหลืองกองไว้ตรงหน้า องค์พระประธานในอุโบสถ	๓๓	ยังไม่มีการ แยก	ยังไม่มีการ แยก	ไม่มี	วัดบูรณาราม
๔	แยกคัมภีร์โบราณและห่อผ้าสีม่วงกองไว้ตรงหน้าองค์ พระประธานในอุโบสถ	๓๘	ยังไม่มีการ แยก	ยังไม่มีการ แยก	ไม่มี	วัดบูรณาราม

๑.๓ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลคัมภีร์ใบลาน วัดจันทาราม ตำบลท่าวัง เขตอำเภอเมือง ได้พบคัมภีร์ใบลาน คัดแยกคัมภีร์โบราณและห่อด้วยผ้า ยังไม่มีการคัดแยกอักษร ภาษา รวมทั้งสิ้น ๑๖๐ รายการ จำแนกได้ดังนี้

มัด ที่	จำนวน		อักษร	ภาษา	ฉบับ	ไม้ประกบ	หมายเหตุ
	คัมภีร์	ผูก					
๑๓๗		๑๗ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด+ทองทึบ	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๓๘		๑๒ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด+ทองทึบ	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๓๙		๑๒ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด+ทองทึบ	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๔๐		๑๕ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด+ทองทึบ	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๔๑		๘ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด+ทองทึบ	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๔๒		๗ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด+ทองทึบ	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๔๓		๑๘ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด+ทองทึบ	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๔๔		๑๔ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด+ทองทึบ	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๔๕		๒๐ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๔๖		๑๘ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๔๗		๑๑ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๔๘		๑๕ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๔๙		๑๘ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด+ทองทึบ	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๕๐		๓๕ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๕๑		๗ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๕๒		๑๖ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๕๓		๒๑ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๕๔		๒๐ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ชาดทึบ+ล่องชาด+ ทองทึบ	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๕๕		๑๔ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด+ทองทึบ	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๕๖		๑๕ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด+ทองทึบ	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๕๗		๗ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด+ทองทึบ	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๕๘		๒๓ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด+ทองทึบ	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๕๙		๑๐ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด+ทองทึบ+ ลานดิน	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม
๑๖๐		๙ ผูก	ยังไม่มีการแยก	ยังไม่มีการแยก	ล่องชาด+ทองทึบ	ไม่มีมีผ้าห่อ	วัดจันทาราม

๒. คัมภีร์ใบลานจังหวัดสงขลา

คณะผู้วิจัยได้ทำการสำรวจคัมภีร์โบราณทั้ง ๓ วัด ยังไม่มีการทำทะเบียนคัมภีร์ใบลาน
อยู่ ๒ วัด แต่มีอยู่หนึ่งวัดที่ได้ทำทะเบียนคัมภีร์ใบลานบางส่วน ดังนี้รายละเอียดดังนี้

๒.๑ ผู้วิจัยได้สำรวจ วัดปลักหนู ตำบลปลักหนู อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา และ
ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์ใบลานแยกออกเป็นมัด รวมได้จำนวน ๒๑๐ มัด ซึ่งได้ทำการคัดแยกคัมภีร์
ออกเป็นมัดและทำการนับจำนวนผูก ทำการแยกฉบับและใช้ผ้าห่อคัมภีร์นำไปใส่ตู้ ยังมีบางส่วนที่ทางวัด
ยังไม่ได้จัดทำการแยกหมวดหมู่ของคัมภีร์ ยังพบอีกว่ามีคัมภีร์บางส่วนที่ได้เก็บไว้ที่บนผ้าเพดาน (ได้

หลังคากุฏิ) และในหีบไม้่อีกจำนวนหนึ่ง และบางส่วนมีการทำขึ้นทะเบียนบัญชีคัมภีร์โบราณไว้แล้วที่ หอสมุดกาญจนาภิเษก สงขลา มีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ ๓.๑๒ คัมภีร์ในลานในจังหวัดสงขลา

มัต ที่	เลขที่/ชื่อเรื่อง	จำนวน		อักษร	ภาษา	ฉบับ	ไม้ ประกบ	ประวัติ
		คัมภีร์	ผูก					
๑	๐๐๑ พระสมันตมหาปฏิฐาน ผูก ๗	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๒	๐๐๒ พระปถมสังคายนตปาสาทิก ปาราชิก กัณฑ์ ผูก ๑	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	
๓	๐๐๓ สิกขาบทวินิจฉัย	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๔	๐๐๔ พระมหาเวสสันดรทานกัณฑ์	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๕	๐๐๕ ปถมปาราชิกสิกขาบทวินิจฉัย	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๖	๐๐๖ ปถมสังคายนา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๗	๐๐๗ พระสารสังคหะ	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	
๘	๐๐๘ พระยมกปรกรณาแผ่นดินผูก ๖	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๙	๐๐๙ พระยมกปรกรณาแผ่นดินผูก ๖	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๐	๐๑๐ มาราดิเรกนสุดตั้ง	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๑	๐๑๑ พระมัลลยปัญหา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๒	๐๑๒ พระมหาโมคคัลลานนิพพาน	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๓	๐๑๓ ทศคาหสูตร	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๔	๐๑๔ อานิสงส์สร้างศาลา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๕	๐๑๕ พระพุทธคุณกถา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๖	๐๑๖ โอวาทปาฎิโมกข์กัณฑ์ที่ ๓	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๗	๐๑๗ พระวินัยสิกขาบทวินิจฉัย	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	
๑๘	๐๑๘ พระปริวาส	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	
๑๙	๐๑๙ พระวินัยสิกขาบทวินิจฉัยผูก ๙	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	
๒๐	๐๒๐ พระมคคัสสิกถา คำพระมาโลยสูตร	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๑
๒๑	๐๒๑ พระโลกเนยยะธัญชัยบัณฑิต	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๖
๒๒	๐๒๒ โอวาทปาฎิโมกข์กัณฑ์ที่ ๑	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๒๓	๐๒๓ พระมหาปฏิฐานปรกรณา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๗
๒๔	๐๒๔ พระปถมสมโพธิราชาภิเษก ปริวุตโต จุดตโถ	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๕
๒๕	๐๒๕ พระมหาปฏิฐานปรกรณา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๗
๒๖	๐๒๖ พระโลกเนยยะธัญชัยบัณฑิต	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๑๗
๒๗	๐๒๗ โอวาทปาฎิโมกข์ศาลา	๑	๑	ขอม	ไทย- บาลี	ล่องขาด	ไม่มี	กัณฑ์ที่ ๗
๒๘	๐๒๘ สิกขาบทวินิจฉัย	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๒๙	๐๒๙ พระโลกเนยยะธัญชัยบัณฑิต	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๑๒
๓๐	๐๓๐ พระไตรโลกวินิจฉัย นิรียกถา	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๑
๓๑	๐๓๑ พระอานิสงส์เจดีย์ทราย	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	

มัต ที่	เลขที่/ชื่อเรื่อง	จำนวน		อักษร	ภาษา	ฉบับ	ไม้ ประกบ	ประวัติ
		คัมภีร์	ผูก					
๓๒	๐๓๒ ตติยสังคายนา	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๓
๓๓	๐๓๓ จุลจกัณฐคตติง	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๖
๓๔	๐๓๔ ปัพพชาตพุทธกิริยาภิสมโพธิ์	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๒
๓๕	๐๓๕ พระกถาวัตถุฎกการณาเมตติจ	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๕
๓๖	๐๓๖ พระโลกเนยยะธัญชัยบัณฑิต	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๗
๓๗	๐๓๗ พระปถมสมโพธิดุสิต	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๒
๓๘	๐๓๘ โอวาทปาฎิโมกข์คาคา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	กัณฑ์ที่ ๖
๓๙	๐๓๙ ลิกขาบทวินิจฉัย	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๓
๔๐	๐๔๐ สาสนพรหมจรรย์	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๒
๔๑	๐๔๑ พระบุคคลบัญญัติ	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๔
๔๒	๐๔๒ เสนาสนขันตวิวินิจฉัย	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๓
๔๓	๐๔๓ พระยมกปกรณ์	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๖
๔๔	๐๔๔ พระปาฎิโมกข์วิตถารัง	๑	๑	ขอม	บาลี	ทองทึบ	ไม่มี	
๔๕	๐๔๕ นันโทปนันทสูตร	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๘
๔๖	๐๔๖ พระโลกเนยยะธัญชัยบัณฑิต	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๘
๔๗	๐๔๗ โอวาทปาฎิโมกข์คาคา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	กัณฑ์ที่ ๘
๔๘	๐๔๘ พระอนิสงสัมปานกิจ	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๑
๔๙	๐๔๙ พระเนมิชาฎกั(เนมิราชาตค)	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๔
๕๐	๐๕๐ โอวาทปาฎิโมกข์	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	กัณฑ์ที่ ๕
๕๑	๐๕๑ พระอนิสงส์เปเรต	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	
๕๒	๐๕๒ พระโลกเนยยะธัญชัยบัณฑิต	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๕
๕๓	๐๕๓ พระกถาวัตถุฎกการณา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๕
๕๔	๐๕๔ พระวิภังคปกรณ์	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๒
๕๕	๐๕๕ พระบุคคลบัญญัติ	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๔
๕๖	๐๕๖ กัถวานกัถวิตถัตตพิภงสูตร	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๕
๕๗	๐๕๗ พระไตรโลกวินิจฉัยมยุสสกา	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๑๔
๕๘	๐๕๘ พระไตรโลกวินิจฉัยมยุสสกา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๗
๕๙	๐๕๙ พระบุคคลบัญญัติ	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๔
๖๐	๐๖๐ คัมภีร์นิคมะ	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๓
๖๑	๐๖๑ เทศนานิฎฐานกถา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	กัณฑ์ ที่สุด
๖๒	๐๖๒ คำพระยามิลินท์	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	
๖๓	๐๖๓ พระมหาเวสสันดรมัทธิ	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๘
๖๔	๐๖๔ พระไตรโลกวินิจฉัยตริจฉานกถา	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๖
๖๕	๐๖๕ พระมหาเวสสันดร ชาฎกั กัณฑ์หิมพานต์	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๒
๖๖	๐๖๖ พระมหาวงศ์	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๑
๖๗	๐๖๗ พระอนาคตวงศ์	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๒
๖๘	๐๖๘ พระอภิธัมมัตถสังคณคัมภีร์	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๑
๖๙	๐๖๙ พระไตรโลกวินิจฉัยตริจฉานกถา	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๑๐
๗๐	๐๗๐ พระมูลกัจจายนสูตร	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	
๗๑	๐๗๑ พระกถาวัตถุฎกการณาโดยสังเขป	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๕

มัต ที่	เลขที่/ชื่อเรื่อง	จำนวน		อักษร	ภาษา	ฉบับ	ไม้ ประกบ	ประวัติ
		คัมภีร์	ผูก					
๗๒	๐๗๒ ลิกขาบทวินิจฉัย	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๗
๗๓	๐๗๓ ปายาสีสูตร คำพระกุมารกัสสปะ	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๑
๗๔	๐๗๔ อานิสงส์กฐินทาน	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๗๕	๐๗๕ พิมพานิพพาน	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๓
๗๖	๐๗๖ จตุปาราชิกลิกขาบทวินิจฉัย	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๒
๗๗	๐๗๗ ลิกขาบทวินิจฉัย	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๑๐
๗๘	๐๗๘ พระวินัยลิกขาบทวินิจฉัย	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๖
๗๙	๐๗๙พระโลกเนยยะธรรณชัยบัณฑิต	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๔
๘๐	๐๘๐ พระมหาเวสสันดรชาดก (ชูชก)	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๕
๘๑	๐๘๑ พระยมกปรณาสังเขป	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๖
๘๒	๐๘๒ พระวิงค์คปรณมา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๒
๘๓	๐๘๓ พระปถมปาราชิกลิกขาบทวินิจฉัย	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๑
๘๔	๐๘๔ พระอภิธัมมัตถสังคินิ	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๑
๘๕	๐๘๕พระโลกเนยยะธรรณชัยบัณฑิต	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๙
๘๖	๐๘๖ พระคัมภีร์ถาวัตถุ	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๕
๘๗	๐๘๗ลิกขาบทวินิจฉัย	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๙
๘๘	๐๘๘ พระมหโสดชาดก	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๕
๘๙	๐๘๙ วิสาขะ	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๑
๙๐	๐๙๐ ลิกขาบทนิสัคคิยะ	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๓
๙๑	๐๙๑ พระธาตุกถาปรณมา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๓
๙๒	๐๙๒ สัพพทานานิสังสาสมัตตา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๑
๙๓	๐๙๓ พระมหวิบาก	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๒
๙๔	๐๙๔ พระนิพพานสูตร	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๑
๙๕	๐๙๕ พระมงคลวิหาะ	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๑
๙๖	๐๙๖พระโลกเนยยะธรรณชัยบัณฑิต	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๑๓
๙๗	๐๙๗ พระตุดถสังคายนา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๔
๙๘	๐๙๘ พระสารสังคหะ	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๔
๙๙	๐๙๙ ทุตติยสังคายนาย	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๒
๑๐๐	๑๐๐ นาฬิคริคค์ฆมวรััง	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๓
๑๐๑	๑๐๑ ลิกขาบทวินิจฉัย	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๘
๑๐๒	๑๐๒ พระมหาวาณาปริเฉจ ๗	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	
๑๐๓	๑๐๓ พระสารัตถะสังคหะ	๑	๑	ขอม	บาลี- ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๔
๑๐๔	๑๐๔ พระอานิสงส์อุทิส่วนบุญให้เปรต	๑	๑	ขอม	บาลี- ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๐๕	๑๐๕ ปายาสีสูตรคำพระยาปายาสี	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๒
๑๐๖	๑๐๖ พระโฆวาทปาฎิโมกข์กถา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๐๗	๑๐๗ พระวิริยสัมโพฆณคค์	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๓
๑๐๘	๑๐๘ วัสสูปนากิกขันธะ	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๐๙	๑๐๙ ธาจุวิงค์ขณะ	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	
๑๑๐	๑๑๐ พระมุลกัจจายสูตร	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	

มัต ที่	เลขที่/ชื่อเรื่อง	จำนวน		อักษร	ภาษา	ฉบับ	ไม้ ประกบ	ประวัติ
		คัมภีร์	ผูก					
๑๑๑	๑๑๑ คาถาบอกกันทั้งสิบสามกัณฑ์ในมหาชาติ	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๑๒	๑๑๒ พระมหาเวสสันดรชาดก มัทรี	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๙
๑๑๓	๑๑๓ กุमारปัพพางา นิฎฐิตัง ประดับไปด้วยพระ คาถา ๑๐๑ พระคาถา	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	
๑๑๔	๑๑๔ พระมโหสถ	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๒
๑๑๕	๑๑๕ พระไตรโลกวินิจฉัยมนุสสกถา	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๘
๑๑๖	๑๑๖ พระไตรโลกวินิจฉัยนริยกา	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๓ ชั้นกลาง
๑๑๗	๑๑๗ พระโลกนยะธัญชัยบัณฑิต	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๑๑
๑๑๘	๑๑๘ พระอนิสงส์สร้างพระไตรปิฎก	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	๑๒ ใบ
๑๑๙	๑๑๙ พระอนิสงส์กรฐิน	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	๑๒ ใบ
๑๒๐	๑๒๐ ตติยสังคายนา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๓
๑๒๑	๑๒๑ พระมาลัยสูตรคำพระอินทร์	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๑
๑๒๒	๑๒๒ จตุตถสังคายนา	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๔
๑๒๓	๑๒๓ โอวาทนุสาสนะนัง	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	
๑๒๔	๑๒๔ ทานกัณฑ์ นิฎฐิตัง ๒๐๙ พระคาถา	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	
๑๒๕	๑๒๕ ลิกขาบทวินิจฉัย	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๑๐
๑๒๖	๑๒๖ พระพิมพ์พาดังชาติ	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๑
๑๒๗	๑๒๗ พระสมันตมหาปิฎกฐาน	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๙
๑๒๘	๑๒๘ พระปถมสมโพธิมหานิกขมปริวุดโตปิฎกโม	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๖
๑๒๙	๑๒๙ พระไตรโลกวินิจฉัยมนุสสกถา	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๑๑
๑๓๐	๑๓๐ พระไตรโลกวินิจฉัยมนุสสกถา	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๑๓
๑๓๑	๑๓๑ อาณิสงส์พระมหาชาติ	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	
๑๓๒	๑๓๒ พระมหาเวสสันดร ชาฎก กัณฑ์มหาราช	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๑๑
๑๓๓	๑๓๓ โอวาทปาติโมกข์คาถากัณฑ์มัทรี	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๒
๑๓๔	๑๓๔ พระไตรโลกวินิจฉัยมนุสสกถา	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๑๖
๑๓๕	๑๓๕ พระโลกนยะธัญชัยบัณฑิต	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๒
๑๓๖	๑๓๖ พระธาตุกถาปกรณ์า	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๓
๑๓๗	๑๓๗ ทาน คีล สักคนุโมทนาถา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	๒ อังกา ๔ ลาน
๑๓๘	๑๓๘ พระมิลินทปัญหาณิฎฐิตา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๒
๑๓๙	๑๓๙ พระธาตุกถาสังเขป	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๓
๑๔๐	๑๔๐ พระปถมสมโพธิลักษณะ	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๔
๑๔๑	๑๔๑ อาณิสงส์ลอยกระทง	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	
๑๔๒	๑๔๒ ปัญจสังคายนา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๕
๑๔๓	๑๔๓ โอวาทปาติโมกข์คาถา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	กัณฑ์ที่ ๔
๑๔๔	๑๔๔ พระวิงัสสัตตปกรณ์า	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	ผูก ๒
๑๔๕	๑๔๕ จุฬานงวัฒนานิฎฐิตา	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	๓๕ พระ คาถา
๑๔๖	๑๔๖ พระไตรโลกวินิจฉัย เปตกถา	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๔
๑๔๗	๑๔๗ พระไตรโลกวินิจฉัยมนุสสกถา	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๑๒

มัต ที่	เลขที่/ชื่อเรื่อง	จำนวน		อักษร	ภาษา	ฉบับ	ไม้ ประกบ	ประวัติ
		คัมภีร์	ผูก					
๑๔๘	๑๔๘ พระโลกเนยระณัญชัยบัณฑิต	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๑๐
๑๔๙	๑๔๙ พระมหาเวสสันดรชาฎกชัตติยะ	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๑๒
๑๕๐	๑๕๐ พระปถมสมโพธิภิมภาวิบัติ	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๑๗
๑๕๑	๑๕๑ พระสังคินีการณา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๑
๑๕๒	๑๕๒ พระมหาเวสสันดร ชาฎกฉกษัตริย์	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๑๒
๑๕๓	๑๕๓ กรฐินกัณฑ์	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๑
๑๕๔	๑๕๔ พระมหาเวสสันดร ชาฎก สกบรพรวินิจฉัย	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๑๐
๑๕๕	๑๕๕ พระสารสังคหะ	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๑
๑๕๖	๑๕๖ พระธาตูกถาการณา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๓
๑๕๗	๑๕๗ พระโลกเนยระณัญชัยบัณฑิต	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๑
๑๕๘	๑๕๘ พระปถมสมโพธิทุกรกิริยา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๗
๑๕๙	๑๕๙ พระอนาคตวงศ์	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๑
๑๖๐	๑๖๐ พระอัญชิอุณหิแปล	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๑
๑๖๑	๑๖๑ อนัตตลักขณสูตร	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	
๑๖๒	๑๖๒ พระโอรพาตโฆกษคาถา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	
๑๖๓	๑๖๓ พระธัมมชันธ์	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	ผูก ๑
๑๖๔	๑๖๔ พระอาทิตตปริยายะ อารามปฏิคคหณะอัต สวากปัพพชา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ปริจเฉท ที่ ๘
๑๖๕	๑๖๕ พระปถมสมโพธิสัมพุทธกิกถา	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ปริจเฉท ที่ ๙
๑๖๖	๑๖๖ พระอชณะ อสมัย	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	
๑๖๗	๑๖๗ ลิกขาบทวินิจฉัย	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	ผูก ๗
๑๖๘	๑๖๘ พระปาฎิโมกข์แปล	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	
๑๖๙	๑๖๙ พระปาฎิโมกข์	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	
๑๗๐	๑๗๐ พระปาฎิโมกข์	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	
๑๗๑	๑๗๑ พระปาฎิโมกข์แปล	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	
๑๗๒	๑๗๒ พระวินัยลิกขาบท	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	
๑๗๓	๑๗๓ พระคิริมานนทสูตร	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องชาด	ไม่มี	
๑๗๔	๑๗๔ พระอสิคิลิสูตร	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องชาด	ไม่มี	
๑๗๕	๑๗๕ ยะถาปัจจะยง์ ปฏิสังขาโยแปล	๑	๑	ขอม	ไทย	ทองทึบ	ไม่มี	
๑๗๖	๑๗๖ พระไตรสรณาคมนัง	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	
๑๗๗	๑๗๗ พระคิริมานนทสูตร	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	
๑๗๘	๑๗๘ พระคิริมานนทสูตร	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	
๑๗๙	๑๗๙ ญัตติจตตอุปสมปทา	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องชาด	ไม่มี	
๑๘๐	๑๘๐ พระมหาสมยสูตร	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องชาด	ไม่มี	
๑๘๑	๑๘๑ พระปาฎิโมกข์	๑	๑	ขอม	บาลี- ไทย	ล่องชาด	ไม่มี	
๑๘๒	๑๘๒ บอศักราช	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องชาด	ไม่มี	
๑๘๓	๑๘๓ พระปาฎิโมกข์	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องชาด	ไม่มี	
๑๘๔	๑๘๔ พระปริวาสขันธ์เอกัจฉัง	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องชาด	ไม่มี	

มัต ที่	เลขที่/ชื่อเรื่อง	จำนวน		อักษร	ภาษา	ฉบับ	ไม้ ประกบ	ประวัติ
		คัมภีร์	ผูก					
๑๘๕	๑๘๕ พระญัตติจตุตถกัมมอุปสมบทกัมม	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๘๖	๑๘๖ มัชฌิมนิกายมูลปณณาส	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๘๗	๑๘๗ พระปริวาสกรรม	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๘๘	๑๘๘ พระปาฏิโมกข์	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๘๙	๑๘๙ พระมหาสมัย	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๙๐	๑๙๐ พระปถมการินี	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๙๑	๑๙๑ สวดนาคา	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๙๒	๑๙๒ พระสังการาช	๑	๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๙๓	๑๙๓ พระอสิคิสิสูตร	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๙๔	๑๙๔ มัชฌิมนิกายมูลปณณาส	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๙๕	๑๙๕ พระพุทธสังการาช	๑	๑	ขอม	บาลี- ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๙๖	๑๙๖ อาฎานาฎียสูตร	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๙๗	๑๙๗ สวดมาติกา	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องขาด	ไม่มี	
๑๙๘	๑๙๘ อาฎานาฎียสูตร	๑	๑	ขอม	บาลี	ทองหีบ	ไม่มี	
๑๙๙	๑๙๙ พระทวารสปริตร	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องขาด	ไม่มี	
๒๐๐	๒๐๐ พระปริตร	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องขาด	ไม่มี	
๒๐๑	๒๐๑ พระสมยสูตร	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องขาด	ไม่มี	
๒๐๒	๒๐๒ พระทวารสปริตร	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องขาด	ไม่มี	
๒๐๓	๒๐๓ พระมหาสมยสูตร	๑	๑	ขอม	บาลี	ล่องขาด	ไม่มี	

๒.๒ ผู้วิจัยได้สำรวจ วัดขุนทอง ตำบลจระโหนง อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา ได้ดำเนินการ
คัดแยกคัมภีร์รวมเป็นมัด แยกฉบับและเก็บใส่ตู้ไว้ รวมได้จำนวน ๒ รายการ และยังมีบางส่วนที่ทาง
วัดไม่ได้แยกหมวดหมู่ของคัมภีร์อีกจำนวนหนึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ ๓.๑๓ คัมภีร์ในลานวัดขุนทองในจังหวัดสงขลา

มัต ที่	เลขที่/ชื่อเรื่อง	จำนวน		อักษร	ภาษา	ฉบับ	ไม้ ประกบ	หมายเหตุ
		คัมภีร์	ผูก					
๑	การคัดแยกคัมภีร์รวมเป็นมัด แยกฉบับและ เก็บใส่ตู้ไว้		๑๐๕	ยังไม่มี การแยก	ยังไม่มี การแยก	ยังไม่มี การแยก	ยังไม่มี การแยก	วัดขุนทอง
๒	บางส่วนที่ทางวัดไม่ได้แยกหมวดหมู่ของ คัมภีร์อีกจำนวนหนึ่ง		-	ยังไม่มี การแยก	ยังไม่มี การแยก	ยังไม่มี การแยก	ยังไม่มี การแยก	วัดขุนทอง

๒.๓ ผู้วิจัยได้สำรวจ วัดท่าช้าง ตำบลท่าช้าง อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลาได้ ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์ใบลานมี ๒ ผูก ได้แก่ คัมภีร์ใบลานว่าด้วยเรื่องตำรายาสมุนไพร (ตำราเวช ศาสตร์) ๑ ผูก และคัมภีร์ใบลานว่าด้วยเรื่องพระวิภังคปกรณ์ ๑ ผูก มีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ ๓.๑๔ คัมภีร์ใบลานวัดวัดท่าช้างในจังหวัดสงขลา

มัต ที่	เลขที่/ชื่อเรื่อง	จำนวน		อักษร	ภาษา	ฉบับ	ไม้ประกบ	หมายเหตุ
		คัมภีร์	ผูก					
๑.	คัมภีร์ใบลานว่าด้วยตำรายาสมุนไพร(ตำราเวช ศาสตร์)		๑	ยังไม่มีการ แยก	ยังไม่มีการ แยก	ยังไม่มีการ แยก	ยังไม่มีการ แยก	วัดท่าช้าง
๒.	คัมภีร์ใบลานว่าด้วยพระวิภังคปกรณ์		๑	ยังไม่มีการ แยก	ยังไม่มีการ แยก	ยังไม่มีการ แยก	ยังไม่มีการ แยก	วัดท่าช้าง

๓. คัมภีร์ใบลานจังหวัดตรัง

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสำรวจ วัดไร่พรุ ตำบลน้ำผุด อำเภอเมือง จังหวัดตรัง วัดกะช่องเปี่ยม ราษฎร์ ตำบลช่อง อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ทั้ง ๒ วัด พบว่า ยังไม่มีการรวบรวมและจัดระบบหมวด คัมภีร์โบราณภาคใต้อย่างเป็นระบบ

ตารางที่ ๓.๑๕ คัมภีร์ใบลานวัดวัดไร่พรุในจังหวัดตรัง

มัต ที่	เลขที่/ชื่อเรื่อง	จำนวน		อักษร	ภาษา	ฉบับ	ไม้ประกบ	หมายเหตุ
		คัมภีร์	ผูก					
๑.	คัมภีร์ใบลานว่าด้วยตำราตำราโหราศาสตร์		๔	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	วัดไร่พรุ
๒.	คัมภีร์ใบลานว่าด้วยตำรายา		๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	วัดไร่พรุ
๓.	คัมภีร์ใบลานว่าด้วยตำราตำราโหราศาสตร์		๒	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	วัดกะช่อง เปี่ยมราษฎร์
๔.	คัมภีร์ใบลานว่าด้วยตำรายา		๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	วัดกะช่อง เปี่ยมราษฎร์

๓. คัมภีร์ใบลานจังหวัดกระบี่

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสำรวจ วัดเขาหัวสิงห์ ตำบลเขาเขน อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ และ วัดสุวรรณธาราราม ตำบลกระบี่น้อย อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ ทั้ง ๒ วัด พบว่า ยังไม่มีการ รวบรวมและจัดระบบหมวดคัมภีร์โบราณภาคใต้อย่างเป็นระบบ

ตารางที่ ๓.๑๖ คัมภีร์ใบลานวัดสุวรรณธารารามและวัดเขาหัวสิงห์ในจังหวัดกระบี่

มัต ที่	เลขที่/ชื่อเรื่อง	จำนวน		อักษร	ภาษา	ฉบับ	ไม่ประกบ	หมายเหตุ
		คัมภีร์	ผูก					
๑.	คัมภีร์โบราณว่าด้วยชาตก		๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	วัดเขาหัวสิงห์
๒.	คัมภีร์โบราณว่าด้วยนียายพื้นบ้าน		๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	วัดเขาหัวสิงห์
๓.	คัมภีร์โบราณว่าด้วยตำราตำราโหราศาสตร์		๒	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	วัดเขาหัวสิงห์
๔.	คัมภีร์โบราณว่าด้วยตำรายา		๓	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	วัดเขาหัวสิงห์
๕.	พระอภิธรรม		๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	วัดสุวรรณ ธาราราม
๖.	นียายธรรมะ		๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	วัดสุวรรณ ธาราราม
๘.	คัมภีร์โบราณว่าด้วยตำราตำราโหราศาสตร์		๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	วัดสุวรรณ ธาราราม
๘.	คัมภีร์โบราณว่าด้วยตำรายา		๑	ขอม	ไทย	ล่องขาด	ไม่มี	วัดสุวรรณ ธาราราม

ผู้วิจัยกำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ๓ ขั้นตอน ดังนี้

๑. ศึกษาการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาโดยวิธีวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) ได้แก่ เอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือสำรวจ จัดหา รวบรวม ทรัพยากรสารสนเทศ คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือชื่อเรื่อง และชื่อหนังสือทางพระพุทธศาสนา เพื่อจำแนกเอกสารแบ่งหมวดหมู่ความรู้

๒. ศึกษาการจำแนกหมวดหมู่คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาจากเอกสารคัมภีร์โบราณที่ปริวรรตแล้ว โดยเก็บรวบรวมข้อมูลของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในสำนักหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่อนุรักษ์คัมภีร์โบราณ โดยพิจารณาจากบันทึกในเอกสารหรือคัมภีร์ที่มีอายุตั้งแต่ ๑๐๐ ปี และดำเนินการศึกษาสภาพปัจจุบันของการจัดระบบความรู้เอกสารคัมภีร์โบราณของสำนักหอสมุดแห่งชาติ โดยวิเคราะห์สภาพปัญหาของคัมภีร์ ข้อจำกัดการเข้าถึง และการจัดระบบความรู้ในคัมภีร์โบราณในปัจจุบัน

๓. นำผลที่ได้จากขั้นตอนที่ ๑ และ ๒ มาจำแนกและจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาให้เป็นระบบเดียวกันเพื่อกำหนดกรอบของการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาตามโครงสร้างของระบบการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้โดยใช้แนวคิดการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ตามขั้นตอนดังนี้

๓.๑ จัดกลุ่มความรู้ของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ในปัจจุบัน โดยใช้แนวคิดการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ จากการจำแนกทั้งในระบบเดิมและจากการวิเคราะห์ความรู้จากคัมภีร์โบราณที่มีอยู่ในปัจจุบันโดยใช้แนวคิดการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้

๓.๒ จัดความกลุ่มความรู้แต่ละกลุ่มให้เป็นหมวด หมวดย่อย และหมู่ย่อย

๓.๓ ใช้หลักเกณฑ์การตรวจสอบความซ้ำซ้อนในแต่ละหมวดเนื้อหา ได้แก่ ๑) เนื้อหา คำ แนวคิด ที่เหมือนกันเขียนตรงกัน จะถูกตัดออกเหลือเพียง ๑ รายการ และ ๒) เนื้อหา คำ แนวคิด ที่เขียนไม่เหมือนกันเขียนแต่มีความหมายตรงจะยังคงไว้ เนื่องจากลักษณะเฉพาะของคัมภีร์โบราณนั้นมีการจาร หรือ บันทึกในคัมภีร์โบราณ ด้วยอักษรและภาพหลายรูปแบบ สืบเนื่องจากยุคสมัยอดีตมีปกครองหลายกลุ่มชนชาติ ได้แก่ กลุ่มวัฒนธรรมล้านนา กลุ่มวัฒนธรรมล้านช้าง ไทยยวน ลาว พม่า เป็นต้น จึงมีการใช้รูปแบบอักษรและภาษาที่ต่างกันจาก๔. จัดลำดับคัมภีร์โบราณตามหมวดความรู้ที่แสดงโครงสร้างหมวดหมู่เนื้อหาจากกว้างไปแคบ

๕. สรุปขอบเขตความรู้และโครงสร้างในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาให้เป็นหมวดหมวดย่อย หมู่ย่อย และคุณลักษณะความรู้แต่ละหมวด เพื่อให้ได้โครงสร้างหมวดหมู่

๓.๒.๒ การสืบค้นและจัดหมวดหมู่ คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในในประเทศไทย ปัจจุบันยังคงมีเอกสารโบราณที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นตกค้างอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร เอกสารโบราณเหล่านั้นจัดเป็นเอกสารชั้นต้นที่ให้ประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ ที่บ่งบอกถึงความเคลื่อนไหวของอารยธรรม และค่านิยมแห่งสังคมในกลุ่มชนโบราณแต่ละยุคสมัย ทุกภูมิภาคของประเทศ อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิชาการ ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี อักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ อักษรวิทยา ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี และเรื่องอื่น ๆ อันเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชนในอดีต

ผู้วิจัยได้สืบค้นจากแหล่งที่มาต่าง ๆ และจัดหมวดหมู่ไว้ในลักษณะของวัดที่จัดตามแหล่งที่มา ได้มีการตรวจสอบความซ้ำซ้อนและจัดกลุ่มเนื้อหา ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มหมู่เนื้อหาคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา

๓.๒.๓ การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างแหล่งเรียนรู้ คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาในขั้นนี้เป็นการจัดหมวดหมู่เนื้อหาในคัมภีร์โบราณโดยนำกลุ่มเนื้อหาที่ได้จากการวิเคราะห์ทั้งหมดมาจัดเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้เนื้อหาที่มีเนื้อหาเดียวกันเข้าไว้ด้วยกัน และความรู้ที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกันไว้ใกล้กัน โดยดำเนินการตรวจสอบความซ้ำซ้อน จำแนก และจัดกลุ่มเนื้อหาได้อย่างละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น สามารถตรวจสอบความซ้ำซ้อนของเนื้อหา

๓.๔ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะที่ควรพิจารณาเกี่ยวกับการลงทะเบียนคัมภีร์โบราณ

๑. สถานสถานที่ในการลงทะเบียน ผู้ปฏิบัติงานด้านการลงทะเบียนควรคำนึงถึงอย่างมาก เพื่อให้การปฏิบัติการลงทะเบียนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และการลงทะเบียนได้มาตรฐานตามที่ควรจะเป็น นั่นก็คือสถานที่ในการลงทะเบียน เนื่องจากว่าในขั้นตอนเตรียมการลงทะเบียน นอก

จากจะต้องพิจารณาคัดแยกออกเป็นหมวดหมู่ แยกคัมภีร์ไบเบิล-เสีย ทำความสะอาดแล้ว สถานที่ในการดำเนินการเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการคัดแยกประเภทหมวดหมู่อีกด้วย

คัมภีร์ไบเบิล ส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องกับหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา หรือที่เรียกว่าพระธรรมวินัย จึงถูกจัดอยู่ในหมวดธรรมคดี ตามหลักเกณฑ์การแบ่งหมวดของเอกสารโบราณในสำนัก หอสมุดแห่งชาติ ๑๓ หมวด โดยที่คัมภีร์ในทางพระศาสนาหรือพระธรรมวินัยนั้น ก็คือพระไตรปิฎกที่แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน อันได้แก่ พระวินัย พระสูตร พระอภิธรรม และในแต่ละส่วนนั้นยังมีหมวด หมู่ วรรคตอน ละเอียดลงไปอีกมาก

ดังนั้น นักภาษาโบราณผู้เชี่ยวชาญในอดีต จึงได้ช่วยกันรวบรวมชื่อคัมภีร์ในทางพุทธศาสนาแล้วจัดทำเป็นหนังสือชื่อแบบฉบับ ที่เรียกกันในทางวิชาการว่า “หนังสือหลักเกณฑ์การจัดหมวดหมู่ และเรียกชื่อหนังสือประเภทตัวเขียนทางพระพุทธศาสนา” ใช้เป็นคู่มือในการลงทะเบียนคัมภีร์ไบเบิล ซึ่งแบ่งเป็น ๑๔ หมวด อนึ่ง จากหลักความจริงของคัมภีร์ในทางพระพุทธศาสนา การลงทะเบียนที่มีประสิทธิภาพ จะต้องแยกประเภทหมวดหมู่อย่างละเอียดถี่ถ้วน ตามหนังสือหลักเกณฑ์การจัดหมวดหมู่ เพื่อให้ได้ชื่อแบบฉบับที่แท้จริงและเฉพาะเจาะจงลงไปอันจะทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ใช้บริการ

ด้วยเหตุนี้ การลงทะเบียนจึงต้องใช้สถานที่ให้กว้างขวางคือมีพื้นที่พอที่จะจัดเรียงคัมภีร์ตามหมวดหมู่ ให้ละเอียดลงไปตามหลักวิชาการ ถ้ามีอุปสรรคในเรื่องพื้นที่วางเรียงคัมภีร์ ก็จะทำให้ประสิทธิภาพในการลงทะเบียนนั้นต่ำลงไปได้ เพราะการลงทะเบียนที่สมบูรณ์จะต้องนับลำดับเลขที่ทะเบียนตามหมวดหมู่พระไตรปิฎก และชื่อแบบฉบับเดียวกันหรือหมวดหมู่ที่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ควรที่จะลงทะเบียนอยู่ในกลุ่มก้อนเดียวกัน ไม่กระจัดกระจาย คือชื่อแบบฉบับเหมือนกันก็ให้เลขทะเบียนต่อกันไป

ถ้าสถานที่คับแคบ ทำให้ไม่สามารถจัดเรียงคัมภีร์ออกมาได้ในคราวเดียวกัน คือไม่สามารถเห็นข้อมูลทั้งหมดได้ในคราวเดียวกัน เวลานำไปลงทะเบียนจึงลงซ้ำเรื่องเดิมอีกในขณะที่ต้องให้เลขทะเบียนไกลกันออกไปมาก เป็นปัญหาว่าบัญชีทะเบียนที่ทำให้ไม่สามารถเรียงลำดับเรื่องให้อยู่ในกลุ่มเดียวกันได้

ตัวอย่างเช่น สารสงคห มีทั้งหมด ๒๐ เลขที่ ควรที่จะจัดให้อยู่ในกลุ่มเดียวกันได้ อาจจัดลงทะเบียนไว้ที่เลขที่ ๑ - ๒๐ หรือ ๓๑ - ๕๐ ให้เรียงต่อกันไปตลอด ๒๐ เลขที่ แต่สภาพปัญหาที่ไม่สามารถจัดเรียงให้เห็นข้อมูลหรือคัมภีร์ได้ในคราวเดียวกัน จึงต้องลงทะเบียนกระจายเลขที่ อาจเป็นเลขที่ ๑-๑๐, ๑๔,๑๗,๑๙-๒๓,๒๘-๓๐ หรือ ๓๑-๔๐,๔๕,๔๗,๔๙,๕๓-๕๕,๖๐-๖๓ จะเห็นได้ว่าเรื่อง สารสงคห จัดเรียงไว้ไม่เป็นกลุ่ม เนื่องจากให้เลขที่ไม่ติดต่อกัน ทำให้ไม่สะดวกแก่ผู้ใช้บริการ นับว่าเป็นอุปสรรคและปัญหาอันเกิดจากสถานที่คับแคบไม่เพียงพอต่อการปฏิบัติงาน เพราะฉะนั้นสถานที่ในการปฏิบัติงานลงทะเบียนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง

๒. บุคลากร ในการลงทะเบียนคัมภีร์โบราณนั้น จำเป็นจะต้องมีคณะทำงานในการปฏิบัติงานอย่างน้อย ๒ - ๓ คนขึ้นไป เพื่อความสะดวกรวดเร็ว การทำงานประสานกันเป็นคณะทำงานก็เพื่อไม่ให้สิ้นเปลืองเวลามากจนเกินไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการออกสำรวจลงทะเบียนเพื่อการอนุรักษ์ในส่วนภูมิภาคนั้น จำเป็นจะต้องมีเครือข่ายที่เป็นทั้งบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ทำงานร่วมกัน เป็นคณะบุคคลที่ประสานงานกันได้อย่างคล่องตัว เช่น คนหนึ่งจัดเข้ามัด คนหนึ่งลงทะเบียน คนหนึ่งเขียนป้าย และอีกคนหนึ่งห่อมัดคัมภีร์ เป็นต้น

การลงทะเบียนที่ใช้บุคลากรเพียงคนเดียวนั้น อาจทำได้และอาจทำได้ดีอีกด้วย แต่ก็มีข้อเสียคือใช้เวลาในการทำงานนานมาก และหากเกิดความผิดพลาดในหลักวิชาการแล้วไม่มีผู้ตรวจสอบหรือทักท้วงอาจทำให้เกิดความเสียหายได้ ดังนั้น จึงไม่ควรปฏิบัติงานภาคสนามการสำรวจลงทะเบียนคัมภีร์โบราณแต่เพียงลำพังคนเดียว ดังนั้น จึงจำเป็นต้องหาเครือข่ายที่ทำงานด้านนี้ให้บรรลุตฤประสงค์ในการทำงาน

การลงทะเบียนคัมภีร์โบราณของกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักงานหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ได้วางรูปแบบการทำงานเป็นมาตรฐาน สามารถทำได้เนื่องจากมีปัจจัยสนับสนุนหลายประการด้วยกัน ดังนี้

ประการแรก คือไม่ต้องแข่งกับเวลา เพียงแค่กำหนดไว้ว่าวันนี้จะทำให้ได้ปริมาณงานเท่าใด เมื่อได้ปริมาณงานตรงเป้าหมายก็พอหรืออาจทำต่อไป ถือว่าเป็นผลงานที่สะสมไว้ชดเชยวันที่ทำได้ต่ำกว่าเป้าหมาย เมื่อมีปัญหาอุปสรรคหรืองานจรเข้ามาทำให้ปริมาณงานไม่ตรงเป้าหมายก็หยุดพักไว้ แล้ววันรุ่งขึ้นมาทำต่อ โดยไม่ต้องคำนึงถึงกรอบเวลาของปริมาณงานทั้งหมด

ประการที่สอง คือ มีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านภาษาโบราณให้คำปรึกษาอยู่ตลอดเวลา และยังเป็นผู้นำในการปฏิบัติงานลงทะเบียนคัมภีร์โบราณ ซึ่งทำให้เห็นตัวอย่างการทำงานอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม มีปัญหาติดขัดสามารถปรึกษาได้ทันที

ประการที่สาม คือ สามารถขอความร่วมมือจากเพื่อนร่วมงานในส่วนอื่นๆ ได้พอสมควร เช่นขอแรงงานในการขนย้ายคัมภีร์ที่มีปริมาณมากและหนัก หรือขอความเห็นในขณะปฏิบัติงานไปแล้วเกิดความไม่มั่นใจ

ประการที่สี่ คือ สิ่งแวดล้อมและภูมิทัศน์คุ้นเคย ทำให้บุคลากรมีจิตใจมุ่งมั่นต่องาน ไม่ต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานที่และสิ่งแวดล้อมใหม่ ทำให้วุฒิมิภาวะทางอารมณ์ดีซึ่งมีผลต่อการปฏิบัติงานอย่างมาก

ประการที่ห้า คือ เมื่อมีปัญหาหรือข้อสงสัยทางวิชาการที่นอกเหนือจากผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านภาษาโบราณจะให้คำตอบได้ สามารถค้นคว้าได้จากหนังสือคู่มือต่างๆ ที่มีอยู่จำนวนมากในสำนักหอสมุดแห่งชาติ

บุคลากรจะต้องประสานความร่วมมือ ก็คือผู้ที่ครอบครองหรือเป็นเจ้าของคัมภีร์ไบเบิล เช่น พระสังฆาธิการเจ้าอาวาส ส่วนราชการต่างๆ หน่วยงานเอกชน ตลอดจนองค์กรต่างๆ เจ้าของคัมภีร์ไบเบิลเหล่านี้ต้องการเห็นการดำเนินการที่เป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้ที่ปฏิบัติงาน ลงทะเบียนคัมภีร์ไบเบิลจะต้องทำความเข้าใจและอธิบายขั้นตอนต่างๆว่าทำงานถึงระดับไหนแล้ว งานใกล้จะบรรลุเป้าหมายหรือยัง เนื่องจากการปฏิบัติการลงทะเบียนคัมภีร์ไบเบิลมีขั้นตอนการแยก ประเภทหมวด หมู่ ซึ่งต้องนำคัมภีร์ออกมาเรียงรายเป็นกอง ตามหมวดหมู่แยกย่อยอย่างละเอียด มองเห็นเป็นว่ากระจายเต็มพื้นที่ทำงาน

ถ้าปฏิบัติการขั้นตอนนี้ใช้เวลานานมากเกินไป อาจทำให้เจ้าของคัมภีร์ไบเบิลเข้าใจผิดคิด ไปได้ว่าทำงานไม่เรียบร้อยกระจายกระจาย งานไม่ก้าวหน้า ความเชื่อมั่นจะไม่เกิดกับเจ้าของคัมภีร์ไบเบิล บางครั้งอาจล้มเลิกความตั้งใจที่จะให้ลงทะเบียนคัมภีร์ไบเบิลได้

เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติงานจะต้องประสานความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้ปฏิบัติงานกับ เจ้าของคัมภีร์ ให้เข้าใจว่าการนำคัมภีร์ไบเบิลออกมาเรียงรายเป็นกองเต็มพื้นที่ทำงานนั้น เป็นวิธีการ ปฏิบัติงาน และอาจต้องทำเป็นตัวอย่างให้เห็นตลอดกระบวนการจนสำเร็จเป็นมัดสมบูรณ์ พร้อม จัดเก็บเข้าที่ไว้ได้

๓. วัสดุอุปกรณ์ เตรียมความพร้อมในเรื่องวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการปฏิบัติการลงทะเบียน ทำให้งานสำเร็จได้อย่างราบรื่น เพราะการปิดช่องว่างหรืออุดรูรั่วของปัญหาในเรื่องวัสดุอุปกรณ์เป็น สิ่งที่ได้ง่ายกว่าปัญหาอุปสรรคประการอื่น เช่น อำนวยวิเคราะห์หาชื่อเรื่องจากคัมภีร์ไบเบิลที่ชำรุด ขาด แหว่ง ทำให้เรื่องไม่ประติดประต่อ ชื่อเรื่องไม่ชัดเจน ซึ่งเป็นปัญหาอุปสรรคที่เราไม่สามารถ ป้องกันเหตุได้

ดังนั้น การเตรียมความพร้อมในเรื่องวัสดุอุปกรณ์ จึงเป็นการป้องกันเหตุที่จะทำให้เกิด ปัญหาอุปสรรคต่อการทำงานประการหนึ่ง และถือว่าการลดปัญหาอุปสรรคในการทำงานอีกด้วย

วัสดุที่จำเป็นในการลงทะเบียนคัมภีร์ไบเบิล ได้แก่ สำลี แอลกอฮอล์ เชือก ผ้าดิบขาว ปากกาเขียนป้าย ไบเบิลเปล่า สายสนอง ไบลลงทะเบียน ปากกาเขียนข้อมูล กระดาษบันทึก หมึก น้ำเงินหรือดำ วัสดุเหล่านี้ไม่ควรลืมเพราะเป็นสิ่งที่ต้องใช้และจำเป็นในการลงทะเบียน ถ้าขาดสิ่งใด สิ่งหนึ่งจะทำให้งานสะดุดลงทันที

อุปกรณ์หรือเครื่องมือที่จำเป็นในการลงทะเบียนคัมภีร์ไบเบิล ได้แก่ กรรไกรตัดกระดาษ ลวดร้อยสายสนอง ตลับเมตรวัดขนาดคัมภีร์และไม้ประกับ เหล็กฟุต คัตเตอร์ แวนขยาย คลิปหนีบกระดาษ แท่นประทับตราลาย ตรายางของสถาบันที่เป็นเจ้าของคัมภีร์ไบเบิล เครื่องเย็บกระดาษพร้อมลวดเย็บ อุปกรณ์เหล่านี้ต้องใช้ประกอบกับวัสดุข้างต้น จะมีเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่ง ยัง ถือว่าไม่สำเร็จประโยชน์

วัสดุอุปกรณ์ที่กล่าวแล้วทั้งหมด แม้จะหาได้โดยทั่วไปเพราะไม่ได้เป็นวัสดุอุปกรณ์พิเศษอะไร แต่ถึงกระนั้นการลงทะเบียนคัมภีร์ไบเบิลในส่วนภูมิภาค ถิ่นทุรกันดาร บางครั้งตามวัดที่อยู่ห่างไกลก็จำเป็น ต้องเตรียมวัสดุอุปกรณ์ไปให้พร้อม ถ้าขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือบกพร่องประการใดๆ ต้องเดินทางเข้ามาซื้อในเมืองหลายสิบกิโลเมตร ทำให้เสียเวลาทำงานไปหลายชั่วโมง เป็นเหตุให้การงานต้องรีบเร่ง และการทำงานอาจผิดพลาดได้ง่าย

เมื่อมองในแง่นี้ ความพร้อมของวัสดุอุปกรณ์จึงเป็นปัจจัยเพื่อเสริมให้การลงทะเบียนคัมภีร์ไบเบิลมีประสิทธิภาพมากขึ้น และยังช่วยให้เกิดความงามจากผลงานที่ออกสู่สายตาคนนอร์ธอเมริกัน มรดกภูมิปัญญาไทยอีกด้วย

๔. หลักวิชาการและประสบการณ์ ที่เรียกว่าหลักวิชาการก็เพราะใช้เป็นหลักหรือแนวทางในการปฏิบัติกรลงทะเบียนคัมภีร์ไบเบิล โดยการใส่รหัสประจำผูกให้เข้าพวก เข้าหมู่ เป็นระบบ ระเบียบ เรียบร้อย สะดวกแก่การศึกษาค้นคว้า การใส่รหัสประจำผูกหรือที่เรียกว่าเลขที่ประจำผูกนั้น จำเป็นที่จะต้องหาข้อมูลจากคัมภีร์ผูคนนั้นๆ ก่อน แล้วจึงกรอกลงในใบลงทะเบียนตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

เลขที่ ควรเว้นไว้ใส่หลังจากที่กรอกข้อมูลต่างๆข้างล่างเสร็จแล้วจึงจะให้เลขที่ เช่น เลขที่ ๑๘/๑-๑๕ และต้องให้เลขที่เรียงกันไปตั้งแต่ ๑,๒,๓ เป็นต้นไป ทั้งนี้เลขที่อาจมีหลายเลขที่ซึ่งรวมอยู่ในมัดเดียวกันก็ได้

มัดที่ ใส่ลำดับมัดตามที่ลงทะเบียนเรียงกันไป ไม่ข้ามลำดับ ตั้งแต่มัดที่ ๑,๒,๓ เป็นต้นไป
หมวด ในการลงทะเบียนคัมภีร์ไบเบิลนี้ นอกเหนือจากหมวดธรรมดาแล้ว หากเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนา จะใส่หมู่ย่อยชื่อตามหนังสือหลักเกณฑ์การจัดหมวดหมู่ และเรียกชื่อหนังสือประเภทตัวเขียนทางพระพุทธศาสนาก็ได้

ชื่อแบบฉบับ ใส่ชื่อตามหนังสือหลักเกณฑ์การจัดหมวดหมู่ และเรียกชื่อหนังสือประเภทตัวเขียนทางพระพุทธศาสนา ถ้าเป็นสูตรต่างๆ ก็ให้ใส่ชื่อเฉพาะของสูตรนั้นๆ ไป

ชื่อเรื่อง ใส่ชื่อตามตัวจารที่ปกหน้าหรือปกหลัง ทั้งนี้ควรดูให้สอดคล้องกับเนื้อเรื่องที่อยู่ข้างในด้วย เพราะบางครั้งเรื่องกับชื่อหน้าปกไม่ตรงกัน ถ้าไม่มีปกหน้าหรือปกหลังให้อ่านตอนจบของเรื่องอาจบอกชื่อเรื่องไว้ หรือไม่เช่นนั้นก็ต้องอ่านวิเคราะห์เรื่องทั้งหมดจึงจะทราบชื่อเรื่อง

ผู้แต่ง ต้องทราบประวัติคัมภีร์นั้นๆ เช่น คัมภีร์ วิสุทธิมคค พระพุทธโฆสจารย์ เป็นผู้แต่ง ส่วนคัมภีร์แปล หรือที่เรียกว่า เติจ(แปลยกศัพท์) นั้น คงไม่ทราบว่าผู้ใดแต่ง เพราะแปลกันมาหลายยุคหลายสมัย ให้ใส่ว่า ม.ป.ต.

ผู้สร้าง คัมภีร์แต่ละเรื่องจะมีผู้มีศรัทธาสร้างถวายให้กับวัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับ

ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ถ้าปรากฏก็ใส่ลงไป ถ้าไม่มีก็ให้ใส่ว่า ม.ป.ส.

ปีที่สร้าง ถ้าปรากฏปีที่สร้างกับชื่อผู้สร้างก็ให้ใส่ลงไปได้เลย ถ้าไม่ปรากฏก็ให้ใส่ ม.ป.ป.

อักษร ใส่อักษรที่จารลงในใบลาน เช่น อักษรขอม ธรรมอีสาน ธรรมล้านนา ฯลฯ

ภาษา ใส่ภาษาที่ใช้ในการจาร เช่น ภาษาบาลี ไทยอีสาน ไทยล้านนา ฯลฯ

เส้น ในที่นี้คือเส้นจารเป็นส่วนใหญ่ ส่วนน้อยจะมีเส้นหมึก

ฉบับ พิจารณาจากสีที่ขอบด้านข้างของคัมภีร์ใบลานแต่ละผูก เช่น ทองทึบ ชาติทึบ ล่องชาด ล่องรัก รักทึบ ลานดิบ เป็นต้น ซึ่งโดยมากจะไม่นอกเหนือไปจากนี้ ถ้าจะมีแปลกไปบ้างก็ สงเคราะห์ลงกันได้ในกลุ่มเหล่านั้น แล้วหมายเหตุไว้ว่ามีลักษณะเฉพาะอย่างไร

ขนาดคัมภีร์ วัดขนาด กว้าง ยาว หนา ถ้าเลขที่หนึ่งมีหลายผูกให้วัดความหนารวมกัน ทั้งหมด ส่วนความกว้างและความยาว ให้วัดผูกที่แคบที่สุดกับผูกที่กว้างที่สุด และผูกที่สั้นที่สุดกับผูกที่ยาวที่สุด เช่น กว้าง ๔.๕-๕ ยาว ๕๓.๕-๕๖ เซนติเมตร

ไม้ประกบ บอกลักษณะของไม้ประกบลงไป เช่น ไม้ประกบธรรมดา ลายรดน้ำดำ ลาย กำมะลอ ประดับกระจก ประดับงา เป็นต้น

ขนาดไม้ประกบ วัดขนาด กว้าง ยาว และหนา ความหนาของไม้ประกบให้วัดรวมกัน ทั้งสองข้าง ส่วนความกว้าง และความยาวของไม้ประกบในกรณีที่ไม่ประกบสองข้างไม่เท่ากันให้วัดทั้งสองข้างแล้วบอกระยะต่ำสุดถึงสูงสุด เช่น กว้าง ๔.๘-๕.๒ ยาว ๕๖.๕ - ๕๘ เซนติเมตร ถ้าไม้ประกบมีข้างเดียวก็บอกว่ามีข้างเดียว

ประวัติ ถ้ามีประวัติเพิ่มเติมที่น่าสนใจก็เขียนลงไป

อนึ่ง การอ่านวิเคราะห์หาชื่อเรื่อง ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการลงทะเบียน ดังนั้นจึง ต้องใช้ความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่ทั้งหมดออกมา เพราะถ้าไม่ได้ชื่อเรื่องก็ไม่สามารถจัดเข้าหมวดหมู่ได้ การลงทะเบียนก็สำเร็จบรรลุตามวัตถุประสงค์

ความรู้และประสบการณ์ที่นำออกมาใช้ จึงเป็นการเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ ให้มากยิ่งขึ้น บางอย่างหาไม่ได้ในตำราเรียน แต่ได้จากประสบการณ์ตรงในการทำงาน เช่น เรื่อง ภาณวาร มีตั้งแต่ ปฐม-ปญจมภาณวาร และยังมีรายละเอียดเกี่ยวกับพระสูตรที่อยู่ในภาณวาร ว่า สูตรอะไร อยู่ในปฐมภาณวาร จนถึงปญจมภาณวาร

บทที่ ๔

การสืบค้นและการส่งเสริมอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม

งานวิจัยเรื่อง การพัฒนาระบบสืบค้นและการอนุรักษ์เอกสารและคัมภีร์โบราณของวัดใน
สังคมไทย มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสำรวจและจัดหมวดหมู่เอกสารคัมภีร์โบราณทางพุทธศาสนาของ
วัดในสังคมไทย เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาและการจัดทำดัชนีการค้นค่าของเอกสารคัมภีร์โบราณทาง
พระพุทธศาสนาของวัดในสังคมไทย เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้
ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในสังคมไทย

จากการศึกษาสภาพปัจจุบันของการจัดหมวดหมู่คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาพบว่า
เนื้อหาของคัมภีร์โบราณมีการจำแนกและจัดกลุ่มความรู้ที่แตกต่างกัน เช่น แบ่งเอกสารตามภาษาที่ใช้
จารในคัมภีร์โบราณ และแบ่งตามหมวดเนื้อหา จะแบ่งเนื้อหาย่อยตามความสำคัญของเนื้อหาคัมภีร์
โบราณ เช่น แบ่งเป็นกลุ่มภาษาบาลี มีหมวดพระไตรปิฎก ซึ่งแยกเป็นหมู่ย่อยได้เป็นหมู่พระวินัยปิฎก
หมู่พระอภิธรรมปิฎก พระสุตตันตปิฎก ในขณะที่อีกหน่วยงานจะมีการแบ่งแยกหมวดหมู่เนื้อหาตาม
เอกสารที่ปรากฏ และให้ตัวเลข และตัวอักษร เป็นสัญลักษณ์ในการเข้าถึงเนื้อหาแต่ละหมวด เป็นต้น
ซึ่งสะท้อนปัญหาและข้อจำกัดในการจัดระบบและเข้าถึงความรู้หลายประการคือ

๑) หมวดหมู่เฉพาะหรือหมวดหมู่ที่มีอยู่ปัจจุบันมีข้อจำกัดไม่ครอบคลุมกับเนื้อหาที่
ปรากฏ ส่งผลให้ไม่สามารถแสดงโครงสร้างความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์โบราณได้ชัดเจน ไม่สามารถแสดง
ความสัมพันธ์ของเนื้อหาที่อยู่ในคัมภีร์โบราณได้

๒) เนื้อหาที่จำแนกหรือจัดกลุ่มไว้ ไม่ใช่มุมมองทางด้านวิชาการ ไม่มีการจำแนกลักษณะ
ของความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์โบราณ เป็นต้น

๓) ผู้ใช้บริการมีข้อจำกัดในการเข้าถึง เช่น ผู้ใช้จำชื่อเรื่องไม่ได้ในการเข้าถึงความรู้ที่
ต้องการไม่ได้ เนื่องจากคัมภีร์โบราณในแต่ละภูมิภาคมีชื่อเรื่องหลายภาษา มีข้อจำกัดในการใช้หัวเรื่องของ
ความรู้ในคัมภีร์โบราณยังไม่มีเป็นแบบมาตรฐานกลาง และหมวดหมู่ความรู้ที่มีอยู่ยังเป็นการให้
หมวดหมู่ความรู้อย่างกว้าง ๆ และ ขาดความเฉพาะเจาะจงตามเนื้อหาที่ปรากฏ เช่น เนื้อหาในคัมภีร์
ตำรายา ควรกำหนดให้มีหมวดย่อย เพื่อเฉพาะเจาะจงเนื้อหาให้ละเอียด เช่น เนื้อหาเกี่ยวกับสมุนไพร
ควรกำหนดวิธีบ่งบอกคุณลักษณะของความรู้เฉพาะด้านสมุนไพร เช่น การใช้สมุนไพร พิษสมุนไพร
ผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรและพืช การผลิตยาหรือการปรุง เป็นต้น

ผู้วิจัยได้กำหนดหมวดหมู่ความรู้ที่มีอยู่ในคัมภีร์โบราณโดยจัดเนื้อหาให้เป็นหมวดและหมวดย่อย เพื่อกำหนดขอบเขตความรู้ที่มีอยู่ในคัมภีร์โบราณ แต่ทว่าในระบบการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ที่มีอยู่ในคัมภีร์โบราณยังจำเป็นต้องกำหนดรายละเอียดของความรู้ เพื่อที่จะแสดงขอบเขตเนื้อหา รวมไปถึงคุณลักษณะความรู้ในแต่ละหมวดหมู่ให้มีความชัดเจนและแสดงถึงลักษณะความรู้ที่เฉพาะของเนื้อหาด้วย ดังนั้นระบบการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณในบทนี้จึงเป็นการนำเนื้อหาที่ได้จากการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏในโครงสร้างระบบการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณที่มีอยู่ในปัจจุบัน และเนื้อหาที่ได้จากการวิเคราะห์เนื้อหาในคัมภีร์โบราณ และจัดระบบความรู้ในคัมภีร์โบราณมาสังเคราะห์รวมกัน โดยใช้หลักการพื้นฐานการจัดหมวดหมู่ความรู้ เพื่อจำแนกและจัดกลุ่มเนื้อหาที่มีเนื้อหาเดียวกันเข้าไว้ด้วยกัน และความรู้ที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกันไว้ใกล้กัน เพื่อที่จะแสดงขอบเขตเนื้อหาในแต่ละหมวดให้มีความชัดเจนและมีรายละเอียดที่เฉพาะเจาะจง รวมทั้งสามารถจัดโครงสร้างของระบบการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ที่มีอยู่ในคัมภีร์โบราณที่สามารถอธิบายขอบเขตเนื้อหาจากกว้างไปแคบได้ด้วย

๔.๑ การจัดหมวดหมู่คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา

๑) การรวบรวมและสรุปความรู้ที่มีอยู่ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยได้รวบรวมและจัดกลุ่มความรู้จากการวิเคราะห์ทั้งในระบบที่มีอยู่ในปัจจุบันและจากการวิเคราะห์ความรู้จากคัมภีร์โบราณ โดยใช้แนวคิดจากการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้มาสังเคราะห์ และจัดกลุ่มเนื้อหารวมกันโดยใช้หลักการพื้นฐานการจัดหมวดหมู่ความรู้ เพื่อจำแนกความรู้และแต่ละกลุ่มให้เป็นหมวด หมวดย่อย และหมู่ย่อย โดยการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏโครงสร้างระบบการจัดระบบหมวดหมู่ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาผู้วิจัยสังเคราะห์และจัดกลุ่มเนื้อหาด้านศาสนา พบว่า เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับลัทธิความเชื่อถือของมนุษย์ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ที่เป็นที่เคารพโดยทั่วไปของมนุษย์ โดยมีหลักการ ค่านิยม วัฒนธรรมร่วมกันและวิถีทางที่มนุษย์เลือกใช้ในการดำรงชีวิต ประกอบด้วย หลักจริยธรรม คุณธรรม ศีลธรรม โดยที่มีการแสดงหลักธรรมเกี่ยวกับบุญบาป ที่เกิดจากการกระทำดีและชั่ว พร้อมทางลัทธิพิธีที่กระทำตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อถือนั้นๆ ได้แก่บาสีพระไตรปิฎก พระวินัย พระอภิธรรม ประวัติศาสดา-ตำนาน ตำนานปุชฌิยวัตถุ พระสาวกที่มีเสียง อรรถกถา ฎีกาปกรณ์วิเสส อรรถกถาปกรณ์วิเสส อนุฎีกา นวฎีกา โยชญา คณฐี ปกณกะ/อนิสงฆ์ โลกศาสตร์ สัททวิเสส ชาตก ทชชาติชาตก มหาชาติชาตก ธรรมทั่วไป บทสวดมนต์ โอวาทคำสอน

๒) การสังเคราะห์หมวดย่อยความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาผู้วิจัยได้หมวดของความรู้ในคัมภีร์โบราณมาแล้วจึงได้นำมาจัดกลุ่มเข้าไปในหมวดความรู้ โดยมีหลักในการพิจารณา คือ

(๑) พิจารณาคาถาอธิบายเนื้อหาของแต่ละหมวด เพื่อจัดแนวคิดที่มีความหมายเดียวกัน หรือใกล้เคียงกันให้อยู่ด้วยกัน

(๒) หลักแนวคิดใดที่มีเนื้อหาจำนวนมาก ให้พิจารณาจัดกลุ่มและแยกประเด็นใหม่ หากมีจำนวนน้อยให้รวมกับแนวคิดที่ใกล้เคียงกัน ผลการวิจัยสามารถกำหนดหมวดย่อยของเนื้อหาที่มีอยู่ในเอกสาร ได้แก่

๒.๑ พระไตรปิฎก เป็นเนื้อหาประมวลกฎระเบียบข้อบังคับของสงฆ์ ภิกษุ ภิกษุณี คำสอนและคาเทศนาธรรม และคำสอนที่เป็นวิชาการของพระพุทธเจ้าไม่เกี่ยวกับคนหรือเหตุการณ์

๒.๒ คัมภีร์ เป็นเนื้อหาคัมภีร์ภาษาบาลี และบทสวดมนต์

๒.๓ ธรรมเทศนา เป็นเนื้อหาธรรมทั่วไป โอวาทคำสอน ทรรศนะเกี่ยวกับจักรวาล และโลกศาสตร์

๒.๔ พุทธตำนาน เป็นเนื้อหาประวัติศาสนา-ตำนานเกี่ยวกับเนื้อหาศาสนา และตำนานปุชนียวัตถุเกี่ยวกับศาสนา

๒.๕ ชาดก เป็นเนื้อหาเรื่องราวชาดกของพระพุทธเจ้า ประกอบด้วยชาดกทั่วไป มหาชาดก และทศชาติชาดก

๒.๖ พระสงฆ์ เป็นเนื้อหาพระสาวกที่มีชื่อเสียง พิธีกรรมสงฆ์

๒.๗ ลัทธินิกาย เป็นเนื้อหา นิกายธรรม

๓) การวิเคราะห์คุณลักษณะความรู้ของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาผู้วิจัยทำการวิเคราะห์เนื้อหา โดยนำคำที่ปรากฏในเนื้อหาแต่ละหมวดมาวิเคราะห์ว่าแต่ละหมวดมีเนื้อหาที่แสดงคุณลักษณะความรู้ใดบ้าง ผลการวิเคราะห์สามารถจัดกลุ่มคุณลักษณะความรู้ในหมวดศาสนา ประกอบด้วยคุณลักษณะความรู้ ๓๒ รายการ ได้แก่ ชาดก-กัณฑ์ ชาดก-ลำดับมหาชาติชาดก ศาสนา-ชาดก ตำนาน-เจ้าเมือง พระอภิธรรม-พระเจ้าเทศนา พุทธ ศาสนา-คัมภีร์ ศาสนา-ฎีกา ศาสนา-ธัมมปทัฏฐกถา ศาสนา-ปกรณ์ ศาสนา-มณีปทีป ศาสนา-โยชนาศาสนา-สันทลโชตนา ศาสนา-สันทลปาสินี ศาสนา-วินยตถสาร ศาสนา-วินัย ศาสนา-วิมตฺติวินทนิศาสนา-สันทลปกาสินี ศาสนา-อภิธมมตถวิกา สินี ศาสนา-อานิสงฆ์ สัททวิเสส-การแปล อรรถกถา ศาสนา-วินยาลงการ ตำนาน-พระพุทธรูป พุทธ ตำนาน-พระพุทธเจ้าทรงเสด็จ พุทธตำนาน-พระพุทธเจ้าทรงแสดงกิจ พุทธตำนาน-พระโพธิสัตว์ พุทธตำนาน-พระยามาร พุทธตำนาน-รายชื่อพระเจ้า พุทธตำนาน-รายชื่อพระนาง บทสวดมนต์ ชื่อ บทสวดแก้ พระคาถา

(๑) หมวดเนื้อหาด้านศาสนา เป็นเนื้อหาหลักความเชื่อถือของมนุษย์ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ที่เป็นที่เคารพโดยทั่วไปของมนุษย์ โดยมี หลักการ ค่านิยม วัฒนธรรมร่วมกันและวิถีทางที่มนุษย์เลือกใช้ในการดำรงชีวิต ประกอบด้วย หลักจริยธรรม คุณธรรม ศีลธรรม โดยที่มีการแสดงหลักธรรมเกี่ยวกับบุญบาป ที่เกิดจากการกระทำดีและชั่ว พร้อมทั้งลัทธิพิธีที่กระทำตาม

ความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่ออื่น ๆ ได้แก่ บาลีพระไตรปิฎก พระวินัย พระอภิธรรม ประวัติศาสตร์-ตำนาน ตำนานปุชนียวัตถุ พระสาวกที่มีชื่อเสียง อรรถกถา ฎีกาปกรณ์วิเสส อนุฎีกา นวฎีกา โยชนา คัมภีร์ ปกิณกะ/อนิสงส์ โลกศาสตร์ สัททวิเสส ชาดก ทศชาติชาดก มหาชาติชาดก ธรรมทั่วไป บทสวดมนต์ โอวาทคำสอน

(๒) พระไตรปิฎก เป็นเนื้อหา ประมวลกฎระเบียบข้อบังคับของสงฆ์ ภิกษุ ภิกษุณี คำสอนและคำเทศนาธรรม และคำสอนที่เป็นวิชาการของพระพุทธเจ้าไม่เกี่ยวกับคนหรือเหตุการณ์ใด ๆ ได้แก่ บาลีพระไตรปิฎก พระวินัย พระอภิธรรม อรรถกถา ฎีกา อรรถกถาปกรณ์วิเสส อนุฎีกา นวฎีกา โยชนา คัมภีร์ ปกิณกะและอนิสงส์ สัททวิเสส แปล

(๓) คัมภีร์เป็นเนื้อหา คัมภีร์ ภาษาบาลี และบทสวดมนต์ประกอบด้วย ๒ หมู่ย่อย ได้แก่ บทสวดมนต์ รายชื่อบทสวด คาถา รายชื่อคาถา

(๔) ธรรมเทศนา ธรรมทั่วไป โอวาทคำสอนที่สนทนากับจักรวาล และโลกศาสตร์ ได้แก่ โลกศาสตร์

(๕) พุทธตำนาน ประวัติศาสตร์-ตำนานเกี่ยวกับเนื้อหาศาสนา และตำนานปุชนียวัตถุ ที่เกี่ยวกับศาสนา พระพุทธเจ้าทรงโปรดสัตว์ บุคคลที่อยู่ในพุทธตำนาน ประกอบด้วย รายชื่อพระโพธิสัตว์ รายชื่อพระเจ้า รายชื่อพระนาง รายชื่อพระยามาร ได้แก่ บุคคลที่อยู่ในพุทธตำนาน ประกอบด้วย รายชื่อพระโพธิสัตว์ รายชื่อพระเจ้า รายชื่อพระนาง รายชื่อพระยามาร

(๖) ชาดก เป็นเนื้อหาเรื่องราวชาดกของพระพุทธเจ้า ประกอบด้วย ชาดกทั่วไป มหาชาติชาดก และทศชาติชาดกรายชื่อกัณฑ์ รายชื่อลำดับชาดก

(๗) พระสงฆ์ พระสงฆ์ชีวประวัติ บุคคลสำคัญทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย รายชื่อพระสงฆ์พระสาวกที่มีชื่อเสียง และพิธีกรรมสงฆ์

๔) การจัดลำดับความสำคัญของความรู้ที่มีอยู่ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยสามารถจัดลำดับความสำคัญของความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา พบว่าเป็นเนื้อหาหลักความเชื่อของมนุษย์ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ที่เป็นที่เคารพโดยทั่วไปของมนุษย์ โดยมี หลักการ ค่านิยม วัฒนธรรมร่วมการและวิถีทางที่มนุษย์เริ่มใช้ในการดำรงชีวิต ประกอบด้วย หลักจริยธรรม คุณธรรม ศิลธรรม โดยที่มีการแสดงหลักธรรมเกี่ยวกับบุญบาป ที่เกิดจากการกระทำดีและชั่ว ช่องทางลัทธิพิธีที่กระทำตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่ออื่น ๆ ได้แก่ บาลีพระไตรปิฎก พระวินัย พระอภิธรรม ประวัติศาสตร์-ตำนาน ตำนานปุชนียวัตถุ พระสาวกที่มีชื่อเสียง อรรถกถา ฎีกาปกรณ์วิเสส อรรถกถาปกรณ์วิเสส อนุฎีกา นวฎีกา โยชนา คัมภีร์ ปกิณกะและอนิสงส์ โลกศาสตร์ สัททวิเสส ชาดก ทศชาติชาดก

มหาชาติชาดก ธรรมทั่วไป บทสวดมนต์ โอวาทคำสอน ประกอบด้วย ๗ หมู่ย่อย ดังนี้

หมวดย่อย ๑ : ชาดก ประกอบด้วยเนื้อหาเรื่องราวชาดกของพระพุทธเจ้าประกอบด้วย ชาดกทั่วไป ลำดับชาดก มหาชาติชาดก และรายชื่อกัณฑ์ชาดก แบ่งเป็น ๓ หมู่ย่อยได้แก่

๑) ลำดับทศชาติชาดก ประกอบด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ได้แก่ ชาดก ๑๑ ชาดก ๑๐ ชาดก ๘

๒) มหาชาติชาดก ประกอบด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับอดีตชาติที่ยิ่งใหญ่ ๕๐ ชาติของพระพุทธเจ้า ก่อนเกิดเป็นพระพุทธเจ้า ได้แก่ ชาดกลำดับที่ ๑ ชาดกลำดับที่ ๑๐

๓) รายชื่อกัณฑ์ชาดก ประกอบด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับกัณฑ์ชาดกทั่วไป ได้แก่ กัณฑ์กุมาร กัณฑ์ฉกษัตริย์ กัณฑ์จุลพน

หมวดย่อย ๒ : พุทธตำนาน เนื้อหาประกอบด้วย ประวัติศาสตร์-ตำนานเกี่ยวกับเนื้อหา ศาสนา ตำนานปูชนียวัตถุที่เกี่ยวกับศาสนา พระพุทธเจ้า ทรงโปรดสัตว์ บุคคลที่อยู่ในพุทธตำนาน ประกอบด้วย รายชื่อพระโพธิสัตว์ รายชื่อพระเจ้า รายชื่อพระนาง รายชื่อพระยามารประกอบด้วย ๓ หมู่ย่อย ได้แก่

๑) ประวัติศาสตร์และตำนานทั่วไป เช่น พระพุทธเจ้าเสด็จ ณ อชบาลนิโครธ เจ้าเสด็จ ไปประทับ ณ ต้นอชบาลนิโครธ

๒) ตำนานปูชนียวัตถุ เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับตำนานของปูชนียวัตถุโบราณ ที่อยู่ในตำนาน พุทธศาสนา ได้แก่ ตำนานพระป้าน ตำนานพระป้านแม่ปูคา

๓) บุคคลที่อยู่ในพุทธตำนาน เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องราวของผู้ที่อยู่ในพุทธตำนาน ประกอบด้วย พระโพธิสัตว์ ได้แก่ พระโพธิสัตว์เจ้าทรงรับหญ้าค่าของโสถลียพราหมณ์ พระโพธิสัตว์ เจ้าทรงอภิเษกสมรสและเสวยสุขในปราสาท พระเจ้าพิมพิสารทูลอาราธนาให้เสวยราชสมบัติ พระเจ้าสุทโธทนะทรงรับสั่งให้สร้างโบกขรณี พระนาง เช่น พระนางยโสธราประสูติพระโอรส พระนางสิริมหามายาทิวคต พระนางสิริมหามายามีพระประสงค์จะเสด็จไปเยี่ยมกรุงเทวทหะ พระยามาร เช่น พระยามารตู่เอาโพธิบัลลังก์จากพระโพธิสัตว์ พระยามารพ่ายแพ้มหาปурсเจ้า

หมวดย่อย ๓ : ธรรมเทศนา ประกอบด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมทั่วไป โอวาทคำสอน ธรรมะเกี่ยวกับจักรวาล และโลกศาสตร์ ประกอบด้วย ๓ หมู่ย่อย ได้แก่

(๑) โลกศาสตร์ เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องราวคำสอนทางวิทยาศาสตร์ของพระพุทธเจ้า

(๒) ธรรมทั่วไป เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับคำสอนธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระเจ้าเทศนา ธรรมส คิณี พระเจ้าเทศนา

(๓) โอวาทคำสอน เนื้อหาเกี่ยวกับหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ให้ไว้เป็น แนวทางการยึดถือในการปฏิบัติธรรม

หมวดย่อย ๔ : พระไตรปิฎก ประกอบด้วยเนื้อหา ประมวลกฎระเบียบข้อบังคับของสงฆ์ ภิกษุ ภิกษุณี คำสอนและคำเทศนาธรรม และคำสอนที่เป็นวิชาการของพระพุทธเจ้าไม่เกี่ยวกับคน

หรือเหตุการณ์ ได้แก่ บาลีพระไตรปิฎก ประกอบด้วย พระวินัย เช่น วินัย ๖ ผูก วินัยกถา วินัยขันธกะ วินัยคำแปล อรรถกถา เช่น อรรถกถาพระวินัยปิฎก อรรถกถาพระสุต ฎีกา เช่น ฎีกาพระวินัยปิฎก ฎีกาพระสุตตันตปิฎก ฎีกาพระอภิธรรมปิฎก ปกรณ์ เช่น คัมภีร์ปกรณ์วิเสส ส่วน พระธรรม คัมภีร์ปกรณ์วิเสสส่วนพระวินัย คัมภีร์ปกรณ์วิเสสส่วนพระสุตตร คัมภีร์ เช่น คัมภีร์พระวินัยคัมภีร์พระสุตตร คัมภีร์พระอภิธรรม คัมภีร์พิเศษ ธัมมปทัฏฐกถา เช่น ธัมมปทัฏฐกถา บัณฑิตัน ธัมมปทัฏฐกถา บัณฑิตอง มณีปทีป เช่น มณี-ปทีป มณีปทีป บัณฑิตอง มณีปทีป บัณฑิตสาม มณีปทีปโยชา เช่น โยชานาปกรณ์วิเสสส่วนพระวินัย โยชานาปกรณ์วิเสสส่วนพระสุตตร โยชานาปกรณ์วิเสสส่วนพระอภิธรรมลีนตลโฆตนา เช่น ลีนตลโฆตนา-มูลฎีกา-กถาตถุ ลีนตลโฆตนา-มูลฎีกา-ธมมสงคณิ ลีนตลปาสินี เช่น ลีนตลปาสินี-ฎีกา-อูตตรวินยวินิจจย วินยตถสาร เช่น วินยตถสาร ฎีกาวินยวินิจจย บัณฑิตอง วินยตถสาร สลีนตลปกาสินี เช่น สลีนตลปกาสินี อนุฎีกาวิงคปกรณ์ ลีนตลปกาสินี-โพรณฎีกา-นามรูปปริจเฉท ลีนตลปกาสินี-อนุฎีกา-กถาวัตถุ อภิธมมตถวิกาสิณี เช่น อภิธมมตถวิกาสิณี-ฎีกา-อภิธมมาวตาร วินยาลงการ เช่น วินยาลงการ ฎีกาวินยวินิจจยสงคห บัณฑิตัน อานิสงส์ เช่น อานิสงส์ก่อเจดีย์ทราย อานิสงส์ขนทรายใส่วัด สัททาวีเสส-การแปล เช่น แปลชาดก ฉบบัล้านนา แปลนามคำศัพท์ ฉบบัล้านนา แปลนามคำศัพท์สัททาวีเสส ฉบบัล้านนา แปลนามคำศัพท์สัททาวีเสส ฉบบัล้านนา

หมวดย่อย ๕ : คัมภีร์ ประกอบด้วยเนื้อหาคัมภีร์ภาษาบาลี และบทสวดมนต์ ประกอบด้วย ๒ หมู่ย่อยได้แก่

(๑) บทสวดมนต์ เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับรายชื่อบทสวดมนต์ เช่น แก้วกรณิเมตตสูตรแก้วศิริมานนทสูตร แก้วจันทรปริตร

(๒) คาถา เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับรายชื่อคาถา เช่น คาถาเรียกผีเครือ คาถาเวฬุพันตัว คาถาสังฆานต์ คาปัดเคราะห์

หมวดย่อย ๖ : พระสงฆ์ เนื้อหาประกอบด้วย ชีวประวัติบุคคลสำคัญทางพุทธศาสนา ประกอบด้วย รายชื่อพระสงฆ์พระสาวกที่มีชื่อเสียง และพิธีกรรมสงฆ์ ประกอบด้วย ๒ หมู่ย่อย ได้แก่

(๑) สาวกที่มีชื่อเสียง เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติ และรายชื่อพระสงฆ์ผู้มีชื่อเสียง ในที่นี้ผู้วิจัยได้ปริวรรตและแปลเป็นตัวอย่างเพียงหนึ่งสูตร คือ ศิริมานนทสูตรจากจากคัมภีร์อักษรขอม ภาษาบาลีเป็นอักษรไทยภาษาบาลี และอักษรไทยเป็นภาษาไทย จากการแปลคัมภีร์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความเลื่อมใสศรัทธาความเชื่อในพระพุทธศาสนาของประชาชนคนไทยตั้งแต่อดีตปฏิบัติต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เรื่องพระสงฆ์สวดบทศิริมานนทสูตร จนกลายเป็นวัฒนธรรมการบำบัตร์รักษาโรคในสังคมไทยปัจจุบัน คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้จึงมีกระจายอยู่ทั่วไป ถ้าไม่มีการรวบรวมรักษาจะสูญหายไปเป็นที่สุด

(๒) สงฆ์และพิธีกรรมสงฆ์ เนื้อหาเกี่ยวกับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสงฆ์ และพิธีการสงฆ์ ได้แก่ อัดชีวประวัติ-รายชื่อพระสาวก เช่น พระกกุสันธะ พระกัสสปะ พระโกนาคมนะ พระโคตมะ

หมวดย่อย ๗ : ลัทธินิกาย เนื้อหาประกอบด้วย นิกายธรรม

๔.๒ การสำรวจและการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

จากการสำรวจข้อมูลคัมภีร์โบราณใน ๔ ภูมิภาคทั่วประเทศไทย ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ โดยผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกวัดที่มีเอกสารโบราณในท้องถิ่นจัดเก็บไว้ และได้ทำการสำรวจรายการเอกสารดังกล่าว ตามวิธีการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จากนั้นจะได้รับการลงรายการ จัดหมวดหมู่ เพื่อการสืบค้น จัดเก็บห่อด้วยวิธีดั้งเดิม จะเป็นการยืดอายุของคัมภีร์ การสำรวจและจัดระบบสืบค้นคัมภีร์โบราณ ผู้วิจัยได้ทำการลงพื้นที่ทำงานภาคสนามในการสำรวจและสืบค้นคัมภีร์โบราณร่วมกับการเผยแพร่องค์ความรู้ในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณเพื่อสานต่อภูมิปัญญาในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ให้เป็นแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงกระตุ้นให้ประชาชนในท้องถิ่นตระหนักถึงความสำคัญและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

ภาพที่ ๓.๑ การสำรวจและสืบค้นคัมภีร์โบราณร่วมกับการเผยแพร่องค์ความรู้

การสำรวจคัมภีร์โบราณทางภาคเหนือ ผู้วิจัยศึกษาในจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน โดยเลือกวัดที่ได้รับข้อมูลว่ายังมีคัมภีร์โบราณที่ตกสำรวจ จึงจำเป็นต้องขอคำแนะนำของผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ ส่วนมากจะเป็นพระสังฆาธิการ อาทิ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าอาวาสต่างๆ เป็นต้น ในการสำรวจนี้จะไปตามวัดที่เป็นแหล่งชุมชนเก่า และวัดต่างๆ

เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานประกอบการสำรวจและการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ โดยมีการดำเนินการในเบื้องต้น การสำรวจคัมภีร์โบราณ เป็นงานด้านการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เก็บไว้ตามวัดต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวน ชื่อเรื่อง ตลอดจนถึงสภาพคัมภีร์โบราณเพื่อซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม คัมภีร์โบราณจำนวนมากที่มีอยู่ในปัจจุบันบางแห่งยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ซึ่งเมื่อปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานก็ถูกทำลายจากสัตว์ต่างๆ ตลอดจนความร้อนและความชื้นเมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์โบราณ การเก็บคัมภีร์โบราณในหีบธรรมเป็นเวลานานทำให้ใบลานหมดอายุเร็วขึ้นเพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอกและถูกกดทับเป็นเวลานานๆ มีส่วนทำให้ใบลานงอหรือเสียหายได้ การสำรวจและการอนุรักษ์ซ่อมแซมเป็นการยืดอายุของใบลานอีกทางหนึ่งด้วย ที่ผ่านมามีนักวิชาการ หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ได้สำรวจทำทะเบียนและถ่ายไมโครฟิล์มคัมภีร์โบราณตามวัดต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนแล้วจำนวนหนึ่ง

ภาพที่ ๓.๒ การลงรายการ จัดหมวดหมู่ เพื่อการสืบค้น จัดเก็บห่อด้วยวิธีดั้งเดิม

หลังเสร็จสิ้นโครงการสำรวจดังกล่าวแล้ว ได้มีการจัดพิมพ์หนังสือรายชื่อคัมภีร์โบราณที่สำรวจเสร็จแล้ว ซึ่งนับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักวิชาการและผู้สนใจทั่วไป และ ยังเป็นการกระตุ้นให้พระภิกษุ สามเณร ให้ความสำคัญกับการเก็บรักษาคัมภีร์โบราณมากขึ้น

การสำรวจคัมภีร์โบราณทางภาคกลาง การสำรวจข้อมูลของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่จังหวัดภาคกลางที่ได้รับการสืบค้นและจัดหมวดหมู่คัมภีร์โบราณจังหวัดและวัดในเขตภาคกลาง ได้แก่ วัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตจังหวัดภาคกลาง ๖ จังหวัดวัดในจังหวัดภาคกลาง ที่

ปรากฏคัมภีร์โบราณที่มีรูปแบบการจัดเก็บแล้ว ประกอบด้วย วัดสุวรรณภูมิ ตำบลท่าพี่เลี้ยง อำเภอเมือง สุพรรณบุรี, วัดสามชุก ตำบลสามชุก อำเภอสสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี, วัดศรีโสมโมสร (กุดจอก) ตำบลกุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท, วัดประดู่ทรงธรรม ตำบลหัวรอ อำเภอเมืองพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอยุธยา, วัดตำหนักเหนือ ตำบลบางตะไนย์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี, วัดมะขาม ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี, วัดสุทธิวาราม แขวงยานนาวา เขตสาทร จังหวัดกรุงเทพมหานคร พบว่า ข้อมูลที่ปรากฏในสำนักหอสมุดแห่งชาติ ผู้วิจัยพบว่าได้มีการจัดระบบความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณตามมาตรฐานอย่างเป็นระบบแต่ไม่ได้มีการจัดเรียงเนื้อหาที่เป็นหมวดหมู่ เน้นการจัดเรียงตามลำดับการเข้ามาของเอกสาร ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับเนื้อหาหรือตัวคัมภีร์โบราณ และยังไม่มีวัดในพื้นที่ที่ได้มีการจัดระบบสืบค้นซึ่งอยู่ในคัมภีร์โบราณอย่างเป็นระบบ ทำให้การสืบค้นและเข้าถึงเนื้อหาในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นไปได้ยากและใช้เวลานาน ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์เนื้อหา ผู้วิจัยจึงใช้ระบบการสืบค้นข้อมูลและการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้มาสังเคราะห์ และจัดกลุ่มเนื้อหารวมกันโดยใช้หลักการพื้นฐานการจัดหมวดหมู่ความรู้ เพื่อจำแนกความรู้และแต่ละกลุ่มให้เป็นหมวด หมวดย่อย และหมู่ย่อย โดยการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏโครงสร้างระบบการจัดระบบหมวดหมู่ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยกำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ๓ ขั้นตอน ดังนี้

๑. ศึกษาการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาโดยวิธีวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) ได้แก่ เอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือสำรวจ จัดหา รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือชื่อเรื่อง และชื่อหนังสือทางพระพุทธศาสนา เพื่อจำแนกเอกสารแบ่งหมวดหมู่ความรู้

ภาพที่ ๓.๓ เขียนชื่อใบลานที่สำรวจแล้ว

๒. ศึกษาการจำแนกหมวดหมู่คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาจากเอกสารคัมภีร์โบราณที่ปริวรรตแล้ว โดยเก็บรวบรวมข้อมูลของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏใน

สำนักหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่อนุรักษ์คัมภีร์โบราณ โดยพิจารณาจากบันทึกในเอกสารหรือคัมภีร์ และดำเนินการศึกษาสภาพปัจจุบันของการจัดระบบความรู้เอกสารคัมภีร์โบราณของสำนักหอสมุดแห่งชาติ โดยวิเคราะห์สภาพปัญหาของคัมภีร์ ข้อจำกัดการเข้าถึง และการจัดระบบความรู้ในคัมภีร์โบราณในปัจจุบัน

ภาพที่ ๓.๔ นักอักษรโบราณ ถ่ายทอดวิธีการห่อใบลาน

๓. นำผลที่ได้จากขั้นตอนที่ ๑ และ ๒ มาจำแนกและจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาให้เป็นระบบเดียวกันเพื่อกำหนดกรอบของการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาตามโครงสร้างของระบบการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้โดยใช้แนวคิดการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ตามขั้นตอนดังนี้

๓.๑ จัดกลุ่มความรู้ของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ในปัจจุบัน โดยใช้แนวคิดการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ จากการจำแนกทั้งในระบบเดิมและจากการวิเคราะห์ความรู้จากคัมภีร์โบราณที่มีอยู่ในปัจจุบันโดยใช้แนวคิดการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้

๓.๒ จัดความกลุ่มความรู้แต่ละกลุ่มให้เป็นหมวด หมวดย่อย และหมู่ย่อย

ภาพที่ ๓.๕ จัดลำดับคัมภีร์โบราณตามหมวดหมู่ความรู้ที่แสดงโครงสร้างหมวดหมู่

ภาพที่ ๓.๖ จัดลำดับคัมภีร์โบราณตามหมวดความรู้ที่แสดงโครงสร้างหมวดหมู่

๓.๓ ใช้หลักเกณฑ์การตรวจสอบความซ้ำซ้อนในแต่ละหมวดเนื้อหา ได้แก่ ๑) เนื้อหา คำ แนวคิด ที่เหมือนกันเขียนตรงกัน จะถูกตัดออกเหลือเพียง ๑ รายการ และ ๒) เนื้อหา คำ แนวคิด ที่เขียนไม่เหมือนกันเขียนแต่มีความหมายตรงจะยังคงไว้ เนื่องจากลักษณะเฉพาะของคัมภีร์โบราณนั้นมีการจาร หรือ บันทึกในคัมภีร์โบราณ ด้วยอักษรและภาพหลายรูปแบบ สืบเนื่องจากยุคสมัยอดีตมีปกครองหลายกลุ่มชนชาติ ได้แก่ กลุ่มวัฒนธรรมล้านนา กลุ่มวัฒนธรรมล้านช้าง ไทยวน ลาว พม่า เป็นต้น จึงมีการใช้รูปแบบอักษรและภาษาที่ต่างกันจาก

๔. จัดลำดับคัมภีร์โบราณตามหมวดความรู้ที่แสดงโครงสร้างหมวดหมู่เนื้อหาจากกว้างไปแคบ

ภาพที่ ๓.๗ ส่งมอบคัมภีร์โบราณที่สืบค้นและจัดหมวดหมู่แล้วกลับคืนสู่วัด

สรุปขอบเขตความรู้และโครงสร้างในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาให้เป็นหมวดหมวดย่อย หมู่อย่อย และคุณลักษณะความรู้แต่ละหมวด เพื่อให้ได้โครงสร้างหมวดหมู่ การสืบค้นและจัดหมวดหมู่ คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในประเทศไทย ปัจจุบันยังคงมีเอกสารโบราณที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นตกค้างอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ที่วราชอาณาจักร เอกสารโบราณเหล่านั้นจัดเป็นเอกสารขั้นต้นที่ให้ประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ ที่บ่งบอกถึงความเคลื่อนไหวของอารยธรรม และค่านิยมแห่งสังคมในกลุ่มชนโบราณแต่ละยุคสมัย ทุกภูมิภาคของประเทศ อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิชาการ ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี อักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ อักษรวิทยา ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี และเรื่องอื่น ๆ อันเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชนในอดีต

ผู้วิจัยได้สืบค้นจากแหล่งที่มาต่าง ๆ และจัดหมวดหมู่ไว้ในลักษณะของวัดที่จัดตามแหล่งที่มา ได้มีการตรวจสอบความซ้ำซ้อนและจัดกลุ่มเนื้อหา ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มหมู่เนื้อหาคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างแหล่งเรียนรู้ คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาในขั้นนี้เป็นการจัดหมวดหมู่เนื้อหาในคัมภีร์โบราณโดยนำกลุ่มเนื้อหาที่ได้จากการวิเคราะห์ทั้งหมดมาจัดเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้เนื้อหาที่มีเนื้อหาเดียวกันเข้าไว้ด้วยกัน และความรู้ที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกันไว้ใกล้กัน โดยดำเนินการตรวจสอบความซ้ำซ้อน จำแนก และจัดกลุ่มเนื้อหาได้อย่างละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น สามารถตรวจสอบความซ้ำซ้อนของเนื้อหา

การสำรวจคัมภีร์โบราณทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วิจัยได้ทำการคัดเลือกวัดที่มีเอกสารคัมภีร์โบราณในท้องถิ่นจัดเก็บไว้ วัดใน ๔ จังหวัดภาคอีสาน ได้แก่ วัดเดิมพิมาย และวัดวังวาริวน จังหวัดนครราชสีมา วัดธาตุ (พระอารามหลวง) วัดนทโรวาส บ้านหนองงูเหลือม และวัดโพธิ์ศรี จังหวัดขอนแก่น วัดมณีวาราม วัดหนองช้างทอง และวัดทุ่งขุนจังหวัดอุบลราชธานี และวัดบวร วัดบรมคงคา

และวัดมณีจันทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ รวมทั้งสิ้น ๑๑ วัด ๔ จังหวัด และได้ทำการสำรวจรายการเอกสารดังกล่าว ตามวิธีการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน พบว่าจากการศึกษารวบรวมและจัดหมวดหมู่เอกสารคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๔ จังหวัด ประกอบด้วย นครราชสีมา บุรีรัมย์ ขอนแก่น และอุบลราชธานี จำนวน ๑๑ วัดพบว่า

ภาพที่ ๓.๘ สำรวจ ตรวจสอบและสืบค้นคัมภีร์โบราณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในจังหวัดนครราชสีมา พบรายชื่อคัมภีร์ใบลาน ที่วัดเดิม อำเภอพิมาย และวัดวังวาริวน อำเภอปักธงชัย พบว่า คัมภีร์ใบลานที่พบมาก จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ เรื่องเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์ รวมถึงอานิสงส์ต่าง ๆ ใบลานเหล่านี้ ส่วนมากจะแต่งเป็นภาษาบาลีผสมกับภาษาไทย โดยใช้อักษรขอมเป็นหลัก ที่เป็นภาษาบาลีล้วน ก็จะเป็นผูกคาถาพัน ทั้ง ๒ ผูก พระสูตรบางสูตร ที่มีการจารเอาไว้ **ในจังหวัดบุรีรัมย์** จากการสำรวจรายชื่อคัมภีร์ใบลานในอำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ที่วัดมณีจันทร์ วัดบวร และวัดบรมคงคา พบว่า คัมภีร์ใบลานที่พบมาก จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ เรื่องเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์ อานิสงส์ที่เทศน์ในช่วงเทศกาลต่าง ๆ และคัมภีร์ประเภทบาลีไวยากรณ์ ที่สำคัญคือคัมภีร์มูลกัจจายน์ ใบลานเหล่านี้ ส่วนมากจะแต่งเป็นภาษาบาลีผสมกับภาษาไทยอีสาน และภาษาไทย โดยใช้อักษรธรรมอีสานเป็นหลัก และมีอักษรขอม

ในจังหวัดขอนแก่น จากการสำรวจรายชื่อคัมภีร์ใบลานในเขตอำเภอเมืองขอนแก่น วัดธาตุ พระอารามหลวง วัดสุนทรโรวาส บ้านหนองงูเหลือม และวัดโพธิ์ศรี พบว่า คัมภีร์ใบลานจารด้วยอักษรธรรมอีสานเป็นส่วนใหญ่ มีอักษรไทยน้อย และอักษรขอมบ้างเป็นส่วนน้อย เนื้อหาที่บันทึกในใบลาน เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา แยกออกเป็นหมวดบาลีไวยากรณ์ อักษรวิธี มูลกัจจายน์ หมวดพระไตรปิฎก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ หมวดพระธรรมเทศนาเรื่องราว

ภาพที่ ๓.๙ สำรวจ ตรวจสอบและสืบค้นคัมภีร์โบราณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

อานิสงส์ต่าง ๆ เรื่องพระเวสสันดรชาดก หมวดนิทานพื้นบ้าน เรื่องราวชาดก และหมวดเบ็ดเตล็ด เรื่องราวต่าง ๆ เหล่านี้ เขียนด้วยภาษาบาลีล้วน ๆ ก็มี เป็นภาษาบาลีและไทยอีสานก็มี เป็นภาษาไทยอีสานล้วนก็มี ในจังหวัดอุบลราชธานี จากการสำรวจชื่อคัมภีร์ในเขตอำเภอเมืองอุบลราชธานี วัดมณีวนาราม วัดหนองช้างทอง และวัดทุ่งขุ่นใหญ่ พบว่าคัมภีร์โบราณจารด้วยอักษรธรรมอีสานเป็นส่วนใหญ่ พบที่จารด้วยอักษรขอมเป็นส่วนน้อย เนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวกับเรื่องเวสสันดรชาดก เขียนด้วยภาษาบาลีและไทยอีสาน นอกจากนี้ก็มีเรื่องเทศน์อานิสงส์ต่าง ๆ นิทานพื้นบ้านอีสาน

ภาพที่ ๓.๑๐ จัดลำดับคัมภีร์โบราณตามหมวดความรู้ที่แสดงโครงสร้างหมวดหมู่

ภาคใต้ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณของวัดในเขตภาคใต้ของจังหวัดตรังและจังหวัดกระบี่ ยังไม่มีการจัดหมวดหมู่ และการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ โดยลงพื้นที่ศึกษาคัมภีร์โบราณ ได้แก่ วัดไร่พรุ ตำบลน้ำผุด อำเภอเมืองจังหวัดตรัง วัดกะช่องเปี่ยมราษฎร์ ตำบลช่อง อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง วัดเขาหัวสิงห์ ตำบลเขาเขน อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ วัดสุวรรณธาราราม ตำบลกระบี่น้อย อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่

วัดวังตะวันตก ตำบลคลัง อำเภอมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดบูรณาราม ตำบลคลัง อำเภอมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดจันทาราม ตำบลท่าวัง อำเภอมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนวัดปลักหนู ตำบลปลักหนู อำเภอนาหวี จังหวัดสงขลา วัดขุนทอง ตำบลจะโหนง อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา วัดท่าช้าง ตำบลท่าช้าง อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา ได้ขึ้นทะเบียนกับหอสมุดกาญจนาภิเษกสงขลา รวมทั้งสิ้น ๑๐ วัด ๔ จังหวัด

ภาพที่ ๓.๑๑ สำรวจ ตรวจสอบและสืบค้นคัมภีร์โบราณภาคใต้

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลคัมภีร์โบราณ วัดวังตะวันตก ตำบลคลังใน เขตอำเภอมือง ได้พบคัมภีร์โบราณ มีบันทึกเอาไว้ด้วยอักษรขอม เป็นภาษาบาลี เป็นภาษาบาลีผสมกับภาษาไทย วัดบูรณาราม ตำบลคลัง เขตอำเภอมือง ได้พบคัมภีร์โบราณ มีการแยกคัมภีร์โบราณและห่อด้วยผ้า ยังไม่การคัดแยกอักษร ภาษา รวมทั้งสิ้น ๔ รายการ วัดจันทาราม ตำบลท่าวัง เขตอำเภอมือง ได้พบคัมภีร์โบราณ คัดแยกคัมภีร์โบราณและห่อด้วยผ้า ยังไม่การคัดแยกอักษร ภาษา รวมทั้งสิ้น ๑๖๐ รายการ

ภาพที่ ๓.๑๒ สำรวจ ตรวจสอบและสืบค้นคัมภีร์โบราณภาคใต้

วัดปลักหนู ตำบลปลักหนู อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา และดำเนินการคัดแยกคัมภีร์ใบลานแยกออกเป็นมัด รวมได้จำนวน ๒๑๐ มัด ซึ่งได้ทำการคัดแยกคัมภีร์ออกเป็นมัดและทำการนับจำนวนผูก ทำการแยกฉบับและใช้ผ้าห่อคัมภีร์นำใส่ตู้ ยังมีบางส่วนที่ทางวัดยังไม่ได้จัดทำการแยกหมวดหมู่ของคัมภีร์ ยังพบอีกว่ามีคัมภีร์บางส่วนที่ได้เก็บไว้ที่บนฝาเพดาน (ใต้หลังคากุฏิ) และในหีบไม้อีกจำนวนหนึ่ง และบางส่วนมีการทำขึ้นทะเบียนบัญชีคัมภีร์โบราณไว้แล้วที่หอสมุดกาญจนาภิเษกสงขลา

ภาพที่ ๓.๑๒ ส่งมอบคัมภีร์โบราณที่สืบค้นและจัดหมวดหมู่แล้วกลับคืนสู่วัด

วัดขุนทอง ตำบลจะโหนง อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลาได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์รวมเป็นมัด แยกฉบับและเก็บใส่ตู้ไว้ รวมได้จำนวน ๒ รายการ และยังมีบางส่วนที่ทางวัดไม่ได้แยกหมวดหมู่ของคัมภีร์อีกจำนวนหนึ่ง วัดท่าช้าง ตำบลท่าช้าง อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลาได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์ใบลานมี ๒ ผูก ได้แก่ คัมภีร์ใบลานว่าด้วยเรื่องตำรายาสมุนไพรร (ตำราเวชศาสตร์) ๑ ผูก และคัมภีร์ใบลานว่าด้วยเรื่องพระวิมังคปกรณัม ๑ ผูก วัดไร่พรุ ตำบลน้ำผุด อำเภอมือง จังหวัดตรัง

วัดกะช่องเปี่ยมราษฎร์ ตำบลช่อง อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ทั้ง ๒ วัด พบว่า ยังไม่มีการรวบรวมและจัดระบบหมวดคัมภีร์โบราณภาคใต้อย่างเป็นระบบ วัดเขาหัวสิงห์ ตำบลเขาเขน อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่และ วัดสุวรรณธาราราม ตำบลกระบี่น้อย อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ ทั้ง ๒ วัด พบว่า ยังไม่มีการรวบรวมและจัดระบบหมวดคัมภีร์โบราณ

ภาพที่ ๓.๑๓ มอบถวายคัมภีร์ใบลานที่ห่อแล้วแก่ผู้นำสงฆ์

๔.๓ แนวทางส่งเสริมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้

คัมภีร์โบราณเป็นเอกสารมรดกความทรงจำที่แสดงซึ่งถึงความหลากหลายทางด้านอารยธรรมและวัฒนธรรมอันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาสังคมในปัจจุบันและอนาคตด้วยความแตกต่างของประชากรของโลก ภาษา และวัฒนธรรมที่สำคัญต่อการดูแลรักษาไว้เพื่อให้สามารถสืบทอดแก่บรรพชนในอนาคตได้เรียนรู้ องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ

(UNESCO) ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการดูแลรักษาปกป้องเอกสารมรดกความทรงจำเหล่านั้นให้คงสภาพในปัจจุบันได้ รวมถึงเนื้อหาหรือวัสดุที่ใช้บันทึกประชาชนสามารถเข้าถึงและนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ ในส่วนของประเทศไทย เอกสารโบราณเป็นวัตถุโบราณ ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งถือเป็นสมบัติของชาติ โดยมี สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรเป็นหน่วยงานรับผิดชอบดูแลที่สำคัญด้านการสำรวจ จัดทำ รวบรวม จัดเก็บและ สงวนรักษามรดกภูมิปัญญาของชาติ ทรัพยากรสารสนเทศประกอบด้วยสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโสตทัศนวัสดุ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และ เอกสารโบราณ ได้ให้บริการและส่งเสริมการอ่านการศึกษาค้นคว้าวิจัยสำหรับประชาชน

อย่างไรก็ตาม คัมภีร์โบราณเหล่านี้มีคุณค่าทางด้านมรดกวัฒนธรรมของมนุษยชาติและถือเป็นหลักฐานสำคัญ ขั้นตอนทางด้านประวัติศาสตร์ ด้วยคุณสมบัติเฉพาะที่บ่งชี้ในด้านลักษณะทางกายภาพ กรรมวิธีการผลิต รวมถึงเนื้อหา ภาษา ตัวอักษร และเรื่องราวที่นำเสนอได้แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรรพชนที่สร้างสรรค์เอกสารโบราณเหล่านี้ขึ้นมาเพื่อใช้บันทึกเรื่องราวเหตุการณ์และความรู้ที่เกิดขึ้นในช่วงสมัยนั้น ๆ นอกจากนี้ยังมีความสำคัญและประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าวิจัยในปัจจุบันด้วย

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความสำคัญเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้อย่างมากและกำหนดให้สถานศึกษาได้ใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นในการบริหารและการจัดการศึกษาของโรงเรียน ดังเช่นในมาตรา ๔๐ ระบุว่า “ให้มีคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาของแต่ละสถานศึกษา เพื่อทำหน้าที่กำกับและส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมของสถานศึกษา...” และมาตรา ๕๗ ระบุว่า “ให้หน่วยงานทางการศึกษา ระดมทรัพยากรบุคคลในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยนำประสบการณ์ ความรู้ความชำนาญและภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลดังกล่าวมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา และยกย่องเชิดชูผู้ที่ส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษา”

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตราที่ ๒๕ กำหนดให้รัฐมีหน้าที่ส่งเสริมการดำเนินงานการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้ทั่วถึง และพอเพียง โดยนัยของมาตราดังกล่าวต้องการให้สังคมไทยมีโครงสร้างพื้นฐานที่เกื้อหนุนต่อการเรียนรู้ของบุคคล ในรูปของแหล่งการเรียนรู้ที่บุคคลสามารถจะเรียนรู้ได้อย่างหลากหลายกว้างขวาง ถึงแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ หอสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การศึกษาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่น ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นถึงความหลากหลายของแหล่งการเรียนรู้เหล่านี้ซึ่งแท้ที่จริงอยู่รอบ ๆ ตัวเรานี่เอง เป็นที่ที่เราคุ้นเคย และสัมผัสอยู่ตั้งแต่เกิดจนตาย แต่ทว่าเราจะทำ ความรู้จักแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตนี้ได้อย่างไร และในบทบาทหน่วยงานของรัฐที่จะต้องส่งเสริม

การดำเนินงาน และการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตควรจะทำอย่างไร กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ได้จัดทำแนวทางการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชนใน ๔ รูปแบบ สรุปได้ดังนี้

๑) ชุมชนที่ไม่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่เคยมีกิจกรรมด้านส่งเสริมการเรียนรู้มาก่อน ไม่เคยมีการสำรวจปราชญ์ชาวบ้าน ไม่มีอาคารสถานที่ ใดๆก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าชุมชนนั้นจะไม่มีปราชญ์ชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้น เป้าหมายของการดำเนินงานในชุมชนประเภทนี้ก็คือ การทำให้เกิดจุดเรียนรู้ ซึ่งหมายถึง การระบุได้ว่า คนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ อยู่ที่ใด แล้วทำแผนที่แสดงเป็นจุดเรียนรู้ แสดงไว้ในสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมของหมู่บ้าน เช่น บ้านผู้ใหญ่บ้าน วัด โรงเรียน ศาลาประชาคม เป็นต้น รวมไปถึงการติดตั้งป้ายแสดงจุดเรียนรู้ที่บ้านของผู้ที่จะให้ความรู้ นั้น ๆ ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ การจัดเวทีประชาคมเผยแพร่ความคิด การชี้แจงวัตถุประสงค์และประโยชน์ของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การสรรหาแกนนำ การแต่งตั้งคณะทำงานของหมู่บ้าน การสำรวจและจัดทำจุดเรียนรู้ การให้แกนนำเก็บข้อมูลคนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ การให้ แกนนำค้นหาผู้รู้ที่จะบอกเล่าประวัติของชุมชนได้ และการ จัดทำแผนที่แหล่งเรียนรู้ในชุมชน

๒) ชุมชนที่มีจุดเรียนรู้ ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน แต่สามารถระบุได้ว่า คนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ อยู่ที่ใด มีแผนที่แสดงเป็นจุดเรียนรู้แสดงไว้ในสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมของหมู่บ้านและบ้านของผู้รู้ในเรื่องต่าง ๆ ดังนั้น เป้าหมายการดำเนินงานในชุมชนประเภทนี้คือ การทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้ได้ กล่าวคือ มีองค์ความรู้ประจำชุมชนโดยการบันทึกจำแนกเป็นเรื่อง ๆ มีบันทึกประวัติของชุมชนอย่างละเอียด ครอบคลุมอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ มีการบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชน วิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนมีข้อมูลปัจจุบันที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน

การจัดการองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นเพื่อเป็นการอนุรักษ์และการถ่ายทอดองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาของท้องถิ่นสู่ผู้ที่มีความสนใจและอนุชนรุ่นหลัง ซึ่งในเรื่องนี้มีการกล่าวถึงการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ไว้อย่างหลากหลาย การจัดการแหล่งเรียนรู้ในชุมชนจะมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใดนั้น ต้องอาศัยระบบและกระบวนการจัดการที่ดี บุคลากรหรือผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่ายต้องร่วมมือดำเนินงานภายใต้แผนที่กำหนด สำหรับแนวทางการดำเนินเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

จากการเสวนาในหัวข้อ “จากโลกสู่ไทย ทิศทางใหม่ของการเรียนรู้สู่ศตวรรษที่ ๒๑” วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๘ สรุปว่า ในศตวรรษที่ ๒๑ สถานการณ์โลกมีความแตกต่างจากศตวรรษที่ ๒๐ และ๑๙ โดยมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ๔ อย่าง การเปลี่ยนแปลงอันดับแรก คือ โลกได้เข้าสู่สังคมที่เรียกว่า “สังคมความรู้” (Knowledge Based Society) หรือ “สังคมที่ปรับเปลี่ยนไปสู่การใช้ความรู้” (Post Industrial Society) โดยการนำและขับเคลื่อนองค์กรทุกด้านจะเป็นการใช้ความรู้มากขึ้น การเปลี่ยนแปลงส่วนที่สอง คือ เทคโนโลยีเข้ามาทำหน้าที่แทนในงานที่ซ้ำซาก การเปลี่ยนแปลงส่วนที่สาม คือ โครงสร้างทุกองค์กรมีลักษณะเป็นแนวราบมากขึ้น เพราะการสื่อสารที่รวดเร็วมากขึ้นกว่าการสื่อสารของยุคเดิม ทำให้การสื่อสารในองค์กรได้แก่ นโยบาย การสั่งการ การปฏิบัติเป็นไปด้วยความรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงส่วนที่สี่ คือ องค์กรต่าง ๆ มีการเชื่อมกันมากขึ้น

มีการแข่งขันระดับโลกมากขึ้น ดังนั้นบุคลากรที่เข้าสู่สังคมต้องได้รับการศึกษาที่มีรูปแบบการเรียนรู้ต่างจากเดิม ระบบการศึกษาจึงต้องมีการพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับภาวะความเป็นจริง การจัดการศึกษาจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเสมอตามการเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคม การจัดการศึกษาจึงกระทำเพื่อผลิตคนที่มีคุณภาพ มีทักษะสำหรับการออกไปดำรงชีวิตในโลกแห่งศตวรรษที่ ๒๑ ที่เปลี่ยนไปจากศตวรรษที่ ๒๐ และ ๑๙ และมีความสามารถปรับตัวและชุมชนให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงด้วย เหตุนี้การศึกษาจึงถือว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยสังคมในศตวรรษที่ ๒๑ ให้ความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันในชุมชน

การค้นหาค่าของชุมชน เป็นการค้นหาค่าคุณค่าจากเรียนรู้ตนเอง เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ ตลอดจนสิ่งที่สูญเสีย เพื่อเอาจิตวิญญาณดั้งเดิมกลับคืนมาและนำมาปรับใช้กับวิถีปัจจุบันให้ความหมายต่อชีวิตผู้คน อย่างน้อยมีอยู่ ๓ ประการคือ ทนทุกข์ยาก ทนทางสังคม และทุนภูมิปัญญา ทุนทั้งสามประการข้างต้น คือปัจจัยช่วยเสริมสร้างความเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ทรัพยากรธรรมชาติย่อมก่อปัจจัยให้เกิดพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะ มีผลต่อภูมิปัญญา และโยงไปถึงความ สมดุลของระบบนิเวศ ระบบการผลิต ระบบเศรษฐกิจ การดำรงรักษาสิ่งแวดล้อม ทางวัฒนธรรม การพัฒนามนุษย์ และสังคมอย่างยั่งยืน การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกหากทุนชุมชนผสานกับสิ่งแวดล้อมที่ดี นั้นย่อมหมายถึงความสามารถเชื่อมโยงแบบองค์รวม ทุนภูมิปัญญา ถ่ายทอดความรู้ไปสู่คนอื่นโดยตรงได้ เช่น ศิลปะ ภาษา ยารักษาโรค ดนตรี แต่หากถ่ายทอดไปสู่คนอื่นโดยตรงไม่ได้ก็จะเรียกว่าทุนเฉพาะบุคคล (Individual capital) เช่น สติปัญญา ความสามารถเฉพาะตัว เป็นต้น ทุนทางปัญญาเป็นสิ่งที่อยู่ในทุกชุมชน แต่มักทอดทิ้งเพราะถูกรอบงำด้วยวิถีอันทันสมัยแบบบริโภคนิยม ดังที่ครั้งหนึ่งละเลยยาสมุนไพร และการแพทย์ แผนโบราณ แต่ปัจจุบันกลับได้รับความนิยมนมากขึ้น เพราะเห็นผลเสียบางอย่าง ของยาแผนปัจจุบัน รวมทั้งเหตุการณ์พื้นบ้านก็ได้รับการฟื้นฟูเช่นเดียวกัน เพื่อต่อทุนปัญญาที่คนโบราณทิ้งไว้ เหล่านี้เป็นทุนชุมชนที่ช่วยต่อยอดผลผลิตและองค์ความรู้อีกมากมาย แต่จะหาอย่างไรไม่ให้ภูมิปัญญาเหล่านี้สูญเสียชีวิตวิญญาณ และรับสังคมบริโภคนิยมมากนัก ทางหนึ่งก็คือการถอดรหัสภูมิปัญญา กล่าวคือตีความให้ได้ความหมายอันลุ่มลึกของภูมิปัญญา เข้าใจสาระตะ อันแท้จริง ไม่คิดเพียงรูปแบบ แต่รับเอาจิตวิญญาณและคุณค่ามา ประยุกต์ให้ สมสมัยโดยไม่ละเลยองค์รวมการศึกษาเรียนรู้ จากหน่วยราชการหรือภายนอก หรือแม้แต่ในชุมชนที่มีปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ท้องถิ่นเป็น คนถ่ายทอด

แหล่งการเรียนรู้มีความสำคัญต่อการเพิ่มศักยภาพของผู้เรียนในด้านคุณธรรมจริยธรรม และความผูกพันกับชุมชน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุขได้ บนพื้นฐานของความเป็นไทยและความเป็นสากล ดังนั้นแหล่งการเรียนรู้ช่วยในการเรียนรู้คู่ขนานระหว่างความรู้สากลกับความรู้ท้องถิ่น เพราะท้องถิ่นหรือชุมชนเป็นที่ที่มีระบบความรู้ที่ถูกพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง โดยผ่านการสั่งสมและถ่ายทอดผ่านรุ่นสู่รุ่น ความรู้ท้องถิ่นนี้มีทั้งที่เป็นความรู้ที่เป็นรูปธรรม ซึ่งความรู้ท้องถิ่น

นี้มีความเชื่อมโยงกับธรรมชาติ และเทคโนโลยีพื้นฐาน สอดคล้องกับสังคมการดำรงชีวิต ซึ่งมีประโยชน์การเรียนรู้แบบคู่ขนานระหว่างความรู้ท้องถิ่นจนเกิดความคิดในการพัฒนาให้ดีขึ้นสู่สากล ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่า รูปแบบของการเรียนรู้คู่ขนาน ระหว่างความรู้สากลและความรู้ท้องถิ่นหรือแหล่งการเรียนรู้ ส่งผลต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่มีความจำระยะยาวทำให้สนใจ ใฝ่รู้ รักการเรียนรู้ แสวงหาความรู้ และสามารถนำความรู้ท้องถิ่นไปปรับประยุกต์สู่สากล

กระบวนการของการผสมผสานความรู้ท้องถิ่นเข้ากับความรู้สากลในการจัดการโดยยึดแหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่น เป็นแกนหลักเสริมการเรียนรู้ทำให้เกิดการยอมรับพูดคุยและรับฟังความเหมือนความต่างระหว่างวัฒนธรรม โครงสร้าง รูปแบบการคิดโดยที่วัฒนธรรมเดิมไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนโครงสร้างตัวเองทั้งหมด ก่อนที่จะรับวัฒนธรรมใหม่เข้าไป แนวคิดดังกล่าวสนับสนุน ให้เชื่อว่า แหล่งการเรียนรู้ของชุมชน สามารถช่วยให้เกิดความเจริญงอกงามทางสติปัญญา บนพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้ตามสภาพภูมิศาสตร์ นิเวศวิทยา ความเชื่อ ประเพณีวิถีท้องถิ่น และวิถีแห่งการดำรงชีวิต

๑. แหล่งการเรียนรู้กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์กับสื่อที่หลากหลาย

๒. แหล่งการเรียนรู้ช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้ให้ลึกซึ้งขึ้น โดยใช้เวลาในการรวบรวมข้อมูลสะท้อนความคิดเห็นจากแหล่งการเรียนรู้

๓. แหล่งการเรียนรู้กระตุ้นมุ่งเน้นลึกในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งผลักดันให้ผู้เรียนแสวงหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพิ่มมากขึ้น สามารถสร้างผลผลิตในการเรียนรู้ที่มีคุณภาพสูงขึ้น

๔. แหล่งการเรียนรู้เสริมสร้างการเรียนรู้ จนเกิดทักษะการแสวงหาข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ โดยอาศัยการสร้างตระหนักเชิงมนทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติและ ความแตกต่างของข้อมูล

๕. แหล่งการเรียนรู้เสริมสร้างการพัฒนาการคิด เช่น การแก้ปัญหา การให้เหตุผล และการประเมินอย่างมีวิจารณ์ โดยอาศัยกระบวนการวิจัยอิสระ

๖. แหล่งการเรียนรู้เปลี่ยนเจตคติของครูและผู้เรียนที่มีต่อเนื้อหารายวิชา และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

๗. แหล่งการเรียนรู้พัฒนาทักษะการวิจัยและความเชื่อมั่นในตนเองในการค้นหาข้อมูล

๘. แหล่งการเรียนรู้เพิ่มผลสัมฤทธิ์ด้านวิชาการ ในด้านเนื้อหา เจตคติ และการคิดอย่างมีวิจารณ์ โดยอาศัยแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลายในการเรียนรู้

จากการที่ชุมชนมีแหล่งการเรียนรู้ และผู้รู้ด้านต่าง ๆ มากมาย จะมีครูมากมาย หลากหลายเป็นครูที่รู้จริงทำจริง ย่อมทำให้การเรียนรู้ไปสู่การปฏิบัติจริงและได้ความรู้ท้องถิ่นอย่างจริงจัง ที่สำคัญเป็นการปรับระบบการศึกษาที่มีคุณค่า จากที่ระบบการศึกษามองแหล่งการเรียนรู้เป็น

ของการศึกษาขั้นพื้นฐานเท่านั้น จะเป็นการยกระดับคุณค่าศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจของชุมชนอย่างมาก เป็นการเชื่อมโยงทางสังคมที่สำคัญ ก่อให้เกิดความเท่าเทียมกันระหว่างผู้เรียนและชุมชน สอดคล้องตามการพัฒนาโลกเพื่อความยั่งยืนความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้

๑. แหล่งการเรียนรู้เป็นแหล่งที่รวบรวมขององค์ความรู้อันหลากหลาย พร้อมทั้งจะให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้า ด้วยกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคล และเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

๒. แหล่งการเรียนรู้เป็นแหล่งเชื่อมโยงให้สถานศึกษาและท้องถิ่นมีความใกล้ชิดกัน ทำให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาแก่บุตรหลาน

๓. แหล่งการเรียนรู้เป็นแหล่งข้อมูลที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีความสุข เกิดความสนุกสนานและมีความสนใจที่จะเรียนรู้ไม่เกิดความเบื่อหน่าย

๔. แหล่งการเรียนรู้ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากการที่ได้คิดเอง ปฏิบัติเอง และสร้างความรู้ ด้วยตนเอง ขณะเดียวกันก็สามารถเข้าร่วมกิจกรรมและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ 5. แหล่งการเรียนรู้ทำให้ได้รับการปลูกฝังให้รู้และรักท้องถิ่นของตน มองเห็นคุณค่าและตระหนักถึงปัญหาในท้องถิ่น พร้อมทั้งจะเป็นสมาชิกที่ดีของท้องถิ่นทั้งปัจจุบันและอนาคต

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ ๑ คือ การจัดเวทีประชาคมเพื่อชี้แจงให้เห็นความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การกำหนดหัวข้อความรู้ที่จำเป็น การหาแกนนำอาสาสมัครเก็บข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ ๒ คือ การให้แกนนำอาสาสมัครวางแผนปฏิบัติการจัดการความรู้ของชุมชนให้เป็นลายลักษณ์อักษร

ขั้นตอนที่ ๓ คือ แกนนำอาสาสมัครสืบค้น บันทึก ประวัติของชุมชน และวิถีชีวิตของชุมชนในอดีต

ขั้นตอนที่ ๔ แกนนำอาสาสมัครจัดการความรู้ของจุดเรียนรู้ให้เป็นลายลักษณ์อักษร และรวบรวมเป็นบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ ๕ แกนนำอาสาสมัครปรับข้อมูลสารสนเทศ เช่น ข้อมูล จปฐ. ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน/ชุมชน (กชช.๒ค.) ทะเบียนผู้นำกลุ่มองค์กร กองทุน เป็นต้น

ขั้นตอนที่ ๖ รวบรวมผลจากขั้นตอนที่ ๓ - ๕ เตรียมนำเสนอประชาคมให้ตรวจสอบและรับรองความเที่ยงตรง

๓) ชุมชนที่มีศูนย์รวมความรู้ประจำชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ยังไม่มีอาคารแหล่งเรียนรู้ แต่มีแผนที่จุดเรียนรู้ มีองค์ความรู้ประจำชุมชน มีการบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกเป็นเรื่อง ๆ มีการบันทึกประวัติของชุมชนอย่างละเอียด ครอบคลุมอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ มีการบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน วิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนมีข้อมูลปัจจุบันที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน ดังนั้น เป้าหมายการดำเนินงานของชุมชนประเภทนี้ คือ การทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชน กล่าวคือ มีอาคารจัดแสดงองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อมูลข่าวสาร มี

คณะกรรมการบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน มีความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาหมู่บ้าน รวมทั้งมีการส่งเสริมการเรียนรู้ภายในชุมชน

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อสร้างอาคารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ ๑ คือ การจัดเวทีประชาคมเพื่อรับรองความเที่ยงตรงขององค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติของชุมชน และชี้ให้เห็นความสำคัญของการมีแหล่งเรียนรู้ในชุมชนชุมชน พร้อมกับสรรหาคณะกรรมการบริหารและดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ ๒ คือ การจัดประชุมร่วมระหว่างแกนนำอาสาสมัคร และคณะกรรมการบริหาร เพื่อออกแบบการจัดตั้งและการดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ ๓ คือ การสำรวจแหล่งงบประมาณ และ เขียนโครงการเพื่อเสนอขอรับการสนับสนุน

ขั้นตอนที่ ๔ คือ การสร้างหรือปรับปรุงอาคาร แล้วบรรจุข้อมูลข่าวสารองค์ความรู้ต่าง ๆ ไว้ในอาคาร

ขั้นตอนที่ ๕ คือ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภายในชุมชน และ

ขั้นตอนที่ ๖ คือ คณะกรรมการบริหารกำหนดระเบียบการบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เช่น การดูแลบำรุงรักษาอาคาร การใช้อาคารเพื่อจัดกิจกรรม

๔) ชุมชนที่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ยังมีมีอาคารจัดแสดงองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อมูลข่าวสาร มีคณะกรรมการบริหาร มีความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาชุมชน และมีการส่งเสริมการเรียนรู้ภายในชุมชน แต่ยังไม่มีการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้มากนัก และไม่มีการพัฒนาความรู้ใหม่ ดังนั้น เป้าหมายของการดำเนินการ คือ ทำให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่สมบูรณ์แบบให้ได้

ขั้นตอนการดำเนินงานเพื่อสร้างองค์ความรู้ในชุมชน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ ๑ การจัดเวทีประชาคม เพื่อชี้ให้เห็นว่าความรู้จะเป็นประโยชน์ต่อเมื่อมีการนำมาเรียนรู้และใช้เป็นฐานในการตัดสินใจ นอกจากนี้ ยังต้องพัฒนาหาความรู้ใหม่ที่ทันกับสถานการณ์รอบด้าน

ขั้นตอนที่ ๒ คือ การจัดกิจกรรมสร้างองค์ความรู้ใหม่ของชุมชน ซึ่งอาจอยู่ในรูปของการวิจัยและพัฒนา กิจกรรมชุมชนที่ได้มีการจดบันทึกเป็นความรู้ประจำชุมชนไว้แล้ว หรือการรับความรู้จากวิทยากร ภายนอกชุมชนก็ได้ ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมทางเลือก

ขั้นตอนที่ ๓ คือ การวางแผนเพิ่มค่าองค์ความรู้ของชุมชน โดยให้คณะกรรมการบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน แกนนำ อาสาสมัคร ร่วมกันพิจารณาว่า ความรู้ชุดใดของชุมชนเป็นที่ต้องการของคนนอกชุมชน ที่จะนำมาเพิ่มมูลค่าให้เป็นสินค้าของชุมชนได้

ขั้นตอนที่ ๔ คือ การจัดทำปฏิทินกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้มีกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ขั้นตอนที่ ๕ คือ กำหนดระเบียบการให้บริการสำหรับบุคคลภายนอกชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเป็นส่วนตัวและคนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตได้ตามปกติ รวมทั้งเพื่อให้การดำเนินธุรกิจของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

ขั้นตอนที่ ๖ คือ การเชื่อมโยงเครือข่ายกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนของชุมชนอื่น ๆ เพื่อพัฒนาการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย ได้จำแนกรูปแบบของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนประเภทต่าง ๆ ไว้ ๘ ประเภท โดยแต่ละประเภทมีจุดมุ่งหมายและกิจกรรมที่แตกต่างกันออกไป สรุปได้ดังนี้

๑) ห้องแสดงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นส่วนที่แสดงถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะ จารีต ประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งมีอัตลักษณ์ และความเชื่อประเพณีเป็นของท้องถิ่น โดยมีการจัดแสดงเรื่องราวต่าง ๆ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิต วัฒนธรรมเครื่องแต่งกาย การประกอบอาชีพของคนในชุมชน เป็นต้น

๒) ห้องอินเทอร์เน็ตชุมชน เป็นส่วนที่ส่งเสริมการเรียนรู้เท่าทันโลกของเทคโนโลยีที่ไร้พรมแดน เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้าถึงเทคโนโลยีและมีพัฒนาการสารสนเทศ เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่ส่งเสริมเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้เสมือนจริง โดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัล อีกทั้งเป็นแหล่งรวบรวมสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์ โดยทั่วไปจะจัดบริการให้สืบค้นข้อมูลที่เป็นความรู้ที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาการเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่บุคคลในชุมชนสนใจผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เช่น ข้อมูลด้านวัฒนธรรม โดยเชื่อมโยงกับหน่วยงานที่มีข้อมูลด้านวัฒนธรรม เช่น หอจดหมายเหตุ พิพิธภัณฑ์ รวมทั้งจัดบริการส่งเสริมการศึกษาในระบบทางไกล เช่น ให้บริการศึกษาด้วยตนเองผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต โดยผู้มาใช้บริการลงทะเบียนเรียนกับสถานศึกษาที่จัดการเรียนการสอนผ่านระบบออนไลน์ที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

๓) ห้องวิชาการชุมชน เป็นสถานที่จัดประชุมสัมมนาฝึกอบรมเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องภาษา การเลี้ยงลูก การแนะแนวการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา มุมพัฒนาการศึกษาด้วยตนเอง เช่น มุมสายสัมพันธ์ของการศึกษานอกโรงเรียน มุมมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช มุมมหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นต้น เป็นสถานที่จัดกิจกรรมกลุ่มพัฒนาความรู้ในชุมชน รวมทั้งเป็นห้องถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ซึ่งจัดบริการแก่ชุมชน บุคคล หรือหน่วยงานภายนอก นอกจากนี้ ยังเป็นจุดถ่ายทอดความรู้ด้านต่าง ๆ เช่น สารคดีประวัติศาสตร์ต่าง ๆ องค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อเด็ก เยาวชน และประชาชนในชุมชน

๔) ห้องเรียนรู้กลุ่มอาชีพชุมชน เป็นส่วนเผยแพร่ผลงานกลุ่มอาชีพ การดำเนินงาน การรวมกลุ่ม การฝึกและพัฒนาอาชีพ และเป็นการเปิดโอกาสทางการตลาดของกลุ่มอาชีพในชุมชน เพื่อที่จะได้สัมผัสกับการทำงานกลุ่มอาชีพอย่างแท้จริง

๕) ร้านค้าชุมชน เป็นส่วนส่งเสริมการเรียนรู้การดำเนินเชิงธุรกิจร่วมกัน เพื่อการพัฒนาก้าว ไปเป็นรูปแบบของสหกรณ์ชุมชนและวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ตลอดจนเน้นการเชื่อมโยงเครือข่ายการผลิตจากชุมชน และดำเนินการตลาดร่วมกับชุมชน ซึ่งร้านค้าชุมชน

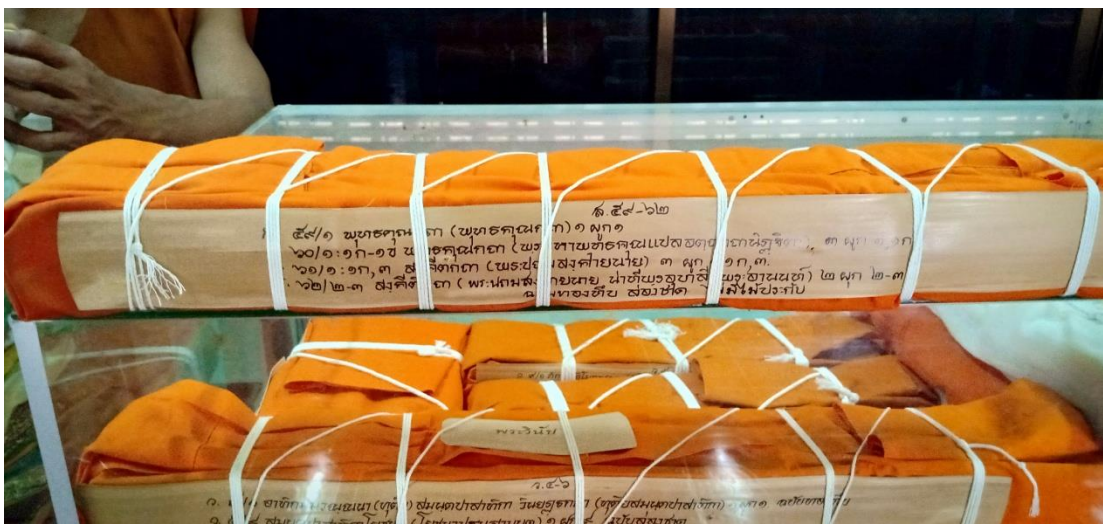
จัดบริการสินค้าราคาต้นทุนต่ำ เพื่อเป็นทางเลือกของผู้บริโภคในชุมชน และเป็นศูนย์จัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากชุมชน หรือสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยมีมุมข้อมูลสินค้า มุมแคตตาล็อกสินค้า และผลิตภัณฑ์ศูนย์สาธิตของดีเด่นของชุมชน เป็นต้น

๖) ลานกิจกรรมชุมชน เป็นสถานที่ช่วยเสริมสร้างพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน ให้มีการทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกัน ให้บริการเครื่องเล่นสำหรับเด็ก มีการจัดกิจกรรมเรียนรู้ อย่างสร้างสรรค์และसानบายเียบครอบครัว เช่น กิจกรรมศิลปะ การร้องเพลง การเล่นเกมต่าง ๆ เวทีสำหรับปราชญ์ชุมชน คนเด่นคนดังมาแสดงให้ชุมชนทราบถึงความสามารถ

๗) ห้องสมุดชุมชน/ห้องสมุดประชาชน เป็นรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนตำบล ได้มีการถ่ายโอนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้รับผิดชอบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทนี้ จัดตั้งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายให้มีการจัดการเรียนรู้และจัดกิจกรรมที่มีความยืดหยุ่นตามความต้องการของประชาชน เพื่อให้สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต และตอบสนองต่อความต้องการการเรียนรู้ของประชาชนในชุมชน ให้บริการหนังสือทุกประเภท มีบริการสื่อวารสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่มีความทันสมัย และควรจัดให้มีสื่อซึ่งสามารถก่อให้เกิดลักษณะของการเรียนรู้ที่รื่นรมย์และมีชีวิตชีวา เช่น วิทยุคลื่นเทปบันทึกภาพ เทปบันทึกเสียงแผ่นเสียง ภาพสไลด์ รวมถึงอินเทอร์เน็ตด้วย

๘) ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนอีกประเภทหนึ่งที่ได้มีการถ่ายโอนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินงาน เป็นที่ให้ประชาชนได้รับทราบข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมการอ่านหนังสือและป้องกันการลืมนหนังสือ รวมทั้งเพื่อสร้างนิสัยรักการอ่านหนังสือของประชาชน

แนวทางการส่งเสริมการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลานเพื่อให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ โดยเฉพาะเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นแนวทางหนึ่งที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนที่สำคัญคือวัดและประชาชน โดยวิธีการ ดังนี้

- ๑) การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏอยู่ในโบราณ โดยปราชญ์ท้องถิ่น หรือผู้มีความรู้ในเรื่องอักษรโบราณ ด้วยการปริวรรต แปลและนำเสนอในรูปแบบของการสอน การบรรยาย
- ๒) การให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องคัมภีร์โบราณ
- ๓) การจัดนิทรรศการเกี่ยวกับคัมภีร์โบราณ รวมถึงการจัดทำบัญชีรายชื่อโบราณที่มีอยู่ เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการสืบค้น
- ๔) การบริหารจัดการด้านบุคลากร ส่งเสริมให้คนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของอักษรโบราณ เช่น ขอม ธรรมอีสาน จัดอบรม ให้ความรู้ สร้างบุคลากรให้มีความรู้ในเรื่องเหล่านี้ ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น มีการจัดการด้านงบประมาณ มีงบประมาณสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ด้านอักษรโบราณ คัมภีร์โบราณ

การส่งเสริมการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมของวัด สรุปลงความได้ว่า เกี่ยวกับการสืบค้นและการอนุรักษ์นั้น ผู้วิจัย ได้มีการสำรวจ สืบค้นรายละเอียดของคัมภีร์จากผู้รู้และเชี่ยวชาญในท้องที่ การเดินทางไปสำรวจตามวัดที่ได้จัดกลุ่ม

ตัวอย่างเอาไว้ ทำหนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลโบราณ ติดต่อประสานงานผู้มีความเชี่ยวชาญเพื่อลงพื้นที่ ลงพื้นที่สำรวจ โดยสำรวจโบราณตามวัดกลุ่มตัวอย่าง ทำความสะอาดโบราณ จดรายชื่อโบราณ จัดกลุ่มโบราณ ลงรายละเอียดในแบบบันทึกรายการ เชิญชวนชาวบ้านในชุมชนมาร่วมกันห่อคัมภีร์โบราณ จัดเก็บไว้ในตู้ มอบให้ผู้นำส่งฯ โดยให้ผู้นำชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรม ในส่วนของแนวทางการส่งเสริมการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ สามารถทำได้โดยการถ่ายทอดภูมิปัญญา โดยปราชญ์ชาวบ้านและผู้นำชุมชนนั้น ผู้วิจัยได้ร่วมมือกับผู้นำชุมชนทั้งส่วนของวัดและชาวบ้าน จัดกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ เช่น กิจกรรมการห่อคัมภีร์โบราณ กิจกรรมการให้ความรู้ที่เกี่ยวกับเนื้อหาในคัมภีร์โบราณ เป็นต้น

บทที่ ๕

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะงานวิจัย

งานวิจัยเรื่อง การพัฒนาระบบสืบค้นและการอนุรักษ์เอกสารและคัมภีร์โบราณของวัดใน
สังคมไทย มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสำรวจและจัดหมวดหมู่เอกสารคัมภีร์โบราณทางพุทธศาสนาของ
วัดในสังคมไทย เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาและการจัดทำดัชนีการค้นค่าของเอกสารคัมภีร์โบราณทาง
พระพุทธรูปของวัดในสังคมไทย เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้
ด้านพระพุทธรูปและวัฒนธรรมในสังคมไทย

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๕.๓ ข้อเสนอแนะงานวิจัย

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การสำรวจข้อมูลคัมภีร์โบราณใน ๔ ภูมิภาคทั่วประเทศไทย ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลางภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ โดยผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกวัดที่มีเอกสารโบราณในท้องถิ่นจัดเก็บไว้
และได้ทำการสำรวจรายการเอกสารดังกล่าว ตามวิธีการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จากนั้นจะได้รับ
การลงรายการ จัดหมวดหมู่ เพื่อการสืบค้น จัดเก็บห่อด้วยวิธีดั้งเดิม จะเป็นการยืดอายุของคัมภีร์

การสำรวจและจัดระบบสืบค้นคัมภีร์โบราณ ผู้วิจัยได้ทำการลงพื้นที่ทำงานภาคสนามใน
การสำรวจและสืบค้นคัมภีร์โบราณร่วมกับการเผยแพร่องค์ความรู้ในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ การ
ถ่ายทอดภูมิปัญญาในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณเพื่อสานต่อภูมิปัญญาในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ให้
เป็นแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงกระตุ้นให้ประชาชนในท้องถิ่นตระหนักถึงความสำคัญและมีส่วน
ร่วมในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

การสำรวจวัดที่มีรูปแบบการจัดเก็บ ผู้วิจัยเก็บการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์
โบราณทางพระพุทธศาสนาโดยวิธีวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) ได้แก่ คู่มือสำรวจ จัดหา
รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ
คู่มือชื่อเรื่อง และชื่อหนังสือทางพระพุทธศาสนา เอกสารการแบ่งหมวดจากข้อมูลของคัมภีร์โบราณ
ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ส่วนที่ยังไม่เคยมีการสำรวจ ในลักษณะนี้ยังไม่มีข้อมูลเบื้องต้น จึงจำเป็นต้องขอคำแนะนำ
ของผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ ส่วนมากจะเป็นพระสังฆาธิการ อาทิ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้า
อาวาสต่างๆ เป็นต้น ในการสำรวจนี้จะไปตามวัดที่เป็นแหล่งชุมชนเก่า และวัดต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูล

พื้นฐานประกอบการสำรวจและการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ โดยมีการดำเนินการในเบื้องต้น ดังนี้

- ๑) แจ้งความประสงค์ของการสำรวจ สืบค้น เอกสารคัมภีร์โบราณต่อเจ้าอาวาส หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (เจ้าของเอกสารคัมภีร์โบราณ) เป็นลำดับแรกและขออนุญาตดำเนินการสำรวจ
- ๒) บันทึกข้อมูลแหล่งที่มีเอกสารคัมภีร์โบราณ
- ๓) ดูแลอนุรักษ์เบื้องต้นโดยการทำความสะดวก ปิดฝุ่น มัดหรือห่อให้แข็งแรง
- ๔) แนะนำการจัดเก็บที่เหมาะสม

ในส่วนของการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณ ที่ยังไม่มี การจัดระบบการอนุรักษ์ที่กล่าวได้ว่าเป็นศูนย์กลางหรือเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญในระดับจังหวัด ซึ่งผู้วิจัยมองว่าเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องมีการระดมความคิดของผู้เกี่ยวข้องในประเด็นดังกล่าวนี้ เพื่อนำไปสู่การสำรวจสืบค้นและรวบรวมเอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อการจัดระดับการอนุรักษ์ต่อไป

จากการสำรวจคัมภีร์โบราณทางภาคเหนือ ผู้วิจัยศึกษาในจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน การสืบค้นคัมภีร์โบราณล้านนาที่ได้จากการสำรวจตามวัดต่าง ๆ ในจังหวัดล้านนา โดยจำแนกตามแหล่งที่มา การศึกษาในครั้งนี้สามารถ แสดงรายการคัมภีร์ทั้งหมดได้ ๓๕๗ รายการ ผลการสืบค้นคัมภีร์โบราณล้านนาที่ได้จากการสำรวจตามวัดต่าง ๆ ในล้านนา โดยจำแนกตามหมวดหมู่นั้น คัมภีร์โบราณที่ค้นพบส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนานั่นคือ พระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังเป็นเรื่องเกี่ยวกับตำนานเรื่องเล่า พิธีกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนกฎหมายปัญญาด้านยารักษาโรค คัมภีร์โบราณจำนวนมากที่มีอยู่ในปัจจุบันบางแห่ง ยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ซึ่งเมื่อปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานก็ถูกทำลายจากสัตว์ต่างๆ ตลอดจนความชื้นเมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์โบราณ ได้ดำเนินการจัดทำทะเบียนคัมภีร์โบราณ และดำเนินการอนุรักษ์เบื้องต้น โดยเริ่มจากการนำคัมภีร์โบราณออกมาทำความสะอาด ตรวจสอบสภาพ เรียงอังกา (หน้าคัมภีร์โบราณ) ใส่ปกหน้า ปกหลัง เปลี่ยนสายสนองที่เปลือยขาด หรือชำรุด อ่านคัดแยกประเภทอักษร เช่น อักษรขอม ไทย มอญ พม่า ธรรมล้านนา และธรรมอีสาน เป็นต้น ภาษา เช่น บาลี สันสกฤต ไทย ไทยล้านนา และไทยอีสาน เป็นต้น และเนื้อหาตามหมวดหมู่คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นส่วนพระพุทธพจน์ (บาลี) อรรถกถา กฎีกา อนุฎีกา นวฎีกา โยชนา และคัมภีร์ เป็นต้น แล้วจึงจัดทำบัญชีคัมภีร์โบราณโดยให้รายละเอียดเกี่ยวกับ มัดที่ เลขที่ ชื่อเรื่อง (ชื่อแบบฉบับการตั้งชื่อคัมภีร์ ตามหลักเกณฑ์การจัดหมวดหมู่ และเรียกชื่อหนังสือประเภทตัวเขียนทางพระพุทธศาสนา ชื่อเรื่องตามที่ปรากฏที่หน้าปกคัมภีร์ บอกจำนวนคัมภีร์ (ผูก) บอกอักษร ภาษา ฉบับ (เช่น ฉบับทองทิพย์ ฉบับล่องชาด, ชาดทิพย์, ล่องรัก, รักทิพย์ และฉบับลานดิบ เป็นต้น) ลักษณะไม้ประกบ (ไม้ที่ใช้ประกบคัมภีร์โบราณหลายๆ ผูกรวมกัน) เช่น ไม้ประกบธรรมดา รักทิพย์ปิดทอง ทองทิพย์ เป็นต้น และหมายเหตุไว้เป็นหลักฐาน เพื่อบันทึกข้อมูลและ รายละเอียดของคัมภีร์โบราณที่พิเศษออกไป เช่น มีการจาร

บอกถึงชื่อผู้แต่ง ปีที่แต่ง ชื่อผู้สร้าง และปีที่สร้าง คัมภีร์โบราณนั้นๆ หรือมีการจารบอกถึงความปรารถนาของผู้สร้างซึ่งอาจเป็นหลักฐานในทางประวัติศาสตร์ได้ ในการทำบัญชีคัมภีร์โบราณ ปฏิบัติได้ โดยเขียนเลขทะเบียนประจำคัมภีร์ แล้วเขียนเครื่องหมาย / ตามด้วยเลขลำดับผูก เช่น คัมภีร์ โบราณของวัด มัดที่ ๑ เลขที่ ๑/๑-๒,๘ อาทิกมมวณณนา (ปจม) สมณฑปาสาทิกา วินยฎกถา (พระอาทิกมม) แสดงว่าคัมภีร์โบราณมัดนี้เป็นมัดที่ ๑ เลขทะเบียนลำดับที่ ๑ มี ๑ คัมภีร์ (๑ เรื่อง) จำนวน ๓ ผูก คือ ผูกที่ ๑ ผูกที่ ๒ และ ผูกที่ ๘ เขียนเลขทะเบียนตามลำดับผูก ดังนี้ ๑/๑, ๑/๒, และ ๑/๘ ส่วนชื่อเรื่องที่อยู่นอกวงเล็บเป็นชื่อเรื่องตามแบบฉบับ การตั้งชื่อคัมภีร์โบราณตามหลักเกณฑ์การจัดหมวดหมู่ฯ ชื่อที่อยู่ในวงเล็บ เป็นชื่อตามที่ปรากฏที่ปกคัมภีร์ อักษรที่ใช้ในคัมภีร์นี้เป็นอักษรขอม ภาษาบาลี ฉบับล่องชาด เส้นจาร ไม่ประกับธรรมดา ไม่มีฉลาก เป็นต้น ในกรณีที่คัมภีร์เรื่องเดียวกันมีผูกซ้ำกันหลายผูกให้เขียนเลขทะเบียน เครื่องหมาย / ลำดับผูกและ เขียนพยัญชนะภาษาบาลีตามลำดับอักษร ตามลำดับบรรทัดต่อท้ายคัมภีร์ผูกที่ซ้ำกันกับผูกแรก (คือ ก ข ค ง จ ฉ ช ฌ ญ เป็นต้น) เช่น คัมภีร์โบราณเป็นมัดที่ ๓๗ เลขที่ ๔๒/๑-๗ : ๑ก-๗ก สุตตปฎกธมม (สงคณิ-มหาปฎจาน) แสดงว่าคัมภีร์โบราณมัดนี้เป็น มัดที่ ๓๗ เลขทะเบียนลำดับที่ ๔๒ มี ๑ คัมภีร์ (๑ เรื่อง) จำนวน ๑๔ ผูก มีผูกที่ ๑-๗ อยู่อย่างละ ๒ ผูก รายละเอียดที่สำคัญต่างๆ ดังตารางบัญชี

การสำรวจคัมภีร์โบราณทางภาคกลาง การสำรวจข้อมูลของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่จังหวัดภาคกลางที่ได้รับการสืบค้นและจัดหมวดหมู่คัมภีร์โบราณจังหวัดและวัดในเขตภาคกลางพบว่า ข้อมูลที่ปรากฏในสำนักหอสมุดแห่งชาติ ผู้วิจัย พบว่าได้มีการจัดระบบความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณตามมาตรฐานอย่างเป็นระบบแต่ไม่ได้มีการจัดเรียงเนื้อหาที่เป็นหมวดหมู่ เน้นการจัดเรียงตามลำดับการเข้ามาของเอกสาร ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับเนื้อหาหรือตัวคัมภีร์โบราณ และยังไม่มีวัดในพื้นที่ที่ได้มีการจัดระบบสืบค้นซึ่งอยู่ในคัมภีร์โบราณอย่างเป็นระบบ ทำให้การสืบค้นและเข้าถึงเนื้อหาในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นไปได้ยากและใช้เวลานาน

ผู้วิจัยจึงใช้ระบบการสืบค้นข้อมูลและการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้มาสังเคราะห์ และจัดกลุ่มเนื้อหาพร้อมกันโดยใช้หลักการพื้นฐานการจัดหมวดหมู่ความรู้ เพื่อจำแนกความรู้และแต่ละกลุ่มให้เป็นหมวด หมวดย่อย และหมู่ย่อย โดยการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏโครงสร้างระบบการจัดระบบหมวดหมู่ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา สรุปรอบเขตความรู้และโครงสร้างในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาให้เป็นหมวด หมวดย่อย หมู่ย่อย และคุณลักษณะความรู้แต่ละหมวด เพื่อให้ได้โครงสร้างหมวดหมู่ การสืบค้นและจัดหมวดหมู่ คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในในประเทศไทย ปัจจุบันยังคงมีเอกสารโบราณที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นตกค้างอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร เอกสารโบราณเหล่านั้นจัดเป็นเอกสารขั้นต้นที่ให้ประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ ที่บ่งบอกถึงความเคลื่อนไหวของอารยธรรม และค่านิยมแห่งสังคมในกลุ่มชนโบราณแต่ละยุคสมัย ทุกภูมิภาคของประเทศ อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิชาการ ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี อักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ อักษรวิทยา ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี

และเรื่องอื่น ๆ อันเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชนในอดีต ผู้วิจัยได้สืบค้นจากแหล่งที่มาต่าง ๆ และจัดหมวดหมู่ไว้ในลักษณะของวัดที่จัดตามแหล่งที่มา ได้มีการตรวจสอบความซ้ำซ้อนและจัดกลุ่มเนื้อหา ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มหมู่เนื้อหาคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างแหล่งเรียนรู้ คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาในขั้นนี้เป็นการจัดหมวดหมู่เนื้อหาในคัมภีร์โบราณโดยนำกลุ่มเนื้อหาที่ได้จากการวิเคราะห์ทั้งหมดมาจัดเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้เนื้อหาที่มีเนื้อหาเดียวกันเข้าไว้ด้วยกัน และความรู้ที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกันไว้ใกล้กัน โดยดำเนินการตรวจสอบความซ้ำซ้อน จำแนก และจัดกลุ่มเนื้อหาได้อย่างละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น

ภาคใต้ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณของวัดในเขตภาคใต้ โดยลงพื้นที่ศึกษาคัมภีร์โบราณ ได้แก่ วัดไร่พรุ ตำบลน้ำผุด อำเภอเมือง จังหวัดตรัง วัดกะช่องเปี่ยมราษฎร์ ตำบลช่อง อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง วัดเขาหัวสิงห์ ตำบลเขาเขน อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ วัดสุวรรณธาราราม ตำบลกระบี่น้อย อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ วัดวังตะวันตก ตำบลคลัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดบูรณาราม ตำบลคลัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดจันทาราม ตำบลท่าวัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนวัดปลักหนู ตำบลปลักหนู อำเภอนาหวี จังหวัดสงขลา วัดขุนทอง ตำบลจะโหนง อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา วัดท่าช้าง ตำบลท่าช้าง อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา ได้ขึ้นทะเบียนกับหอสมุดกาญจนาภิเษกสงขลา รวมทั้งสิ้น ๑๐ วัด ๔ จังหวัด **นครศรีธรรมราช** การจัดทำทะเบียนคัมภีร์โบราณของวัดทางภาคใต้ในจังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่าวัดที่ได้ไปเก็บรวบรวมข้อมูลทั้ง ๓ วัด ยังไม่มีการทำทะเบียนคัมภีร์โบราณ มีการจัดเก็บดังนี้

๑. วัดวังตะวันตก ได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์โบราณเป็นเรื่องๆ ได้จำนวน ๙๘ เรื่องและทำการนับจำนวนผูกได้ ๙๘ ผูก ได้แยกภาษา อักษร ฌบับ เรียบร้อยแล้ว ในจำนวน ๙๘ เรื่อง มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระอานิงส์ที่ไม่มีไม้ประกบ ๑๑ เรื่อง นอกนั้นอีก ๘๗ เรื่อง ที่มีไม้ประกบเรียบร้อย แต่ยังไม่ได้ทำการขึ้นทะเบียน ถ่ายไม่โครฟิล์มและทำการจัดเก็บไว้ที่หอสมุด เพราะเอกสารได้อยู่ที่วัดวังตะวันตก

๒. วัดบูรณาราม ได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์เป็นมัดรวมได้ ๘๖ มัด เบื้องต้นได้ทำการคัดแยกคัมภีร์เป็นมัดและใช้ผ้าห่อคัมภีร์นำใส่หีบ จากการสำรวจพบว่า ทางวัดไม่ได้แยกเป็นหมวดหมู่ของคัมภีร์ ดังนั้นจำนวนที่มีอยู่ในปัจจุบันที่ได้คัดแยกเป็นมัดและจำนวนผูกจึงไม่มี

๓. วัดจันทาราม ได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์เป็นมัดรวมได้ ๑๖๐ มัด เบื้องต้นได้ทำการคัดแยกคัมภีร์เป็นมัดและนับจำนวนผูก พร้อมกับทำการแยกฉบับและใช้ผ้าห่อคัมภีร์นำใส่ตู้ จากการสำรวจพบว่า ทางวัดไม่ได้แยกเป็นหมวดหมู่ของคัมภีร์ ดังนั้นจำนวนที่มีอยู่ในปัจจุบันที่ได้คัดแยกเป็นมัดและจำนวนผูกตามการคัดแยกคัมภีร์โบราณ

การจัดทำทะเบียนคัมภีร์โบราณของวัดทางภาคใต้ในจังหวัดสงขลา ที่คณะผู้วิจัยได้ทำการสำรวจคัมภีร์โบราณทั้ง ๓ วัด ยังไม่มีการทำทะเบียนคัมภีร์โบราณอยู่ ๒ วัด แต่มีอยู่หนึ่งวัดที่ได้ทำทะเบียนคัมภีร์โบราณบางส่วน ดังนี้รายละเอียดดังนี้ วัดปลักหนู ได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์โบราณ

แยกออกเป็นมัด รวมได้จำนวน ๒๑๐ มัด ซึ่งได้ทำการคัดแยกคัมภีร์ออกเป็นมัดและทำการนับจำนวนผูก ทำการแยกฉบับและใช้ผ้าห่อคัมภีร์นาใส่ตู้ ยังมีบางส่วนที่ทางวัดยังไม่ได้จัดทำการแยกหมวดหมู่ของคัมภีร์ ยังพบอีกว่ามีคัมภีร์บางส่วนที่ได้เก็บไว้ที่บนฝาเพดาน (ใต้หลังคากุฏิ) และในหีบไม้อีกจำนวนหนึ่ง และบางส่วนมีการทำขึ้นทะเบียนบัญชีคัมภีร์โบราณไว้แล้วที่หอสมุดกาญจนาภิเษกสงขลา แต่ยังไม่ได้นำภาพถ่ายไมโครฟิล์ม วัดขุนทอง ได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์รวมเป็นมัด แยกฉบับและเก็บใส่ตู้ไว้ และยังมีบางส่วนที่ทางวัดไม่ได้แยกหมวดหมู่ของคัมภีร์อีกจำนวนหนึ่ง วัดท่าช้างได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์โบราณมี ๒ ผูก ได้แก่ คัมภีร์โบราณว่าด้วยเรื่องตำรายาสมุนไพร (ตำราเวชศาสตร์) ๑ ผูก และคัมภีร์โบราณว่าด้วยเรื่องพระวิมังศยปกรณ์ ๑ ผูก

เอกสารคัมภีร์โบราณที่วัดไร่พรุ ตำบลน้ำผุด อำเภอเมือง จังหวัดตรัง โดยมีเอกสารคัมภีร์โบราณที่สำรวจและสืบค้นได้ จำนวน ๕ ผูก (มัด) เอกสารคัมภีร์โบราณที่วัดกะช่องเปี่ยมราษฎร์ ตำบลช่อง อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง มีเอกสารคัมภีร์โบราณ จำนวน 3 ผูก (มัด) เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดเขาหัวสิงห์ ตำบลเขาเขน อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ มีเอกสารคัมภีร์โบราณ จำนวน 7 ผูก (มัด) เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดสุวรรณธาราราม ตำบลกระบี่น้อย อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ มีเอกสารคัมภีร์โบราณ จำนวน ๔ ผูก (มัด)

การสำรวจ สืบค้น และรวบรวมเอกสารคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในเขตภาคใต้ ยังมีการสำรวจ สืบค้น และรวบรวมเอกสารคัมภีร์โบราณที่ถูกต้องตามหลักวิชาการน้อยมาก และมีปัญหาอุปสรรคที่ค้นพบ คือ ทางวัดยังขาดงบประมาณในการดำเนินการ ขาดบุคลากรที่มีองค์ความรู้เฉพาะในเรื่องเอกสารคัมภีร์โบราณและการสืบสานองค์ความรู้เหล่านี้ ยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐหรือหน่วยงานใดๆ

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

การสำรวจมีการรวบรวมคัมภีร์โบราณ เพื่อตรวจดูจำนวนคัมภีร์โบราณที่ต้องสำรวจและวางแผนในการดำเนินงานให้เหมาะสม ต่อมาแยกคัมภีร์โบราณในมัด นำเอาคัมภีร์โบราณทั้ง หมดมาเรียงกัน หลังจากนั้นทำความสะอาด ซ่อมแซม บันทึกข้อมูล จัดหมวดหมู่และมัดหรือห่อคัมภีร์ ใบลานเพื่อนำไปเก็บในสถานที่ที่เหมาะสม และทำการบันทึกข้อมูลจากคัมภีร์ใบลาน

จากการลงพื้นที่สำรวจ พบว่ายังมีหลงเหลืออยู่ในวัดและที่ชาวบ้านบางคนที่ครอบครองเอกสารคัมภีร์โบราณไว้ ยังขาดการเก็บรักษาอย่างเป็นระบบทั้งการจัดหมวดหมู่ ขาดการสำรวจจำนวนและการทำบัญชีรายชื่อเอกสาร เอกสารกลุ่มนี้มีปัญหาเรื่องต้นฉบับชำรุด ตัวอักษรที่บันทึกบางเล่มเลือนหาย ทางวัดได้รวบรวมนำเก็บในตู้เอกสารเพื่อรอการศึกษาสำรวจของนักวิชาการที่สนใจ นอกจากปัญหา ใบลานซึ่งยังขาดการอนุรักษ์ทั้งต้นฉบับ และการศึกษาอย่างเป็นระบบแล้ว สิ่งที่เป็น

ปัญหาอีกประการหนึ่งที่พบในการสำรวจเอกสารกลุ่มนี้ คือการขาดความพร้อมในด้านสถานที่ที่เหมาะสมในการอนุรักษ์ต้นฉบับ

กระบวนการอนุรักษ์ของแหล่งข้อมูลยังขาดการดำเนินงานอย่างจริงจัง การอนุรักษ์เท่าที่ผ่านมาจึงเป็นการเก็บดูแลเท่าที่กระทำได้โดยขาดความรู้อย่างเป็นระบบและถูกต้องตามหลักวิชาการ นอกจากนี้การขาดบุคลากรที่ดูแลทั่วถึงก็ทำให้ต้นฉบับบางเล่มที่อาจมีความสำคัญในการศึกษาข้อมูลของท้องถิ่นสูญหาย หรือเอกสารอาจถูกขโมยไป ในยุคหนึ่งที่มีปัญหาชาวต่างประเทศมาสืบค้นต้นฉบับ เอกสารท้องถิ่นโดยเฉพาะเอกสารประเภทตำรายา สมุนไพรพื้นบ้าน ปัญหานี้มักจะเกิดขึ้นในกรณีแหล่ง ข้อมูลขาดบุคลากรดูแลทั่วถึง และขาดระบบในการจัดเก็บเอกสารที่รัดกุม

งบประมาณ พบว่ายังขาดการจัดงบประมาณในการดูแลสนับสนุนบุคลากรที่เข้ามาช่วยเหลือ และการจัดซื้อวัสดุในการเก็บรักษาต้นฉบับเอกสารจึงเป็นไปอย่างจำกัด ปัญหาในด้านระบบของแหล่งข้อมูล การเก็บข้อมูลเอกสารทั้งใบลานของทางวัด ปัจจุบันเพียงเก็บใส่ตู้เอกสาร บางส่วนเก็บโดยการมัดและกองไว้ในโบสถ์ ขาดการจัดหมวดหมู่ และการดูแลอย่างถูกต้อง จนไม่สามารถยืดอายุของเอกสาร โบราณดังกล่าว ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น

กระทรวงวัฒนธรรมที่ส่งเสริมให้ท้องถิ่นรวมตัวกันสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชน เพื่อเป็นการปลูกฝังความเป็นไทยและวิถีชีวิตที่เหมาะสม เพิ่มคุณค่าทางวัฒนธรรม ตลอดจนสามารถนำไปพัฒนาผลผลิตของชุมชน เน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการบูรณาการร่วมกันทั้งกระบวนการความคิดและการปฏิบัติ เป้าหมายหลัก คือ ประชาชนมีความสุขด้วยการประพฤติธรรม และนำความสุขนั้นเผยแพร่ต่อคนรุ่นหลังได้รับความสุขนั้นอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน การสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน โดยเป้าหมายเพื่อให้บุคลากร และ ชุมชน ในฐานะเจ้าของพื้นที่ ได้เห็นความสำคัญของสิ่งที่จะอนุรักษ์นอกจากผู้นำในวัดเห็นความสำคัญแล้วผู้นำชุมชน และ ประชาชนก็ต้องเห็นความสำคัญเช่นกัน ขั้นตอนการการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานให้เป็นแหล่งเรียนรู้

๑. ด้านการสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน โดยเป้าหมายเพื่อให้บุคลากร และ ชุมชน ในฐานะเจ้าของพื้นที่ ได้เห็นความสำคัญของสิ่งที่จะอนุรักษ์นอกจากผู้นำในวัดเห็นความสำคัญแล้วผู้นำชุมชน และประชาชนก็ต้องเห็นความสำคัญเช่นกันโดยปัจจุบันทางวัดได้ดำเนินการสร้างความตระหนักดังนี้ แผนพัฒนาวัดให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น เริ่มแรกของการสร้างศรัทธาต่อคนในชุมชน คือ การพัฒนาวัดให้เป็นวัดจริง ๆ เพื่อประโยชน์แก่คนในชุมชน และ ผู้ที่ตัดสินใจที่จะมาร่วมบุญในพระพุทธศาสนา การเข้าร่วมการพัฒนาวัดตามแนวทาง ของหน่วยงานที่ดูแลวัดโดยตรงพัฒนาวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยว หลังจากที่มีการปรับโครงสร้างพื้นฐาน และการบริหารจัดการภายในวัดแล้ว อีกขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญ คือ การเชื่อมโยงกับ บุคคลภายนอก เพื่อต่อยอดให้เกิดศรัทธาที่ยั่งยืนของคนในชุมชน มีคนมาชื่นชม ให้กำลังใจ ในผลงานที่เกิดจากชุมชน

เพื่อให้ชุมชนเกิดความมั่นใจและทำดียิ่ง ๆ ขึ้นไป รักษามาตรฐานในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา นอกจากจะเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกได้เข้ามาชมผลงาน ของคนในชุมชนที่ช่วยกันพัฒนาวัดแล้ว ยังเป็นการสร้างรายได้ สร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจให้กับคนในชุมชน อันเป็นประโยชน์ระยะยาว ในการพัฒนาที่ยั่งยืน

๒. การบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ โดยเป้าหมายเพื่อให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการวางแผนและกำหนดวิธีการการอนุรักษ์คัมภีร์ร่วมกัน

๓. กำหนดเป้าหมายเพื่อให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ เข้าถึงเนื้อหาในคัมภีร์ธรรม และมีจิตใจที่จดจ่อต่อสิ่งดีงาม เพื่อให้เกิดบุญและกุศล โดยในขั้นนี้ โดยการกำหนดให้มีการอนุรักษ์คัมภีร์ ในรูปแบบกิจกรรม ประเพณี และ เทศกาลต่างๆ

๔. การจัดทำแหล่งเรียนรู้และสร้างเครือข่ายโดยเป้าหมายเพื่อรวบรวมข้อมูลที่ได้ จัดทำเป็นฐานข้อมูลและสารสนเทศที่เป็นประโยชน์โดยเฉพาะด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ตลอดจนข้อมูลอื่น ๆ ด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี หรือ แม้แต่อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับคัมภีร์ธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดแสดง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาวិธีการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ให้เหมาะกับยุคสมัยต่อไป

๕. การถ่ายทอดและเผยแพร่ โดยเป้าหมายเพื่อนำความรู้ที่ได้จากการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่ได้ทำสำเร็จแล้วเผยแพร่ ไปยังสาธารณชน ซึ่งอาจจะเป็นแรงบันดาลใจช่วยกันอนุรักษ์ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและภูมิปัญญาท้องถิ่น

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในระดับองค์กร

๑. สถาบันสงฆ์และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมอนุรักษ์คัมภีร์โบราณตามวัด และสถานที่ต่างๆ ให้อยู่สภาพที่ดีและเหมาะสมกับการศึกษาค้นคว้า

๒. สถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตวิทยาลัยสงฆ์ต่างๆ ควรส่งเสริมให้นักเรียนและประชาชนได้เรียนรู้ภาษาถิ่นและวรรณคดีท้องถิ่นต่างๆ เพื่อที่จะได้นำความรู้ไปศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมในท้องถิ่นของตน และนำมาแปลหรือเผยแพร่ต่อสาธารณชน เพื่อที่จะประยุกต์ใช้กิจกรรมในสังคม

๓. ควรจัดโครงการศึกษา ศึกษาค้นคว้า ขยายความ ปรีวรรต และการวิเคราะห์เปรียบเทียบ เพื่อนำความรู้จากวรรณกรรมพระพุทธศาสนาออกไปปรับใช้ในศาสตร์ต่างๆ เช่น ปรัชญา กฎหมาย จริยศาสตร์ จิตวิทยา จักรวาลวิทยา ฯลฯ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับท้องถิ่น

๑. บุคคลและองค์กรในท้องถิ่นควรร่วมมือในการอนุรักษ์ และให้ความสำคัญต่อคัมภีร์โบราณในท้องถิ่นของตน เพื่อที่จะนำความรู้มาประยุกต์ใช้ในกิจกรรม ประเพณีของท้องถิ่น
๒. ควรนำวรรณกรรมที่มีความสำคัญในด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรมมาเป็นหนังสือเรียน หรือหลักสูตรในสถาบันการศึกษา ทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติ
๓. ควรมีการชำระหรือแปลวรรณกรรมที่มีความสำคัญและเผยแพร่ให้ประชาชนได้เรียนรู้และศึกษามากขึ้น โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้ในประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่น
๔. ทำการอนุรักษ์ใน ๒ ลักษณะ คือ อนุรักษ์เพื่อเอาบุญโดยใช้ประเพณีเป็นสื่อกลางในการอนุรักษ์ และการอนุรักษ์เพื่อวิชาการ คือ การค้นคว้า วิจัยและศึกษาอย่างเป็นระบบโดยให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ
๕. ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ในคัมภีร์ธรรมอื่นๆ ในลักษณะของการวิจัยและวิทยานิพนธ์ ที่เชื่อมโยงความรู้ ความเข้าใจในบริบทต่างๆ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

..... อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์วิบูลย์. ๒๕๓๒-๒๕๓๔.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กรมวิชาการ. คู่มือการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้กลุ่มงานอาชีพและเทคโนโลยี. กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ, ๒๕๔๕.

กรมสามัญศึกษา. แหล่งเรียนรู้ทั้งในและนอกโรงเรียน กรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา ๕. ราชบุรี: กรมสามัญศึกษา, ๒๕๔๒.

กระทรวงศึกษาธิการ. การพัฒนาห้องสมุดโรงเรียนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนและท้องถิ่นเพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๔.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์. การทำสมุดไทยและการเตรียมใบลาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๓๐.

กิ่งแก้ว อารีรักษ์. การจัดการเรียนรู้โดยใช้รูปแบบหลากหลาย. กรุงเทพมหานคร: อัลฟ่ามิลเลนเนียม, ๒๕๔๘.

จารุบุตร เรืองสุวรรณ. อีสารคดี: เนื่องในงานการเล่นพื้นบ้านอีสาน ณ โรงละครแห่งชาติ. นครปฐม: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๑.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน. มหาสารคาม: โรงพิมพ์สิริธรรมออฟเซ็ท, ๒๕๓๘.

ไชยยศ เรืองสุวรรณ. เทคโนโลยีการศึกษา : ทฤษฎีและการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: ไอ เอส ฟรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๓.

- ชนิดา วิสะมิตนันท์. การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน. สงขลา: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา เขตการศึกษาที่ ๓, ๒๕๔๑.
- ชัชวาล วงษ์ประเสริฐ. บริการสารนิเทศ. กรุงเทพมหานคร: รวิณพรีนติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๗. หน้า ๕๘-๕๙.
- दनัย ไชยโยธา. รองศาสตราจารย์. นามานุกรมประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘.
- ธวัช ปุณโณทก.อักษรโบราณอีสาน: อักษรวิทยาตัวธรรมและไทยน้อย. กรุงเทพมหานคร: สยามเพรส แมเนจเม้นท์, ๒๕๔๐.
- นาฏวิภา ชลิตานนท์ .ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย .กรุงเทพมหานคร : สำนักมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔.
- นิคม ทาแดง กอบกุล ปราบประชา และอำนาจ เดชชัยศรี. เทคโนโลยีทางการศึกษาเพื่อการเรียนรู้. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๔๕.
- นิวัฒน์ พ.ศรีสุวรรณนท์. ไทยลาว-อีสาน. กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๒๙.
- เนาวรัตน์ ลิขิตวัฒน์เศรษฐ์. “แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน สร้างเพื่อเด็กไม่ได้สร้างเพื่อใคร.” วารสารวิชาการ. ๔๑๒, ๒๕๔๔.
- บุญชู ดำริ. “การใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา” วารสารวิชาการ ๘. ๑ มกราคม: ๒๗-๓๑, ๒๕๔๘.
- บุญเลิศ มาแสง. เรียนนอกรั้ว. กรุงเทพมหานคร: วชิรินทร์การพิมพ์, ๒๕๓๐.
- ปฐม นิคมานนท์. การค้นคว้าความรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.
- ประหยัด จีรวรพงษ์. หลักและทฤษฎีเทคโนโลยีการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, ๒๕๓๕. หน้า ๙๕.
- พรรณเพ็ญ เครือไทย. โครงการศึกษาวิจัยคัมภีร์ใบลานในภาคเหนือ. เชียงใหม่: สุริวงค์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๔๘
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ, ๒๕๔๒, ๒๕๔๒. ๙ สิงหาคม. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๑๑๖ ตอนที่ ๗๔.
- พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ และคณะ. ภูมิปัญญาสู่คุณค่าเชิงนิเวศน์. เชียงใหม่: สำนักบริหารยุทธศาสตร์และบูรณาการการศึกษาที่ ๑ สบย ๑ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. ๒๕๕๕.
- ไพพรรณ เกียรติโชติชัย. กิจกรรมการศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: ศรีอนันต์การพิมพ์, ๒๕๔๑.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. ปฐมบทพุทธศาสนาในภาคใต้ ประเทศไทย : หลักธรรมและหลักฐานโบราณคดี. นครศรีธรรมราช: ไทม์พรีนติ้ง จำกัด, ๒๕๕๗.

มุณี พันทวี. การปริวรรตหนังสือโบราณ. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน.
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๑.

วิชิต นันทสุวรรณ. บทบาทของชุมชนกับการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการ
การศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๒๘.

ศรีศักร วัลลิโภดม. แหล่งอารยธรรมอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน.
๒๕๓๘.

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ และดารณี คำวังนัง. แหล่งการเรียนรู้ : เพื่อการปฏิรูปการเรียนรู้และหลักสูตร
สถานศึกษา. กรุงเทพมหานคร: เมธีทีปส, ๒๕๔๕.

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ. โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : การวิเคราะห์เนื้อหา. เชียงใหม่:
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๔๗.

สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ. คู่มือการลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์โบราณและหนังสือสมุดไทย.
กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.บี.เค การพิมพ์, ๒๕๕๙.

สรรรค์ วรอินทร์ และทิพวัลย์ คำคง. ครูกับการจัดการศึกษาของชุมชน. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วน
จำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๔๕.

สามารถ จันทรสุรีย์. ภูมิปัญญาคืออะไร อย่างไร ในวัฒนธรรมก้าวไปกับการเปลี่ยนแปลง.
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๓.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. คู่มือการบริหารการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา
ลาดพร้าว, ๒๕๔๗.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. กระบวนการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและ
ธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, ๒๕๔๔.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. รายงานการสัมมนาวิชาการเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน ๑๐-
๑๒ กรกฎาคม ๒๕๓๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๑.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. กระบวนการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ใน
ชุมชนและธรรมชาติ. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, ๒๕๔๔.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. รายงานการศึกษาสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาและ
ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ของคนไทย สกศ. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานฯ, ๒๕๔๘.

สุจารี จันทรสุข. การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น. วารสารการศึกษาแห่งชาติ ๒๒ สิงหาคม-กันยายน
๒๕๓๑.

สุมน อมรวิวัฒน์. กระบวนการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร: ไทย
วัฒนาพานิช, ๒๕๔๔.

สุรจิตต์ จันทรสาขา. เมืองมุกดาหาร. มุกดาหาร: สภาวัฒนธรรมจังหวัดมุกดาหาร. ๒๕๔๓.

ธวัช ปุณโณทก.อักษรโบราณอีสาน: อักษรวิทยาตัวธรรมและไทยน้อย. กรุงเทพมหานคร: สยามเพรส แมเนจเม้นท์, ๒๕๔๐.

สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์. คัมภีร์ใบลานในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

สุวิทย์ มูลคำ และอรทัย มูลคำ. ๒๐ วิธีการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และการเรียนรู้โดยการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์, ๒๕๔๕.

สุวิทย์ มูลคำ และอรทัย มูลคำ. Child Centered : Storyline Method : การบูรณาการการเรียนรู้ การสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์, ๒๕๔๕.

เสรี พงษ์พิศ. คีนสู่รากเหง้า. กรุงเทพมหานคร: เทียนวรรณ, ๒๕๒๙.

อรทัย เลียงจินดาถาวร และโสรัจ นามอ่อน. หนังสือใบลานจังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๔๕.

เอี่ยม ทองดี. ภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.

(๒) วารสาร

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ความรู้พื้นฐานด้านการอนุรักษ์วัสดุจดหมายเหตุสำหรับนักอนุรักษ์ สำนักหอสมุดแห่งชาติ. คู่มือสำรวจ จัดทำ รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารโบราณประเภท คัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๒.

เสรี พงษ์พิศ. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่มที่ ๑. ๒. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๖.

(๓) หนังสือแปล

(๔) บทความวิชาการ

เกษม คำบุตดา. การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน เพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม นักเรียน โรงเรียนอนุบาลมหาสารคาม อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐.

ไฉไลฤดี ยูวะนะศิริ และคณะ. ศึกษาสารัตถะตำนานพื้นบ้านล้านนาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจาก เอกสารโบราณ. กรุงเทพมหานคร: รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

ธิติมา ทิพย์สังวาล. กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา ตำบลทุ่งหลวง อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๔.

บุญเลิศ เสนานนท์ อดีตนักภาษาโบราณเชี่ยวชาญ กรมศิลปากร รวบรวมและเรียบเรียงบทความใน คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารโบราณ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัททรงสิทธิ์วรรณ ๒๕๔๘.

นิรันดร เลิศวีรพล และคณะ. การรู้จำอักขระอักษรธรรมอีสานโดยใช้ตัวแบบฮิตเดนมาร์คอฟ. กรุงเทพมหานคร: รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

ประพันธ์ กุลวินิจฉัย. ผศ.. การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีในภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. มปป..

พระมหาจิตนเรศ วุฑฒิมโม. ผศ.ดร.. บทบาทของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์ประเพณีแห่งเทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพมหานคร: รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. มปป..

สินีนานู สมบูรณ์อ่อน. การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕.

แสงวาท วงศ์ใหญ่ และคณะ. การศึกษาและวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในคัมภีร์ใบลานล้านนา. กรุงเทพมหานคร: รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

อภิพัทธ์ วิศิษฎ์ใจงาม. ผศ. ดร.. การศึกษาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อภาษาถิ่นไทยล้านนา. กรุงเทพมหานคร: รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. มปป..

อุไรวรรณ บุญอรพิภิญโญ. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาจังหวัดลพบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.

(๕) เอกสารอื่นๆ

นฤมล ตันธสุเรศษย์. “แหล่งทรัพยากรในชุมชน” เอกสารประกอบชุดวิชาการพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน เล่ม ๑. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๓.

สมชาย นิลอาธิ. โลกทัศน์จากคัมภีร์ไบเบิล : คติชนและวิถีชีวิต. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่อง “การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้จากคัมภีร์ไบเบิลภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย.” มหาสารคาม, ๒๕๔๔.

(๖) สัมภาษณ์

(๗) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

โครงการอนุรักษ์ไบเบิลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๗. ค้นเมื่อ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑. จาก <http://www.msu.ac.th/BL/bailan/PAG2.ASP>

การพัฒนาระบบสืบค้นและการอนุรักษ์เอกสารและคัมภีร์โบราณของวัดในสังคมไทย

การพัฒนาาระบบสืบค้นและการอนุรักษ์เอกสารและคัมภีร์โบราณของวัดในสังคมไทย

Development of the Ancient Scripture's Retrieving and Conserving Systems for Buddhist Temples in Thailand

พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปญโญ)

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องการพัฒนาาระบบสืบค้นและการอนุรักษ์เอกสารและคัมภีร์โบราณของวัดในสังคมไทย มีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อสำรวจและจัดหมวดหมู่เอกสารคัมภีร์โบราณทางพุทธศาสนาของวัดในสังคมไทย ๒) เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาและการจัดทำดัชนีการค้นค่าของเอกสารคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในสังคมไทย และ ๓) เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในสังคมไทย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) เพื่อการศึกษาวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่เนื้อหาคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาจากบันทึกในเอกสารหรือคัมภีร์โบราณ และหลักฐานจากโบราณคดีที่จัดเก็บที่วัดในไทยทั้ง ๔ ภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้ การเก็บรวบรวม ใช้แบบบันทึกข้อมูลเพื่อบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับกลุ่มความรู้เดิม ประกอบด้วย หมวดความรู้ หมวดย่อย และหมู่ย่อย (Division) ขอบเขต และนำข้อมูลที่ได้จากเอกสารทั้งหมดมาจัดกลุ่มเนื้อหาและคัดแยกเนื้อหา

การสืบค้นเอกสารคัมภีร์โบราณ โดยเฉพาะการลงสำรวจในพื้นที่ที่มีรูปแบบการจัดเก็บแล้ว และสำรวจสืบค้นเบื้องต้นในส่วนที่ยังไม่เคยมีการสำรวจมาก่อน เป็นลักษณะของโครงการงานวิจัยเชิงรุกตามกรอบแผนงานที่กำหนดไว้ การสำรวจวัดที่มีรูปแบบการจัดเก็บ ผู้วิจัยเก็บการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาโดยวิธีวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) ได้แก่ คู่มือสำรวจ จัดหา รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือชื่อเรื่อง และชื่อหนังสือทางพระพุทธศาสนา เอกสารการแบ่งหมวดจากข้อมูลของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในสำนักหอสมุดแห่งชาติส่วนที่ยังไม่เคยมีการสำรวจ ในลักษณะนี้ยังไม่มีข้อมูลเบื้องต้น จึงจำเป็นต้องขอคำแนะนำของผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ ส่วนมากจะเป็นพระสังฆาธิการ อาทิจำลอง เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าอาวาสต่างๆ เป็นต้น ในการสำรวจนี้จะไปตามวัดที่เป็นแหล่งชุมชนเก่า และวัดต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานประกอบการสำรวจและการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ

จากการสำรวจคัมภีร์โบราณทางภาคเหนือ ผู้วิจัยศึกษาในจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน การสืบค้นคัมภีร์โบราณที่ได้จากการสำรวจตามวัดต่าง ๆ ในจังหวัดล้านนา โดยจำแนกตามแหล่งที่มา การศึกษาในครั้งนี้สามารถ แสดงรายการคัมภีร์ทั้งหมดได้ ๓๕๗ รายการ ส่วน

ภาคใต้ของจังหวัดตรังและจังหวัดกระบี่ ยังไม่มีการจัดหมวดหมู่ และการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ

การสำรวจคัมภีร์โบราณทางภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตามข้อมูลที่ปรากฏในสำนักหอสมุดแห่งชาติ พบว่าได้มีการจัดระบบความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณตามมาตรฐานอย่างเป็นระบบแต่ไม่ได้มีการจัดเรียงเนื้อหาที่เป็นหมวดหมู่ เน้นการจัดเรียงตามลำดับการเข้ามาของเอกสาร ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับเนื้อหาหรือตัวคัมภีร์โบราณ และยังไม่มีวัดในพื้นที่ที่ได้มีการจัดระบบสืบค้นซึ่งอยู่ในคัมภีร์โบราณอย่างเป็นระบบ ทำให้การสืบค้นและเข้าถึงเนื้อหาในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นไปได้ยากและใช้เวลานาน ผู้วิจัยจึงใช้ระบบการสืบค้นข้อมูลและการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้มาสังเคราะห์ และจัดกลุ่มเนื้อหารวมกันโดยใช้หลักการพื้นฐานการจัดหมวดหมู่ความรู้ เพื่อจำแนกความรู้และแต่ละกลุ่มให้เป็นหมวด หมวดย่อย และหมู่ย่อย โดยการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏโครงสร้างระบบการจัดระบบหมวดหมู่ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา

วัดและชาวบ้านที่ครอบครองเอกสารคัมภีร์โบราณไว้ ยังขาดการเก็บรักษาอย่างเป็นระบบทั้งการจัดหมวดหมู่ ขาดการสำรวจ จำนวนและการทำบัญชีรายชื่อเอกสาร เอกสารกลุ่มนี้มีปัญหาเรื่องต้นฉบับชำรุด เพราะขาดความพร้อมในด้านสถานที่ที่เหมาะสมในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ การยกระดับความสำคัญและสร้างความตระหนักให้พระสงฆ์ วัดและชุมชนในการอนุรักษ์คัมภีร์ ในฐานะเจ้าของพื้นที่ ได้เห็นความสำคัญเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และสืบทอดพระพุทธศาสนาในสังคมไทยต่อไป

คำสำคัญ: คัมภีร์โบราณ พัฒนาระบบสืบค้น ส่งเสริมการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณ

ABSTRACT

This research work entitled 'Development of the Ancient Scripture's Retrieving and Conserving Systems for Buddhist Temples in Thailand' aims at; ๑) survey and grouping various ancient scriptures of Buddhism found in temple in Thailand, ๒) analyzing and index making of ancient scriptures of Buddhism found in temple in Thailand and ๓) supporting the conservation of ancient scriptures to be learning center of Buddhism and culture in Thailand. It was a qualitative research by using primary documentary analysis as main tool. The ancient scriptures were collected from records of ancient texts and archaeological objects kept in Buddhist temples from northern, middle, north-east and southern parts of Thailand. Collecting method was record template with its previous details of knowledge including knowledge section, category and division, scope. Finally collected data was brought for grouping and classifying its contents systematically.

The scripture query was done in places where already had preservation system but the survey of basic searching system had never done before. This was

approaching survey. Its section classification was done by documentary analysis based on the manual book of survey, collecting information resources of ancient manuscripts, ancient scripture working book, title and title name of Buddhist texts. Some scripture classified into section of ancient scriptures of National Library which had not yet surveyed before, was not found basic data, the researcher received information from residents especially Buddhist ecclesiastical monks. The survey was done in old communities and various temples to gain its reliable data.

From ancient scripture survey in northern part done in Payao, Phrae and Nan provinces, it showed that the searching system was done by survey of the ancient manuscripts written in palm leaves preserved by Buddhist temples in Northern part of Thailand. It was classified through its resources and the presented items of total scripture were ๓๕๗.

The ancient scriptures in Southern part of Thailand had not yet systematically classified into section, grouping and preservation arrangement according to academic work.

The survey of ancient scriptures in middle and northern part of Thailand as recorded in National Library showed that there was only classification system of knowledge found in ancient scriptures, but its content arrangement into section was not yet done. It only focuses on the order arrangement of entry of documents which did not concern about its contents or manuscripts and there found no any temple having searching system of ancient scripture which causes the difficulty to access and search for Buddhist manuscripts. Therefore, researcher brought the data searching system and knowledge classification to systemize and content classifying by applying knowledge classifying each group into the section, category and division through its content analysis appeared in the structure of ancient text classification system of Buddhist ancient scriptures.

The Buddhist temples and villagers who possess ancient scriptures had no preservation management, its classification, amount of scripture survey and name list of the texts. These texts also were found in damage due to its lack of suitable place to store them properly for correct preservation therefore it needs the correct guideline for standardizing and awareness of importance of scripture preservation to Buddhist monks, temple and communities as the owners of such valuable scriptures to be the learning resource and Buddhist heritages of Thailand for long time.

๑. บทนำ

คัมภีร์โบราณเป็นคัมภีร์ที่ถูกจารหรือการจดบันทึกด้วยอักษรโบราณ เรียกโดยทั่วไปว่าหนังสือคัมภีร์โบราณ แต่เนื่องจากคนในอดีตนิยมบันทึกเรื่องราวในด้านพระพุทธศาสนาลงในใบลานจึงนิยมใช้คัมภีร์โบราณว่า คัมภีร์ใบลาน นอกจากนี้จะบันทึกเรื่องราวในด้านพระพุทธศาสนาแล้วยังมีการบันทึกความรู้ภูมิปัญญาในด้านต่างๆ เช่น ความรู้ด้านกฎหมาย จดหมายเหตุ ตำนานโหราศาสตร์ปฏิทินโหราศาสตร์ เวชศาสตร์ ดาราศาสตร์ ธรรมคดี พงศาวดาร วรรณคดี อักษร ประวัติศาสตร์หม้อพุทธศาสตร์^๑ รวมทั้งความเชื่อประเพณีวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัยที่ผ่านมาความรู้ในคัมภีร์โบราณได้รับความสนใจทั้งในระดับสากลและระดับประเทศในระดับสากลพบว่า องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ให้ความสนใจความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์โบราณ ในฐานะเป็นแหล่งความรู้ที่เป็นมรดกความทรงจำของโลก ซึ่งควรได้รับการอนุรักษ์และสงวนรักษาและพัฒนาให้คนสามารถเข้าถึงความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์โบราณได้ จึงมีการเคลื่อนไหวขึ้นมาศึกษาและฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมโดยองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO)^๒ จากการศึกษาพบว่าหน่วยงานในประเทศไทยที่มีการจัดการระบบความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์โบราณ พบว่าความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์โบราณส่วนมากเป็นตำนานวรรณกรรมของกลุ่มภาคเหนือและกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่บันทึกเรื่องราวบทบาทของพระสงฆ์ การปฏิบัติทางศาสนา

หลักฐานที่เกี่ยวกับคัมภีร์ใบลานที่มีอายุมากที่สุดในหอสมุดแห่งชาติปัจจุบัน คือ คัมภีร์ใบลานเรื่อง สมณตปาสาทิกา วินยฎฐกถา (ทศตย) ปาจิตตยวณณนา เป็นฉบับที่จารด้วยอักษรขอม ภาษาบาลี ฉบับชาติทิบ ปรากฏหลักฐานการสร้างเมื่อ จ.ศ. ๙๗๗ ตรงกับ พ.ศ. ๒๑๕๘ ซึ่งอยู่ในสมัยอยุธยาจักราชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ สภาพของใบลานปัจจุบันยังสมบูรณ์ ตัวอักษรปรากฏชัดเจน ส่วนคัมภีร์ใบลานที่ปรากฏหลักฐานเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยปัจจุบันนี้ คือ คัมภีร์ใบลาน เรื่อง ติสนินปาด (ตังสนินปาด) เป็นฉบับที่จารด้วยอักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี ปรากฏหลักฐานการสร้างเมื่อ จ.ศ. ๘๓๓ ตรงกับ พ.ศ. ๒๐๑๔^๓

คัมภีร์ใบลานเป็นคัมภีร์โบราณประเภทหนึ่ง ซึ่งจารลายลักษณ์อักษรลงบนใบของต้นลาน ใบลานจึงเป็นวัสดุธรรมชาติอย่างหนึ่งที่นิยมนำมาใช้จารหนังสือ ทั้งนี้ เพราะใบลานสามารถนำมาจารหนังสือได้รวดเร็ว งดงาม เบา และบาง นำเคลื่อนที่ไปได้สะดวกคล่องตัว นับตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ ๕ ที่ลึงกาทวิปเป็นต้นมา ตามตำนานของพระพุทธศาสนาว่าการทำสังคายนาครั้งที่ ๕ (ปัญจสมสังคายนา) นี้ ได้ปรากฏว่าคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้เริ่มบันทึกลายลักษณ์ลงบนใบลาน เรียกว่า หนังสือใบลาน หรือ คัมภีร์ใบลาน

การทำสังคายนาครั้งนี้ ได้ทำที่มหาวิหาร เมืองอนูราธปุระ ประเทศศรีลังกา มีพระพุทธที่ตตะเถระและพระติสสะ เป็นประธาน ทำอยู่ ๑ ปี จึงเสร็จเรียบร้อย ในการทำสังคายนาครั้งนี้ได้แสดงไว้ในคัมภีร์สังคีตยวงศ์ ว่า

^๑ มุณี พันทวี, การปริวรรตหนังสือใบลาน, มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๑ หน้า ๒๐.

^๒ UNESCO. Memory of the world register. Retrieved January ๒๕, ๒๐๐๙.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑.

“เอวเมว ภิกขุสงฆโฆ ธมมวินยณจ มุขปาจโต โปฏฐเกสุ ลิกขาปยมาโน ปิฎกเวเสน จ นิกายวเสน จ ธมมวินยสงฆาตฺ เตปิฎกพุทธวจนํ สาทถกถณจ โปฏฐเกสุ ลิกขาปยิตวา ปณฺจ- วสสสทสฺสานิ สาสนสฺส จิริฎฐิติกํ กตวา ปณฺจมํ ธมมสงคฺคิติสทิสเมว อกาสิฯ”

แปลว่า การสังคายนาครั้งนี้ ภิกษุสงฆ์ เมื่อจะให้จารพระธรรมวินัย แต่มุขปาฐะลงในใบลานก็ให้ จารพระพุทธรวณะ คือ พระไตรปิฎก โดยจำนวนปิฎกและนิกายพร้อมทั้งอรธกถาลงในใบลาน กระทำให้สถิต อยู่ได้นานประมาณถึง ๕,๐๐๐ พระพรรษา ได้ชื่อว่าเหมือนกับพระธรรมสังคิตีที่ ๕ แล้ว การสืบค้นเอกสาร คัมภีร์โบราณ จึงถือเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ เป็นการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมที่เกิดจากภูมิปัญญา ของบรรพชนไทย และยังเป็นการช่วยให้เอกสารคัมภีร์โบราณมีอายุยืนยาว ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ศึกษา การพัฒนาระบบสืบค้นและการอนุรักษ์เอกสารและคัมภีร์โบราณของวัดในสังคมไทย เพื่อศึกษาสำรวจและ จัดหมวดหมู่เอกสารคัมภีร์โบราณทางพุทธศาสนาของวัดในสังคมไทย วิเคราะห์เนื้อหาและการจัดทำดัชนี การค้นค่าของเอกสารคัมภีร์โบราณทางพุทธศาสนาของวัดในสังคมไทย อีกทั้งยังส่งเสริมการอนุรักษ์ เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในสังคมไทย โดยการสำรวจ สืบค้น แหล่งเอกสารคัมภีร์โบราณในพื้นที่ การลงทะเบียนและการจัดระบบการอนุรักษ์และจัดเก็บเป็น สมบัติของท้องถิ่น เป็นการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในเรื่องเอกสารคัมภีร์โบราณ อันนำไปสู่ความรัก ความหวงแหน การอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณ มิให้ถูกทำลาย สูญหายเพื่อเป็นศูนย์กลางแหล่งเรียนรู้ของ ชุมชนต่อไป

๒. วัตถุประสงค์การวิจัย

๒.๑ เพื่อสำรวจและจัดหมวดหมู่เอกสารคัมภีร์โบราณทางพุทธศาสนาของวัดในสังคมไทย

๒.๒ เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาและการจัดทำดัชนีการค้นค่าของเอกสารคัมภีร์โบราณทาง พุทธศาสนาของวัดในสังคมไทย

๒.๓ เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมในสังคมไทย

๓. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) เพื่อการศึกษาวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่เนื้อหาคัมภีร์โบราณทาง พุทธศาสนาจากบันทึกในเอกสารหรือคัมภีร์โบราณ และหลักฐานจากโบราณคดีที่จัดเก็บที่วัดในไทยทั้ง ๔ ภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้ การเก็บรวบรวม ใช้แบบบันทึกข้อมูลเพื่อบันทึก รายละเอียดเกี่ยวกับกลุ่มความรู้เดิม ประกอบด้วย หมวดความรู้ หมวดย่อย และหมู่ย่อย (Division) ขอบเขต และนำข้อมูลที่ได้จากเอกสารทั้งหมดมาจัดกลุ่มเนื้อหาและคัดแยกเนื้อหา

^๔ คู่มือสังคิติกถา ว.เปรี๊ญ ๕ น., โรงพิมพ์เลื่องเชียงใหม่, ๒๕๑๔. หน้า ๙๑ – ๙๒

๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การสืบค้นเอกสารคัมภีร์โบราณ โดยเฉพาะการลงสำรวจในพื้นที่ที่มีรูปแบบการจัดเก็บแล้ว และสำรวจสืบค้นเบื้องต้นในส่วนที่ยังไม่เคยมีการสำรวจมาก่อน เป็นลักษณะของโครงการงานวิจัยเชิงรุก ตามกรอบแผนงานที่กำหนดไว้

การสำรวจวัดที่มีรูปแบบการจัดเก็บ ผู้วิจัยเก็บการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณ ทางพระพุทธศาสนาโดยวิธีวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) ได้แก่ คู่มือสำรวจ จัดหา รวบรวม ทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือชื่อเรื่อง และชื่อหนังสือทางพระพุทธศาสนา เอกสารการแบ่งหมวดหมู่จากข้อมูลของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ส่วนที่ยังไม่เคยมีการสำรวจ ในลักษณะนี้ยังไม่มีข้อมูลเบื้องต้น จึงจำเป็นต้องขอคำแนะนำของผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ ส่วนมากจะเป็นพระสังฆาธิการ อาทิ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าอาวาสต่างๆ เป็นต้น ในการสำรวจนี้จะไปตามวัดที่เป็นแหล่งชุมชนเก่า และวัดต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐาน ประกอบการสำรวจและการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ

๓.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่ในการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ครอบคลุมทั่วประเทศ ทั้ง ๔ ภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้

ภาคเหนือ การคัดเลือกวัดที่เก็บรักษาคัมภีร์โบราณเอาไว้ แต่ยังไม่มีการสำรวจและการจัดเก็บอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยศึกษาในจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน โดยเลือกวัดที่ได้รับข้อมูลว่ามีคัมภีร์โบราณที่ตกสำรวจ รวม ๔ จังหวัด จังหวัด ละ ๒ วัด รวมจำนวน ๘ วัด

ภาคกลาง ที่ปรากฏคัมภีร์โบราณที่มีรูปแบบการจัดเก็บแล้ว ได้รับการสืบค้นและจัดหมวดหมู่คัมภีร์โบราณจังหวัดและวัดในเขตภาคกลาง ได้แก่ วัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตจังหวัดภาคกลาง ๖ จังหวัดวัดในจังหวัดภาคกลาง ประกอบด้วย วัดสุพรรณภูมิ ตำบลท่าพี่เลี้ยง อำเภอเมือง สุพรรณบุรี, วัดสามชุก ตำบลสามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี, วัดศรีโสมโมสร (กุดจอก) ตำบลกุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท, วัดประตูทรงธรรม ตำบลหัวรอ อำเภอเมืองพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอยุธยา, วัดตำหนักเหนือ ตำบลบางตะไนย์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี, วัดมะขาม ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี, วัดสุทิวราราม แขวงยานนาวา เขตสาทร จังหวัดกรุงเทพมหานคร รวมทั้งสิ้น ๗ วัด ๖ จังหวัด

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วิจัยได้ทำการคัดเลือกวัดที่มีเอกสารคัมภีร์โบราณในท้องถิ่นจัดเก็บไว้วัดใน ๔ จังหวัดภาคอีสาน ได้แก่ วัดเดิมพิมาย และวัดวังวาริน จังหวัดนครราชสีมา วัดธาตุ (พระอารามหลวง) วัดนทโรวาส บ้านหนองงูเหลือม และวัดโพธิ์ศรี จังหวัดขอนแก่น วัดมณีวาราม วัดหนองช้างทอง และวัดทุ่งขุนจังหวัดอุบลราชธานี และวัดบวร วัดบรมคงคา และวัดมณีจันทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ รวมทั้งสิ้น ๑๑ วัด ๔ จังหวัด

ภาคใต้ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณของวัดในเขตภาคใต้ของจังหวัดตรัง และจังหวัดกระบี่ ยังไม่มีการจัดหมวดหมู่ และการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณที่ถูกต้องตาม

หลักวิชาการ โดยลงพื้นที่ศึกษาใน ๔ วัด ที่พบคัมภีร์โบราณ ได้แก่ วัดไร่พรุ ตำบลน้ำผุด อำเภอเมือง จังหวัดตรัง วัดกะช่องเปี่ยมราษฎร์ ตำบลช่อง อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง วัดเขาหัวสิงห์ ตำบลเขาเขน อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ วัดสุวรรณธาราราม ตำบลกระบี่น้อย อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ และที่ได้ขึ้นทะเบียนกับหอสมุดกาญจนาภิเษก สงขลาแล้ว ได้แก่ วัดวังตะวันตก ตำบลคลัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดบูรณาราม ตำบลคลัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดจันทาราม ตำบลท่าวัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนวัดปลักหนู ตำบลปลักหนู อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา วัดขุนทอง ตำบลจะโหนง อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา วัดท่าช้าง ตำบลท่าช้าง อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา รวมทั้งสิ้น ๑๐ วัด ๔ จังหวัด

๔. วิธีดำเนินการวิจัย

๔.๑ รูปแบบการวิจัย

การสำรวจข้อมูลคัมภีร์โบราณใน ๔ ภูมิภาคทั่วประเทศไทย ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลางภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ โดยผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกวัดที่มีเอกสารโบราณในท้องถิ่นจัดเก็บไว้ และได้ทำการสำรวจรายการเอกสารดังกล่าว ตามวิธีการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จากนั้นจะได้รับการลงรายการ จัดหมวดหมู่ เพื่อการสืบค้น จัดเก็บห่อด้วยวิธีดั้งเดิม จะเป็นการยืดอายุของคัมภีร์

การสำรวจและจัดระบบสืบค้นคัมภีร์โบราณ ผู้วิจัยได้ทำการลงพื้นที่ทำงานภาคสนามในการสำรวจและสืบค้นคัมภีร์โบราณร่วมกับการเผยแพร่องค์ความรู้ในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณเพื่อสานต่อภูมิปัญญาในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ให้เป็นแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงกระตุ้นให้ประชาชนในท้องถิ่นตระหนักถึงความสำคัญและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

การสำรวจวัดที่มีรูปแบบการจัดเก็บ ผู้วิจัยเก็บการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาโดยวิธีวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) ได้แก่ คู่มือสำรวจ จัดหา รวบรวม ทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือชื่อเรื่อง และชื่อหนังสือทางพระพุทธศาสนา เอกสารการแบ่งหมวดจากข้อมูลของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ส่วนที่ยังไม่เคยมีการสำรวจ ในลักษณะนี้ยังไม่มีข้อมูลเบื้องต้น จึงจำเป็นต้องขอคำแนะนำของผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ ส่วนมากจะเป็นพระสังฆาธิการ อาทิ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าอาวาสต่างๆ เป็นต้น ในการสำรวจนี้จะไปตามวัดที่เป็นแหล่งชุมชนเก่า และวัดต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานประกอบการสำรวจและการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ

๔.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยจึงใช้ระบบการสืบค้นข้อมูลและการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้มาสังเคราะห์ และจัดกลุ่มเนื้อหาพร้อมกันโดยใช้หลักการพื้นฐานการจัดหมวดหมู่ความรู้ เพื่อจำแนกความรู้และแต่ละกลุ่มให้เป็นหมวด หมวดย่อย และหมู่ย่อย โดยการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏโครงสร้างระบบการจัดระบบหมวดหมู่ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา สรุปรอบขอบเขตความรู้และโครงสร้างในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา

ให้เป็นหมวด หมวดย่อย หมู่ย่อย และคุณลักษณะความรู้แต่ละหมวด เพื่อให้ได้โครงสร้างหมวดหมู่ การสืบค้นและจัดหมวดหมู่ คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในในประเทศไทย ปัจจุบันยังคงมีเอกสารโบราณที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นตกค้างอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร เอกสารโบราณเหล่านั้นจัดเป็นเอกสารชั้นต้นที่ให้ประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ ที่บ่งบอกถึงความเคลื่อนไหวของอารยธรรม และค่านิยมแห่งสังคมในกลุ่มชนโบราณแต่ละยุคสมัย ทุกภูมิภาคของประเทศ อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิชาการ ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี อักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ อักษรวิทยา ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี และเรื่องอื่น ๆ อันเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชนในอดีต ผู้วิจัยได้สืบค้นจากแหล่งที่มาต่าง ๆ และจัดหมวดหมู่ไว้ในลักษณะของวัดที่จัดตามแหล่งที่มา ได้มีการตรวจสอบความซ้ำซ้อนและจัดกลุ่มเนื้อหา ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มหมู่เนื้อหา คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างแหล่งเรียนรู้ คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาในขั้นนี้เป็นการจัดหมวดหมู่เนื้อหาในคัมภีร์โบราณโดยนำกลุ่มเนื้อหาที่ได้จากการวิเคราะห์ทั้งหมดมาจัดเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้เนื้อหาที่มีเนื้อหาเดียวกันเข้าไว้ด้วยกัน และความรู้ที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกันไว้ใกล้กัน โดยดำเนินการตรวจสอบความซ้ำซ้อน จำแนก และจัดกลุ่มเนื้อหาได้อย่างละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น

๔.๓ การเก็บรวบรวมข้อมูล

จากการสำรวจข้อมูลคัมภีร์ใบลานใน ๔ ภูมิภาคทั่วประเทศไทย ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลางภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ โดยผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกวัดที่มีเอกสารโบราณในท้องถิ่นจัดเก็บไว้ และได้ทำการสำรวจรายการเอกสารดังกล่าว ตามวิธีการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จากนั้นจะได้รับการลงรายการ จัดหมวดหมู่ เพื่อการสืบค้น จัดเก็บห่อด้วยวิธีดั้งเดิม จะเป็นการยืดอายุของคัมภีร์

การสำรวจและจัดระบบสืบค้นคัมภีร์ใบลาน ผู้วิจัยได้ทำการลงพื้นที่ทำงานภาคสนามในการสำรวจและสืบค้นคัมภีร์ใบลานร่วมกับการเผยแพร่องค์ความรู้ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานเพื่อสานต่อภูมิปัญญาในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ให้เป็นแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงกระตุ้นให้ประชาชนในท้องถิ่นตระหนักถึงความสำคัญและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ในการสำรวจนี้จะไปตามวัดที่เป็นแหล่งชุมชนเก่า และวัดต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานประกอบการสำรวจและการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ โดยมีผลการดำเนินการในเบื้องต้น การสำรวจคัมภีร์ใบลาน เป็นงานด้านการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เก็บไว้ตามวัดต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวน ชื่อเรื่อง ตลอดจนถึงสภาพคัมภีร์ใบลานเพื่อซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม คัมภีร์ใบลานจำนวนมากที่มีอยู่ในปัจจุบันบางแห่งยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ซึ่งเมื่อปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานก็ถูกทำลายจากสัตว์ต่างๆ ตลอดจนความร้อนและความชื้นเมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์ใบลาน

๔.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๑. ศึกษาการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาโดยวิธีวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) ได้แก่ เอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือสำรวจ จัดทำ รวบรวมทรัพยากร

สารสนเทศ คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือชื่อเรื่อง และชื่อหนังสือทางพระพุทธศาสนา เพื่อจำแนกเอกสารแบ่งหมวดหมู่ความรู้

๒. ศึกษาการจำแนกหมวดหมู่คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาจากเอกสารคัมภีร์โบราณที่ปริวรรตแล้ว โดยเก็บรวบรวมข้อมูลของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในสำนักหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่อนุรักษ์คัมภีร์โบราณ โดยพิจารณาจากบันทึกในเอกสารหรือคัมภีร์ และดำเนินการศึกษาสภาพปัจจุบันของการจัดระบบความรู้เอกสารคัมภีร์โบราณของสำนักหอสมุดแห่งชาติ โดยวิเคราะห์สภาพปัญหาของคัมภีร์ ข้อจำกัดการเข้าถึง และการจัดระบบความรู้ในคัมภีร์โบราณในปัจจุบัน

๓. นำผลที่ได้จากขั้นตอนที่ ๑ และ ๒ มาจำแนกและจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาให้เป็นระบบเดียวกันเพื่อกำหนดกรอบของการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาตามโครงสร้างของระบบการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้โดยใช้แนวคิดการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ตามขั้นตอนดังนี้

๓.๑ จัดกลุ่มความรู้ของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ในปัจจุบัน โดยใช้แนวคิดการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ จากการจำแนกทั้งในระบบเดิมและจากการวิเคราะห์ความรู้จากคัมภีร์โบราณที่มีอยู่ในปัจจุบันโดยใช้แนวคิดการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้

๓.๒ จัดความกลุ่มความรู้แต่ละกลุ่มให้เป็นหมวด หมวดย่อย และหมู่ย่อย

๓.๓ ใช้หลักเกณฑ์การตรวจสอบความซ้ำซ้อนในแต่ละหมวดเนื้อหา ได้แก่ ๑) เนื้อหา คำ แนวคิด ที่เหมือนกันเขียนตรงกัน จะถูกตัดออกเหลือเพียง ๑ รายการ และ ๒) เนื้อหา คำ แนวคิด ที่เขียนไม่เหมือนกันเขียนแต่มีความหมายตรงจะยังคงไว้ เนื่องจากลักษณะเฉพาะของคัมภีร์โบราณนั้นมีการจารหรือ บันทึกในคัมภีร์โบราณ ด้วยอักษรและภาพหลายรูปแบบ สืบเนื่องจากยุคสมัยอดีตมีปกครองหลายกลุ่มชนชาติ ได้แก่ กลุ่มวัฒนธรรมล้านนา กลุ่มวัฒนธรรมล้านช้าง ไทยยวน ลาว พม่า เป็นต้น จึงมีการใช้รูปแบบอักษรและภาษาที่ต่างกันจาก

๔. จัดลำดับคัมภีร์โบราณตามหมวดหมู่ความรู้ที่แสดงโครงสร้างหมวดหมู่เนื้อหาจากกว้างไปแคบ

๕. ผลการวิจัย

จากการสำรวจคัมภีร์โบราณทางภาคเหนือ ผู้วิจัยศึกษาในจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน การสืบค้นคัมภีร์โบราณล้านนาที่ได้จากการสำรวจตามวัดต่าง ๆ ในจังหวัดล้านนา โดยจำแนกตามแหล่งที่มา การศึกษาในครั้งนี้สามารถ แสดงรายการคัมภีร์ทั้งหมดได้ ๓๕๗ รายการ คัมภีร์โบราณจำนวนมากที่มีอยู่ในปัจจุบันบางแห่งยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ซึ่งเมื่อปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานก็ถูกทำลายจากสัตว์ต่างๆ ตลอดจนจนความร้อนและความชื้นเมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์โบราณ ได้ดำเนินการจัดทำทะเบียนคัมภีร์โบราณ และดำเนินการอนุรักษ์เบื้องต้น โดยเริ่มจากการ นำคัมภีร์โบราณออกมาทำความสะอาด ตรวจสอบสภาพ เรียงอังกา (หน้า

คัมภีร์ไบเบิล) ใสบกหน้า ปกหลัง เปลี่ยนสายสนองที่เปลี่ยนขาด หรือชำรุด อ่านคัดแยกประเภทอักษร เช่น อักษรขอม ไทย มอญ พม่า ธรรมล้านนา และธรรมอีสาน เป็นต้น ภาษา เช่น บาลี สันสกฤต ไทย ไทยล้านนา และไทยอีสาน เป็นต้น และเนื้อหาตามหมวดหมู่คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นส่วนพระพุทธรูป (บาลี) อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา นวฎีกา โยชนา และคัมภีร์ เป็นต้น แล้วจึงจัดทำบัญชีคัมภีร์ไบเบิลโดยให้รายละเอียดเกี่ยวกับ มัดที่ เลขที่ ชื่อเรื่อง (ชื่อแบบฉบับการตั้งชื่อคัมภีร์ ตามหลักเกณฑ์การจัดหมวดหมู่ และเรียกชื่อหนังสือประเภทตัวเขียนทางพระพุทธศาสนา

การสำรวจคัมภีร์โบราณทางภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การสำรวจข้อมูลของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่จังหวัดภาคกลางที่ได้รับการสืบค้นและจัดหมวดหมู่คัมภีร์โบราณจังหวัดและวัดในเขตภาคกลางพบว่า ข้อมูลที่ปรากฏในสำนักหอสมุดแห่งชาติ ผู้วิจัย พบว่าได้มีการจัดระบบความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณตามมาตรฐานอย่างเป็นระบบแต่ไม่ได้มีการจัดเรียงเนื้อหาที่เป็นหมวดหมู่ เน้นการจัดเรียงตามลำดับการเข้ามาของเอกสาร ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับเนื้อหาหรือตัวคัมภีร์โบราณ และยังไม่มีวัดในพื้นที่ที่ได้มีการจัดระบบสืบค้นซึ่งอยู่ในคัมภีร์โบราณอย่างเป็นระบบ ทำให้การสืบค้นและเข้าถึงเนื้อหาในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นไปได้ยากและใช้เวลานาน

ผู้วิจัยจึงใช้ระบบการสืบค้นข้อมูลและการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้มาสังเคราะห์ และจัดกลุ่มเนื้อหาพร้อมกันโดยใช้หลักการพื้นฐานการจัดหมวดหมู่ความรู้ เพื่อจำแนกความรู้และแต่ละกลุ่มให้เป็นหมวดหมวดย่อย และหมู่ย่อย โดยการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏโครงสร้างระบบการจัดระบบหมวดหมู่ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา สรุปขอบเขตความรู้และโครงสร้างในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาให้เป็นหมวด หมวดย่อย หมู่ย่อย และคุณลักษณะความรู้แต่ละหมวด เพื่อให้ได้โครงสร้างหมวดหมู่ การสืบค้น และจัดหมวดหมู่ คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในประเทศไทย ปัจจุบันยังคงมีเอกสารโบราณที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นตกค้างอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร เอกสารโบราณเหล่านั้นจัดเป็นเอกสารขั้นต้นที่ให้ประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ ที่บ่งบอกถึงความเคลื่อนไหวของอารยธรรม และค่านิยมแห่งสังคมในกลุ่มชนโบราณแต่ละยุคสมัย

ภาคใต้ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณของวัดในเขตภาคใต้ของจังหวัดโดยลงพื้นที่ศึกษาคัมภีร์โบราณ ได้แก่ วัดไร่พุด ตำบลน้ำผุด อำเภอเมือง จังหวัดตรัง วัดกะช่องเปี่ยมราษฎร์ ตำบลช่อง อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง วัดเขาหัวสิงห์ ตำบลเขาเขน อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ วัดสุวรรณธาราราม ตำบลกระบี่น้อย อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ วัดวังตะวันตก ตำบลคลัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดบูรณาราม ตำบลคลัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดจันทาราม ตำบลท่าวัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนวัดปลักหนู ตำบลปลักหนู อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา วัดขุนทอง ตำบลจะโหนง อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา วัดท่าช้าง ตำบลท่าช้าง อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา ได้ขึ้นทะเบียนกับหอสมุดกาญจนาภิเษกสงขลา รวมทั้งสิ้น ๑๐ วัด ๔ จังหวัด **นครศรีธรรมราช** การจัดทำทะเบียนคัมภีร์ไบเบิลของวัดทางภาคใต้ในจังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า วัดที่ได้ไปเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมด ๓ วัด ยังไม่มีการทำทะเบียนคัมภีร์ไบเบิล มีการจัดเก็บดังนี้

๑. วัดวังตะวันตก ได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์โบราณเป็นเรื่องๆ ได้จำนวน ๔๘ เรื่องและทำการนับจำนวนผูกได้ ๔๘ ผูก ได้แยกภาษา อักษร ฌบับ เรียบร้อยแล้ว ในจำนวน ๔๘ เรื่อง มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระอานิงส์ที่ไม่มีไม้ประกบ ๑๑ เรื่อง นอกนั้นอีก ๘๗ เรื่องที่มีไม้ประกบเรียบร้อย แต่ยังไม่ได้ทำการขึ้นทะเบียน ถ่ายไมโครฟิล์มและทำการจัดเก็บไว้ที่หอสมุด เพราะเอกสารได้อยู่ที่วัดวังตะวันตก

๒. วัดบูรณาราม ได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์เป็นมัดรวมได้ ๘๖ มัด เบื้องต้นได้ทำการคัดแยกคัมภีร์เป็นมัดและใช้ผ้าห่อคัมภีร์นำไปใส่หีบ จากการสำรวจพบว่า ทางวัดไม่ได้แยกเป็นหมวดหมู่ของคัมภีร์ ดังนั้นจำนวนที่มีอยู่ในปัจจุบันที่ได้คัดแยกเป็นมัดและจำนวนผูกจึงไม่มี

๓. วัดจันทาราม ได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์เป็นมัดรวมได้ ๑๖๐ มัด เบื้องต้นได้ทำการคัดแยกคัมภีร์เป็นมัดและนับจำนวนผูก พร้อมกับทำการแยกฉบับและใช้ผ้าห่อคัมภีร์นำไปใส่ตู้ จากการสำรวจพบว่า ทางวัดไม่ได้แยกเป็นหมวดหมู่ของคัมภีร์ ดังนั้นจำนวนที่มีอยู่ในปัจจุบันที่ได้คัดแยกเป็นมัดและจำนวนผูกการคัดแยกคัมภีร์โบราณ

การจัดทำทะเบียนคัมภีร์โบราณของวัดทางภาคใต้ในจังหวัดสงขลา ที่คณะผู้วิจัยได้ทำการสำรวจคัมภีร์โบราณทั้ง ๓ วัด ยังไม่มีการทำทะเบียนคัมภีร์โบราณอยู่ ๒ วัด แต่มีอยู่หนึ่งวัดที่ได้ทำทะเบียนคัมภีร์โบราณบางส่วน ดังนี้รายละเอียดดังนี้ วัดปลักหนู ได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์โบราณแยกออกเป็นมัดรวมได้จำนวน ๒๑๐ มัด ซึ่งได้ทำการคัดแยกคัมภีร์ออกเป็นมัดและทำการนับจำนวนผูก ทำการแยกฉบับและใช้ผ้าห่อคัมภีร์นำไปใส่ตู้ ยังมีบางส่วนที่ทางวัดยังไม่ได้จัดทำการแยกหมวดหมู่ของคัมภีร์ ยังพบอีกว่ามีคัมภีร์บางส่วนที่ได้เก็บไว้ที่บนฝาเพดาน (ใต้หลังคากุฏิ) และในหีบไม้อีกจำนวนหนึ่ง และบางส่วนมีการทำขึ้นทะเบียนบัญชีคัมภีร์โบราณไว้แล้วที่หอสมุดกาญจนาภิเษก สงขลา แต่ยังไม่ได้ถ่ายภาพไมโครฟิล์ม วัดขุนทอง ได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์รวมเป็นมัด แยกฉบับและเก็บใส่ตู้ไว้ และยังมีบางส่วนที่ทางวัดไม่ได้แยกหมวดหมู่ของคัมภีร์อีกจำนวนหนึ่ง วัดท่าช้างได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์โบราณมี ๒ ผูก ได้แก่ คัมภีร์โบราณว่าด้วยเรื่องตำรายาสมนไพร (ตำราเวชศาสตร์) ๑ ผูก และคัมภีร์โบราณว่าด้วยเรื่องพระวิมังคปกรณ ๑ ผูก

เอกสารคัมภีร์โบราณที่วัดไร่พุด ตำบลน้ำผุด อำเภอเมือง จังหวัดตรัง โดยมีเอกสารคัมภีร์โบราณที่สำรวจและสืบค้นได้ จำนวน ๕ ผูก (มัด) เอกสารคัมภีร์โบราณที่วัดกะช่องเปี่ยมราษฎร์ ตำบลช่องอำเภอนาโยง จังหวัดตรัง มีเอกสารคัมภีร์โบราณ จำนวน ๓ ผูก (มัด) เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดเขาหัวสิงห์ ตำบลเขาเขน อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ มีเอกสารคัมภีร์โบราณ จำนวน ๗ ผูก (มัด) เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดสุวรรณธาราราม ตำบลกระบี่น้อย อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ มีเอกสารคัมภีร์โบราณ จำนวน ๔ ผูก (มัด)

การสำรวจ สืบค้น และรวบรวมเอกสารคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในเขตภาคใต้ ยังมีการสำรวจ สืบค้น และรวบรวมเอกสารคัมภีร์โบราณที่ถูกต้องตามหลักวิชาการน้อยมาก และมีปัญหาอุปสรรคที่ค้นพบ คือ ทางวัดยังขาดงบประมาณในการดำเนินการ ขาดบุคลากรที่มีองค์ความรู้เฉพาะในเรื่องเอกสารคัมภีร์โบราณและการสืบสานองค์ความรู้เหล่านี้ ยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐหรือหน่วยงานใดๆ

๖. อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

๖.๑ อภิปรายผล

การสำรวจมีการรวบรวมคัมภีร์โบราณ เพื่อตรวจดูจำนวนคัมภีร์โบราณที่ต้องสำรวจและวางแผนในการดำเนินงานให้เหมาะสม ต่อมาแยกคัมภีร์โบราณในมัด นำเอาคัมภีร์โบราณทั้ง หดมาเรียงกัน หลังจากนั้นทำความสะอาด ซ่อมแซม บันทึกข้อมูล จัดหมวดหมู่และมัดหรือห่อคัมภีร์ โบราณเพื่อนำไปเก็บในสถานที่ที่เหมาะสม และทำการบันทึกข้อมูลจากคัมภีร์โบราณ

ด้านเอกสารโบราณ พบว่ายังมีหลงเหลืออยู่ในวัดและที่ชาวบ้านบางคนที่ยังครอบครองเอกสารคัมภีร์โบราณไว้ ยังขาดการเก็บรักษาอย่างเป็นระบบทั้งการจัดหมวดหมู่ ขาดการสำรวจ จำนวนและการทำบัญชีรายชื่อเอกสาร เอกสารกลุ่มนี้มีปัญหาเรื่องต้นฉบับชำรุด ตัวอักษรที่บันทึกบางเล่มเลือนหาย ทางวัดได้รวบรวมนำเก็บในตู้เอกสารเพื่อรอการศึกษาสำรวจของนักวิชาการที่สนใจ นอกจากนี้ปัญหา โบราณที่ยังขาดการอนุรักษ์ทั้งต้นฉบับ และการศึกษาอย่างเป็นระบบแล้ว สิ่งที่เป็นปัญหาอีกประการหนึ่งที่พบในการสำรวจเอกสารกลุ่มนี้ คือการขาดความพร้อมในด้านสถานที่ที่เหมาะสมในการอนุรักษ์ต้นฉบับ

กระบวนการอนุรักษ์ของแหล่งข้อมูลยังขาดการดำเนินงานอย่างจริงจัง การอนุรักษ์เท่าที่ผ่านมาจึงเป็นการเก็บดูแลเท่าที่กระทำได้โดยขาดความรู้อย่างเป็นระบบและถูกต้องตามหลักวิชาการ นอกจากนี้การขาดบุคลากรที่ดูแลทั่วถึงก็ทำให้ต้นฉบับบางเล่มที่อาจมีความสำคัญในการศึกษาข้อมูลของท้องถิ่นสูญหาย หรือเอกสารอาจถูกขโมยไป ในยุคหนึ่งที่มีปัญหาชาวต่างประเทศมาสืบค้นต้นฉบับ เอกสารท้องถิ่น โดยเฉพาะเอกสารประเภทตำรายา สมุนไพรพื้นบ้าน ปัญหานี้มักจะเกิดขึ้นในกรณีที่แหล่ง ข้อมูลขาดบุคลากรดูแลทั่วถึง และขาดระบบในการจัดเก็บเอกสารที่รัดกุม

งบประมาณ พบว่ายังขาดการจัดงบประมาณในการดูแลสนับสนุนบุคลากรที่เข้ามาช่วยเหลือและการจัดซื้อวัสดุในการเก็บรักษาต้นฉบับเอกสารจึงเป็นไปอย่างจำกัด ปัญหาในด้านระบบของแหล่งข้อมูล การเก็บข้อมูลเอกสารทั้งโบราณของทางวัด ปัจจุบันเพียงเก็บใส่ตู้เอกสาร บางส่วนเก็บโดยการมัดและกองไว้ในโบสถ์ ขาดการจัดหมวดหมู่ และการดูแลอย่างถูกต้อง จนไม่สามารถยืดอกอายุของเอกสาร โบราณดังกล่าว ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น

กระทรวงวัฒนธรรมที่ส่งเสริมให้ท้องถิ่นรวมตัวกันสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชน เพื่อเป็นการปลูกฝังความเป็นไทยและวิถีชีวิตที่เหมาะสม เพิ่มคุณค่าทางวัฒนธรรม ตลอดจนสามารถนำไปพัฒนาผลผลิตของชุมชน เน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการบูรณาการร่วมกันทั้งกระบวนการความคิดและการปฏิบัติ เป้าหมายหลัก คือ ประชาชนมีความสุขด้วยการประพฤติธรรม และนำความสุขนั้นเผยแพร่ต่อคนรุ่นหลังได้รับความสุขนั้นอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

ด้านการสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ โดยเป้าหมายเพื่อให้บุคลากร และชุมชน ในฐานะเจ้าของพื้นที่ ได้เห็นความสำคัญของสิ่งที่จะอนุรักษ์นอกจากผู้นำในวัดเห็นความสำคัญแล้ว ผู้นำชุมชน และประชาชนก็ต้องเห็นความสำคัญเช่นกัน

การสร้างศรัทธาต่อคนในชุมชน คือ การพัฒนาวัดให้เป็นวัดจริง ๆ เพื่อประโยชน์แก่คนในชุมชนตามแนวทาง ของหน่วยงานที่ดูแลวัดโดยตรง

๑. ด้านการสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล โดยเป้าหมายเพื่อให้บุคลากรและชุมชน ในฐานะเจ้าของพื้นที่ ได้เห็นความสำคัญของสิ่งที่จะอนุรักษ์นอกจากผู้นำในวัดเห็นความสำคัญแล้ว ผู้นำชุมชน และประชาชนก็ต้องเห็นความสำคัญเช่นกันโดยปัจจุบันทางวัดได้ดำเนินการสร้างความตระหนัก ดังนี้ แผนพัฒนาวัดให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น เริ่มแรกของการสร้างศรัทธาต่อคนในชุมชน คือ การพัฒนาวัดให้เป็นวัดจริง ๆ เพื่อประโยชน์แก่คนในชุมชน และ ผู้ที่ตัดสินใจที่จะมาร่วมบุญในพระพุทธศาสนา ทางวัดโฆษา จึงตัดสินใจ ในการเข้าร่วมการพัฒนาวัดตามแนวทาง ของหน่วยงานที่ดูแลวัดโดยตรงพัฒนาวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยว หลังจากที่มีการปรับโครงสร้างพื้นฐาน และ การบริหารจัดการภายในวัดแล้ว อีกขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญ คือ การเชื่อมโยงกับ บุคคลภายนอก เพื่อต่อยอดให้เกิดศรัทธาที่ยั่งยืนของคนในชุมชน มีคนมาชื่นชม ให้กำลังใจ ในผลงานที่เกิดจากชุมชน เพื่อให้ชุมชนเกิดความมั่นใจและทำดียิ่ง ๆ ขึ้นไป รักษามาตรฐานในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา นอกจากจะเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกได้เข้ามาชมผลงาน ของคนในชุมชนที่ช่วยกันพัฒนาวัดแล้ว ยังเป็นการสร้างรายได้สร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจให้กับคนในชุมชน อันเป็นประโยชน์ระยะยาว ในการพัฒนาที่ยั่งยืน

๒. ด้านการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ โดยเป้าหมายเพื่อให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการวางแผนและกำหนดวิธีการการอนุรักษ์คัมภีร์ร่วมกัน

๓. การอนุรักษ์ โดยเป้าหมายเพื่อให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล และเข้าถึงเนื้อหาในคัมภีร์ธรรม และมีจิตใจที่จดจ่อต่อสิ่งดีงาม เพื่อให้เกิดบุญและกุศล โดยในขั้นนี้ โดยการกำหนดให้มีการอนุรักษ์คัมภีร์ ในรูปแบบกิจกรรม ประเพณี และ เทศกาลต่างๆ

๔. ด้านการจัดทำแหล่งเรียนรู้และสร้างเครือข่ายโดยเป้าหมายเพื่อรวบรวมข้อมูลที่ได้ จัดทำเป็นฐานข้อมูลและสารสนเทศที่เป็นประโยชน์โดยเฉพาะด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ตลอดจน ข้อมูลอื่น ๆ ด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี หรือ แม้แต่อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับคัมภีร์ธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดแสดง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาวิธีการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ให้เหมาะกับยุคสมัยต่อไป

๕. ด้านการถ่ายทอดและเผยแพร่ โดยเป้าหมายเพื่อนำความรู้ที่ได้จากการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลที่ได้ทำสำเร็จแล้วเผยแพร่ ไปยังสาธารณชน ซึ่งอาจจะเป็นแรงบันดาลใจมาช่วยกันอนุรักษ์ที่วัดโฆษา เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลและภูมิปัญญาท้องถิ่น

๖.๒ ข้อเสนอแนะ

๖.๒.๑ ข้อเสนอแนะในระดับองค์กร

๑. สถาบันสงฆ์และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลตามวัด และสถานที่ต่างๆ ให้อยู่สภาพที่ดีและเหมาะสมกับการศึกษาค้นคว้า

๒. สถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ต่างๆ ควรส่งเสริมให้นักเรียนได้เรียนรู้ภาษาถิ่นและวรรณคดีท้องถิ่นต่างๆ เพื่อที่จะได้นำ

ความรู้ไปศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมในท้องถิ่นของตน และนำมาแปลหรือเผยแพร่ต่อสาธารณชน เพื่อที่จะประยุกต์ใช้กิจกรรมในสังคม

๓. ควรจัดโครงการศึกษา ศึกษาค้นคว้า ขยายความ ปรับปรุง และการศึกษาวิเคราะห์ เปรียบเทียบ เพื่อนำความรู้จากวรรณกรรมพระพุทธศาสนาออกไปปรับใช้ในศาสตร์ต่างๆ เช่น ปรัชญา กฎหมาย จริยศาสตร์ จิตวิทยา จักรวาลวิทยา ฯลฯ

๖.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับท้องถิ่น

๑. บุคคลและองค์กรในท้องถิ่นควรร่วมมือในการอนุรักษ์ และให้ความสำคัญต่อคัมภีร์โบราณในท้องถิ่นของตน เพื่อที่จะนำความรู้มาประยุกต์ใช้ในกิจกรรม ประเพณีของท้องถิ่น

๒. ควรนำวรรณกรรมที่มีความสำคัญในด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรมมาเป็นหนังสือเรียน หรือหลักสูตรในสถาบันการศึกษา ทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติ

๓. ควรมีการชำระหรือแปลวรรณกรรมที่มีความสำคัญและเผยแพร่ให้ประชาชนได้เรียนรู้ และศึกษามากขึ้น โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้ในประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่น

๔. ทำการอนุรักษ์ใน ๒ ลักษณะ คือ อนุรักษ์เพื่อเอาบุญโดยใช้ประเพณีเป็นสื่อกลางในการอนุรักษ์ และการอนุรักษ์เพื่อวิชาการ คือ การค้นคว้า วิจัยและศึกษาอย่างเป็นระบบโดยให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ

๕. ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ในคัมภีร์ธรรมอื่นๆ ในลักษณะของการวิจัยและวิทยานิพนธ์ ที่เชื่อมโยงความรู้ ความเข้าใจในบริบทต่างๆ

บรรณานุกรม

ธวัช ปุณโณทก. อักษรโบราณอีสาน: อักษรวิद्याตวรรษและไทยน้อย. กรุงเทพมหานคร: สยามเพรส แมเนจเม้นท์, ๒๕๔๐.

ปฐุม นิคมานนท์. การค้นคว้าความรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.

พรรณเพ็ญ เครือไทย. โครงการศึกษาวิจัยคัมภีร์ใบลานในภาคเหนือ. เชียงใหม่: สุริวงค์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๔๘

สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ. คู่มือการลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทย. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.พี.เค การพิมพ์, ๒๕๕๙.

สำนักหอสมุดแห่งชาติ. คู่มือสำรวจ จัดทำ รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารโบราณประเภทคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๒.

สินีนากู สมบูรณ์เอนก. การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕.

ภาคผนวก ข

ตารางเปรียบเทียบวัสดุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑. การสำรวจ สืบค้นเอกสาร คัมภีร์โบราณ	ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ครอบคลุมทั่วประเทศ ทั้ง ๔ ภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้ ที่ปรากฏคัมภีร์โบราณทั้งที่มีรูปแบบการจัดเก็บแล้วและยังมิได้จัดเก็บเพื่อสืบค้นและจัดหมวดหมู่คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา โดยกำหนดพื้นที่แบ่งตามลักษณะของภูมิภาคและสืบทราบว่าพื้นที่นั้นๆ ยังคงมีคัมภีร์โบราณ	ข้อที่ ๑	การลงสำรวจในพื้นที่ที่มีรูปแบบการจัดเก็บแล้ว และสำรวจสืบค้นเบื้องต้นในส่วนที่ยังไม่เคยมีการสำรวจมาก่อน เป็นลักษณะของโครงการงานวิจัยเชิงรุกตามกรอบแผนงานที่กำหนดไว้ การสำรวจวัดที่มีรูปแบบการจัดเก็บ ผู้วิจัยเก็บการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาโดยวิธีวิเคราะห์เอกสาร ได้แก่ คู่มือสำรวจ จัดหา รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณ คู่มือชื่อเรื่อง และชื่อหนังสือทางพระพุทธศาสนา เอกสารการแบ่งหมวดจากข้อมูลของ คัม ภีร์ โบ ร า ณ ท า ง พ ร อ พุ ท ธ ศ า ส น า ที่ ป ร า ก ฎ ใน สำนักหอสมุดแห่งชาติ
๒. การสำรวจ คัมภีร์โบราณ เป็นงานด้านการ สำรวจและ	คัมภีร์โบราณจำนวนมากมายที่มีอยู่ในปัจจุบัน บางแห่งยังมิได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ซึ่งเมื่อ	ข้อ ๑ และ ๒	ปัจจุบันยังคงมีเอกสารโบราณที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นตกค้างอยู่ในภูมิภาคต่างๆทั่วราชอาณาจักร เอกสารโบราณ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลु วัตถุประสงค์	โดยทำให้
<p>อนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เก็บไว้ตามวัดต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวน ชื่อเรื่อง ตลอดจนถึงสภาพคัมภีร์ใบลานเพื่อซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม</p>	<p>ปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานก็ถูกทำลายจากสัตว์ต่างๆ ตลอดจนจนความร้อนและความชื้นเมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์ใบลาน การเก็บคัมภีร์ใบลานในที่บดรรรมเป็นเวลานานทำให้ใบลานหมดอายุเร็วขึ้นเพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอก และ ถูก ก ก ด ท บ เป็นเวลานานๆ มีส่วนทำให้ใบลานงอหรือเสียหายได้</p>		<p>เหล่านั้นจัดเป็นเอกสารขั้นต้นที่ให้ประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ ที่บ่งบอกถึงความเคลื่อนไหวของอารยธรรม และ ค่านิยมแห่งสังคมในกลุ่มชนโบราณแต่ละยุคสมัย ทุกภูมิภาคของประเทศ อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิชาการด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี อักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ อักษรวิทยา ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และ เรื่องอื่น ๆ อันเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชนในอดีต</p>
<p>๓. การจัดทำดัชนีการค้นคำของเอกสารคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา</p>	<p>สภาพปัจจุบันของการจัดหมวดหมู่คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาพบว่าเนื้อหาของคัมภีร์โบราณมีการจำแนกและจัดกลุ่มความรู้ที่แตกต่างกัน เช่น แบ่งเอกสารตามภาษาที่ใช้จารในคัมภีร์โบราณ และ แบ่งตามหมวดเนื้อหา จะแบ่งเนื้อหาย่อยตามความสำคัญของเนื้อหา คัมภีร์โบราณ เช่น แบ่งเป็นกลุ่มภาษาบาลี มีหมวดพระไตรปิฎก ซึ่งแยกเป็นหมู่ย่อยได้เป็นหมู่พระวินัยปิฎก หมู่พระอภิธรรมปิฎก พระ</p>		<p>ผู้วิจัยได้กำหนดหมวดหมู่ความรู้ที่มีอยู่ในคัมภีร์โบราณโดยจัดเนื้อหาให้เป็นหมวดและหมวดย่อย เพื่อกำหนดขอบเขตความรู้ที่มีอยู่ในคัมภีร์โบราณ แต่ทว่าในระบบการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ที่มีอยู่ในคัมภีร์โบราณยังจำเป็นต้องกำหนดรายละเอียดของความรู้ เพื่อที่จะแสดงขอบเขตเนื้อหา รวมไปถึงคุณลักษณะความรู้ในแต่ละหมวดหมู่ให้มีความชัดเจนและแสดงถึงลักษณะความรู้ที่เฉพาะของเนื้อหาด้วย ดังนั้นระบบการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ใน</p>

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุนิติวัตถุประสงค์	โดยทำให้
	<p>สุดตันตปิฎก ในขณะที่อีกหน่วยงานจะมีการแบ่งแยกหมวดหมู่เนื้อหาตามเอกสารที่ปรากฏ และให้ตัวเลขและตัวอักษร เป็นสัญลักษณ์ ในการเข้าถึงเนื้อหาแต่ละหมวด เป็นต้น ซึ่งสะท้อนปัญหาและข้อจำกัดในการจัดระบบและเข้าถึงความรู้หลายประการ</p>		<p>คัมภีร์โบราณในบพนี้จึงเป็นการนำเนื้อหาที่ได้จากการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏในโครงสร้างระบบการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณที่มีอยู่ในปัจจุบัน และเนื้อหาที่ได้จากการวิเคราะห์เนื้อหาในคัมภีร์โบราณ และจัดระบบความรู้ในคัมภีร์โบราณมาสังเคราะห์รวมกัน โดยใช้หลักการพื้นฐานการจัดหมวดหมู่ความรู้ เพื่อจำแนกและจัดกลุ่มเนื้อหาที่มีเนื้อหาเดียวกัน เข้าไว้ด้วยกัน และความรู้ที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกันไว้ใกล้กัน เพื่อที่จะแสดงขอบเขตเนื้อหาในแต่ละหมวดให้มีความชัดเจนและมีรายละเอียดที่เฉพาะเจาะจง รวมทั้งสามารถจัดโครงสร้างของระบบการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ที่มีอยู่ในคัมภีร์โบราณที่สามารถอธิบายขอบเขตเนื้อหาจากกว้างไปแคบได้ด้วย</p>
<p>๔. ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกวัดที่มีเอกสารโบราณในท้องถิ่นจัดเก็บไว้ และได้ทำการสำรวจรายการเอกสารดังกล่าว</p>	<p>ผู้วิจัยได้ทำการลงพื้นที่ทำงานภาคสนามในการสำรวจและสืบค้นคัมภีร์ใบลานร่วมกับการเผยแพร่องค์ความรู้ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน</p>	<p>ข้อ ๒</p>	<p>ได้รับการลงรายการ จัดหมวดหมู่เพื่อการสืบค้น จัดเก็บห่อด้วยวิธีดั้งเดิม จะเป็นการยืดอายุของคัมภีร์การสำรวจและจัดระบบสืบค้นคัมภีร์ใบลาน</p>

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลु วัตถุประสงค์	โดยทำให้
ตามวิธีการสำรวจ และอนุรักษ์คัมภีร์ ใบลาน			
๕. การส่งเสริม การอนุรักษ์คัมภีร์ ใบลานเพื่อให้ เป็นแหล่งการ เรียนรู้	การถ่ายทอดภูมิปัญญา ท้องถิ่นที่ปรากฏอยู่ใน ใบลาน โดยปราชญ์ท้องถิ่น หรือผู้มีความรู้ในเรื่องอักษร โบราณ การถ่ายทอดภูมิปัญญาใน การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน เพื่อสานต่อภูมิปัญญาในการ อนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ให้เป็น แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ร่วม ถึงกระตุ้นให้ประชาชนใน ท้องถิ่นตระหนักถึง ความสำคัญและมีส่วนร่วม ในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ	ข้อ ๓	เชิญชวนชาวบ้านในชุมชน มาร่วมกันห่อคัมภีร์ ใบลาน จัดเก็บไว้ในตู้ มอบให้ผู้นำสงฆ์ โดยให้ผู้นำชุมชนมีส่วนร่วมใน กิจกรรม ในส่วนของแนวทางการ ส่งเสริมการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ สามารถทำ ได้โดยการถ่ายทอดภูมิปัญญา โดยปราชญ์ชาวบ้านและผู้นำ ชุมชนนั้น ผู้วิจัยได้ร่วมมือกับผู้นำ ชุมชนทั้งส่วนของวัดและชาวบ้าน จัดกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ คัมภีร์ใบลาน เช่น กิจกรรมการ ห่อคัมภีร์ใบลาน กิจกรรมการให้ ความรู้ที่เกี่ยวกับเนื้อหาในคัมภีร์ ใบลาน
๖. รายงานฉบับ สมบูรณ์		ข้อ ๑ ๒ และ ๓	

สัญญาเลขที่ : ว.๒๔๕/๒๕๕๙ MCU RS ๖๑๐๗๕๙----

ชื่อโครงการ : การพัฒนาระบบสืบค้นและการอนุรักษ์เอกสารและคัมภีร์โบราณของวัดใน
สังคมไทย

: Development of the Ancient Scripture's Retrieving and
Conserving Systems for Buddhist Temples in Thailand

ภายใต้แผนงานวิจัย : การพัฒนาระบบสืบค้นและการอนุรักษ์เอกสารและคัมภีร์โบราณของวัด
ในสังคมไทย

: Development of the Ancient Scripture's Retrieving and
Conserving Systems for Buddhist Temples in Thailand

หัวหน้าโครงการ : พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ หวลจิตต์) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม โทร. ๐๘๑-๖๙๔-๘๘๘๓
E-mail : Mcupali123@gmail.com

ความเป็นมาและความสำคัญ

คัมภีร์โบราณเป็นคัมภีร์ที่ถูกจารหรือการจดบันทึกด้วยอักษรโบราณ เรียกโดยทั่วไปว่า
หนังสือคัมภีร์โบราณ แต่เนื่องจากคนในอดีตนิยมบันทึกเรื่องราวในด้านพระพุทธศาสนาลงในใบลาน
จึงนิยมใช้คัมภีร์โบราณว่า คัมภีร์ใบลาน นอกจากจะบันทึกเรื่องราวในด้านพระพุทธศาสนาแล้วยังมี
การบันทึกความรู้ ภูมิปัญญาในด้านต่างๆ เช่น ความรู้ด้านกฎหมาย จดหมายเหตุ ตำนาน
โหราศาสตร์ปฏิทินโหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ เวชศาสตร์ ดาราศาสตร์ ธรรมคดี พงศาวดาร วรรณคดี อักษร
ประวัติศาสตร์หมู่ยุทธศาสตร์^๑ รวมทั้งความเชื่อประเพณีวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัยที่ผ่านมาความรู้
ในคัมภีร์โบราณได้รับความสนใจทั้งในระดับสากลและระดับประเทศในระดับสากลพบว่า องค์การ
การวิจัยวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ให้ความสนใจความรู้ที่อยู่ใน
คัมภีร์โบราณ ในฐานะเป็นแหล่งความรู้ที่เป็นมรดกความทรงจำของโลก ซึ่งควรได้รับการอนุรักษ์
และสงวนรักษาและพัฒนาให้คนสามารถเข้าถึงความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์โบราณได้ จึงมีการเคลื่อนไหว
ขึ้นมาศึกษาและฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมโดยองค์การการวิจัยวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่ง
สหประชาชาติ (UNESCO)^๒ จากการศึกษาพบว่าหน่วยงานในประเทศไทยที่มีการจัดการระบบ

^๑ มณี พันทวี, การปริวรรตหนังสือใบลาน, มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน,
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๑ หน้า ๒๐.

^๒ UNESCO. Memory of the world register. Retrieved January ๒๕, ๒๐๐๙.

ความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์โบราณ พบว่าความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์โบราณส่วนมากเป็นตำนานวรรณกรรมของกลุ่มภาคเหนือและกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่บันทึกเรื่องราวบทบาทของพระสงฆ์ การปฏิบัติทางศาสนา

หลักฐานที่เกี่ยวกับคัมภีร์โบราณที่มีอายุมากที่สุดในหอสมุดแห่งชาติปัจจุบัน คือ คัมภีร์โบราณ เรื่อง สมณฑปสาทิกา วินยฎฐกถา (ทุดิย) ปาจิตติยวณณา เป็นฉบับที่จารด้วยอักษรขอมภาษาบาลี ฉบับขาดทียบ ปรากฏหลักฐานการสร้างเมื่อ จ.ศ. ๙๗๗ ตรงกับ พ.ศ. ๒๑๕๘ ซึ่งอยู่ในสมัยอยุธยาจักราชสมเด็จพระเอกาทศรถ สภาพของโบราณปัจจุบันยังสมบูรณ์ ตัวอักษรปรากฏชัดเจน ส่วนคัมภีร์โบราณที่ปรากฏหลักฐานเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยปัจจุบันนี้ คือ คัมภีร์โบราณ เรื่อง ติสนิปาต (ติงสนิปาต) เป็นฉบับที่จารด้วยอักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี ปรากฏหลักฐานการสร้างเมื่อ จ.ศ. ๘๓๓ ตรงกับ พ.ศ. ๒๐๑๔^๓

คัมภีร์โบราณเป็นคัมภีร์โบราณประเภทหนึ่ง ซึ่งจารลายลักษณ์อักษรลงบนใบของต้นลาน ใบลานจึงเป็นวัสดุธรรมชาติอย่างหนึ่งที่นิยมนำมาใช้จารหนังสือ ทั้งนี้ เพราะใบลานสามารถนำมาจารหนังสือ ได้รวดเร็ว งดงาม เบา และบาง นำเคลื่อนที่ไปได้สะดวกคล่องตัว นับตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ ๕ ที่ลังกาทวีปเป็นต้นมา ตามตำนานของพระพุทธศาสนาว่าการทำสังคายนาครั้งที่ ๕ (ปัญจมหสังคายนา) นี้ ได้ปรากฏว่า คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้เริ่มบันทึกลายลักษณ์ลงบนใบลานเรียกว่า หนังสือใบลาน หรือ คัมภีร์ใบลาน

การทำสังคายนาครั้งนี้ ได้ทำที่มหาวิหาร เมืองอนูราชปุระ ประเทศศรีลังกา มีพระพุทธทตตะเถระและพระติสสะ เป็นประธาน ทำอยู่ ๑ ปี จึงเสร็จเรียบร้อย ในการทำสังคายนาครั้งนี้ ได้แสดงไว้ในคัมภีร์สังคีตยวงค์ ว่า

“เอวเมว ภิกขุสงฺโฆ ธมฺมวินยญจ มุขปาจรโต โปฏฺฐเกสุ ลิกขาปยมาโน ปิฎฺฐวเสน จ นิกายวเสน จ ธมฺมวินยสงฆาตฺ เตปิฎฺฐกพุทฺทวจนฺนิ สาทถกถญจ โปฏฺฐเกสุ ลิกขาปยิตฺวา ปณฺจวสสสทสฺसानิ สาสนสฺส จิรญฺจิติกิ กตฺวา ปณฺจมฺ ธมฺมสงฺคีติสทิสเมว อกาสิฯ”

แปลว่า การสังคายนาครั้งนี้ ภิกษุสงฆ์ เมื่อจะให้จารพระธรรมวินัย แต่มุขปาฐะลงในใบลานก็ให้จารพระพุทธวจนะ คือ พระไตรปิฎก โดยจำนวนปิฎกและนิกายพร้อมทั้งอรรถกถาลงในใบลานกระทำให้สถิตอยู่ได้นานประมาณถึง ๕,๐๐๐ พระพรรษา ได้ชื่อว่าเหมือนกับพระธรรมสังคีตที่ ๕ แล้ว^๔

การสืบค้นเอกสารคัมภีร์โบราณ จึงถือเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ เป็นการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมที่เกิดจากภูมิปัญญาของบรรพชนไทย และยังเป็นการช่วยให้เอกสารคัมภีร์โบราณมีอายุยืนยาว ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ศึกษา การพัฒนาระบบสืบค้นและการอนุรักษ์เอกสารและคัมภีร์โบราณของวัดในสังคมไทย เพื่อศึกษาสำรวจและจัดหมวดหมู่เอกสารคัมภีร์โบราณทางพุทธศาสนา

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑.

^๔ คู่มือสังคีตติกา ว.เปรี๊ญญ ๕ น., โรงพิมพ์เลี้ยงเซียงจงเจริญ, ๒๕๑๔. หน้า ๙๑ – ๙๒

<p>ของวัดในสังกัดไทย วิเคราะห์เนื้อหาและการจัดทำดัชนีการค้นค่าของเอกสารคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในสังกัดไทย อีกทั้งยังส่งเสริมการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในสังกัดไทย โดยการสำรวจ สืบค้น แหล่งเอกสารคัมภีร์โบราณในพื้นที่ การลงทะเบียนและการจัดระบบการอนุรักษ์และจัดเก็บเป็นสมบัติของท้องถิ่น เป็นการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในเรื่องเอกสารคัมภีร์โบราณ อันนำไปสู่ความรักความหวงแหน การอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณ มิให้ถูกทำลาย สูญหายเพื่อเป็นศูนย์กลางแหล่งเรียนรู้ของชุมชนต่อไป</p>
<p>วัตถุประสงค์โครงการ</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑) เพื่อสำรวจและจัดหมวดหมู่เอกสารคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในสังกัดไทย ๒) เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาและการจัดทำดัชนีการค้นค่าของเอกสารคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในสังกัดไทย ๓) เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในสังกัดไทย
<p>ผลการวิจัย</p> <p>จากการสำรวจคัมภีร์โบราณทางภาคเหนือ ผู้วิจัยศึกษาในจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน การสืบค้นคัมภีร์โบราณล้านนาที่ได้จากการสำรวจตามวัดต่าง ๆ ในจังหวัดล้านนา โดยจำแนกตามแหล่งที่มา การศึกษาในครั้งนี้สามารถ แสดงรายการคัมภีร์ทั้งหมดได้ ๓๕๗ รายการ คัมภีร์โบราณจำนวนมากที่มีอยู่ในปัจจุบันบางแห่งยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ซึ่งเมื่อปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานก็ถูกทำลายจากสัตว์ต่างๆ ตลอดจนความร้อนและความชื้นเมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์โบราณ ได้ดำเนินการจัดทำทะเบียนคัมภีร์โบราณ และดำเนินการอนุรักษ์เบื้องต้น โดยเริ่มจากการ นำคัมภีร์โบราณออกมาทำความสะอาด ตรวจสอบภาพ เรียงอังกา (หน้าคัมภีร์โบราณ) ใส่ปกหน้า ปกหลัง เปลี่ยนสายสนองที่เปลือยขาด หรือชำรุด อ่านคัดแยกประเภทอักษร เช่น อักษรขอม ไทย มอญ พม่า ธรรมล้านนา และธรรมอีสาน เป็นต้น ภาษา เช่น บาลี สันสกฤต ไทย ไทยล้านนา และไทยอีสาน เป็นต้น และเนื้อหาตามหมวดหมู่คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นส่วนพระพุทธรูป (บาลี) อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา นวฎีกา โยชญา และคัมภีร์ เป็นต้น แล้วจึงจัดทำบัญชีคัมภีร์โบราณโดยให้รายละเอียดเกี่ยวกับ มัดที่ เลขที่ ชื่อเรื่อง (ชื่อแบบฉบับการตั้งชื่อคัมภีร์ ตามหลักเกณฑ์การจัดหมวดหมู่ และเรียกชื่อหนังสือประเภทตัวเขียนทางพระพุทธศาสนา</p> <p>การสำรวจคัมภีร์โบราณทางภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การสำรวจข้อมูลของคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่จังหวัดภาคกลางที่ได้รับการสืบค้นและจัดหมวดหมู่</p>

คัมภีร์โบราณจังหวัดและวัดในเขตภาคกลางพบว่า ข้อมูลที่ปรากฏในสำนักหอสมุดแห่งชาติ ผู้วิจัยพบว่าได้มีการจัดระบบความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณตามมาตรฐานอย่างเป็นระบบแต่ไม่ได้มีการจัดเรียงเนื้อหาที่เป็นหมวดหมู่ เน้นการจัดเรียงตามลำดับการเข้ามาของเอกสาร ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับเนื้อหาหรือตัวคัมภีร์โบราณ และยังมีวัดในพื้นที่ที่ได้มีการจัดระบบสืบค้นซึ่งอยู่ในคัมภีร์โบราณอย่างเป็นระบบ ทำให้การสืบค้นและเข้าถึงเนื้อหาในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นไปได้ยากและใช้เวลานาน

ผู้วิจัยจึงใช้ระบบการสืบค้นข้อมูลและการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้มาสังเคราะห์ และจัดกลุ่มเนื้อหาพร้อมกันโดยใช้หลักการพื้นฐานการจัดหมวดหมู่ความรู้ เพื่อจำแนกความรู้และแต่ละกลุ่มให้เป็นหมวด หมวดย่อย และหมู่ย่อย โดยการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏโครงสร้างระบบการจัดระบบหมวดหมู่ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนา สรุบบอบเขตความรู้และโครงสร้างในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาให้เป็นหมวด หมวดย่อย หมู่ย่อย และคุณลักษณะความรู้แต่ละหมวด เพื่อให้ได้โครงสร้างหมวดหมู่ การสืบค้นและจัดหมวดหมู่ คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในประเทศไทย ปัจจุบันยังคงมีเอกสารโบราณที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นตกค้างอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร เอกสารโบราณเหล่านั้นจัดเป็นเอกสารขั้นต้นที่ให้ประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ ที่บ่งบอกถึงความเคลื่อนไหวของอารยธรรม และค่านิยมแห่งสังคมในกลุ่มชนโบราณแต่ละยุคสมัย

ภาคใต้ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเอกสารคัมภีร์โบราณของวัดในเขตภาคใต้ของจังหวัดโดยลงพื้นที่ศึกษาคัมภีร์โบราณ ได้แก่ วัดไร่พุด ตำบลน้ำผุด อำเภอเมือง จังหวัดตรัง วัดกะช่องเปี่ยมราษฎร์ ตำบลช่อง อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง วัดเขาหัวสิงห์ ตำบลเขาเขน อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ วัดสุวรรณธาราราม ตำบลกระบี่น้อย อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ วัดวังตะวันตก ตำบลคลัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดบูรณาราม ตำบลคลัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดจันทาราม ตำบลท่าวัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนวัดปลักหนู ตำบลปลักหนู อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา วัดขุนทอง ตำบลจะโหนด อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา วัดท่าช้าง ตำบลท่าช้าง อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา ได้ขึ้นทะเบียนกับหอสมุดกาญจนาภิเษกสงขลา รวมทั้งสิ้น ๑๐ วัด ๔ จังหวัด **นครศรีธรรมราช** การจัดทำทะเบียนคัมภีร์โบราณของวัดทางภาคใต้ในจังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า วัดที่ได้ไปเก็บรวบรวมข้อมูลทั้ง ๓ วัด ยังไม่มีการทำทะเบียนคัมภีร์โบราณ มีการจัดเก็บดังนี้

๑. วัดวังตะวันตก ได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์โบราณเป็นเรื่องๆ ได้จำนวน ๙๘ เรื่องและทำการนับจำนวนผูกได้ ๙๘ ผูก ได้แยกภาษา อักษร ฉบับ เรียบร้อยแล้ว ในจำนวน ๙๘ เรื่อง มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระอานิงส์ที่ไม่มีไม้ประกบ ๑๑ เรื่อง นอกนั้นอีก ๘๗ เรื่องที่มีไม้ประกบ เรียบร้อย แต่ยังไม่สามารถขึ้นทะเบียน ถ่ายไมโครฟิล์มและทำการจัดเก็บไว้ที่หอสมุด เพราะ

เอกสารได้อยู่ที่วัดวังตะวันตก

๒. วัดบูรณาราม ได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์เป็นมัดรวมได้ ๘๖ มัด เบื้องต้นได้ทำการคัดแยกคัมภีร์เป็นมัดและใช้ผ้าห่อคัมภีร์นำใส่หีบ จากการสำรวจพบว่า ทางวัดไม่ได้แยกเป็นหมวดหมู่ของคัมภีร์ ดังนั้นจำนวนที่มีอยู่ในปัจจุบันที่ได้คัดแยกเป็นมัดและจำนวนผูกจึงไม่มี

๓. วัดจันทาราม ได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์เป็นมัดรวมได้ ๑๖๐ มัด เบื้องต้นได้ทำการคัดแยกคัมภีร์เป็นมัดและนับจำนวนผูก พร้อมทั้งทำการแยกฉบับและใช้ผ้าห่อคัมภีร์นำใส่ตู้ จากการสำรวจพบว่า ทางวัดไม่ได้แยกเป็นหมวดหมู่ของคัมภีร์ ดังนั้นจำนวนที่มีอยู่ในปัจจุบันที่ได้คัดแยกเป็นมัดและจำนวนผูกการคัดแยกคัมภีร์โบราณ

การจัดทำทะเบียนคัมภีร์โบราณของวัดทางภาคใต้ในจังหวัดสงขลา ที่คณะผู้วิจัยได้ทำการสำรวจคัมภีร์โบราณทั้ง ๓ วัด ยังไม่มีการทำทะเบียนคัมภีร์โบราณอยู่ ๒ วัด แต่มีอยู่หนึ่งวัดที่ได้ทำทะเบียนคัมภีร์โบราณบางส่วน ดังนี้รายละเอียดดังนี้ วัดปลักหนู ได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์โบราณแยกออกเป็นมัด รวมได้จำนวน ๒๑๐ มัด ซึ่งได้ทำการคัดแยกคัมภีร์ออกเป็นมัดและทำการนับจำนวนผูก ทำการแยกฉบับและใช้ผ้าห่อคัมภีร์นำใส่ตู้ ยังมีบางส่วนที่ทางวัดยังไม่ได้จัดทำการแยกหมวดหมู่ของคัมภีร์ ยังพบอีกว่ามีคัมภีร์บางส่วนที่ได้เก็บไว้ที่บนฝาเพดาน (ใต้หลังคากุฏิ) และในหีบไม้อีกจำนวนหนึ่ง และบางส่วนมีการทำขึ้นทะเบียนบัญชีคัมภีร์โบราณไว้แล้วที่หอสมุดกาญจนาภิเษก สงขลา แต่ยังไม่ได้อายภาพไมโครฟิล์ม วัดขุนทอง ได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์รวมเป็นมัดแยกฉบับและเก็บใส่ตู้ไว้ และยังมีบางส่วนที่ทางวัดไม่ได้แยกหมวดหมู่ของคัมภีร์อีกจำนวนหนึ่ง วัดท่าช้างได้ดำเนินการคัดแยกคัมภีร์โบราณมี ๒ ผูก ได้แก่ คัมภีร์โบราณว่าด้วยเรื่องตำรายาสมุนไพรรักษาโรค (ตำราเวชศาสตร์) ๑ ผูก และคัมภีร์โบราณว่าด้วยเรื่องพระวิงคปกรณ ๑ ผูก

เอกสารคัมภีร์โบราณที่วัดไร่พรุ ตำบลน้ำผุด อำเภอเมือง จังหวัดตรัง โดยมีเอกสารคัมภีร์โบราณที่สำรวจและสืบค้นได้ จำนวน ๕ ผูก (มัด) เอกสารคัมภีร์โบราณที่วัดกะช่องเปี่ยมราษฎร์ ตำบลช่อง อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง มีเอกสารคัมภีร์โบราณ จำนวน ๓ ผูก (มัด) เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดเขาหัวสิงห์ ตำบลเขาเขน อำเภอปลายพระยา จังหวัดกระบี่ มีเอกสารคัมภีร์โบราณ จำนวน ๗ ผูก (มัด) เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดสุวรรณธาราราม ตำบลกระปี่น้อย อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ มีเอกสารคัมภีร์โบราณ จำนวน ๔ ผูก (มัด)

การสำรวจ สืบค้น และรวบรวมเอกสารคัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในเขตภาคใต้ ยังมีการสำรวจ สืบค้น และรวบรวมเอกสารคัมภีร์โบราณที่ถูกต้องตามหลักวิชาการน้อยมาก และมีปัญหาอุปสรรคที่ค้นพบ คือ ทางวัดยังขาดงบประมาณในการดำเนินการ ขาดบุคลากรที่มีองค์ความรู้เฉพาะในเรื่องเอกสารคัมภีร์โบราณและการสืบสานองค์ความรู้เหล่านี้ ยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐหรือหน่วยงานใดๆ

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. สถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ต่างๆ ควรส่งเสริมให้นิสิต และประชาชนได้เรียนรู้ภาษาถิ่นและวรรณคดีท้องถิ่นต่างๆ เพื่อที่จะได้นำความรู้ไปศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมในท้องถิ่นของตน และนำมาแปลหรือเผยแพร่ต่อ สาธารณชน เพื่อที่จะประยุกต์ใช้กิจกรรมในสังคม

๒. นำวรรณกรรมที่มีความสำคัญในด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรมมาเป็น หนังสือเรียน หรือหลักสูตรในสถาบันการศึกษา ทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติ

๓. ทำการอนุรักษ์ใน ๒ ลักษณะ คือ อนุรักษ์เพื่อเอาบุญโดยใช้ประเพณีเป็นสื่อกลางใน การอนุรักษ์ และการอนุรักษ์เพื่อวิชาการ คือ การค้นคว้า วิจัยและศึกษาอย่างเป็นระบบโดยให้ ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ

๔. จัดโครงการศึกษา ตีความ ขยายความ ปรีวรรต เพื่อนำความรู้จากวรรณกรรม พระพุทธศาสนาออกไปปรับใช้ในศาสตร์ต่างๆ

การประชาสัมพันธ์

๑. ประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต
๒. มีการตีพิมพ์เผยแพร่บทความงานวิจัยในวารสาร TCI
๓. ดำเนินการพิมพ์เป็นคู่มือในการจัดโครงการ (อยู่ในระหว่างดำเนิน)

กิจกรรม การออกสำรวจคัมภีร์ใบลาน ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช

กิจกรรม การออกสำรวจคัมภีร์ ที่จังหวัดสงขลา

ภาพประกอบการลงพื้นที่วิจัย

ภาพที่ ๑ ลงพื้นที่วัดหนองช้างทอง จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพที่ ๒ ลงพื้นที่สำรวจใบลาน วัดบวร จังหวัดบุรีรัมย์

ภาพที่ ๓ ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลโบราณ วัดบรมคงคา จังหวัดบุรีรัมย์

ภาพที่ ๔ ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลใบลาน วัดเดิมพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ ๕ ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลใบลาน วัดวังวารีน อ.ปักธงชัย จ.นครราชสีมา

ภาพที่ ๖ ลงพื้นที่สำรวจโบราณ วัดเดิมพิมาย จ.นครราชสีมา

ภาพที่ ๗ ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลโบราณ วัฒนจักรินทร์ อ.พุทไธสง จ.บุรีรัมย์

ภาพที่ ๘ ลงพื้นที่สำรวจใบลาน วัดโพธิ์ศรี อ.เมือง จ.ขอนแก่น

ภาพที่ ๙ ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลใบลาน วัดโพธิ์ศรี อ.เมือง จ.ขอนแก่น

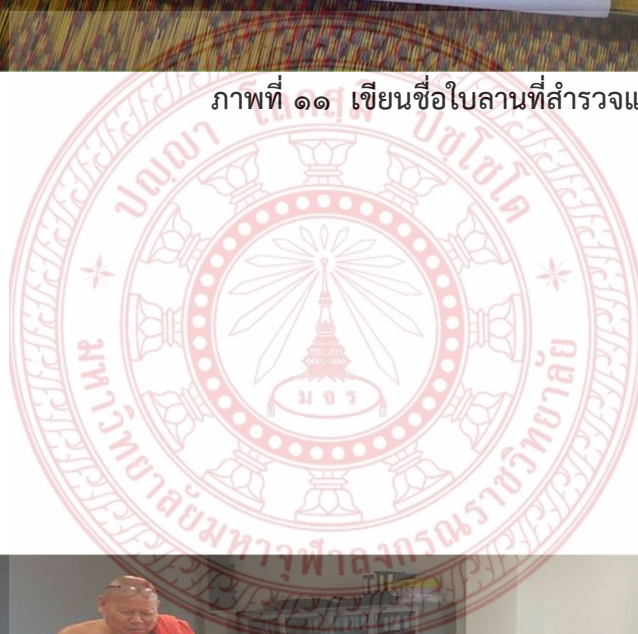

ภาพที่ ๑๐ จัดกลุ่มใบลาน บันทึกทรายชื่อ

ภาพที่ ๑๑ เขียนชื่อใบลานที่สำรวจแล้ว

ภาพที่ ๑๒ นักอักษรโบราณ ถ่ายทอดวิธีการทอใบลาน

ภาพที่ ๑๓ ห่อคัมภีร์ใบลานที่จัดรายชื่อแล้ว

ภาพที่ ๑๔ คัมภีร์ใบลานที่ห่อเรียบร้อยแล้ว

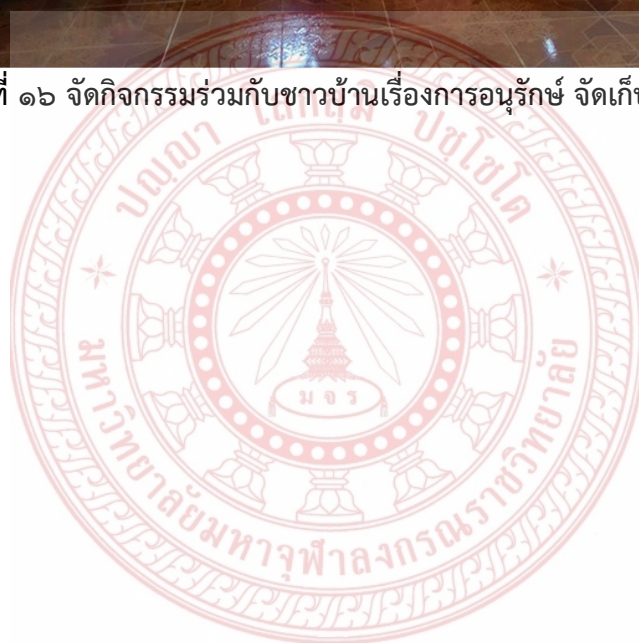

ภาพที่ ๑๕ มอบถวายคัมภีร์ไบเบิลที่ห่อแล้วแก่ผู้นำสงฆ์

ภาพที่ ๑๖ จัดกิจกรรมร่วมกับชาวบ้านเรื่องการอนุรักษ์ จัดเก็บคัมภีร์ใบลาน

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ/ฉายา/นามสกุล: พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปัญญา, หวลจิตต์)
- ว/ด/ป เกิด : ๒ ธันวาคม ๒๕๐๖
- สถานที่เกิด : ตำบลบึงชำอ้อ อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี
- การศึกษา : ป.ธ. ๘ สำนักเรียนวัดดาวดึงษาราม
 พธ.บ. (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ศศ.ม. (ภาษาสันสกฤต) มหาวิทยาลัยศิลปากร
 พธ.ด. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ตำแหน่งคณะสงฆ์: เจ้าอาวาสวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร, รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร
- บรรพชา : พ.ศ. ๒๕๒๐ ณ วัดดาวดึงษาราม เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร
- อุปสมบท : พ.ศ. ๒๕๒๗ ณ พัทธสีมาวัดดาวดึงษาราม เขตบางพลัด
 กรุงเทพมหานคร
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร
- ตำแหน่งหน้าที่ : อาจารย์ประจำหลักสูตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
 วิชาการผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม
- งานพิเศษ : พระธรรมทูตสายต่างประเทศ
 : คณะกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ
 : เลขาธิการคณะกรรมการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ฝ่ายเผยแผ่
 : คณะกรรมการขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนา โดยมติมหาเถรสมาคม
- สถานที่ทำงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส
 นครปฐม ตำบลหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ๗๓๑๑๐
 โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๔-๒๙๙๓๕๖ Email : mcupal123@gmail.com
- ผลงานทางวิชาการ
- งานวิจัย
- : การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม
 ทงพระพุทธศาสนาในประเทศไทย (ผู้วิจัยร่วม)
- : การทดสอบประสิทธิภาพบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอน เรื่องศีล ๕
 สำหรับนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔-๖

- : รูปแบบและกระบวนการเยียวยาใจผู้ป่วยด้วยธรรมะของกลุ่มพระจิตอาสาศีลानธรรม
- : พระจิตอาสาศีลानธรรม: รูปแบบและกระบวนการเยียวยาใจผู้ป่วยด้วยธรรมะ

บทความ

- : บทความวิจัย เรื่อง “รูปแบบและกระบวนการเยียวยาใจผู้ป่วยด้วยธรรมะของกลุ่มพระจิตอาสาศีลानธรรม” (วารสารเซ็ชต์จอห์น ปีที่ ๒๑, ๒๕๖๑)
- : บทความวิชาการ เรื่อง “หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนากับกาเยียวยาบาดแผลทางใจ” (วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ ๒๕๖๑)
- : บทความวิชาการ เรื่อง “หลักธรรมที่ปรากฏในพีธีงเด็ก” (National Research Symposium 2017 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย)
- : บทความวิชาการ เรื่อง “เกณฑ์ตัดสินความดีในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาอุปนิษัท : วิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ” (การประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๖๐)
- : บทความวิชาการ เรื่อง “ภาษาบาลี : คุณูปการต่อการศึกษารักษาสืบทอดพระไตรปิฎก (การประชุมสัมมนาวิชาการ ภาควิชาภาษาสันสกฤต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๖๑)
- : บทความวิชาการ เรื่อง “การศึกษากลไกของรัฐและศักยภาพของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๕ มจร. ขอนแก่น ๒๕๖๑)
- : บทความวิชาการ เรื่อง “A Study Of The State Policy in The Conservation Of Buddhist Cultural Heritage in Thailand” International Conference 2018, MCU, Khon Kaen Campus
- : บทความวิชาการ เรื่อง “The Conservation of Buddhist Ancient Documents : A New Challenge To be Undertaken by MCU and iits Networks” The 9th International Buddhist Research Seminar, Sisaket Buddhist Sangha College, 2018

หนังสือ/สิ่งตีพิมพ์

- : หนังสือ “พัฒนาการการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกในสังคมไทย”
- : หนังสือ “การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมโบราณสถานทางพระพุทธศาสนาของไทย”
- : หนังสือ “จารึกแม่บุญตะวันออก” ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์ในรัชสมัยพระเจ้าราชนทรธรรมันที่ ๒